Froissart krónikája

Válogatás

Gondolat · Budapest, 1971

Fordította
HAP BÉLA
és
SZEREDI ANNA

A fordítást ellenőrizte
GYŐRY JÁNOS

Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta
KULCSÁR ZSUZSANNA

TARTALOM

II. könyv

III. könyv

IV. könyv

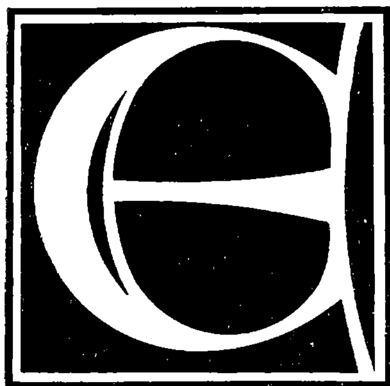
A Franciaországban, Angliában, Skóciában, Bretagne-ban, Hispániában, Itáliában, Flandriában és Németországban esett dolgokról szóló krónika

A célból, hogy a franciaországi és angliai háborúkban született vitéz fegyvertények méltó módon megörökíttessenek az emberi emlékezet számára, hogy a jók példát meríthessenek belőlük, nekikezdek írásba foglalni őket. Való, hogy Jean Le Bel úr, hajdan a liège-i Saint-Lambert kanonoka, annak idején krónikába foglalt egyet s mást belőlük; nos, ezt a históriás könyvet én megfelelő kutatás árán szereztem. Kutatásaimat pedig úgy folytattam, hogy a világot jártam, és kikérdezgettem a vitéz férfiakat, a lovagokat és fegyvernököket – így tehát ők is hozzájárultak könyvem anyagának gyarapításához – arról, hogyan történtek meg a valóságban az események; heroldok parancsnokaitól és marsalljaiktól is érdeklődtem, mind Franciaországban, mind Angliában, mert odautaztam hozzájuk, hogy a hiteles igazságot írhassam. Az ilyen emberek a legjobb hírforrások: úgy vélem, becsületük és rangjuk nem engedi, hogy hazudjanak. Ez után fogalmaztam meg, és állítottam öszsze könyvemet, elsősorban Isten segítségével, továbbá a fent említettek elbeszéléseire támaszkodva. Úgy írtam meg könyvemet, hogy sem az egyik, sem a másik fél tetteit nem szépítettem, hanem híven előadtam a derék férfiak vitézi cselekedeteit, bármelyik oldalon állnak is, és így is találják meg majd kegyelmetek olvasás közben e tetteket. S hogy pedig az eljövendő időkben az igazat tudják e könyv szerzőjének kilétéről: hívnak engem Jean Froissart uramnak, pap vagyok, születtem Valenciennes városában, és igen sokat kínlódtam-bajlódtam, míg végre oda juthattam, hogy összeállítsam, és végleges formába öntsem művemet. Testemet-lelkemet megviselte e munka. De hát az ilyen dolgokat kedvteléssel és nagy serénységgel csináljuk, amint annak a jelen könyv is bizonyítéka lesz: mert találnak majd benne kegyelmetek annyi vitézi fegyvertényt, csodálatos eseményt, kemény ütközetet, nagy csatát és egyéb ilyesmit, fegyverforgatás és vitézi bátorság szülte dol-

gokat, amennyit egyetlen históriás könyvben sem olvashatni, sem régiben, sem újabb keletűben (márpedig ilyen dolgokról hallani méltán vágyik és kell vágynia minden ifjú nemesnek, ha pályáján előre haladni kíván, hiszen a kiváló emberekről szóló elbeszélések meg a vitézi hírnév serkent nagy dolgokra); mert tudnivaló, hogy az 1326. esztendő óta – amikor is Edward urat a Westminsterben Angolország királyává koronázták, atyja életében –, annyi jelentős esemény történt, hogy mind ő maga, mind pedig csatáiban szerencsés fegyvertársai kiérdemelték a dicséretet, s azt, hogy példaképpé váljanak. Íme kik ezek: elsősorban is maga a király, azután fia, a walesi herceg, a két Lancaster herceg: Henrik úr és János úr, ki Henrik úr lányát feleségül vette, Warwick grófja, Reginald Cobham úr, John Chandos úr, Gautier de Mauny úr, James Audeley úr meg még sokan mások, lehetetlen mindükről beszélnem itt. Másfelől Franciaországot sem sújtotta soha oly nagy csapás, hogy azért ne találták volna mindig elegendő számú jó lovaggal szemben magukat az angolok; vitéz és bátor férfiú volt így Valois Fülöp király és fia, János király, azután Burgundia hercege, Charles de Blois úr, Bourbon hercege, Alençon grófja meg még igen sok nagyúr és lovagjelölt, de őket sem tudom mind felsorolni e helyt, hiszen az elbeszélésem fő tárgyának rovására menne. Elég az hozzá, hogy hősöknek, sőt kétszeresen is hősöknek kell tartanunk mindazokat, kik oly sok nagy csatában, kemény viadalban fordultak meg, akik e csatákat kezdeményezték, és vitézül megvívták. Azok a derék férfiak pedig, akik elhulltak a csatában, dicséretet érdemelnek.

De most már befejezem ezt a prológust, és belefogok fő tárgyamba: elbeszélem, hogyan és mi okból tört ki a háború Franciaország királya és Anglia királya között, az a háború, amely annyi szerencsétlenségnek lett okozója szárazon és vízen, amint azt hallani fogják kegyelmetek e históriás könyvben, ha lesz, aki felolvassa, és ha megadatik nekem befejeznem.

A gyenge kezű II. Edward (1307–1327)

lőljáróban, hogy könnyebben foghassunk bele az Úr 1326-ik esztendejének karácsonyán Londonban, király atyja és anyja, a királyné életében megkoronázott nemes Angliai [III.] Edward király történetébe, el kell mondanunk, hogy Angliában a jó Artus király óta két nagy király között mindig egy kevésbé bölcs és kevésbé jeleskedő uralkodik. Ezt példázza a jó [I.] Edward király esete is, akinek annyi gondot okoztak a dánok meg a skótok, s ki mégis annyiszor szétverte őket a harcmezőn. Nos, fia, II. Edward már föl nem érhetett vele sem vitézségben, sem hírnévben, sem pedig bölcsességben. Királysága kormányzásában együgyűnek és gyámoltalannak bizonyult, és csúfos véget ért. Robert Bruce skót király, akinek [I.] Edward királlyal, ennek atyjával annyit kellett hadakoznia, most könnyűszerrel visszahódította az összes skóciai városokat és erődítéseket, Berwick városát is, és négy-öt napi járóföldre pusztított az országban, feldúlva az angol királyság jelentős részét. Skóciában egy Stirling nevű várnál verte tönkre a szóban forgó II. Edward királyt [1314]. Ott hullt el, vagy esett fogságba az angol lovagság színe-virága. Két nap alatt zajlott le a súlyos vereség, két nap űzte Edwardot a skót, mélyen be az angol királyság szívéig. Megtépázott becsülettel ért az angol király Londonba, saját emberei kárhoztatták a végzetes kaland miatt, mondván, hogy nemtörődömségének és meggondolatlanságának köszönheti az elszenvedett csapást.

Hogy jobban megvilágítsam nagy s nemes tárgyamat, s belefoghassak a családfa megrajzolásába, elöljáróban elmondom [III.] Edward származását (azét, aki Tournai-t ostromolta), s elmondom azt is, hogyan szerezte meg kis híján a francia koronát. Leányágon egyenes leszármazásra hivatkozhatott; *[anyai]* nagyatyja, Szép Fülöp király ugyanis három fiút s egy leányt nemzett. Mindhárom fia igen daliás úr, nagy hatalmú lovag és tagbaszakadt bajnok volt. A legidősebb a Lajos nevet kapta, Navarra királya lett, és Civakodónak nevezték. A második fiút Szép Fülöpnek, a harmadikat Károlynak hívták. Mind a három francia király lett apjuk, Fülöp halála után, az örökösödési jog szerint, minthogy egyiknek sem volt törvényes házasságból származó fiú örököse. Így az utolsónak, [IV.] Károlynak halála után a tizenkét pair* és a bárók maguk döntöttek a trónutódlásról, nem hagyván a koronát a királyok nővérének *[Izabellának]*, aki Anglia királynéja volt. Kinyilatkoztatták ama döntésüket (s máig sem álltak el tőle), hogy a francia királyság van oly nemes, hogy ne kelljen asszonyhoz folyamodnia, következésképpen nem folyamodik annak fiához, azaz leányági leszármazotthoz sem, aki tehát olyasmit követel, amire anyjának nincs, és nem is lehet joga. Ennek okáért pedig Franciaország tizenkét pairje és bárói a királyságot, a francia királyság öröklési jogát és koronáját a királyi palotában közös megegyezéssel visszavonhatatlanul Valois Fülöp nagyúrra ruházták, aki Valois Károly nagyúrnak, Szép Fülöp király testvéröccsének fia volt; ezzel kizárták az öröklésből az angol anyakirálynét és fiát, a fiú örököst, aki csupán az utolsó király *[Károly]* testvérnénjének fia volt. Így tért el a királyság az egyenesági leszármazástól. Sokan tartják úgy, hogy emiatt robbantak ki azok a nagy háborúk, emiatt pusztultak népek és országok a francia királyságban és egyebütt, amint azt alább olvashatják kegyelmetek. Mert valóban ez ennek a történetnek kiindulópontja; mi másnak alapján lehetne elbeszélni azokat a hatalmas hadi vállalkozásokat és fegyvertényeket, amelyek abból származtak. Nem is látott Franciaország a jó Nagy Károly, német császár és francia király uralkodása óta oly nagy hadakozásokat,

* A francia korona leghatalmasabb hűbéresei.

mint amilyeneket ez a koronázás eredményezett, amint láthatják majd kegyelmetek e könyvben, csak legyen érkezésem megírni, kegyelmeteknek meg elolvasni. Most pedig visszatérek elbeszélésem tárgyának egyenes vonalára, ezt pedig félreteszem, hogy majd a maga helyén és idején beszéljek róla.

Az angol király Hugh Le Despenserre hallgat

Nos, úgy kezdődik e történet, hogy ez az angol király, annak a derék [III.] Edward királynak atyja, amelyikre elbeszélésünket alapoztuk, igen ingatagon kormányozta királyságát, és sok kellemetlen meglepetést szerzett országának, Hugh Le Despenser nagyúr tanácsaira és biztatgatásaira hallgatva. Ez a Hugh Le Despenser, ki tejtestvére volt, elérte, hogy ő és apjaura lett Anglia két leghatalmasabb és leggazdagabb bárója. Mindig ők voltak a hangadók a királyi tanácsban, rá akarták kényszeríteni akaratukat Angolország összes többi nagy bárójára, ezzel aztán rengeteg bajt és szenvedést hoztak az országra, de saját magukra is. A Stirling melletti nagy vereség után ugyanis, amit, mint fentebb olvashatták kegyelmetek, ez az angol király és bárói szenvedtek el Robert Bruce skót királytól, még nagyobb lett Angliában a bárók között, sőt magában a királyi tanácsban is az elégedetlenség meg a gyűlölet az említett Hugh Le Despenser úr iránt. Szemére vetették, hogy az ő rossz tanácsainak köszönhető a vereség, hogy a skót királyhoz húz, s hogy ezért táplálgatta addig-addig a király gondatlanságát, míg a skótok vissza nem foglalták Berwick városát, s négy-öt napi járóföldre kétszer is nem dúlták – égették fel Angolországot. Az említett bárók Thomas Lancasterrel, a király nagybátyjával az élükön többször összeültek, hogy megtanácskozzák, mitévők legyenek. Megneszelte ezt Hugh Le Despenser, megtudta, hogyan vélekednek ügyeiről országszerte, és félteni kezdte a bőrét. De álnok tervet szőtt, és sikerült kihúznia magát a csávából.

Ez az ember, aki jobban már nem is férkőzhetett volna be a király bizalmába, hiszen az vakon követte minden szavát, míg máséra jóformán ügyet sem vetett, nos, ez az ember most az uralkodó elé járult, s elhitette vele, hogy a főurak összeesküdtek, és le is taszítják trónjáról, ha nem tesz ellene. Addig-addig áskálódott, és ravaszkodott, míg végül egy napon a király elfogatta valamennyi főnemesét, amikor azok éppen tanácskoztak, és minden vizsgálat nélkül azonnal lefejeztetett huszonkettőt a legnagyobb bárók közül, elsőként saját nagybátyját, Tamást, Lancaster grófját, azt a derék és szent embert, aki később sok csodát tett. Ármánykodásaival Hugh úr kihívta maga ellen az egész ország gyűlöletét, de különösen a királynéét és Kent grófjáét, a király öccséét. Mindazonáltal továbbra is uszította a királyt: mikor megszimatolta, hogy maga a királyné és Kent grófja is ellene van, viszályt szított a király meg a királyné között, de oly ügyesen, hogy látni sem bírta végül hitvesét a király, s igyekezett messze elkerülni. A viszály elég sokáig tartott. Valaki, hogy elhárítsa az őket fenyegető veszélyt, titokban figyelmeztette a királynét és Kent grófját, hogy hamarosan nagy bajba juthatnak, mert ez a Hugh úr gonoszat forral ellenük. Megijedtek e hírek hallatán, mert hirtelen embernek ismerték a királyt, s tudták, hogy ellenségük a legjobb barátságban van vele. Ezért a királyi hölgy elhatározta: titokban elhagyja Angliát, Franciaországba megy öccséhez, [IV.] Károly királyhoz, aki még élt akkor, és rendre elmeséli neki, mily szörnyű dolgok történnek Angliában; magával viszi fiát is, a kis Edwardot, hadd lássa király nagybátyját.

Az angol királyné elmenekül (1325)

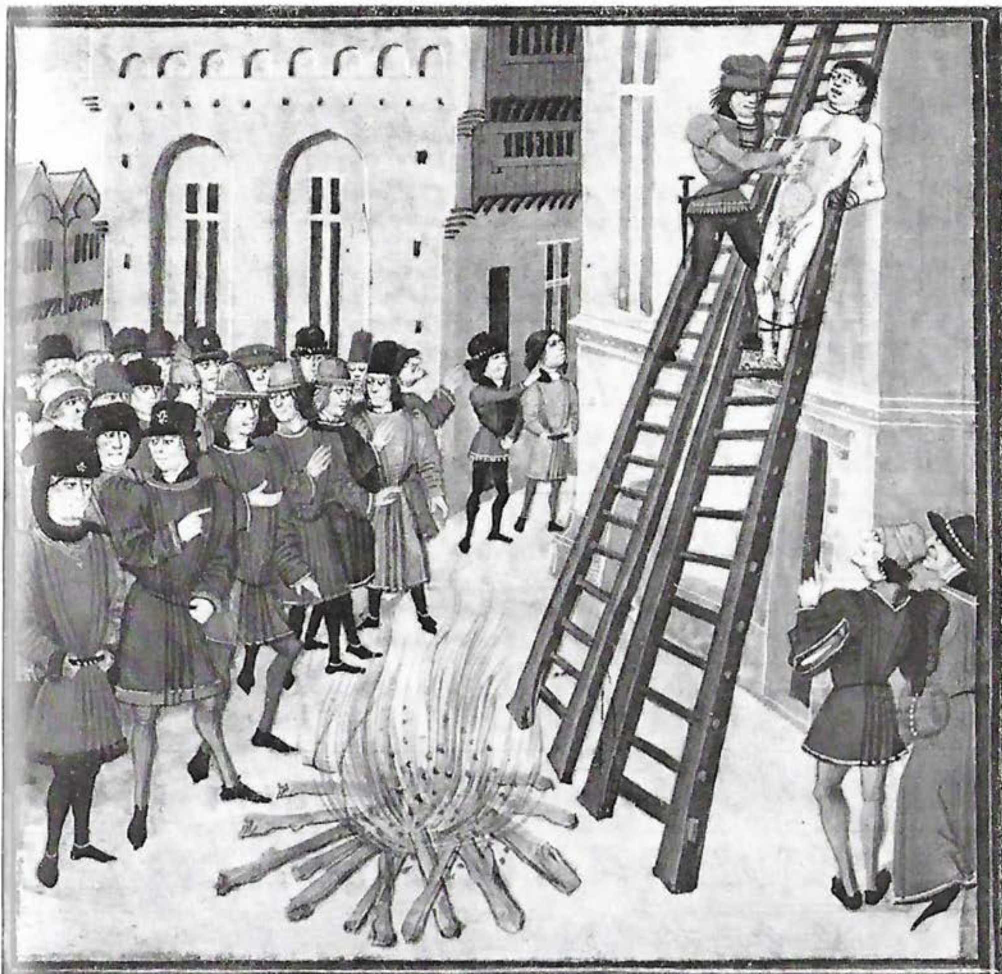
Az angol királyné titokban jól felkészült a szökésre, és Canterburynek vette útját, hogy elzarándokoljon a Szent Tamás apátságba. Onnan Winchelsea-be ment, és éjszaka beszállt egy, az ő, a fia, valamint Edmund, Kent grófja és Roger Mortimer uram számára felszerelt ha-

Affin que nobles faitz
darmes et honnourables
adventures par les
guerres de france et
dangleterre soient notablement
et moult honnourablement enre
gistrees et mis en memoire per
petuele par quoy les preudommes
et vaillantz aient exemple deulx
vigoureusement encouragier
en bien faisant. Je vueil recorder
et traictier histoire et matiere de
grant louenge. Mais avant que
je la commence je requier au
sauveur de tout le monde qui
de neant crea toutes choses quil
vueille creer et mettre en moy
sens et entendement si vertueux que
ce livre que jay encommencie
je puisse continuer et perseverer
en tele maniere que tous ceulx
qui le liront verront et orront
y puissent prendre bonne con
solacion esbatement deduit et
plaisance et moy encheoir en leur
grace. On dit et vray est que toutes
edifices sont maconnees et ou
vrees lune pierre apres laultre.
Et toutes grosses rivieres sont
faictes et rassemblees de divers
lieux et de plusieurs ruisseaulx et
sources. Tout pareillement les

IV. KÁROLY FOGADJA NŐVÉRÉT, IZABELLA ANGOL KIRÁLYNÉT

Uant la feste fut
passee les messe.
huon qui point
nestoit aime la

IFJ. HUGH LE DESPENSER KIVÉGZÉSE

jóba; egy másik hajót a szükséges holmik számára foglaltak le. Kedvező széllel indulhattak, s másnap már az első óra *[= hat óra]* előtt Boulogne kikötőjébe értek. A városkapitány, a polgárok és az apát nagy örömmel mentek ki fogadásukra. A királynét egész kíséretével egyetemben bevezették a városba, és elszállásolták az apátságban; ott töltött két napot. A harmadikon útnak indult, aztán már meg sem állt Párizsig. Öccse, [IV.] Károly király, jöttének hírére elébe küldte országa egynémely előkelőségeit, akik vele időztek éppen: Robert d'Artois uramat, Coucy nagyurat, Sully és Roye nagyurat és másokat. Ezek vezették aztán nagy tisztességben a királyi hölgyet Párizs városába, Franciaország királyának színe elé.

[A francia király előbb bátorítja a királyné nevében az angliai elégedetlenkedők megsegítésére indulni akaró lovagokat, Despenser azonban tudomást szerez a tervről, és rengeteg, titokban elküldött pénzzel rábírja IV. Károlyt, hogy ne támogassa nénjét.]

IV. (Szép) Károly cserbenhagyja nénjét (1326)

Ha Isten segít, azt is elmondom, mit forralt magában ez a Hugh Le Despenser úr. Látva, hogy már a francia királytól sincs mit tartania, minden addigi gazságánál nagyobb gazságra vetemedett. Mert íme mit tett. Hogy a királynét visszakényszerítse Angliába, a saját s az angol király karmai közé, levelet íratott a királlyal a Szentatyának: esedezik Őszentségéhez, utasítsa levélben Károly francia királyt, hogy küldje vissza hozzá hitvesét, mert bizonyítani akarja Isten és a világ előtt, hogy az asszony nem az ő hibájából hagyta el őt, nem is akar ő mást, mint igaz szeretetet és szép tisztességet, hiszen ezzel tartozunk a házasság szentségének. Ezekkel a mentegetőző levelekkel együtt, amelyeket Hugh uram íratott az angol királlyal a pápához és a kardinálisokhoz, mindenféle agyafúrt úton-módon (el sem lehet itt sorolni mindet) halomszám küldött aranyat és ezüstöt a pápa legbizalmasabb bíborosainak és prelátusainak. Az effajta üzenetek hordozásában jártas, körültekintő és óvatos hírvivőket is menesztett. Ajándékaival és csalárd-

ságaival megkörnyékezte, és meg is tévesztette a pápát és embereit; végül sikerült elérnie, hogy Angliai Izabella királynét marasztalták el, az angol királynak adva igazat. Írt pedig a pápa, a mondott Le Despenserrel érző néhány bíborosának tanácsára, Franciaországi [IV.] Károly királynak: kiközösítés terhe mellett küldje vissza nénjét, Izabellát királyi férjéhez Angliába. A levelet különmegbízott vitte Franciaországba, a poitoui Saintes püspöke, akit a pápa küldött legátusként Franciaországba. Az írás olvastán a király igen megkeményítette szívét nénje ellen. Kijelentette, hogy nem akarja tovább támogatni az egyház ellenében, s megüzente neki (mert maga már jó ideje nem beszélt vele), hogy azonnal hagyja el országát, mert ha nem, szégyenszemre kényszeríteni fogja rá.

[Izabella királyné, a trónörökös és kíséretük – köztük sok hainaut-i lovag, Hainaut-i János vezetésével – partra száll Angliában. Az angol urak, a királyné zászlaja alatt kirobbantott sikeres felkelésük után halálra ítélik, és Bristol váránál kivégzik idősb Hugh Le Despensert. Rövidesen fogságba esik II. Edward és az ifjabb Despenser.]

II. Edwardot Berkeley várába viszik

Előbb Hugh úrral együtt Bristolba vitték a királyt, majd a bárók és lovagok elhatározására egy Berkeleynek nevezett igen erős, igen szép és igen hatalmas várba zárták, amely a szép Severn folyó mellett emelkedik vagy (nehogy bármiben is eltérjek a színtiszta igazságtól) ahhoz közel. Tisztes és magas rangú emberekre bízták, olyan emberekre, akik méltók s alkalmasak voltak arra, hogy őrizzék és becsülettel ellássák addig is, amíg az ország nem dönt a vele szemben való eljárásról. *[Az ifjabb]* Hugh úr megbüntetése Thomas Wake marsall gondja lett. Ezek után a királyné egész kíséretével egyenest Londonba indult, amely Anglia főhelye volt. Az említett Thomas Wake úr alaposan odakötözte Hugh Despensert a legkisebb és leggöthösebb gebére, amit csak fel tudott hajkurászni, ráadott egy katonaköpenyt, ráaggatta a fegyvereket, amelyeket hordani szokott, majd így vezette megszégyenítésül a ki-

rályné kísérete mögött az útba eső városokon keresztül, nagy trombita- és kürtszóval, hogy még jobban megalázza. Így értek jó Hereford városába. A királynét és egész kíséretét igen nemes és ünnepélyes fogadtatás várta ott. A felséges asszony nagy pompával megülte mindenszentek ünnepét, amely arra a napra esett.

Az ifjabb Hugh Le Despenser megkínzatása (1326)

Ünnep múltán Hugh urat, akit ott, méltán, nem szíveltek, a királyné és az egybegyűlt bárók és lovagok elé vezették. Fejére olvasták minden tettét. Minthogy nem tudta mivel védeni magát, a bárók és a lovagok egyhangú határozatával halálra ítélték és oly módon való büntetésre, ahogy mindjárt olvashatják kegyelmetek. Így bukott Hugh úr a magasból a mélybe egész családjával egyetemben. Először is rácsozatra kötötték, és körülhurcolták Herefordon, utcáról utcára, nagy kürt- és trombitazajjal, majd egy térre vitték az ott összesereglett nép elé. Egy létra tetejére kötözték jó magasan, hogy a nép apraja-nagyja láthassa, s nagy tüzet raktak a téren. Miután így megkötöztetett, először is levágták róla férfiúsága jeleit, mert eretnek volt és szodomita.* Ez a hír járta róla, sőt magáról a királyról is. Amint beszélték, ezért űzte el magától a király a királynét, az ő biztatására. Tehát levágták eme részeit, tűzbe dobták és elégették. Utána felvágták a hasát, kivették a szívét és minden belső részét, ezeket is tűzben elégették, mert hamis szívű volt és álnok, és mert az ő tanácsára és rábeszélésére hozott szégyent és romlást országára a király, nyakaztatta le Anglia legelőkelőbb báróit, a királyság fenntartóit és védelmezőit. Ő volt az, ki addig bujtogatta a királyt, míg az végül látni sem bírta a királynét, sem elsőszülött fiát . . .

Miután Hugh urat a leírt módon felszabdalták, fejét vették, ezt Londonba küldték, testét felnégyelték, és nyomban a másik négy, London után legnagyobb angol városba vitették.

* A szodomita e korban általában homoszexuálist jelent. Az eretnekeket rendszerint ezzel a bűnnel is vádolták.

Midőn a tengeren inneni lovagok* elhagyták Londont, az említett János úr pedig ott maradt, a királyné asszony, mint hallották kegyelmetek, elbocsátotta a hazájabeli harcosokat, mondván, hogy ki-ki térjen haza dolgát intézni, s csak néhány báró és lovag maradjon vele tanácsadónak. Mindazoknak, *[akik addig vele voltak, s]* most szétoszlottak, megparancsolta, hogy karácsony napján térjenek vissza Londonba, mert nagygyűlést akar tartani ott. Bele is egyezett mind. Mikor eljött a karácsony napja, megtartották a nagygyűlést. Eljött minden gróf, báró és lovag, minden nemes meg az ország valamennyi városának tanácsosai. Kimondták ezen az ünnepélyes nagygyűlésen, hogy az ország nem maradhat sokáig uralkodó nélkül; hogy ezért összeírják a börtönbe vetett király viselt dolgait, mindazt, amit a rossz tanácsosokra hallgatva véghezvitt az ország kormányzása során; ezt az iratot aztán ismertetik az ország gyűlésén az egész országgal, a bölcsek pedig tanácsot tartanak, amelyen megtárgyalják, ki és miként kormányozza ezentúl az országot. Amint kimondták, úgy is tettek. A király viselt dolgait, amit csak elkövetett, s mit elkövetni engedett, mindent, egész magatartását felolvasták, hallhatta mindenki; aztán a bárók és lovagok meg az egész ország tanácsa, minden tanácsosa összeült, és megtárgyalták az ügyet. Legnagyobb részük, még a legelőkelőbb bárók és a legnemesebb nemesek is, meg a jó városok tanácsosai, egyetértett abban, hogy a felolvasott tények, mindaz, amit már minden kétséget kizáróan tudtak a királyról, méltatlanná teszi ezt az embert a korona viselésére, a királyi cím birtoklására. Megegyeztek abban, hogy jelenlevő legidősebb fiát és egyenes örökösét azonnal királlyá koronázzák apja helyett, de azzal a feltétellel, hogy jó és bölcs tanácsadókkal fogja magát körülvenni, és igazságos lesz. Így lesz jobb kezekben a kormánypálca, mint azelőtt volt. Apját pedig erős őrizet alatt kell tartani, életfogytiglan, de tisztességesen, amint az ily előkelő személyt megillet.

[A fogoly királyt 1327 szeptemberében meggyilkolták, a hagyomány szerint szokatlanul kegyetlen módon.]

* Az hainaut-i lovagok.

Amint megállapodtak a főrangúak s a városi tanácsosok, úgy is lett. S megkoronázták akkor Londonban, karácsony napján a jó és nemes, a vitéz [III.] Edwardot Angolország királyává, az Úr 1326. esztendejében*, az egész ország színe előtt, nagy örömben és vigasságban. Tizenhatodik életévében történt ez, mit januárban, Szent Pál apostol megtérésének évfordulóját követő napon volt betöltendő.

Minden herceg, minden nemes és nem nemes tiszteletét tette akkor Hainaut-i János uram, e vitéz lovag előtt. Páratlan ajándékokkal halmozták el őt is, meg a vele maradtakat is mind. Nagyúri lakomák kezdetét jelentette számára és társaiéra e nap; s tartottak e lakomák egészen vízkereszt napjáig, amikor is hírét vette János uram, hogy a nemes Károly *[János]*, Csehország királya, valamint János úr bátyja, Vilmos, Hainaut grófja, továbbá Bourbon herceg, Robert d'Artois uram, Raoul, Eu grófja, Auxerre grófja, Sancerre grófja és még egy sereg más franciaországi úr lovagi tornára gyűlt egybe a Schelde *[Escaut]* menti Condéban. Felkerekedett legott a hír hallatán Beaumont úr *[Hainaut-i János]*, semmi szép szó vagy könyörgés vissza nem tarthatta volna, oly igen vágyott arra, hogy láthassa kedves bátyjaurát meg a többi oda hivatalos nagyurat, mindenekfölött pedig a királyt, minden idők legbőkezűbb, legműveltebb és legnemesebb királyát, a csehországi Károlyt, aki is őt igen-igen szerette.

Robert Bruce utolsó kívánsága (1329)

A skótok elindulván ama hegyről, ahol Anglia királya és főurai ostromolták volt őket, tizenkét mérföldet tettek meg pihenő nélkül e barátságtalan vidéken. Átkeltek a walesi Carlisle-hez elég közeli Tyne folyón, és másnapra visszatértek országukba, amely nincs messze attól a helytől. Szétszéledtek, és ki-ki hazatért. Nem sokkal ez után néhány

* Helyesen: 1327-ben; régen az év hivatalosan húsvétkor kezdődött.

bölcs és megfontolt angliai és skóciai uraság tárgyalásokat közvetített az angol és a skót király között. S addig-addig közvetítgettek, míg végre sikerült hároméves fegyverszünetet létrehozniuk.

A fegyverszünet ideje alatt Skóciai Róbert király, a hajdan oly kiváló vitéz, megvénült, elhagyta ereje, és úgy elhatalmasodott rajta a súlyos kór, az öregség meg az elgyengülés, hogy a vég elkerülhetetlen lett. Utolsó óráját érezve közeledni, királyi színe elé hívatta királysága mindazon báróját, akikben legnagyobb volt bizodalma, és közölte velük, hogy amint maguk is látják, halálán van. Alattvalói hűségükre hivatkozva lelkükre kötötte, őrizzék meg híven királyságát fia, Dávid számára, és ha a fiú majd elérte a megfelelő kort, engedelmeskedjenek neki, koronázzák királlyá, és házasítsák meg hozzá méltó módon. Ennek utána magához intette William Douglas* nagyurat, nemes lovagot, s így szólt hozzá a többiek jelenlétében: „William úr, kedves barátom, jól tudod, mennyi gondom-bajom volt életemben, mennyi fáradságomba került, hogy a királyságot igazságosan megtarthassam. És midőn a legjobban rám szakadt a munka, tettem egy fogadalmat, de nem teljesíthettem, és ez most nyomja szívemet. Úgy szólt e fogadalom, hogy ha Isten engedelmével befejezem a háborút, és békében kormányozhatom az országot, elmegyek harcolni én is Krisztus és a keresztény hit ellenségei ellen, mivel ezt tenni keresztényi kötelességem. Erre vágyott mindig a lelkem, de Urunk másképp határozott, dicsértessék érte az Ő neve, és mást rótt ki rám életemben. Most pedig végre magához szólít, meg kell hát halnom súlyos nyavalyámban, miként magad is láthatod. S minthogy testem oda nem mehet, betölteni, amit lelkem oly igen kívánt, magam helyett szívemet akarom odaküldeni, hogy fogadalmam beteljesedjék. És mert egész birodalmamban nem ismerek nálad vitézebb lovagot, sem alkalmasabbat arra, hogy fogadalmamat helyettem teljesítse, kérlek téged, legkedvesebb és legmegkülönböztetettebb barátomat, amíg még időm engedi: készülj neki az utazásnak irántam való szeretetedből, hogy e tehertől megszabadulva álljon majd lelkem Krisztus Urunk színe előtt. Nemességedet és alattvalói hűségedet oly nagyra tartom, hogy tudom, mindent híven megteszel. Ha ezt megteszed, könnyebben halok meg, csak oly módon vidd véghez, amint mon-

* Froissart tévedésből nevezi Williamnek, mert Jamesnek hívták; apja keresztneve volt William.

dom. Úgy akarom, hogy mihelyt lelkem elhagyja e világot, vedd ki szívemet testemből, balzsamoztasd be, majd végy ki annyit kincstáramból, amennyit az egész utazás megtételéhez szükségesnek ítélsz magad és mindazok számára, akiket magaddal vinni jónak találsz. Vidd magaddal szívemet a Szent Sírnak való felajánlás végett, oda, ahol Krisztus Urunk eltemettetett, mivel én magam oda már nem mehetek. És tedd ezt oly méltósággal, végy magad mellé olyan nagy kíséretet és minden egyebet, amilyen rangodat megilleti, de meg azért is, hogy amerre csak jársz, láthassák, Skóciai Róbert király szívét viszed magaddal a tengeren túlra, az ő küldötteként és az ő parancsára, mivelhogy a sors úgy hozta, hogy ő maga oda nem mehetett." Az ott levők ekképp hallva beszélni jó urukat és királyukat, könnyekre fakadtak a meghatottságtól. S mikor William Douglas végre szólni tudott, ekképp válaszolt: „Felséges uram, ezer köszönet ezért a nagy megtiszteltetésért, azért, hogy felséged ily nemes és drága kincset bíz rám. Örömmel és derűs lélekkel teszek eleget felséged akaratának, amint azt alattvalói hűségem parancsolja. Sohase is féljen felséged, hogy nem leszek méltó és alkalmas e nagy feladat elvégzésére." „Ó, nemes lovag – mondotta erre Skócia királya –, hálásan köszönöm, ha megfogadod." „Hogyne fogadnám, Sire, szíves örömest" – így a lovag. Meg is fogadta mindjárt, hű lovaghoz illőn. Erre a király így szólt: „Hála legyen Istennek! Nyugodtabban halok meg abban a tudatban, hogy királyságom legvitézebb és legkiválóbb lovagja végzi be helyettem, amit én soha be nem végezhetek immár." – Igen megnyugodott lelkében Skócia királya... Röviddel ezután Róbert király lelke elköltözött a világból. Keblét megnyitották, amint rendelte volt, szívét kivették, bebalzsamozták, testét pedig nagy tisztességgel eltemették a skóciai apátságban, amelyet Dunfermline-nek neveznek: itt adták meg neki azt a végtisztességet, amely megillette, országa minden nemes embere jelenlétében. Ennek befejeztével a nemes William Douglas lovag úr hozzálátott az előkészületekhez, hogy majd alkalmas időben elindulhasson s teljesíthesse ígéretét.

Ekkortájt halt meg, kevéssel a király után, a derék skóciai Moray gróf, az egész királyság legnagyobb és leghatalmasabb ura. Súlyos veszteség érte a skóciai királyságot a király és eme nagyúr halálával, de meg William Douglas távozásával is.

Mikor már közeledett a tavasz, a legjobb idő az elutazásra annak, ki a nyílt tengeren készül átkelni, s a nemes lovag, William Douglas úr is illő módon felkészült a király kívánsága szerint, nem maradt más hátra, mint tengerre szállni a skóciai Edinburgh kikötőjében. Egyenest Flandriába hajózott, Sluis városához, hogy híreket szerezzen, vajon készül-e valaki Jeruzsálembe, a Szentföldre; útitársakat keresett. Tizenkét napot töltött Sluisnál, mielőtt továbbindult volna, de nem szállt partra e tizenkét nap alatt. Mindvégig a hajón maradt, kíséretét is ott tartotta, a dobosokkal és a kürtösökkel együtt, mintha maga Skócia királya lenne ott. Vele volt két zászlósúr, hét másik lovag a legvitézebbjéből meg huszonöt fegyvernök, a legderekabbak, akiket csak öszsze tudott válogatni szerte az országban, hogy a cselédségről ne is szóljunk. Minden edény ezüstből, korsók, tálak, tányérok, kupák, serlegek, asztali hordócskák és egyebek, az olyan nagyurat megillető holmik, aki a skót királyt képviselte. Kétféle bor, kétféle fűszer* fogadott minden magas rangú személyt, aki látogatni jött William Douglast.

Így horgonyzott tizenkét álló napig William Douglas úr Sluis előtt. A legutolsó napon híre jött, hogy a kasztíliai király *[XI. Alfonz]* hadban áll Granada hitetlen szaracén királyával *[IV. Mohamed]*. Így határozott hát: odamegy, hogy jobban felhasználhassa idejét és utazását, s e dolog végeztével továbbindul elvégezni ama másikat, ami még hátra volt, amire megbízást kapott. Elindult Sluisból a tengeren át egyenesen Kasztíliába. Valencia kikötőjébe ért előbb, s ott mindjárt kasztíliai Alfonz királyhoz ment, aki harcban állt Granada királyával. Ez az uralkodó és a granadai elég közel tartózkodott egymáshoz, a két ország határán. Hét nappal William Douglas úr odaérkezte után történt, hogy a kasztíliai király kivonult a nyílt mezőre, és megközelítette az ellenséget. Átellenben a granadai király szintén kivonult, így a két király láthatta egymást a hadijelvények alatt. Rendezni kezdték soraikat egymással szemben. Erre aztán William úr is felvonult mind egész hadával az egyik oldalon, hogy ő is minél jobban kivehesse részét a hadi dicsőségből. Mivel csatasorban látta a zászlóaljakat, a kasztíliai

* E korban a fűszert gyakran csemegeként szolgálták fel.

III. EDWARD KORONÁZÁSA

ROBERT BRUCE KIHÍVJA III. EDWARDOT

király seregének egy mozdulatát támadásnak vélte. A jó lovag, aki szívesebben volt az elsők, mint az utolsók között, megsarkantyúzta lovát, csapatával a granadai király seregére rontott: azt hitte, a kasztíliai király hada követni fogja. De ebben csalódnia kellett: földijein kívül senki sem ment utána, a kasztíliaiak nem mozdultak, William Douglas lovagot, egész csapatát bekerítette az ellenség, senki élve nem menekült. Nagy baklövés volt a kasztíliaiak részéről, hogy nem siettek segítségére.

A skótok drágán adták életüket, utolsó leheletükig védekeztek. Így esett ez a szomorú kaland, így ütött ki balul William Douglasék utazása.

[III. Edward legyőzi a skótokat, akik a franciákkal szövetkeznek. Németalföld több tartományura viszont az angol királyt támogatja, továbbá Flandria polgárai is, szemben a franciapárti gróffal, Lajossal.]

Az Anglia és Flandria közötti kereskedelem megszakadása (1337)

Ez idő tájt Lajos, Flandria grófja Gentben tartózkodott, s igyekezett a flamandok kedvében járni, mert erre kérte, sőt szólította fel a francia király, meg még arra is, őrizze jól tengeri határait, nehogy valamiképpen benyomulhassanak az angolok erről az oldalról. Ez a flandriai gróf jó francia és hű alattvaló volt, odaadóan szerette Fülöp királyt, de volt is rá oka, hiszen grófságába a király ültette vissza, miután Casselnál szétverte a flamandokat...

Az angol király, aki mindenfelé barátokat szerzett, hogy ügyét szépítgesse a világ szemében, megtudta, hogy Flandria grófja titokban kalózokat tart zsoldjában; ezek Anglia körül ólálkodnak, s ha biztosak dolgukban, elrabolnak egy-két hajót. Berendezkedett hát országa és kereskedői tengeri védelmére, a kalózveszély elhárítására. Ezenkívül, hogy megalázza a flamandokat, tanácsa határozatára lezáratta Anglia összes tengerszorosait, és megtiltotta, hogy bárki angol gyapjút adjon el vagy szállítson Flandriába a flamandoknak; a flamand szövőipart akarta megfojtani ezzel. Felvásároltatott a saját nevében minden gyap-

jút, és elszállíttatta egy bizonyos helyre... Flandriába egy maroknyi sem érkezett. Így annak szövőipara egy csapásra hanyatlásnak indult, sok kisember elszegényedett, hiszen nem volt miből szőni. Szövőipar nélkül Flandria lassú sorvadásra ítélt ország. Tekintélyes flamand polgárok jövedelem híján Hainaut-ba, Artois-ba, Cambrésis-be jártak koldulni.

Az angol király naponta intette a flamandokat, térjenek jobb belátásra, ha nem akarnak elesni kenyérkeresetüktől. A flamand városok vég nélkül tárgyalgatták, miképpen húzhatnák ki magukat a csávából. Többen az angol királlyal való kibékülés mellett törtek lándzsát, mondván, hogy Angliából több hasznuk lehet, mint Franciaországból. De uruknak, Flandria grófjának szava többet nyomott a latban, elfojtott minden olyan véleményt, amely az ország érdekeit szolgálta, de a francia korona ellenében.

Jacob van Artevelde közbenjárása (1337)

Egész Flandria lázas izgalomban volt. Mindenfelé zúgolódtak, de különösen a városok. Azt mondogatták, hogy sokba kerül nekik a gróf úrnak a francia királlyal való nagy barátsága, s hogy többet használna az országnak az angolok jóindulata, mint a franciáké. „Való igaz – hallatszott mindenfelé –, hogy a franciáktól jön a búza, de mit ér, ha nincs miből megvenni? Adjanak bár egy akó búzát egy garasért, csak a szívét fájdítja az annak, akinek egy garasa sincs. De Angliából jön a gyapjú, a szép haszon, amiből eleséget lehet venni, amiből vígan lehet élni. Majd ad búzát Hainaut, ha jóban leszünk vele." Így tüzelték egymást mind hevesebben, legfőként Gentben. Össze-összeverődött a nép a tereken, a szegleteken, és vég nélkül tágyalták az ügyet; kimondták kereken, hogy nem lehet sokáig tűrni, mert ha tovább tart ez az állapot, a flandriai népre pusztulás vár.

Fülébe jutott a zúgolódás Flandria grófjának. Békítgette alattvalóit, amennyire csak futotta ékesszólásából: „Térjetek hát észre, emberek! Nem fog ez sokáig tartani, barátaim olyan hírekkel jönnek, hogy az angoloknak sokkal jobban fő a fejük, mint tinéktek. Gondoljatok csak

bele: másnak nem tudják eladni gyapjújukat, hacsak nem nagy veszteséggel. Béküljetek hát meg a nemes Franciaországgal, hiszen sok hasznotok származik ebből az országból." Ilyen beszédekkel csillapítgatta, és csillapíttatta őket híveivel, ám a népnek elege volt már a nagy szegénységből, nem akart jóllakni a békítő szavakkal. Nőttön-nőtt a békétlenség, egyelőre azonban senki sem érzett magában akkora bátorságot, hogy tenni is merjen valamit. Féltek a gróftól. Így telt-múlt az idő. Lassanként aztán mégis egyre gyakrabban verődtek össze az utcákon hangoskodva, hogy nem várnak tovább.

Élt akkoriban Gentben egy polgár, egy serfőző,* Jacob van Arteveldének hívták. Bölcs beszédei sokak tetszését kivívták, szavai mindenütt elterjedtek, és roppant okos ember hírében kezdett állni. Állítólag azt mondogatta, hogy ha rá hallgatnak, rövid idő alatt rendbe hozhatnák Flandria ügyeit. Mindenki visszanyerné kenyérkeresetét, méghozzá anélkül, hogy magukra haragítanák akár a francia, akár az angol királyt. A városnak legalább a negyede, ha ugyan nem a fele értesült beszédeiről. Nos tehát, gyülekezgettek a gentiek. Egyszer – valami ünnep volt éppen – több mint ezren verődtek össze ebéd után, egyik a másikát zörgetve fel, házról házra: „Menjünk meghallgatni a bölcs ember tanácsát." Elmentek Jacob házához, s ott találták őt az ajtófélfának támaszkodva. Mihelyt megpillantották, már messziről üdvözölték nagy tisztességgel, s így szóltak: „Tisztelt úr, méltóztass meghallgatni minket. Tanácsért jöttünk, mert mondják, a te eszeden múlik, hogy Flandria újra felvirágozzék. Ha megmondod, mit tegyünk, nagy jót teszel velünk." Erre kissé előbbre lépett Jacob van Artevelde, és így szólt: „Uraim, e város szülötte és polgára vagyok, ügyetek az én ügyem is. Tudjátok meg, hogy szándékom legjobb tehetségem szerint segíteni rajtatok s az egész országon. Ha akadna ember, aki hajlandó volna cselekedni, ott lennék mellette, akár a veszélyt is vállalva; vagy ha ti akarnátok testvéreim, barátaim és társaim lenni minden dologban, és mellettem állnátok, én, bár erre méltó nem vagyok, szíves örömest kézbe venném az ügyet." Egyhangúlag válaszolták: „Szavunkat adjuk, hogy bármi essék is, melletted maradunk, és életünket, vagyonunkat is koc-

* Előkelő ember volt; a „serfőző" elnevezés azért ragadt rá a krónikákban, mert felvétette magát a serfőzőcéhbe, hogy megnyerje a kismesterek támogatását. E céh elöljárója volt.

káztatjuk, ha kell, mert tudva tudjuk, hogy az egész grófságban nincs rajtad kívül az ügy vitelére méltó ember." Látva, hogy a nép bizalmába fogadta, több napon át tanácskozott népes gyülekezetekben; közölte, hogy az angolok pártján áll a franciákkal szemben, s hogy a francia királyt különb-különbféle dolgokkal annyira elfoglaltnak tudja, hogy szerinte aligha árthat az nekik. Az angol király örülne barátságuknak, végül pedig maga a francia is. Bebizonyította, hogy Hainaut-t, Brabantot, Hollandot és Zeelandot is maguk mellett tudhatják. Szavai hatására az egész köznép és a polgárság nagy többsége vele tartott, faképnél hagyva urát.

[Valenciennes-ban angol küldöttség tárgyalásra várja a francia király küldötteit.]

III. Edward háborúra készül (1337)

1337-ben Szent Mihály napján a London melletti Westminsterben három hétig tartó nagy tanácskozás kezdődött. Megjelentek rajta Anglia összes előkelőségei és bölcs férfiai, prelátusok, grófok, bárók, lovagok meg a jelentősebb városok tanácsosai. A lincolni és durhami püspök meg azok a bárók és urak, akik Valenciennes-ban voltak, jelentést tettek arról, hogyan látták el küldetésüket, mint vártak a francia küldöttségre, az pedig nem érkezett meg. Miután a prelátusok elmondták mondanivalójukat, felállt a király és kérte: olyan jól vitassák meg a dolgokat, hogy az neki és királyságának dicsőségére válhassék. Erre a legbölcsebbek azt válaszolták, hogy figyelembe véve és jól megvizsgálva minden lépést, ajánlatot, szerződést és tárgyalást, amit a király közvetve vagy közvetlenül tett, kötött, és folytatott, s amire a franciák fittyet hánytak, véleményük szerint a király nem köteles teljesíteni többé a francia királlyal szemben hűbéri kötelezettségét, elkerülhetetlen így immár a vele és támogatóival való ellenséges viszony. Ezt határozatba foglalták, és felkérték Lincoln püspökét, hogy keljen át a tengeren a hadüzenettel. A püspök a király és a nagyurak kérésére és rendelkezésére azt válaszolta, hogy szívesen megteszi. Azt is elhatá-

rozták, hogy míg a háború tart, a király hadi kiadásainak fedezésére kétszeres adót szednek a gyapjú után. Megkérdezték, mekkora összeggel járulna ez hozzá az anyagi helyzet megszilárdításához. Hat polgár, két londoni, két yorki és két coventryi azt válaszolta, hogy a gyapjúadót évi 300 000 noble*-lal növelnék így meg, tehát 600 000 noble folynék be évente három részletben. Rendeletileg tiltották meg továbbá, fővesztés terhe mellett, hogy bárki bármilyen játékot vagy szórakozást űzzön a nyilazáson kívül. Az íj- és nyílkészítéssel is foglalkozó iparosokat viszont mindennemű adó alól felmentették. Elrendelték, hogy a háborúban részt vevő minden lovag, fegyvernök és egyéb harcos félévenként fizetett királyi zsoldban részesüljön, s ha ha valaki foglyot ejt, vagy zsákmányra tesz szert, minden a saját hasznát szolgálja. A szigeteken, mint Cornwall, Guernsey, Wight, Hampshire és Sheppey,** a fegyveres védők ne kövessék a király hadba hívó parancsát, csak őrizzék határaikat, tanítsák gyermekeiket fegyverforgatásra és nyilazásra, s kapjanak mindezért napi két sterlingnyi fizetést a vidékükről befolyó gyapjúadó terhére.

Elrendelték, hogy minden nagyúr, báró, lovag és minden tisztes városlakó fordítson gondot gyermekei francia nyelvre való tanítására, hogy nagyobb hasznukat lehessen venni a háborúban; hogy senki a kancellár engedélye nélkül ne merjen lovat küldeni a tengeren túlra Anglia bármely részéről. Aki ezt megszegi, a király haragját vonja magára. Küldessenek továbbá fegyveresek és íjászok Cadsand szigetére a flamandok, a flandriai gróf helyőrsége ellen ... A végrehajtással ifjabb Henriket, Lancaster urát, a király unokatestvérét és Derby grófját, Suffolk grófját, Berkeley urát *[és másokat]* bízták meg ... Henrik, Derby grófja Gautier de Maunyt tette meg legközelebbi lovagjának, közvetlen beosztottjának, s ez utóbbit beválasztották a királyi tanácsba is. Döntöttek William Montagu házasságáról. Montagu úr híven szolgálta a királyt Skócia elleni háborúiban, úgy megzabolázta a skótokat, hogy már fegyverkezni is csak titokban mertek; jó szolgálatai jutalmául a király hozzáadta az ifjú Salisbury grófnét, akinek birtokát addig mint gyám őrizte, s aki a világ egyik legszebb ifjú hölgye volt. Még sok egyéb rendelkezést tárgyaltak meg és fogadtak el ezen ülés folyamán,

* 1 noble – 8 shilling 8 penny.
** Cornwall és Hampshire nem sziget.

lehetetlen felsorolni őket; elég az hozzá, hogy mindet rendben teljesítették az elmondottakkal együtt.

A tanácskozás végeztével ki-ki indult teljesíteni a király parancsát; így útra kelt Lincoln püspöke is, hogy pecsétes levélben megvigye a hadüzenetet a francia királynak.

[1340-ben Sluisnál az angolok megsemmisítik a francia hajóhadat.]

Flandria grófja el akarja veszejteni Arteveldét

Most pedig térjünk vissza a flamandokhoz, hogy jobban megérthessük Jacob van Artevelde felemelkedését. Kilenc évig kormányozta a flandriai grófságot, ezalatt csaknem mindenben keresztülvitte akaratát, amint alább olvashatni. Fentebb láthatták kegyelmetek, mint nyerte meg magának Gent városát... A francia királynak nem volt ínyére a dolog. Jól sejtette, hogy ha a flamandok ellene vannak, az neki nagy kárára lehet, mert országukon át az angol király betörhet Franciaországba. Megparancsolta hát Flandria Bapaume-ban tartózkodó grófjának, ne hagyja uralkodni ezt a Jacob van Arteveldét, azaz tegye el láb alól, mert az nagy bajt okozhat neki, s idővel elveszítheti általa birtokát. De tudta a gróf magától is, hogy baj van, saját bőrén érezte. Barátokat szerzett magának Gent legelőkelőbbjei közül, a városi esküdteket pedig amúgy is maga mellett tudhatta, hiszen hűségesküjük kötelezte őket. Ezek csapdákat állítottak Arteveldének, csapatokat rejtve el imitt-amott, de hozzá nem férkőzhettek semmi módon, mert egész Gent vele tartott; ha valaki ártani akart volna neki, harminc- vagy hatvanezer embernek kellett volna fölébe kerekednie annak. Minden rendű és rangú ember otthagyott csapot, papot, ha Arteveldének szüksége volt rá, vagy ha meg kellett védeni őt. Mindig százhúsz-száznegyven fegyveres szolga kísérte, közülük öt-hat különösen vakmerő legény, ezek alkották testőrségét, a gondolatát is kitalálták, s ha olyasvalaki jött szembe, akit gyűlölt, vagy akire gyanakodott, elég volt intenie, s már nem is volt az élők sorában amaz, lehetett bármekkora hatalmasság vagy előkelőség. Megesett ez gyakran. Nem egy főembert megöletett ez időben Artevelde; oly nagy félelmet keltett, hogy senki sem mert akarata ellen

beszélni, sőt még csak eszébe sem jutott senkinek, hogy ellentmondjon neki. Százhúsz vagy száznegyven szolgája mihelyt hazakísérte, sietett megebédelni; aztán tüstént visszatértek a háza elé, megvárták, hogy vele menjenek a városba, aztán pedig vacsoratájt visszakísérték, és egész éjszaka éberen őrködtek háza előtt. Jól tudta ugyanis Artevelde, hogy korántsem szereti annyira mindenki, különösen pedig a gróf nem, hiszen elég tanújelét adta, de hiába: a szerencse Artevelde mellé szegődött.

III. Edward egyezkedik Flandriával (1338)

Röviddel az angol király Antwerpenbe érkezte után fiúgyermeket szült a királyné [1338]; Lionel névre keresztelték. Midőn fölkelhetett a gyermekágyból, nagy ünnepet ültek. Ott volt Hainaut grófja, a felséges asszony fivére, meg Hainaut-i János úr, a királyné nagybátyja, ki a király különös kegyét élvezte ez idő tájt, s még egy sereg hainaut-i lovag, akik azért jöttek, hogy hosszú idő után ismét láthassák a királyi párt.

Eközben Jacob van Artevelde felkereste Flandria grófját; jobb belátásra akarta bírni, hogy álljon át egész országával az angol királyhoz, és mindent megtett az angolokkal való jó barátság érdekében. A grófnak azonban nem volt ínyére a dolog, semmi kedvet nem érzett arra, hogy ebbe beleegyezzék, és nyíltan kimondta, hogy még Flandria egész jövedelmének elvesztése árán sem hajlandó elkötelezni magát az angol király mellett unokafivére, a francia király elleni háborúra. De mivel félt, hogy erőnek erejével elviszik, s olyasmire kényszerítik, ami miatt hiába fogná később a fejét, asszonyával, Margit grófnéval és fiával, Lajossal együtt elhagyta Flandriát, Franciaországba ment, [VI.] Fülöp királyhoz. Örömmel fogadta emez, és bizonyos összegű havi járadékot utalt ki neki, hogy rangjához méltóan élhessen, és kitartson.

Mikor a flandriaiak látták, hogy gróf uruk titkon eltávozott, elhagyta a grófságot, a francia királlyal szövetkezik, s hogy semmi hajlandóságot nem mutat az angolokkal való szövetségre, tanácsot ültek, hogy miként folytathatnák most már nélküle ezt a politikát. Artevelde volt ennek legfőbb szorgalmazója; az ő tanácsára határozták el, hogy a leggazda-

gabb és legtekintélyesebb flandriai polgárok kíséretében Artevelde az angol király színe elé járul Antwerpenben. Nagyjából ismerték szándékait. Elment hát Artevelde a királyhoz Antwerpenbe, Flandria hatvan legbefolyásosabb polgárától kísérve. Fölöttébb baráti fogadtatásban részesült, hiszen tudta jól az angol király, hogy nincs nála hatalmasabb úr Flandriában. Nos, a felség barátilag fogadta, és azt mondta, hogy Artevelde barátsága csak növeli Flandria értékét. Újból megindította a gyapjúkereskedelmet (amelyet több mint három évig elzárt előlük minden lehetséges eszközzel), azzal a feltétellel, hogy ő és az övéi jöhetnek-mehetnek Flandriában fegyveresen vagy fegyvertelenül, ahova nekik tetszik. Erről a király és a flandriai városok pecsétjével ellátott leveleket állítottak ki. Azt is kérte a király a flamandoktól, hogy harcoljanak az ő oldalán, törjenek be Tournésis-be, Lille-be és Douai-ba, s égessék fel e helyeket. De a flamandok azzal mentegetőztek, hogy túlontúl elkötelezték magukat a francia király mellett, semhogy ujjat húzhatnának vele, s aligha törhetnének országára nagy anyagi veszteség nélkül; ily kalandból csak nagy üggyel-bajjal evickélhetnének ki. Arra kérték hát a királyt, álljon el a szándékától, várjon, míg kedvezőbb helyzetbe kerülnek. A király belenyugodott, sőt, még drága ajándékokkal is elhalmozta távoztukban újdonsült híveit. Nem maradt mögötte a királyné sem. A flamandok hazatértek, visszament Gentbe Jacob van Artevelde is, de még sokszor megjárta ezután is az utat Gent és Antwerpen között, ígérgette az angol királynak, hogy megteszi Flandria urának, és akármit mondanak is most a flamandok, mihelyt kívánja, százezer fegyveressel tör a francia királyságra, amerről csak akarja. Anglia királya igen örült ennek, bízott benne, s nagy segítséget remélt Flandriától.

Jacob van Arteveldét szoros baráti kapcsolat fűzte az angol királyhoz, Flandriában pedig félelmetes hatalma volt... Ha csak gyanította is Flandria bármely hatalmasságáról, lovagról, fegyvernökről vagy városi polgárról, hogy valami módon a grófot támogatja, nyomban kiűzte Flandriából, jövedelme felét elkobozta, csak a másik felét hagyta meg felesége és gyermekei szükségleteire. Az így elűzöttek, akik igen szép számmal voltak, többnyire Saint-Omerban tartózkodtak, és mint a bujdosókat emlegették őket. Nos, hogy szavamat rövidre fogjam, nem élt még sohasem Flandriában, sem egyebütt egyetlen gróf, herceg vagy fejedelem sem, aki annyira hatalmában tartotta volna országát, mint

ANGOL KIRÁLYSÁG
Bristol
London
Temze
Canterbury
Dover
Köln
Rajna
NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁRSÁG
Sluis
Brugge
Eeklo
Torhout
Duinkerque
Gravelines
Veurne
Nevele
Gent
Mechelen
FLANDRIA
Deinz
Dendermonde
Calais
Bergues
Popenringe
Harelbeke
Brüsszel
Wervik
Courtrai
Geraardsbergen
Boulogne-sur-Mer
St. Omer
Roosebeke
Rosse
Oudenaarde
BRABANT
Aire
Lille
Tournai
Nivelles
Liège
ARTOIS
Béthune
Valenciennes
Lens
Douai
HAINAUT
Arras
Schelde
PICARDIA
Bapaume
Albert
Breteuil
Amiens
Noyon
Laon
Rethel
LUXEMBOURG
Guernsey
COTENTIN
Beauvais
Soissons
ÎLE DE FRANCE
Chalons-sur-Marne
Meaux
Szajna
Párizs
Charenton
Marne
NORMANDIA
Châtillon
Crécy
BRIE
Tréguier
Chartres
Étampes
Troyes
ALENÇON
CHAMPAGNE
BRETAGNE
Montfort
Orléans
Montargis
Sarthe
Blois
Loire
Vézelay
Clamecy
ANJOU
BURGUNDIA
Saône
Bourges
Salins-les-Bains
ATLANTI-ÓCEÁN
POITOU
Poitiers
BOURBONNAIS
Mâcon
FRANCIA KIRÁLYSÁG
SAVOIA
Milánó
Treviso
Velence
La Rochelle
Charente
Limoges
Lyon
SAINTONGE
AQUITANIA
LIMOUSIN
AUVERGNE
Forez
Rhône
Genova
Bordeaux
QUERCY
Viviers
Avignon
Durance
Beaucaire
Garonne
GASCOGNE
Montpellier
Toulouse
Marseille
NÁPOLYI KIRÁLYSÁG
Ortbez
Béziers
Róma
BÉARN
FOIX
Carcassonne
KORZIKA
Puente la Reina
Pamplona
FÖLDKÖZI-TENGER
Fondi
LEÓN
NAVARRA
KASZTÍLIA
ARAGÓNIA
Burgos
Ebro
Valladolid
TERRA
0
200 km

ahogyan hatalmában tartotta a magáét Artevelde vagy kilenc éven át. Behajtott a grófot illető minden járadékot, adókat, szőlő- és egyéb illetékeket és mindenféle egyéb jövedelmet, az ország bármely részéből származott is. Tetszése szerint költekezett belőlük, s ha pénzt kért, hiteleztek neki azonnal. De nem is volt ajánlatos nem hitelezni neki. Ily szerencsés volt mindenben.

III. Edward felveszi a Franciaország királya címet (1340)

Szóljunk most Anglia királyáról, lássuk, mi történt, mióta Brabantból visszafelé vette útját. Még mindig Robert d'Artois-val és a lincolni püspökkel tanácskozott. Figyelembe vették, hogy ha az angol király meg tudná nyerni a flamandok támogatását, vagyis ha azok mindenben követnék őt, a háború sokkal kedvezőbb kimenetelűnek ígérkezne. Jacob van Artevelde és a gentiek barátságát már sikerült elnyernie. Ezen ügyek rendezése, valamint avégett, hogy megbizonyosodjék a bruggeiek, yperniek, courtrai *[kortrijk]*-beliek, dammeiak, sluisiak és a Brugge körzetiek* szándékairól, tanácskozást hívtak össze Brüsszelbe, Brabant hercege elé, annak koudenbergi kastélyába. A herceg megegyezett a királlyal, hogy minden erejét, ékesszólását és tárgyalásokban való jártasságát latba fogja vetni megnyerésükért. Erre a tanácskozásra meghívták írásban Brüsszelbe Jacob van Arteveldét, hogy jöjjön, és legyen ott, továbbá Flandria jó városainak tanácsosait *[consuljait]*. Jacob van Artevelde, aki ilyesfajta ügyet még sosem hibázott el, nagy gondot fordított arra, hogy a flamand városok tanácsosai ott legyenek. Meg is jelentek rendre, elsőként a geraardsbergeniek és a gentiek. Ezen a brüsszeli tanácskozáson több dolgot meghánytak-vetettek. Az angol király tanácsosai útján kérte a flandriaiakat, segítsék őt a francia király ellen viselt háborúja folytatásában, és kövessék őt mindenhová. Igen hálás lenne nekik ezért, és hozzásegítené őket Lille, Béthune, Douai és minden tartozékaik visszaszerzéséhez. Örömmel

* A Brugse Vrije, franciául Franc, a Brugge város uralma alá tartozó vidék.

hallották ezt a flamandok, de kérték, hadd vehessék fontolóra a dolgot. A király beleegyezett. A flamandok hosszan tanakodtak, s végül ezt a választ adták: „Jó urunk, felséged előbbi javaslatára válaszolva tudatjuk, hogy ha bármi módunk lenne rá, tisztességünk megőrzése végett, meg hogy adott szavunkat meg ne szegjük, teljesítenők kérését, de esküvel köteleztük magunkat, pénzbüntetés és pápai kiátkozás terhe mellett, hogy nem bocsátkozunk háborúba a francia király ellen. Kigondoltunk azonban egy jó megoldást. Ha felséged felveszi a Franciaország királya címet, és a francia címer viselésével kinyilvánítja, hogy igényt tart a francia királyságra, akkor engedelmeskedünk felségednek, mint Franciaország királyának. Felséged pedig francia királyi minőségében felment bennünket minden büntetés alól, és feloldoz hűségeskünk alól. Íme a kérésünk: felségeden áll, hogy teljesítse. Így juthatunk dűlőre, más módját nem látjuk a megegyezésnek. Gondolja meg felséged a dolgot, s adjon választ nekünk."

Az angol király elég súlyosnak találta a flamandok kérelmét, és szükségesnek látta, hogy tanácskozzék róla, hisz nem kis dolog felvenni címét és címerét olyasvalaminek, amiből még semmit sem mondhat magáénak; azt sem láthatta előre, megszerezheti-e valóban a francia koronát, vagyis, hogy mi lehet az egész ügy kimenetele. Megfontolva mindazonáltal a dolgot, kénytelen-kelletlen lemondott a flamandok támogatásáról, ami pedig többet ért ebben a helyzetben, mint az egész világ együttvéve. De aztán tovább tanácskozott, mégpedig Brabant hercegével, Gelderland hercegével, Jülich grófjával, Robert d'Artois úrral és Hainaut-i János úrral, akik szintén ott voltak: sokszor adták egymásnak a szót ezek az urak, míg végre megszületett a válasz. Végül, alaposan latba vetvén, mi jó és mi rossz származhat a dologból, a fent említett urak tanácsa alapján azt a választ adta a király a flamandoknak, hogy ha hajlandók pecsétes esküvel kötelezni magukat arra, hogy támogatják őt háborúja folytatásában, ő mindenre vállalkozik, sőt kötelezi magát, hogy visszajuttatja nekik Lille-t, Douai-t és Béthune-t. A flamandok egyhangúan igent mondtak. Kijelöltek egy bizonyos napot egy Gentben való találkozásra. Jelen volt Anglia királya, Brabant és Gelderland hercege, Jülich és Mons grófja, Köln érseke, Hainaut-i János, Valkenburg ura és sok más nagyúr a birodalomból, továbbá Flandria jó városainak tanácsosai.

Ezen a tanácskozáson ismét kifejtették nézeteiket a tárgyaló felek,

megismételték a megállapodásokat, és még egyszer ismertették a tennivalókat, ugyanúgy, ahogy a brüsszeli tanácskozáson tették. Minden megállapodást annak rendje és módja szerint írásba foglaltak, és pecséttel hitelesítettek, az angol király pedig felvette Franciaország címerét és a „Franciaország és Anglia királya" címet. Igen elégedettek voltak mindezzel a flamandok.

Elhatározták legott, hogy a jövő nyáron nagy-nagy háborút indítanak, ostrom alá veszik Tournai városát, mégpedig az elfoglalás reményében, hiszen szövetségesüknek tudhatták a flamandokat. Az angol király búcsút vett főnemeseitől, és visszatért országába, mert közel egy éve volt már távol, s foglalkozni akart végre az otthoni helyzettel is, főleg pénzügyeivel.

[1341-ben a skótok Salisburyt ostromolták, de az angol király felmentette a várat.]

III. Edward Salisbury várában

Ugyanazon a napon, amelynek reggelén Dávid király és a skótok serege elindult Salisbury vára alól, ért oda déltájban egész seregével az angol király, mégpedig éppen arra a helyre, ahol alig néhány órával azelőtt bontott tábort a skót. Rendkívül feldühödött, hogy nem találja, mert szívesen megmérkőzött volna vele. Oly sietve érkezett, hogy emberei és a lovak teljesen kimerültek. Elrendelte, hogy táborozzék le a sereg, ő királyi felsége látni kívánja a várat s úrnőjét, kit esküvője óta nem látott. Úgy tettek, mint parancsolta. Ki-ki tábort vert, és pihent kedvére.

Az angol király, mihelyt megszabadult fegyverzetétől, maga mellé vett húsz-huszonkét lovagot, s a vár felé indult Salisbury úrnőjének üdvözlésére, s hogy megtudakolja, mi módon támadtak a skótok, és védekeztek a várbeliek. Mihelyt Salisbury grófné értesült a király jöttéről, megnyittatta a kapukat, és olyan fényűzően öltözve jött ki, hogy csak bámulta mindenki. Csodálták szépségét és nemes tartását. Mikor a király elé ért, földig hajolt előtte, köszönte segítségét, majd a várba

vezette, és nagy hozzáértéssel rendezte meg ünnepélyes fogadtatását. Mindenkinek rajta függött a szeme, maga a király sem tudta levenni róla tekintetét. Azt mondogatta magában, hogy ilyen tökéletes szépségű, ilyen üde és vidám hölgyet, ilyen nemes és mértéktartó viselkedést sohasem látott még. Nem tértek magukhoz az ámulattól Salisbury látogatói, a király sem volt kivétel. Amint nézte, le nem véve róla tekintetét, igaz szerelem szikrája gyúlt szívében, s hosszú ideig nem aludt el. Mert olyan láng ez, amely gyorsan terjed, könnyen fellobban, ám nehezen huny ki, csakhogy két szív közül mindig nagyobb az egyikben, mint a másikban. S ettől a lángtól úgy tűnt a királynak, hogy sohasem szeretett annak előtte más hölgyet.

Kéz a kézben léptek be a várba. A hölgy előbb a nagyterembe vezette őfelségét, majd pedig ilyen előkelő hölgyhöz méltó pompával berendezett szobájába. A király mindez idő alatt oly lángoló tekintettel nézte a grófnét, hogy a hölgy csak pirult nagy zavarában. Aztán, de jó ideje függött már rajta tekintete, kikönyökölt egy ablakon, és gondolataiba merült. A grófné, aki a király merengése alatt egyáltalán nem gondolt semmire, kiment, hogy méltón fogadhassa a többi nagyurat és lovagot, kit-kit rangja szerint, mert igen értette a módját. Majd parancsot adott, hogy készítsék el az ebédet, terítsék meg az asztalt, díszítsék fel a termet úgy, ahogy az Anglia királyának kijár.

III. Edward szerelme

A várúrnő, miután legjobb belátása szerint eligazította személyzetét, derűs arccal tért vissza a még mindig gondolataiba merült királyhoz, és így szólt hozzá: „Jó uram, min töpreng felséged oly igen erősen? Úgy vélem, nem illik ez felségedhez (tisztesség ne essék szólván), hanem inkább örülnie, vigadnia kellene az ellenség elűzésén, hisz be sem merte várni felségedet; a többi dologgal való törődést hagyja felséged másokra." A király így válaszolt: „Ó, kedves hölgyem, mióta ide beléptem, oly nagy gond kerített hatalmába, amilyenre nem számíthattam. Ez jár a fejemben egyre, és nem tudom, mi lesz még belőle, de most e gondot szívemből ki nem űzhetem." „Ah, jó uram – így a hölgy –,

felségednek derűs arcot kell mutatnia emberei előtt, hogy bátorságot öntsön beléjük. Hagyja másra a gondot s az elmélkedést. Isten segedelmére volt felségednek minden dolgában, megadta, hogy felséged a világ egyik legrettegettebb uralkodójának mondhassa magát. Ha a skót király csorbát ejtett is felséged becsületén, nem nehéz bármikor kiköszörülni azt, hiszen így történt mindig is. Hagyja hát a gondokat felséged, jöjjön a nagyterembe, lovagjaihoz. Tüstént tálalva az ebéd."

„Ah, szép hölgy – szólt a király –, más az, mi szívemet nyomja. Kecses tartásod, tökéletes viselkedésed, nemességed és páratlan szépséged úgy meglepett, úgy rabul ejtett, hogy igaz szeretődnek kell lennem. Szeretném, ha neked is kedvedre való volna, szeretném, ha te is szeretnél, mert engem még a visszautasítás sem tántoríthat el." Megdöbbent e szavakra a derék hölgy, és ezt mondta: „Nagy jó uram, ne gúnyolódjék velem, ne akarjon próbára tenni. El nem hihetem, nem is gondolhatom, hogy komolyan beszél felséged, hogy ilyen nemes uralkodónak akárcsak eszébe is juthat, hogy szégyent hozzon rám és férjemre, e bátor lovagra, aki oly híven szolgálta urát, s aki még mindig fogságot szenved hűségéért. Bizonyos, hogy felségednek nem válnék ez becsületére. Jó uram, soha ilyen gondolatom nekem nem támadt, és nem is fog soha támadni senki emberfiáért, ha Isten kegyes hozzám. Ha előfordulna ez velem, éppen felségednek kellene kárhoztatnia miatta, sőt nem csupán kárhoztatnia, hanem testemben megbüntetnie, mint legfőbb uramnak."

III. Edward elhagyja Salisburyt

A derék hölgy ezután eltávozott, magára hagyva a mélyen lesújtott királyt, s a nagyterembe ment, hogy megsürgesse az ebédet. Azután visszatért a királyhoz néhány lovag kíséretében: „Fáradjon át felséged a terembe, ahol már alig várják a lovagok, hogy kezet moshassanak az ebédhez, hiszen már elég régen ettek utoljára felségeddel együtt." A király átment a szobából a terembe, kezet mosott, és ebédhez ült lovagjai közé. A grófné is helyet foglalt. Az uralkodó alig nyúlt ételhez, más foglalkoztatta most, nem az evés-ivás. Csak töprengett, töp-

rengett egyre, s valahányszor a vár úrnője felé tévedt pillantása, nyomban elkapta róla tekintetét. Csodálta mindenki, nem volt ez szokása a királyuknak, nem látták még ilyennek soha. Némelyek azt hitték, hogy a skótok miatt nyomja gond a szívét, amiért sikerült egérutat nyerniük. Hanem őt más valami kínozta, más fészkelte be magát szívébe, s oly mélyen, hogy jó darab ideig nem is szabadulhatott tőle: az, hogy a szép hölgy vissza tudta utasítani. Később mégiscsak jobb kedélyű és élénkebb lett; attól fogva lakomákat, udvari tornákat, főúri összejöveteleket rendezett Salisbury grófné iránt érzett szerelme miatt, amint azt majd hallani fogják kegyelmetek.

A király egész álló nap a várban maradt, nagy gondban és szomorú szívvel, mert nem tudta, mihez kezdjen mármost. Időnként összeszedte magát, mert a becsület s tisztesség visszatartotta akkora hamisságtól, hogy megbecstelenítsen egy ily derék hölgyet s egy olyan hű lovagot, mint a hölgy férje, aki mindig híven szolgálta őt. Máskor meg a szerelem kerekedett felül a tisztesség és becsület érzésén. Hát így vívódott magában a király egész álló nap, egész álló éjszaka.

Másnap reggel tábort bontatott egész seregével s a skótok után menesztette, hogy kikergesse őket országából. Búcsút vett a grófnétól e szavakkal: „Szép hölgyem, Isten legyen veled a viszontlátásig, s adja, hogy meggondold a dolgot, hogy másként határozz, mint ahogyan most válaszoltál." „Jó uram – válaszolta a hölgy –, bárcsak Mennyei Atyánk vezetné útján, s verné ki fejéből a bűnös és tisztességtelen gondolatot, mert én mindig felséged s a magam becsülete megkövetelte módon akarom szolgálni felségedet." A király pedig nagy zavarban távozott, nem tudva, mitévő legyen.

Mire jutott magában III. Edward király?

A királynak berwicki tartózkodása alatt minduntalan csak Salisbury grófné járt eszében a nagy szerelem miatt, amit sehogy szívéből ki nem űzhetett. Egyik pillanatban azt gondolta magában, visszamegy Angliába, a másikban elhessegette magától a gondolatot, majd megint mehetnékje támadt, s győzködte magát, hogy mivel a búcsúzkodásnál a hölgy

nem volt oly engedelmes vele szemben, mint szerette volna, megfelelőbb formában kell megújítania a beszélgetést, talán a grófné is meggondolja magát addig, és kezesebb lesz majd. Így hányódott, töprenkedett magában a király. Hol szomorú volt, hol vidám, hol a becsület, a tisztesség kerekedett benne fölül, hogy megakadályozza ekkora álnokság elkövetésében, az őt mindig híven szolgáló Salisbury lovag megbecstelenítésében, hol a szerelem kerítette újfent hatalmába, biztatgatva, hogy nincsen semmi csalárdság és becstelenség abban, ha egy király, méghozzá saját birodalmában, szerelmet táplál szívében egy ilyen nemes, ilyen bájos és szépséges hölgy iránt. Hiszen a lovag, ez a hűséges alattvaló, bele is egyeznék, és éppen, mivel alattvalója, meg is bízhat benne, nem úgy, mint másokban. Meg aztán, ha szerelmes, az csak hasznára válik mind neki, mind egész országának, minden lovagjának és fegyvernökének, hiszen vidámabb, elégedettebb és élénkebb lévén, több lovagi tornát és viadalt, több ünnepet és vidám játékot rendez, mint addig. Harciasabb lesz háborúiban, barátságosabb alattvalóival, keményebb szívű ellenségeivel. Ilyen gondolatok kergették egymást a király fejében. Egyszer azt mondta magában: „Őrültségeken jár az eszem. Az a hölgy, akiért így vívódom, egészen másként érez. Inkább meghalna, semhogy olyasmit tegyen, amiért kárhozat és becstelenség illethetné." Aztán meg ezt: „Nos, ne szeressen bár, én akkor is szerethetem, és vele lehetek gondolatban, hiszen ez a gondolat oly jó nekem."

Ez a vívódás jó ideig nem hagyta nyugodni, amint azt majd elmesélem a továbbiakban. Végül is jobb belátásra jutott, és attól való félelmében, hogy valami ballépést talál elkövetni, amivel végérvényesen elveszíti azt, ami tulajdonképpen még nem is az övé, nem mert visszamenni Salisbury grófnéhoz, hanem összeszedte magát, és magához kérette unokaöccsét, William Montagu nagyurat. Így szólt hozzá: „William, mondd meg nagynénédnek, a grófnénak, hogy kiűzheti a bánatot szívéből, mert férje nemsokára mellette lesz." „Szolgálatára, felség" – válaszolta amaz.

Hagyjuk most magára az angol királyt, hadd menjen haza Londonba Newcastle upon Tyne-en és Darlingtonon, Doncasteren át, gondosan elkerülve Salisbury várát, és beszéljünk Skóciai Dávid király Franciaországba tartó küldötteiről. Ezek néhány nap alatt Párizsba értek [VI.] Fülöp király elé. Több bárója is a felséggel volt. A követek üdvözölték szépen, s a király is hasonlóképpen fogadta őket, merthogy külországból jöttek, mégpedig jó barátjától, Dávid királytól. A küldöttek közölték, miért jöttek. Beszéltek aztán az angolok és a skótok egymás ellen vívott hadakozásairól, arról, hogyan pusztították a skótok három napon át Anglia földjét, kivált Durham nagy és gazdag városát, hogyan harcoltak ellenük nagy erőkkel az angolok, de semmi kárt nem okoztak bennük. Elmondták, hogy öt teljes napig táboroztak egymással szemben, hogy naponta voltak viadalok és csatározások. „Végül is, felség, két évre szóló fegyverszünetet kötöttek, amely felséged beleegyezésére vár. Ez alatt királyunk erejében s hatalmában megnövekedhet, országunk népe összeszedheti magát, és barátokat szerezhetünk mindenfelől. Utána pedig nagy háborút indítunk az angolok ellen, olyan hatalmasat, hogy egy ország sem lehet oly erős, hogy ellenállhasson neki: mert nagyon gyűlöljük az angolokat." A királynak kedvére való volt ez a beszéd, és a skót királlyal és bárókkal való jó barátság kedvéért mindenbe beleegyezett, amit azok elhatároztak. Semmi ellen nem volt kifogása. Szabadon bocsátotta Salisbury grófját, akit több mint két évig fogságban tartott, azután Suffolk grófot megfelelő váltságdíj ellenében, becsületszavát véve, hogy egy éven belül vagy kifizet húszezer tallért, vagy visszajön a fogságba. Suffolk megfizette, s így nem volt többé semmi kötelezettsége. Salisbury grófért cserébe az angolok Moray grófot bocsátották szabadon. Így történt a kettős csere, s érvénybe lépett a fegyverszünet Skócia és Anglia között. Nem is hallottam semmi olyasmiről, ami ennek ellentmondana, vagy hogy nem tartották volna meg a fegyverszünetet, csak a skótok harcoltak Stirling védőivel, s bizony drágán fizettek visszaszerzéséért. Stirling országuk kellős közepén fekszik.

Fentebb olvashatták kegyelmetek, mily lángoló hévvel szerette az angol király a szép Salisbury grófnét, szinte eszét vesztette miatta, s azt is olvashatták, hogy Salisbury grófja legbizalmasabb emberei és leghűségesebb szolgái közé tartozott.

Történt, hogy a király a grófné iránt érzett szerelme miatt – nagyon kívánta már látni –, nagy, tizenöt napig tartó lovagi játékokat hirdetett London városában, gyertyaszentelő napjára – 1342-t írtak* –, azzal az ürüggyel, hogy alattvalói elé tárja a skótok kihívó viselkedését, s hogy sikerült visszahódítaniok a roxburghi erődítményt, a Berwick városáig terjedő országrésszel együtt, s tanácsot tartson alattvalóival az ügyben. Megparancsolta, hogy a lovagi tornán ott legyen minden nagyúr, báró, lovag, fegyvernök, nemesasszony és nemes kisasszony, ha kedves nekik az ő jóindulata, mert semmiféle mentséget nem fogad el. Salisbury grófnak külön is megparancsolta, hogy semmiképpen ne engedje távolmaradni a grófnét és kísérő hölgyeit mind valamennyit. Örömmel egyezett bele a gróf, hiszen nem tudta, honnan fúj a szél, a derék grófné pedig egy szót sem mert szólni ellene. De igencsak kelletlenül ment el, mert jól tudta, mi rejlik mindezek mögött. Férje előtt nem merte felfedni, egyébként is elég megfontoltnak és óvatosnak tartotta magát ahhoz, hogy egyedül is kiverhesse a király fejéből a veszélyes gondolatot.

Tudni kell, hogy Montfort grófné is Angliában volt jóval az ünnepség előtt, és szívhez szólóan panaszolta el baját a királynak; ő biztosította támogatásáról, s meghagyta neki, hogy a királyné környezetében várja ki a londoni ünnepségeket.

[1341-ben kitör az örökösödési harc Bretagne-ban Charles de Blois és Jean de Montfort között. Az előbbit a francia, az utóbbit az angol király támogatja. Montfort hitvese, Flandriai Johanna igen aktívan vett részt a küzdelemben, amelynek végül (1365) is megegyezés vetett véget. A hercegség Jean de Montfort-é lett, aki hűséget esküdött a francia királynak. Az idősebb Olivier de Clisson a bretagne-i harcokban Jean de Montfort oldalán harcolt.]

* Tulajdonképpen 1343-at.

Olivier de Clissont elfogták vádaskodó szóbeszéd alapján. Nem tudom, bűnös volt-e, vagy sem, de alig hihetem, hogy ilyen nemes és becsületes lovag, ilyen gazdag úr álnokságra vetemedhet, vagy akár csak gondolhat. Nos elég az hozzá, hogy csúf mendemonda alapján elfogták, és a párizsi Châtelet-be zárták.

Aki csak hallott erről, elámult, nem tudva mire vélni a dolgot. Franciaország bárói és lovagjai így beszéltek egymás között: „De hát mit kérnek számon Olivier de Clisson úron?" Helytálló választ adni azonban senki nem tudott, csak találgatták, hogy gyűlölet és bosszúvágy lehet a dologban. Igaz viszont, hogy az angol király őt szabadította ki Stafford bárójáért cserébe, nem pedig Hervée de Léont, sőt már a fogságban is barátságosabban, udvariasabban bánt vele, mint Hervée de Léon nagyúrral, mert emezt valamiért nagyobb ellenségének tartotta ... Ám az irigyek mással magyarázták az angol királynak Olivier de Clisson iránt tanúsított kivételes bánásmódját, mint ami a valódi ok volt; így kaptak lábra a gyanúsítgatások. Ezért aztán Olivier urat árulással vádolva Párizsban lenyakazták, testét rútul kifüggesztették Montfauconban.

Tudni vélik, hogy Franciaország királynéja, János herceg anyja *[Burgundiai Johanna]* volt e bűn értelmi szerzőinek egyike. Ez a gőgös és gyűlölködő asszony, mihelyt fejébe vett valamit, annak meg kellett lennie azonnal, akár jogos volt, akár jogtalan. No, de elég az hozzá, hogy a lovagnak többet használt volna, ha angol fogságban marad.

Kevéssel Olivier de Clisson úr lefejezése után hasonlóképpen megvádoltak több bretagne-i meg néhány normandiai nagyurat és nemes lovagot, és a Clisson lovagéhoz hasonló halállal büntették őket Párizs városában; így Malestroit urat fiával együtt, Avaugour urat, Thibaut de Montmorillon urat és több más bretagne-i nagyurat, szám szerint öszszesen tíz lovagot és fegyvernököt. Nem sokkal később négy, ugyancsak igen nemes embert végeztek ki a fentiekkel azonos módon, igaz vagy hamis szóbeszéd alapján, nem tudom. Ez a négy nemes Henri de Malestroit, Guillaume Bacon, de la Roche-Tesson és Richard de Percy úr volt, valamennyi igen gazdag és nemes úr, Normandiából valók. Haláluk felbőszítette hozzátartozóikat, annál is inkább, mert a király

mindezeken felül még el is kobozta birtokaikat, bizonygatva, hogy megérdemelten vesztik el.

Clisson úr fegyvernök* fia, Olivier, tüstént Hennebont-ba ment nagybátyjával, Amauri de Clissonnal és Montfort ifjú nemessel. Ezek az ifjak felnövekedvén nagy-nagy háborút indítottak Bretagne-ban és Franciaországban, hogy bosszút álljanak apjuk haláláért, tudniillik Montfort gróf is Párizsban lelte halálát a Louvre kastélyban.

A térdszalagrend megalapítása (1344?)

Ekkortájt ötlött fel Angliai [III.] Edward királyban a nagy windsori vár újjáépítésének gondolata, azé a váré, amelyet még Artus király emeltetett valaha ott, ahová valamikor a nemes Kerekasztalt állították. Sok vitéz lovag próbára indult innen, szerte a világba. Nos, az angol király egy lovagrend alapítását határozta el, amely saját magából, fiaiból és országa legvitézebb vitézeiből áll majd, összesen negyven lovagból, elrendelte, hogy a kék térdszalagrend lovagjainak neveztessenek, és évről évre Szent György napján tartsák ünnepüket.

Az ünnep előkészítése végett a király egybehívta országa grófjait, báróit és lovagjait, és közölte velük szándékát. Örömmel beleegyeztek, mert nagyszerű dolognak tartották, olyannak, amelyből fegyverbarátságok fognak születni. Kiválasztották mindük közül a megbecsülés és hírnév alapján a legvitézebb negyvenet, majd a királlyal együtt esküvel pecsételték meg elhatározásukat, hogy úgy fogják mindig rendre megtartani ezt az ünnepet, amint abban megállapodtak. A király pedig kápolnát emeltetett a windsori várban, Szent György tiszteletére, kanonokokat rendelt oda, Isten szolgálatára, és busás jövedelemmel ajándékozta meg őket. S hogy világszerte tudjanak az ünnepről, hírvivőket menesztett Franciaországba, Skóciába, Flandriába, Burgundiába, Bra-

* Az előkelő család fia először mint apród, majd (14–15 éves korától) mint fegyvernök tanulta a lovagi harcmodort és a lovagi szokásokat; csak több évi fegyvernöki szolgálat után ütötték az ifjat lovaggá. (Sokan életük végéig megmaradtak fegyvernöknek.)

bantba, Németországba, és mindenhová, egészen Lombardiáig, és minden jönni kívánó lovagnak meg fegyvernöknek menlevelet biztosított az ünnepet követő tizenöt napra. Úgy döntöttek, hogy az ünnep negyven bajnok párviadalainak sorozata lesz, a bajra bárkivel kiállnak ők minden év Szent György napján, legelőször 1344-ben, nevezetesen Windsor várában. A királyné kísérete harminc előkelő és egyforma díszben pompázó nemesasszonyból és -kisasszonyból fog állani.

[Froissart téved, a rendet 1348-ban vagy 1349-ben alapították.]

Rágalmazó beszédek terjednek III. Edwardról

Fentebb olvashatták kegyelmetek az angol király Salisbury grófné iránt érzett szerelmének történetét. Jean Le Bel úr krónikája hosszasabban időz e szerelemnél és kevésbé illő módon, mint jómagam. Tőlem, Isten engedelmével, távol áll az angol király hibáztatásának gondolata, vagy akár a Salisbury grófnéé. Azért hozom elő ismét e szerelmet, hogy a valósághoz híven ismerje meg minden igaz ember, mert Jean Le Bel uram azt állítja krónikájában, hogy a király rútul bánt e nemes asszonnyal, és, úgymond, erőszakkal keresztülvitte akaratát. Én pedig ím azt mondom, hogy sokszor megfordultam Angliában, Isten a tanúm rá, és sokfelé tudakozódtam, főként a király udvari népénél, de az ország más nemesurainál is, mégsem hallottam soha semmi csúfságot, márpedig sok jól értesült embert kérdeztem meg, hogy hát volt-e ilyesmi a dologban. De meg nem is hinném el (nem is hihető) ilyen magas és kiváló személyről, mint az angol király, hogy képes lehet efféle ügybe belebonyolódni, saját nemes alattvalóinak megbecstelenítésére vetemedni, a grófnééra és azéra a lovagéra, aki őt mindig oly híven szolgálta. Ezért nem is beszélek hát többé e szerelemről . . .

Flandriában ekkoriban még mindig az a genti polgár uralkodott, hatalmasan és gazdagon: Jacob van Artevelde. Az angol király teljes támogatását élvezte, mivel azt ígérte ennek a királynak, hogy Flandria örökös urává teszi: hercegséggé lesz Flandria, s az angol trónörökös, a walesi herceg lesz a hercege.

Így állt a helyzet, ezért utazott Angolország királya Keresztelő Szent János napja tájékán, 1345-ben Sluisba nagy sokaság országabeli báró- s lovagtól kísérve. Magával vitte fiát, az ifjú walesi herceget, Jacob van Arteveldével való megbeszélése értelmében. Nos tehát ott volt a mondott király mind egész hajóhadával Sluis kikötőjében, meg udvari népével. Ott látogatták sűrűn flandriai barátai, ott folytak gyakori tanácskozások az angol király és Jacob van Artevelde s a másik részről a jó városok tanácsosai között a fentebb mondott ügyről.

Emez oldal, az országot képviselő, nem állt az angol király pártján: nem értett egyet az amellett kardoskodó Arteveldével, hogy természetes urukat, Lajos grófot és fiát, az ifjú Lajost ki kell zárni Flandria *[öröklődő hűbéri]* birtoklásából, s az angol király fiára kell ruházni. Ebbe semmi áron bele nem egyeztek volna, amint azt egyhangúan kinyilvánították a legutolsó tárgyalás során, az angol király Katalin nevű hajóján – csodálatos látványt nyújtott ez a hatalmas, testes alkotmány –, ekként szólván: „Szeretett és tisztelt felség, súlyos dolgot kér tőlünk felséged, olyan dolgot, mely Flandria s utódaink legfőbb érdekeibe vágó lehetne az elkövetkezendő időkben. Való igaz, hogy nem ismerünk ez idő szerint sehol a világon oly nagyurat, kinek hatalma gyarapodását annyira kívánnók, mint felségedét; ám ebbe a dologba mégsem egyezhetünk bele önhatalmúlag, Flandria egész közösségének beleegyezése nélkül. Ezért mindegyikünk hazatér a maga városába, hogy a lakosság elé tárja ezt az ügyet; ha a többség beleegyezik, beleegyezünk mi is, és egy hónap múltán újból itt leszünk a válasszal, olyan jó és megfelelő válasszal, mely felséged megelégedésére szolgáland." Ennél többre nem jutott Angolország királya és Artevelde. Szívesen megrövidítették volna az ügy menetét, de nem lehetett. Így válaszolt ezért a király: „Úgy legyen!"

Ezzel ért véget a tárgyalás, és tértek haza a tanácsosok *[consul]*, ki-ki a maga városába.

Jacob van Artevelde még egy ideig a király mellett maradt; az uralkodó bizalmasan közölte vele, hogy mik a kívánságai. Artevelde megígérte neki, hogy teljesedésbe mennek azok, és biztosította arról, hogy mellé állítja a flamandokat. Mégsem tehette meg azonban, amint legitt hallani fogják kegyelmetek: vesztét okozta hátramaradásával, azzal, hogy nem tért vissza Gentbe azokkal a polgárokkal együtt, akiket a város egész közössége küldött a sluisi tanácskozásra.

Visszatérvén Gentbe, a városi tanácsosok – Artevelde távollétében – összegyűjtötték a város apraját-nagyját a piactéren. Közös megegyezés alapján legbölcsebbjük számot adott a sluisi tanácskozásról, arról, hogy mit kíván az angol király, Artevelde tanácsára és támogatásával. Minden rendű és rangú ember zúgolódni kezdett akkor ellene. Nem volt ínyükre való ez a kívánság. Mondták: soha nem érhetik őket olyan hűtlenségen, hogy megfosszák birtokától természetes urukat egy idegen javára. Méltatlankodva, Artevelde ellen felindulva oszoltak szét a piactérről. Lássák hát kegyelmetek, mily csekélységek irányítják a világ sorát; mert ha mindjárt elment volna Gentbe, miként elment Bruggébe és Ypernbe, előadni és ékes beszédekkel támogatni az angol ügyét, addig-addig csűrte-csavarta volna a szót, hogy mindenkit meggyőzött volna a maga igazáról, akárcsak a fent mondott városokban. Ehelyett azonban, hatalmában és erejében bízva, ráérőnek vélte a hazatérést.

Ügyei végeztével visszatért Gentbe, és bevonult a városba kíséretével egyetemben, déli egy óra tájban. A jöttéről értesült városiak összegyülekeztek a házához vezető utcán. Mikor meglátták, így kezdtek zúgolódni . . .: „Na, itt van az a nagyúr, aki azt akarja, hogy egész Flandria úgy táncoljon, ahogy ő fütyül! Ezt nem tűrjük!" Azt is híresztelték városszerte, hogy Flandria nagy kincseit mind, amit kormányzása kilenc éve alatt összegyűjtött (a gróf jövedelmeit nem élvezte, mindig félretette, s a szóban forgó időpontig mindig csupán a kihágások után beszedett bírságpénzekből vitt házat), azt a megszámlálhatatlan sok pénzt titokban elküldte Angliába. Feldühödtek ezen a gentiek. Az utcán lovagoltában hamar észrevette Jacob van Artevelde, hogy valami szokatlan dolog készül ellene: mert akik addig mindig meghajoltak láttán, és megsüvegelték, most hátat fordítottak, behúzódtak házukba. Gyanút fogott, hazaérve gyorsan magára záratta a kaput, s eltorlaszoltatott aj-

tót-ablakot. Alig végeztek ezzel szolgái, már az egész utca megtelt emberrel, kivált a céhek kisembereivel. Házát körülvették, elölről is, hátulról is megrohanták, és betörtek. Természetesen a bentiek is sokáig védekeztek, sokat levágtak, vagy megsebesítettek a támadók közül, de mégsem tarthatták magukat oly hatalmas támadással szemben, hiszen a városiaknak csaknem háromnegyed része ott volt.

Jacob van Artevelde látta, hogy szorult helyzetben van; odaállt egyik utcai ablakába, és igen jámbor hangon, fedetlen fővel így szólt: „Jó emberek, mit kívántok? Mitől indultatok úgy fel? Mi okból háborogtok ellenem? Mivel fordíthattalak magam ellen benneteket? Mondjátok meg, s elégtételt adok, amilyent kívántok." Mind egyhangúan válaszoltak rá, már akik meghallották szavát: „Elszámolást akarunk Flandria kincseiről, miket jogtalanul eltulajdonítottál!" Felelte erre Artevelde, igencsak megjuhászodva: „De urak, hisz nem vettem én el Flandria bevételeiből egy dénárt se soha! Kérlek benneteket, menjetek békével otthonotokba, jöjjetek vissza holnap reggel, addigra elkészülök a számadással, bizonyosan elégedettek lesztek vele." Erre egyhangúlag így feleltek: „Nem! Most azonnal! Nem csúszol ki olyan könnyen a kezünk közül! Tudjuk jól, hogy már régóta üríted a kincstárt, és küldözgeted a pénzt Angliába, a mi pecsétünk nélkül. Ezért halnod kell!"

E szóra Artevelde összekulcsolta kezét, és sírva, nagyon szelíden így beszélt: „Urak, ami lettem, ti általatok lettem, s megesküdtetek nekem valamikor, hogy minden emberfia ellen megvédelmeztek, és megoltalmaztok, most pedig meg akartok ölni, mégpedig ok nélkül. Megtehetitek, ha akarjátok, hiszen egymagam állok szemben mindannyiótokkal, védtelenül. Az Isten szerelmére, gondoljátok meg a dolgot, gondoljatok a múltra, jusson eszetekbe, micsoda szolgálatot tettem nektek annak idején. Bizony kevéssel fizetitek vissza azt a sok jótéteményt! Elfelejtettétek volna, milyen siralmas állapotba jutott ebben az országban a kereskedés? Talpraállítottam. Azután pedig békében megtartottalak benneteket, olyan jó békében, hogy az én kormányzásom alatt mindenetek megvolt, amit csak szemetek-szátok kívánt, gabona, gyapjú, becses áruk, virágzó kereskedelem – mindezt visszaszereztétek rendben." Megint egyszerre kezdtek kiáltozni: „Le onnan! ne papolj nekünk olyan magasról! Most rögtön adj számot Flandria pénzügyeiről, mert már régóta vezeted őket számadás nélkül. Nincs olyan magas rangú

ember, akinek joga volna arra, hogy számolatlan vegye át egy nagyúr meg egy ország javait!"

Látta Artevelde, hogy haragjuk aligha fog csillapodni, s nem lehet őket megfékezni, bezárta az ablakot, és azt gondolta, kiszökik hátul, átmegy a házával szomszédos templomba. De már hátulról is betörtek házába, és több mint 400 ember akarta karmai közé keríteni. Be is kerítették végül, és megölték kegyetlenül. A halálos csapást egy takács mérte rá, Thomas Denis nevezetű. Így végezte Artevelde, ki oly hatalmas ura volt Flandriának: szegény emberek emelték fel előbb, gonosz emberek ölték meg a végén.

Halála híre szétfutott azonnal; volt, aki siratta, volt, aki örült. Flandriai Lajos grófot Dendermondéban érte, őt bizony jobb kedvre derítette Jacob van Artevelde halála, mert sok bajának volt az okozója. De azért mégsem bízott annyira a flamandokban, hogy vissza mert volna menni Gentbe.

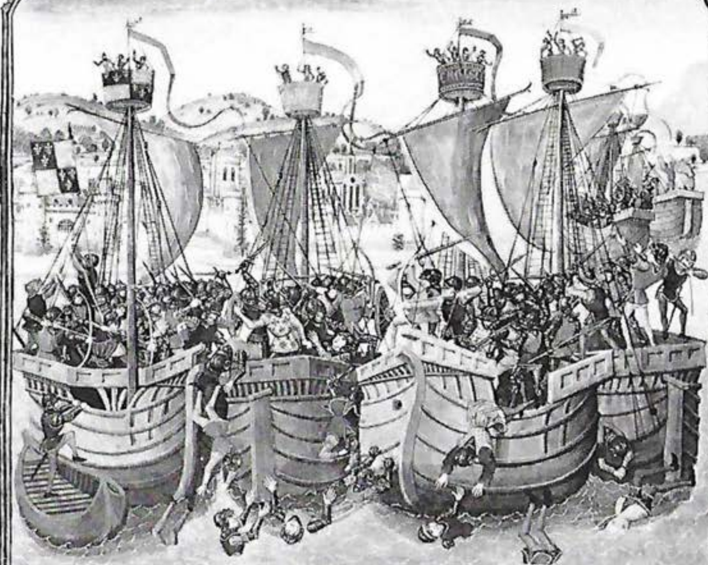
A még mindig Sluis előtt horgonyzó és a flamandokról híreket váró angol király, azt hallván, hogy a gentiek megölték kedves Jacob van Arteveldéjét, megdöbbent, leírhatatlan felindultság vett erőt rajta. Legott hátat fordított Sluisnak, kihajózott a tengerre, s közben átkozta a flamandokat egész országukkal együtt, s fogadkozott, hogy ezért megfizetnek.

A flandriai jó városok tanácsosai hallották, mennyire haragszik rájuk Angolország királya (nem is volt nehéz kitalálniuk, hogy haragszik), s elhatározták, elmennek tisztázni magukat Artevelde halálában, kivált a bruggeiek, yperniek, oudernaardeiak meg a Brugge környékiek *[Brugse Vrije]*. Elküldtek tehát Angliába a királyhoz és tanácsához menlevélért, hogy biztonságban mehessenek el kimenteni magukat. A már kissé lecsillapodott király megadta a menlevelet, és odaérkeztek az előkelők Flandria minden jó városából – csupán Gentből nem –, Angliába, Szent Mihály napja tájékán, a Londonon kívül fekvő Westminster-palotába. Akkor tisztázták magukat Artevelde halálában, ünnepélyes esküvel megesküvének, hogy semmi tudomásuk nem volt az ügyről, s ha tudtak volna róla, ők maguk akadályozták volna meg; rendkívül fájlalják Artevelde halálát, és sajnálatuknak adnak kifejezést, hiszen jól tudják, mily nagy hasznukra volt minden dolgukban, milyen bölcsen és megfontoltan irányította, és vezette Flandriát, s ha a magukról megfeledkezett gentiek megölték, hát majd ők megbüntetik érte őket ki-

Bien se doubtoient
ceulx de la ville
daubenton du
conte de haynau
et de son oncle. Si lavoient
signifie au grant bailly de
vermandois q̃ leur avoit
envoye le vidame de chalõs
le sire de beamont le sire de
la bone le s. de lore z plus^rs
aultres. Si sestoient mis
dedens aubenton ces chl̃rs
z leurs routes ou bn̄ avo^t
.iij^c. armures de fer z nestoit
point la ville fermee que de
pallis. si la remparerent en
aulcuns lieux et estoiẽt to^u
pourveuz dattendre la venue
des haynuyers et de deffẽdre
la ville qui estoit bonne
grosse z plaine de draperie
et daultres marchandises.
Les haynuyers vindrẽt .j.
soir lastier pres daubenton
z advisèrent au quel lez elle
estoit plus prenable. Len
demain vindrent devãt en
trois connestablies leurs
banieres devãt faiticemẽt
z aussi leurs arbalestriers.
Le conte de haynau eut la
premiere bataille avec lui

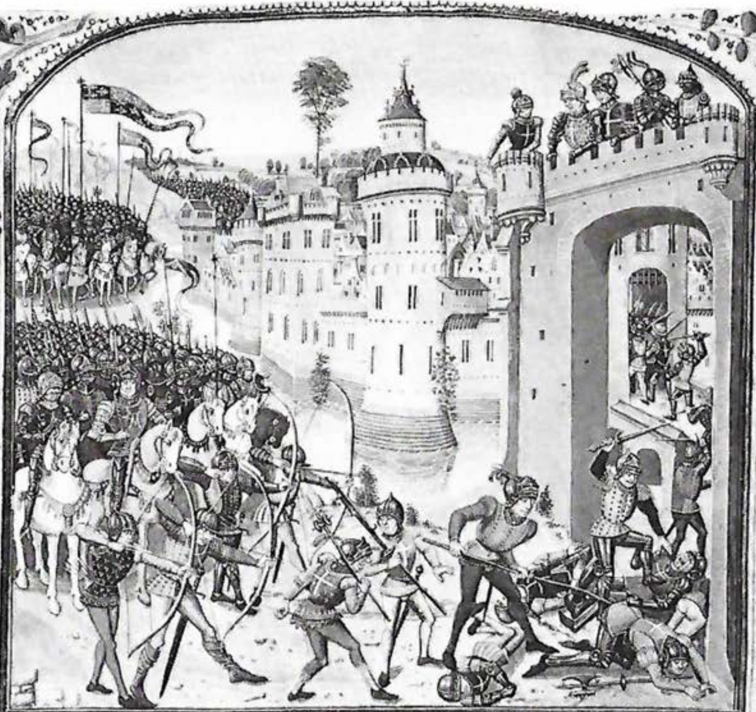
VÁROS OSTROMA

Quant le roy dan
gleterre z ses ma
reschaulx eurent
ordonnees leurs
batailles et leurs nauires
moult richement z saigement
Ilz firent tendre et traire
les voiles contremõt et vin
drent au vent de quartier
sur destre po^r au lauãtage
du souleil qui en venant
leur estoit ou visaige. Si
sauiserent que ce le^r pouoit
trop nuyre et detrayerent vng
pou et tournoyerent tant q̃lz
leurent a leur voulente. Les
normans qui les veoient
tourner sesmerueilloient
po^r quoy ilz le faisoient z
disoient ilz ressongnent et
reculent Car ilz ne sont
pas gens pour combattre a
nous. bien veoient les nor
mans par les banieres q̃ le
roy dangleterre y estoit per
sonnelement. Si misrent
leurs vaisseaulx en bon estat
Car ilz estoient saiges en

A SLUISI CSATA

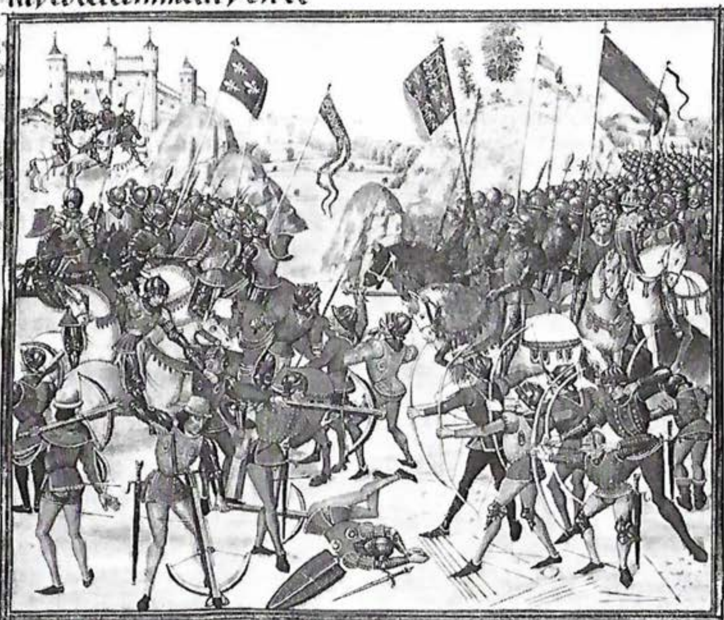
En ce io. se leuerent
les anglois bien
matin et sappareil
lerent pour aler
deuers caen. Puis ouyt le
roy messe auāt soleil leuāt.
Si monta incontinent a
cheual et le prince son filz
z messire godefroy de harecot
qui estoit mareschal z gou
uerneur de lost et par quel
conseil le roy ouuroit en
partie. Si se traiuent celle
part leurs batailles rengees.

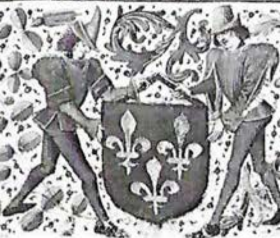
Si approuchierent la grosse
ville de caen. et cheuaucho
ent les batailles des ma
reschaulx deuant moult
ordonneement. Ceulx de
la ville qui sestoient mis
aux champs contre les
anglois quant ilz virent
les trois batailles des an
glois approuchier et leurs
bannieres et pennons auāt
plante et ouyrent ces archiers
bruyre quilz nauoient pas
acoustumez ilz furent si

III. EDWARD BEVESZI CAENT

grans seigneurs que chascun vouloit
monstrer sa puissance. Si nest
nul homme combien quil fust
present a la journee qui sceust
ne peust ymaginer ne recor
der la verite. Especialement
de la partie des francois tant
y eut povre arroy et petite
ordonnance en leurs grans
conrois qui estoient sans
nombre. Et ce que je scay
de leurs besongnes et ordon
nances et ce que je deuise
ray et determineray en ce
cas je lay sceu et apris
le plus par moult vaillans
hommes dangleterre saiges
et discretz tant chevaliers
comme aultres qui moult
ententivement auiserent
leur convenant. Et aussi
par les gens de messire jehan
de haynault qui furent
tousiours delez le roy
phle de france. Cy parle de la
bataille de crecy entre le roy de
france et le roy dangleterre.

A CRÉCYI CSATA

elégítő módon. Kifejtették a királynak és tanácsának, hogy ha meghalt is Arteveldc, őfelsége attól nem élvezi kevésbé a flandriaiak szeretetét; ám a flandriai grófságra igényt ne tartson, ne kívánja, hogy elvegyék természetes uruktól, a gróftól, bármennyire francia is; ne akarja fiát beiktatni, a walesi herceget, mert abba a flandriaiak soha bele nem egyeznek: „Hiszen, nagy jó urunk, szép fiú- és leánygyermekei vannak felségednek. Elsőszülött fia, a herceg, okvetlenül nagy hatalmú úr lesz Flandria birtoklása nélkül is. Van viszont leánya felségednek, az ifjabbik, mi pedig egy ifjú urat nevelünk itt, Flandria örökösét. Igen könnyű volna összeházasítani őket: így mégis felséged egyik gyermekére maradna Flandria grófsága." Ezek s egyéb hasonló szavak lecsillapították az angol király haragját, s végül is megbékélt a flamandokkal. Így lassanként elfelejtődött Artevelde halála . . .

[1346-ban III. Edward nagy erőkkel támad Észak-Franciaországban. Crécynél súlyos küzdelem zajlik.]

A crécyi csata (1346)

A genovai számszeríjászok parancsnoka vágtában vezette az angolok elé embereit. Ott megálltak. Amazok, az angolok, teljes nyugalomban vették elő fegyverüket, és felkészültek a csata megkezdésére.

Délután hatalmas égzengés, zápor és vihar támadt, a franciák kapták az arcukba, az angolok tehát a hátukba. Mihelyt parancsot kaptak a lövésre, hatalmas ordítozásba kezdtek a genovaiak, míg az angolok teljes nyugalommal elsütötték néhány ágyújukat, hogy megrémítsék őket. A vihar elültével az íjászok parancsnoka elindította a gyalogosokat meg a genovaiakat, hogy a bevett harcmodornak megfelelően nyílzáporral keltsenek fejetlenséget az angolok soraiban. Előre is vonultak, olyan közel, hogy kényelmesen lövöldözhessenek, csakhogy hamarosan őket verték szét az angol íjászok. A gyalogosok és a genovaiak kezdtek visszaözönleni. Igen ám, de a nagyurak csapatait úgy hevítette a harci láz, hogy sem parancsra, sem a helyzet rendeződésére nem várva, összevissza, egymás hegyén-hátán előrerohantak, maguk és az angolok közé

szorítva a genovaiakat. Így aztán azoknak nem volt hova futniuk. A gyengébb lovak közibük rogytak le, az erősek a már elhullottakra, a hátsók pedig, nem ügyelve a torlódásra, elbuktak azokban, akik már nem tudtak fölkelni. A másik oldalról az angol íjászok zúdítottak olyan nyílzáport az elöl és oldalt levőkre, hogy a lovak megvadultak ezektől a horgas nyilaktól: felágaskodtak, hátrahőköltek, visszafordultak gazdáik akarata ellenére. Az angol gyalogság rendezett sorokban közeledett, odaértek a francia urakhoz és embereikhez, akik már nemcsak lovuk, hanem saját maguk felett is elvesztették uralmukat, és tőrrel, bárddal, rövid és erős lándzsával halomra ölték őket, alig ütközve ellenállásba, hiszen mozdulni is alig tudtak azok, nemhogy egymáson segíteni. Nem is látott még a világ ekkora pusztulást, soha még ennyi nemes embert ilyen könnyen szét nem vertek.

És tartott ez a romlás, a franciák mészárlása, egészen az éj beálltáig, mert az éjszaka szétválasztotta őket. Már estére járt akkor is, mikor a csata elkezdődött, a király még oda sem ért, sem a királyi zászlók, sem a nagy városokból való harcosok, csak Noyers úr, egy idős és igen vitéz lovag tartotta az oriflamme-ot*, ameddig tarthatta.

A cseh király halála

A nemes és vitéz János király (némelyek szerint újrakereszteltetett Károly névre), Henrik császár fia, Csehország királya, Luxembourg grófja, Aymerics és Raismes ura, embereitől tudta meg, hogy a csata máris elkezdődött. „A mindenit! – kiáltott fel a Bazeilles-i Szerzetes,** ki mellette volt, és lova kötőfékét tartotta – nem fogadták meg tanácsomat. Most aztán benne vagyunk a pácban, minden elveszett!" A jó király meghallotta ezt, és megkérdezte tőle: „Hány óra van, Szerzetes, és hogy áll ellenségünk?" „Felség – válaszolt a lovag –, estére jár,

* (auriflamma, aranyos zászló) a saint-denis-i apátság négyszögű lobogója, a XI–XV. században a francia királyság hadizászlaja.

** Bazeilles urát a címerében levő szerzetes vagy remete miatt nevezték így.

szemünkbe süt a nap. Rosszul állnak a mieink, mert kitették magukat az ellenség nyílzáporának, és oktalanul a vesztükbe rohannak. De hát most már nincs mit tenni, nincs mód megállítani a bajt." Azt mondta erre a király, aki vak volt, Bazeilles-nak és a többi lovagnak: „Jó urak, kérlek benneteket hűségetekre, hiszen tartoztok vele nekem, vezessetek a csatába, hogy én is megsuhogtathassam kardomat." Mind így válaszoltak: „Örömmel, felség." Kantárszáruknál fogva egymáshoz kötözték lovaikat mind a király lovagjai, hogy ne szakadhassanak el egymástól, ne téveszthessék szem elől királyukat, s hogy senki közülük vissza ne fordulhasson társai nélkül. Mikor ezzel megvoltak, a Bazeilles-i Szerzetes, aki mindegyikük közül legjártasabb volt a fegyverforgatásban, s aki reggel óta le nem szállt lováról: az ellenség hadrendjét kémlelte, megfordította a királyi zászlóaljat, és arrafelé tekintett, ahol az angol fegyveresek várakoztak mozdulatlanul, még mindig úgy, ahogy a csatára felálltak. A cseh király csapata (a király és emberei) odavágtatott az angol fegyveresek elé, és megkezdte a maga reménytelen csatáját. A csehek és a nemesek a *[walesi]* herceg és egyéb vitézek seregével találták szembe magukat. A harc kemény és kitartó volt. A cseh királynak teljesült a kívánsága: előrevezették, a csata sűrűjébe. Ha tudta volna az ellenség, hogy maga a cseh király viaskodik ott, bizony vigyázott volna, hogy életben maradjon. De hát nem tudta senki, s ott esett el, a kíséretével együtt. Két fegyvernöke maradt meg hírmondónak, Lambert d'Oupey és Pierre d'Auvilliers. Hogyan sikerült megmenekülniök, nem tudom, elég az hozzá, hogy tőlük tudta meg a világ, miként bocsátkozott csatába embereivel a király, hogyan verekedett meg vitézül az ellenséggel.

Való igaz, hogy a francia király oly hatalmas serege és vitéz lovassága alig-alig aratott harci babérokat, de nem is igen arathatott volna, hiszen egyrészt későn kezdődött a csata, másrészt igen fáradtak voltak. De becsületükön nem esett csorba; amiért jöttek – kötelességüket teljesíteni –, azt meg is tették. Vissza nem fordultak, mindvégig előre mentek vakmerőn, azt sem tudva, hová, hacsak azt nem, hogy a halálba. Vegyék figyelembe ezt kegyelmetek, vegyék figyelembe, micsoda balszerencse sújtotta a franciákat.

Northampton gróf és a durhami püspök serege segítségére sietett a walesi hercegnek. Ellenfeleik soraiban Blois grófja és Lotaringia hercege meg az embereik küzdöttek nagy bátran, és a maguk részén elég dolgot adtak az angoloknak. A walesi herceg serege megingott, kelepcébe került. Két angol lovag akkor onnan a király elébe ment, s mondta neki: „Méltóztassék felséged fia segítségére menni, mert már alig tartja magát." Kérdezte erre a király, megsebesült-e valamiképp. Mondták: „Megsebesült, felség, de nem súlyosan." „Menjetek hát vissza hozzá – válaszolta a király a lovagoknak –, és ne szaladgáljatok hozzám a híreitekkel, hacsak annyira meg nem talál sebesülni a herceg, hogy már nem ura önmagának. Hadd tudja meg a fiú, mi az a háború." . . .

E csata, mely Crécyhez elég közel zajlott, rendkívül súlyos csapást mért a franciákra. Először is: önteltségből mindenféle hadirend nélkül, sőt a király akarata ellenére bocsátkoztak harcba. Oda sem érhetett így a király a csata kezdetére, miként Hainaut-i János meg más vitéz lovagok sem. Másodszor: legtöbbjük egy falatot sem evett egész álló nap, kimerültek is voltak, s így támadtak az angolokra. Hát ettől aztán nem lettek erősebbek, jóformán ki sem fújhatták magukat a csata előtt, amit ráadásul nappal szemben kellett megvívniok; nagy hátrány volt ez is. Emellett késő is volt – hamarosan rájuk esteledett –, így sokan vissza sem érhettek bandériumukhoz, parancsnokukhoz, csak bevetették magukat a harcba, ki-ki ahogy jónak látta, ott, ahol éppen volt, s aztán szemben találták magukat az íjászokkal; ezek pedig alaposan megzavarták őket. Így ment ez egész este, mígnem teljesen besötétedett, és már fel sem ismerhették egymást.

Az angolok azonban meg se moccantak, ott maradtak, ahová rendelték őket, egyetlen harcos sem ment a kilőtt nyilak után, hiszen könnyen vesztükbe rohanhattak volna.

A francia király a csata színhelyétől távol tartózkodott Hainaut-i Jánossal, valamint tanácsadóival és megbízható jó lovagokkal, akik testőrségét alkották. Sűrűn tudakozódott a csata állásáról. Napnyugta tájban értesült a seregét ért csapásról, s hogy már nincs is mit tenni, minden elveszett. E hírek hallatára éktelen haragra gerjedt, és meg-

sarkantyúzta lovát, hogy az ellenségre rohanjon. De kísérői visszatartották . . ., jól látva a veszélyt: „Felséges királyunk, türtőztesse magát felséged. Ne keresse a veszélyt, ne tetézze a bajt azzal, hogy kockára teszi a francia korona sorsát is azért, mert alattvalói egy része saját meggondolatlansága miatt elveszett. Össze tud gyűjteni felséged annyi embert, amennyi elveszett, meg még többet is. Nem omlik össze ettől a királyság, térjen vissza felséged Broye-ba, amely elég közel van, a holnap majd más híreket hoz, és jobb tanácsadó lesz, ha Isten is úgy akarja." A király, kiben forrt a düh, meghányta-vetette magában jó lovagjai tanácsát (miközben azonban még egy darabig tovább lovagolt), különösen Hainaut-i János nagyúrét, akiről tudta, hogy olyan hűséges és megfontolt, hogy gyalázatnak tartaná rossz tanácsot adni. Másrészt viszont igazság szerint jól látta maga is, hogy késő van már, meg hogy a vele levő maroknyi ember vajmi keveset tehet egy ilyen összeomlásban. Megrántotta hát a kötőféket, és lovát visszafordítva Broye-nak vette útját, hogy ott töltse az éjszakát. Kísérete is vele tartott.

Ekkor még mindig harcoltak néhányan a csatatéren. Csehországi Károly azonban, a csehek jó királyának fia, ki Németország királyának mondhatta magát *[a későbbi IV. Károly német császár]*, több nagyúrral egyetemben eltávozott, és szomorú is lett volna, ha mindenki elesik. Épp elegen maradtak így is a csatatéren. Nagy kár értük, de hát az effajta nagy csaták mindig nagy öldökléssel járnak.

Vilmosra, Namur grófjára ráesett döglött lova. Nagy veszélybe került, hűbéresei életük kockáztatásával tudták csak kivonszolni a ló alól . . . Lehetetlen mind elsorolni, kit milyen sors ért, hogyan harcoltak tovább az ott maradottak, hogyan menekültek el, akik elmenekülhettek. Hosszú sora volna annak, de annyit elmondhatok, hogy soha még ilyen nagy vereséget nem látott a világ, sem ennyi nagyúr és jó lovag halálát . . .

A csata egy szombati napra esett, Szent Bertalan napja után, az Úr 1346. esztendejének augusztus havában.

Mikor már minden lezajlott, és sötét éj lett, az angol király kikiáltatta, hogy felköttetés terhe mellett senki ne merjen az ellenség üldözésére indulni vagy a halottakat fosztogatni, míg arra engedélyt nem ad. Eme *[utóbbi]* tilalom célja az volt, hogy másnap reggel könnyebben fel lehessen ismerni az elesetteket. Parancsot adott, hogy mindenki pihen-

jen le sátrában, fegyverestül, a grófokat, nagyurakat, bárókat és lovagokat pedig meghívta vacsorára... Gondolhatják kegyelmetek, milyen boldogok és megkönnyebbültek voltak jó szerencséjük miatt.

A városok csapatainak véres napja

Vasárnap reggel hatalmas köd volt, mikor az angolok kiözönlöttek táborukból. Egyesek lovon, mások gyalog ereszkedtek le a mezőkre, hogy a király parancsára felderítsék, nem gyülekeznek-e a franciák újabb támadásra. Nos, városiak hatalmas tömegét találták ott; ezek fák, bokrok között, mélyedésekben várták ki a reggelt, s most egymást kérdezgették, kivel mi történt, mert senki nem tudott semmiről, nem tudták, mi lett a királlyal és parancsnokaikkal. Hogy jönni látták az angolokat, bevárták őket abban a hiszemben, hogy az övéik közelednek, az angolok pedig rájuk vetették magukat, akár a farkas a bárányokra, és halomra ölték a védteleneket. Az angolok másik csoportja másfelé portyázott, ezek is nagy csoportokra bukkantak mindenfelé: a mezőt járták az emberek, hogy tán hírt hallhatnak urukról, mások parancsnokukat keresték, megint mások hozzátartozóikat vagy társaikat, az angolok mind levágták őket, mihelyt beléjük botlottak.

A franciák veszteségei

Vasárnap, mikor az angol király a reggeli miséről volt visszatérőben éppen, érkeztek vissza azok a lovagok és íjászok, akiket a vidék átvizsgálására küldtek ki és arra, hogy megtudják: nem gyűltek-e össze valamerre francia csapatok. Elbeszélték, mit láttak: semmiféle mozgolódás nem tapasztalható. A király erre elhatározta: felderítőket küld a halottak megvizsgálására, hogy vajon mely nagyurak hulltak el a csatamezőn. Két igen derék lovagot bíztak meg, három heroldot rendeltek melléjük, ezek értenek a címerek azonosításához, s velük két klerikust,

ők majd lajstromba veszik az ott találtak nevét. A két derék lovag Reginald Cobham és Richard Stafford volt. Elindultak hát ezek a királytól, a király szállásáról, és hozzáláttak a holttestek megszemléléséhez. Megdöbbentő volt, hogy mennyien hevertek ott. A lehető legalaposabban felkutatták e napon az egész környéket, ez a munka késő estig ott tartotta őket. Akkor visszatértek a király elébe, aki éppen vacsorázni indult, és pontosan számot adtak neki a látottakról: tizenegy herceg, nyolcvan zászlósúr, ezerkétszáz egyszerű lovag és vagy harmincezer egyéb ember. Dicsérte is szívből Isten nevét a király, fia, a walesi herceg és minden nagyúr, hálálkodva a nagy szerencséért, amiben részesítette őket, hogy a franciák számához képest szinte maroknyi ember így szétverhette az ellenséget. A hős cseh király halálát pedig hosszan siratták, és felettébb dicső szavakkal emlékeztek meg róla és kísérőiről.

Az angol király eltemetteti a holtakat

[Vasárnap] este a király vacsorát adott minden ott levő angol bárónak és lovagnak, aki csak részt kívánt venni rajta. Nagy örömben és vígságban múlatták az időt egész éjszaka. Aztán szemlét tartottak a halottak fölött, majd felkészültek a visszavonulásra Montreuil-sur-Mer felé. De még előbb francia hírnökök útján kihirdették, hogy az *[angol]* király négy napig sértetlenséget biztosít mindazoknak, akik segédkezni kívánnak a halottak eltemetésénél. Össze is szedték mindjárt a főurak testét, s egy Maintenay nevű közeli apátságba szállították őket. Itt tartották meg a főurak temetési szertartását a gyászba öltözött angol király, a királyfi és a környezetükben levő bárók legnagyobb része jelenlétében. Azt is el kell mondanom, hogy az angol király, fia és a bárók bőkezűen megfizették a francia hírnököket, akik több mint kétezer fontot vittek magukkal készpénzben, az ékszereket nem is számítva.

[Nyolc nappal a crécyi csata után az angolok ostrom alá vették Calais-t, az egyik legfontosabb francia kikötőt. Minthogy ostrommal nem tudták bevenni, elhatározták, hogy kiéheztetik. VI. Fülöp hasztalan próbálta felmenteni a várost, kénytelen volt visszavonulni.]

A calais-iak, látván, hogy a francia király seregével együtt elvonul a Sangatte hegyről, rádöbbentek, hogy nem reménykedhetnek tovább segítségben, márpedig olyan éhínség dühöngött a városban, hogy még a legerősebbek és legellenállóbbak is alig álltak már a lábukon. Tanácsot tartottak hát, és arra jutottak, hogy két rossz közül a kisebbiket választják: inkább megadják magukat az angol királynak, mintsem hogy egytől egyig éhen haljanak, mert hiszen látnivaló volt, hogy testüket-lelküket fenyegeti a szörnyű éhínség. Megkérték hát szépen kapitányukat, Jean de Vienne uramat, menjen el tárgyalni. A nemes lovag igent mondott. Kiállt a város falára, s jelezte a kintieknek, hogy beszélni kíván velük. Odaküldtek valakit. A kapitány üzent az angol királynak, kérve, hogy küldjön megfelelő tárgyaló felet. Megtörtént azonnal és haladék nélkül. Hogy hallotta Angolország királya e hírt, Gautier de Mauny úrért küldött. Mihelyt megérkezett, így szólt hozzá: „Gautier, eredj oda, hadd halljuk, mit akarnak azok a calais-iak; azt kérik, kapitányuk által, hogy küldjek hozzájuk tárgyaló felet." Így felelt Gautier uram: „Szíves örömest, felség." Legott sarkon fordult, lóra szállt, és így érkezett Calais kapujához, csupán négy szolgától kísérve. Ott találta a városkapu előtt Jean de Vienne uramat, egy sorompóra támaszkodva. A két lovag azonnal megismerte egymást, mert már egyszer találkoztak valahol. „Gautier uram – mondta Jean de Vienne úr –, derék és hadviselt embernek ismerlek, ezért hát könnyű lesz szót értenünk egymással. A francia király ide küldött engem és társaimat, mindannyiunkat, akiket a városfal vesz itt körül – ideküldött, mondom, annak rendje s módja szerint, hisz ő a mi urunk, mi pedig az ő alattvalói vagyunk. Elmentében szigorúan megparancsolta, úgy védjük Calais városát, hogy mi szégyent, ő pedig kárt ne valljon. Mind ez ideig meg is tettük, ami erőnkből telt, mindennap remélve, hogy megérkezik a felmentő sereg. De most már nincs miben reménykednünk tovább, minden elveszett, városunkat el kell hagynunk, mert olyan súlyos helyzetben vagyunk, hogy már ennünk sincs mit. Rút halállal kell elvesznünk, ha urad, a kegyes király meg nem szán minket. Ezért kérlek hát, Gautier uram, járulj elébe, beszélj érdekünkben, magyarázd meg néki, hogy ha a francia királyt szolgáltuk, urunkat szol-

gáltuk, zsoldosi és alattvalói hűséggel, emelj szót e város szegény polgáraiért, hisz nem cselekedhettek, és nem is mertek másként cselekedni, vedd rá, hogy engedjen szabadon elvonulni minket, lovagokat és fegyvernököket, akik ide vagyunk bezárva, s könyörüljön Calais szegény népén. Egyezzék bele távozásunkba, hogy mehessünk máshová szerencsénk keresni, s legyen az övé a város és erődítménye, legyen övé az arany, ezüst és amit csak talál." Gautier de Mauny így válaszolt e szavakra: „Jean uram, Jean uram, jól ismerem én urunk és királyunk akaratát s szándékát, márpedig ez nem más, tudd meg, mint az, hogy ti így innét el ne mehessetek, hanem hogy kiszolgáltassátok magatokat az ő kényének-kedvének, akár el akarja bocsátani váltságdíj ellenében, akit jónak lát, akár megöleti. Azért kell ennek így lennie, mert annyi bajt és bosszúságot szereztek neki a calais-iak, annyi emberét megölték, oly temérdek kárt okoztak neki a város ostrománál, hogy nem csoda, ha torkig van velük. Ha arra gondolok, milyen haragosnak és gondterheltnek láttam e napokban, hát bizony nem gondolom, hogy kiválthatjátok magatokat, hogy nem életetekkel kell majd fizetnetek." Így felelt Jean de Vienne uram: „Gautier uram, igen nagy kegyetlenség volna az angol király részéről, ha megöletne minket, akiket ide Franciaország királya küldött. Mi urunkat szolgáltuk, mint ahogy ti is tennétek hasonló esetben. Ha tekintetbe veszitek helyzetünket – márpedig arra kérünk benneteket, hogy vegyétek tekintetbe –, akkor királyotoknak meg kell elégednie fogságba ejtésünkkel meg azzal, hogy birtokába veszi a várost és erődítményét, amire annyira vágyott, és futni hagyja a szegény calais-i népet." Ez némileg lehűtötte Gautier uramat. Fontolóra vette Jean de Vienne úr tisztességes szavait, s így szólt: „Természetesen, természetesen, Jean úr, lovagi becsületből és irántad való barátságom miatt elismétlem mindezt királyi színe előtt, és kérlelni fogom olyan esdekelve, ahogy csak tudom. Ám bizonyos, hogy a király rendkívül haragszik mindnyájatokra, s nem tudom, sikerül-e lecsillapítanunk haragját. Maradj itt; mihelyt megszületett a válasz, visszatérek vele ide!" . . .

Odaérve a király szállásához, Gautier de Mauny uram leszállt paripájáról. A lovagok szétváltak, utat engedve neki. Elébe ment a királynak, és meghajolt előtte. Alighogy ez a tisztelgetadás megtörtént, kérdé a király: „Nos, Gautier uram, mit mondanak a calais-iak?" „Felséges uram – válaszolta a lovag –, azt mondják, hogy meg akarják adni ma-

gukat – hosszasan beszéltem erről kapitányukkal, Jean de Vienne úrral –, a várat is és mindent, ami benne van, csak biztosítson nekik felséged szabad elvonulást." „Gautier uram – felelt a király –, ismered jól a szándékomat. Mit válaszoltál hát?" „Elismétlem felség, hogy mit mondtam ott, annak fenntartásával, hogy felséged esetleg másként határoz majd. Annyira magukra haragították felségedet azzal, hogy öldösték embereit a tengeren, és azonkívül is rengeteg kiadást okoztak, hogy bajos lesz mindezért megbocsátani és úgy bánni velük, amint szeretnék." „Jól beszéltél, Gautier úr – válaszolt a király –, valóban azt akarom, hogy halállal bűnhődjenek." Ekkor Gautier úr kissé a király mögé húzódott (mert jól ismerte természetét), és az ott levő bárókra kacsintott, hogy álljanak mellé a vitában, majd visszalépett a király elé, és így kezdett beszélni: „Felséges uram és rettegett királyom! Ha ezt tenné felséged, igen kegyetlen király hírébe keverednék, minket pedig a rossz példa elrettentene a jövőben attól, hogy felséged várainak védelmét ellássuk. Hiszen ha megöljük ezeket az embereket, miránk is ugyanez a sors vár a jövőben." E hang meglágyította a király szívét, s a bárók is Gautier-nak adtak igazat: „Felséges urunk, igazat beszél Gautier de Mauny úr, kérjük felségedet, hallgasson szavára, és csillapítsa haragját." Rájuk emelte tekintetét a király, s látta, hogy komolyan beszélnek. Türtőztetni próbálta hát magát, s így szólt: „Jó urak, nem akarok mindnyájatok ellenére cselekedni. Nos hát, váltságdíj fejében futni hagyjuk a Calais-ban levő lovagokat és fegyvernököket, a calais-i lakosság pedig halállal lakol, mert ugyancsak rászolgált." Azt mondta erre Gautier de Mauny uram: „Felséges urunk, sohse tegyük ezt! Nagyon nagy kegyetlenség volna ennyi népet leöldösni, soknak közülük minden bűne annyi, hogy a városban lakik. Tanúsítson jószívűséget felséged: foglalja el a várost és a várat, és bocsásson szabadon minden bentlevőt. Ha ezt teszi, imádkozni fognak ők felségedért, és jó hírét költik az idegen országokban, hová majd szerencsét próbálni mennek. A kegyelmet pedig jótéteménynek veszik." „Nem lehet, Gautier, nem lehet – mondta a király. – Annyi emberemet öltek meg a calais-iak, haljanak hát belőlük is. De minthogy így rimánkodtok nekem (jó prókátorra találtak bennetek!), hát megelégszem ennyivel: visszamész, és megmondod a kapitánynak, hogy a legnagyobb jóindulat mellett is meg kell tenni *[legalább]* a következőket: Idejön hat calais-i polgár a legtekintélyesebbek közül, fedetlen fővel és mezítlen lábbal,

ingre vetkőzve, kötél a nyakukon, kezükben a város és a vár kulcsaival. Ezzel a hattal azt teszek, amit jónak látok, a többinek pedig megkegyelmezek." „Felség – mondta Gautier de Mauny –, ezt az üzenetet már szívesen viszem meg."

Ezzel vált el Gautier de Mauny uram Anglia királyától, és tért vissza Calais alá, a városkapuhoz, ahol Jean de Vienne kapitány várta. Elmondta neki ott a király fent leírt szavait úgy, amint azt hallották kegyelmetek, s hogy ennyit tudott kieszközölni. „Gautier úr – mondta Jean úr –, hiszek szavadnak. Kérlek, maradj itt, míg közlöm a dolog állását a városiakkal, mert hiszen ők küldtek engem ide, s úgy vélem, rajtuk áll: ezt tesszük-e vagy mást." Így válaszolt erre Mauny uram: „Várok én szívesen." Hátat fordított akkor Jean de Vienne uram a városkapunak, egyenest a piactérre ment, és összeharangozott a piactérre minden rendű és rangú embert. Gyülekezett is mind a harang szavára, férfi és nő, agg és gyermek, mert nagyon várták már a híreket ezek a kibírhatatlan éhínség sújtotta emberek. Midőn mind összegyűltek a téren, Jean de Vienne úr rendre elismételte a fentebb idézett szavakat, s hozzátette, hogy szerinte nincs más megoldás. Vitassák meg gyorsan a dolgot, mert várnak a válaszra. A beszámoló hallatán mindnyájan oly hangos és keserves sírásra fakadtak, hogy az a világ legkérgesebb szívű emberét is megindította volna, s egy ideig szólni sem tudtak. Maga Jean úr is könnyezett a szánalomtól.

Kis idő múlva felkelt ültő helyéből Calais leggazdagabb és legnagyobb tiszteletben álló polgára, Eustache de Saint-Pierre úr, és ily szavakkal fordult az egybegyűltekhez: „Jó emberek, szörnyű szerencsétlenség lenne ennyi népet veszni hagyni, éhen vagy más módon, ha egyéb megoldás is kínálkozik. Aki viszont megmentené a népet a pusztulástól, igen kegyes és Istennek tetsző dolgot cselekednék. Ami engem illet, én oly igen reménykedem Krisztus Urunk kegyelmében és bocsánatában, ha vállalom a halált a nép megmentéséért, hogy magam akarok az első lenni, aki ingre vetkőzik, és fedetlen fővel, mezítláb, nyaka körül kenderkötéllel kimegy innen Anglia nemes királyának kívánsága szerint." Eustache de Saint-Pierre úr e szavaira mindenki odasereglett, és hálálkodni kezdett, sok férfi és nő pedig a meghatottságtól zokogva vetette magát lába elé. Szomorú és megindító látvány volt. Másodszorra egy másik köztiszteletben álló polgár, gazdag kalmár állt fel – Jean d'Aire-nek hívták, két hajadon leánya volt, ifjak, szépek és

bájosak, s kijelentette, csatlakozik polgártársához. Következett a harmadik calais-i polgár, Jacques de Wissant nevű, igen gazdag ember volt ez is, ingósága temérdek, birtoka is, Calais-ban meg egyebütt; csatlakozni kívánt a többiekhez. Példáját követte öccse, Pierre de Wissant uram. Jean de Fiennes uram volt az ötödik, André d'Andres uram a hatodik. Ők voltak a legtehetősebb, leggazdagabb calais-i polgárok, nekik volt a legtöbb birtokuk, nemcsak Calais-ban, hanem másutt is, és ő általuk gyarapodott legtöbbet a város, s mégis ők vállalták az áldozatot, csak megmenthessék asszonyukat, gyermekeiket meg a város többi lakóját. Így szóltak a kapitányhoz: „Kapitány úr, intézze el kegyelmed az ügyet, vezessen bennünket az angol király elé, úgy, ahogyan a megállapodás előírja. Meghalunk, ha ez a sorsunk, és saját elhatározásunkból halunk meg." Jean de Vienne uram úgy zokogott mindezek láttán és hallatán, mintha máris a koporsóban látná barátait. De hogy minél hamarabb túlessenek azon, amit elkerülni úgysem lehetett, a vásárcsarnokban levetkőztette őket ingre-gatyára, odahozatták Calais város összes kapuinak meg a várnak kulcsait, majd kötelet akasztottak a hat becsületes polgár nyakába, és útnak indultak azok a város piacáról. Ott ment előttük Jean de Vienne uram, a lovagokkal és a fegyvernökökkel együtt, letörten, zokogva a szánalomtól, és kezét tördelve. A derék városiak hada, férfiak, asszonyok és gyermekek özönlöttek nyomukba, sírva és jajgatva, olyan szívszaggatóan, hogy nézni is keserves volt.

A hat polgár eléggé derűs arccal indult el, pedig a visszatérésre nem sok reményük volt, sőt elmenet így vigasztalgatták a népet: „Egyet se búsuljatok, barátaink! Amit teszünk, jó ügy érdekében tesszük, azért, hogy megmentsük a várost. Inkább haljunk meg mi, ha már így kell történnie ennek, semhogy a város egész becsületes népe elvesszen; az Úr majd kegyelmébe fogadja lelkünket."

Sírva és a fájdalomtól elszoruló szívvel vezette őket Jean de Vienne uram a kapuig. Kinyitotta előttük, aztán újra becsukta utánuk, aztán csak nagy sóhajtva odaállt a korlát és a kapu közé. Ott várakozott Gautier de Mauny uram, a korlátnak támaszkodva, a város felé eső oldalon. A polgárok kimentek a kapun; visszafordultak még egyszer a városiak felé e szavakkal: „Isten veletek, jó emberek, imádkozzatok érettünk!" S a kapu bezárult. Támadt megint nagy jajgatás meg siránkozás odabent, zokogott az asszony- és gyermekhad meg a hat ár-

tatlan polgár barátai. Igazán szívszorító volt, ami kihallatszott, Gautier de Maunyt is megindította.

Odaérve hozzá, ezt mondta Jean de Vienne uram: „Gautier úr, én, mint Calais kapitánya, ím átadom neked a város szerencsétlen népének beleegyezésével e hat polgárt; esküszöm, hogy ezek számítanak most, illetve számítottak, Calais város legtiszteletreméltóbb, legmódosabb és a legősibb családokból származó polgárainak. Kezükben tartják Calais városának és várának összes kulcsait. Barátságodra és jóindulatodra kérlek, jó uram, könyörögj értük Anglia dicső királyának, hogy megszánja őket, és ne kelljen meghalniuk." „Nem tudom, mi a szándéka velük uramnak – felelte amaz –, de ígérem, hogy minden tőlem telhetőt meg fogok tenni." Megnyílt a sorompó a hat polgár előtt, s áthaladtak azok abban a szánalomra méltó állapotban, ahogyan elbeszéltem. Gautier de Mauny uram elvezette őket illően egészen a király szállásáig, Jean de Vienne uram pedig a kiskapun át visszatért a városba. Az angol király éppen szállása fogadótermében tartózkodott, nem kevés báró és gróf társaságában, kik összegyűltek megnézni, hogyan festenek ezek a Calais-ból valók. Még a királyné is odajött. Jelentették a királynak: „Felség, hozza már Gautier de Mauny uram a calais-iakat." Megjelent a király a ház előtti téren főurakkal a nyomában, bámészok hadával. A királyné, aki előrehaladott áldott állapotban volt, követte királyi urát.

Jön hát Gautier de Mauny uram, nyomában a polgárok. Amint leszállt lováról, melyen érkezett, a tömeg szétvált előtte. A király színe elé járult a hat polgárral, és így szólt angolul: „Felség, itt vannak, kik Calais várost képviselik, felséged rendelkezésére állnak." A király nem szólt, de szeme szinte villámokat lövellt feléjük, mert rettenetesen gyűlölte őket, akárcsak az összes többi calais-it, a neki okozott rengeteg kár és bosszúság miatt. A hat polgár legott térdre esett a király előtt, és összetett kézzel ily szavakra fakadt: „Felséges úr, nemes király, ím itt vagyunk mi hatan, ősi calais-i családokból származó polgárok, gazdag tengeri és szárazföldi kereskedők, s itt hozzuk Calais városának és várának kulcsait, amelyeket ím átadunk felségednek. És megjelentünk itt, mint láthatja felséged, a felséged kívánta állapotban, hogy megmentsük Calais sokat szenvedett népét. De esedezünk felségedhez, jó szívére és nemes lelkére kérjük, szánjon meg bennünket, és könyörüljön rajtunk." Nem volt ott gróf, báró, lovag, egyetlen derék ember

sem, akinek szeme szárazon maradt volna, s össze nem szorult volna torka a megindultságtól. A király haragosan méregette őket, olyan féktelen düh tombolt szívében, hogy szólni sem tudott hamarjában. S amikor végre megszólalt, azt parancsolta angol nyelven: azonnal üssék le a fejüket. Minden jelenlevő báró és lovag könnyek között rimánkodott a királynak, olyan szívhez szólóan, ahogyan csak tudtak, hogy kegyelmezzen meg nekik, de ő hallani sem akart róla. Így beszélt a jó lovag, Gautier de Mauny úr: „Csillapítsa haragját felséged, hiszen nemes és jóságos híre van, ne tegyen hát olyasmit, ami árthatna e jó hírnévnek, ami miatt gyűlölséggel és gyalázóan szólhatnának felségedről. Ha nem kegyelmez felséged ezeknek az embereknek, kiknek sorsát kezében tartja, mindenki azt fogja mondani, hogy nagy kegyetlenség volt megölni ezeket a becsületes polgárokat, kik saját elhatározásukból vetették alá magukat felséged akaratának, hogy megmentsék honfitársaikat." Erre már felfortyant a király: „Nyughass már, Mauny! Így lesz, és nem másként." Gautier de Mauny úr nem mert újból rákezdeni, s már szólt is a király: „Hívják ide a hóhért! Számtalan emberem halálát okozták ezek a calais-iak, most lakolni fognak."

Erre már maga az áldott állapotban levő királyné tett tanúbizonyságot jószívűségéről: keserves könnyekre fakadva vetette térdre magát ura és királya előtt, és kezdett esdekelni urához: „Nagy jó uram! Jól tudod, hogy semmit nem kértem tőled, miután nagy veszélyek árán átkeltem a tengeren, hogy hozzád eljöjjek. Ím most pedig azt kérem tőled ajándékba, Szűz Mária fiának szent nevére és szerelmünkre, kegyelmezz meg ennek a hat embernek!" A király várt egy kicsit a válasszal, hosszan nézte a lába előtt térdeplő, zokogó asszonyt, aki igen előrehaladott áldott állapotban volt. A látvány meglágyította szívét, mert azt mégsem vette volna a lelkére, hogy ennyire elszomorítsa a királynét éppen ilyenkor. Végül is így szólt: „Hölgyem, sokkal jobban szeretném, ha másutt lennél, nem itt. Olyan szívhez szólóan könyörögsz, hogy nem merem megtagadni tőled ezt az ajándékot. Nos, ámbár szívem ellen való, átadom őket, tégy velük kedved szerint." „Uram királyom, hálás köszönet!" – mondta a magas rangú hölgy. Felkelt térdeplő helyéből a királyné, majd ugyanígy tett szavára a hat polgár. Levétette nyakukról a kötelet, lakosztályába vezette, felöltöztette őket, és ehettekihattak kedvükre, élvezték a kényelmet egész nap, másnap reggel hathat noble-t adatott mindegyiknek és Sanche d'Aubrecicourt-ral meg

Paon de Roët-val kivezettette őket a tábor területéről, olyan messzire, amennyire csak akarják, s ahol a két lovag szerint már nem fenyegeti őket veszély. Elváláskor a lovagok Isten kegyelmébe ajánlották őket, majd visszatértek a táborba, a polgárok pedig Saint-Omernak vették útjukat.

Így ostromolta Angliai [III.] Edward király Calais városát az Úr 1346. esztendejében, Szent János fővétele napja tájékán, augusztusban, s vette be azt az Úr 1347. esztendejének szeptember havában.

Az útonállók garázdálkodása

A francia–angol fegyverszünetet becsülettel megtartották, már ami a két királyt illeti és azokat, akiken igazán érvényesíteni tudták hatalmukat; mert a fegyvernyugvás korántsem volt zavartalan. Kóbor lovagok, útonállók, martalócok kezdtek feltünedezni Franciaország távoli vidékein, azokon, amelyeknek urait tehetetleneknek, hadviselésben járatlanoknak tudták. Bevették magukat városaikba, váraikba – tehették, mert nagy tömegben verődtek össze, német és egyéb katonák –, a háború örve alatt garázdálkodtak, rajtaütéseket szerveztek. Senki sem állhatott ellent nekik. Némelyek szerint a királyi tisztek és a helybeli lovagok, nagyurak szemet hunytak a dolog felett, mivel megkapták a maguk sápját a zsákmányból. Elég az hozzá, hogy ezek a fegyveres vállalkozások egy sereg méltánytalanságot, rengeteg szenvedést hoztak a francia királyságra, egyre jobban elharapózván, amint az az alábbiakból majd kitűnik.

Egy ilyen rablóvezér (azt hiszem német), Bacon nevű, igen nagy hatalomra tett szert Limousinban és Languedocban. Igen sok útonálló fölött rendelkezett, mesterüknek és kapitányuknak tekintették, mivel ő volt a leggaládabb és a legvakmerőbb valamennyi között, de meg is fizette őket jól, hónapról hónapra. Rendkívül szemfülesen és fortélyosan fosztogatta a városokat. Többször megesett, hogy társaival húsz-harminc mérföldet is lovagolt úttalan utakon az éj leple alatt, és éppen hajnalhasadáskor ért céljához. Belopóztak a kiszemelt helységbe, s amikor mindnyájan bent voltak, felgyújtottak öt-hat házat. Ez mindig

váratlanul érte a helybelieket, fejvesztett menekülésbe kezdtek, a rablók meg közben feltörtek szekrényt, ládát, és minden értékes holmit magukkal vittek. Gazdag embereket vetettek fogságba, hogy váltságdíjat követelhessenek értük, az elfoglalt várost pénzért adták el lakóinak – vagyis ugyanazoknak, akiket ők maguk kergettek ki belőlük –, mégpedig jókora összegekért, aszerint, ahogy meg tudtak állapodni. Hatalmas vagyont harácsoltak össze ezekkel az orvtámadásokkal. Így vette be Bacon például Donzenac városát Limousinban, és fosztotta ki teljesen, majd adta el távoztában tízezer jó dénárokért, azaz ezer tallérért. Majd Comborn várát foglalta el a bent levő vicomte-tal magával és gyermekeivel együtt; megsarcolta őket huszonnégyezer tallérra, de most bent is maradt a városban. Arra is talált ürügyet, hogy feldúlja seregével az egész vidéket. Comborn vicomte ugyanis Montfort grófné oldalán állt fegyverben, Bacon pedig Charles de Blois úrnak *[Bretagne hercegének]* a felesége mellett. Végül is a francia királynak adta el a várat – huszonnégyezer tallér készpénz ütötte a markát –, de ezt a néppel fizettették meg, Comborn vicomte pedig békét kötött a francia királlyal. A király maga mellett akarta tudni Bacont, s megtette ajtónállójának. Így hát végül [VI.] Fülöp és János király kegyence lett, nem is volt többé soha híján paripának, harci ménnek vagy parádés lónak, dúskált aranyban-ezüstben, egyszóval nyugalomban és biztonságban élte világát, míg meg nem halt.

Ugyanebben az időben tűnt fel egy Crokart nevű német katona Bretagne-ban. Ez kezdetben egyszerű apród volt, Arkel uraságot szolgálta Hollandban. Addig jeleskedett a bretagne-i harcokban várak, városok elfoglalásával, és nemesemberek megsarcolásával, hogy mire ráunt a portyázásokra, hatvanezer régi tallért mondhatott magáénak. A Harmincak Csatájában* egyike volt az angol harmincaknak, s mint mindegyiküknél vitézebb, elnyerte Franciaországi János király kegyét. Őfelsége kijelentette: ha otthagyja az angolokat, és franciává lesz, lovaggá üti, kiházasítja, és évi ezer tallér jövedelmet biztosít számára. Crokart visszautasította. Nagy garral Hollandba ment, de minthogy a főurak, akik jól ismerték, rá se hederítettek, visszatért Bretagne-ba, éppen amikor Lancaster hercege, Henrik (kit fentebb Derby grófjának

* 1351-ben folyt e lovagi torna Charles de Blois, illetve Jean de Montfort 30–30 francia, illetve angol lovagja között; az előbbiek győztek.

neveztünk) Rennes városát ostromolta. A herceg nagy örömmel fogadta, és tizenkét lovat bocsátott rendelkezésére, Crokart nemsokára pórul járt mégis. Íme, mi történt. Egyszer egy háromszáz talléron vett új lovát próbálta ki éppen, tudni akarta, hogyan s mire használhatja, ha szüksége lesz rá. Belevágta sarkantyúját, hogy átugrasson egy árkot. A paripa tüzes volt, rosszul is volt szájába téve a zabla, megbotlott, és gazdája nyakát törte. Hát így végezte Crokart.

[1347-ben óriási arányú pestisjárvány, „fekete halál" tört ki Európában.]

A dögvész és a flagellánsok (1349)

Az Úr 1349. esztendejében bűnbánók kezdték járni a világot. Németországból rajzottak ki. Nyilvánosan vezekeltek, sokágú szöges korbáccsal verték magukat, hátuk-vállukat fölhasadozott belé. Eközben igen ájtatos dalokat énekeltek Krisztus Urunk születéséről és megkínzatásáról. Fogadalmuk értelmében egy éjszakánál többet nem tölthettek egyazon városban, elmentükben több-kevesebb ember csatlakozott hozzájuk. Így járták a világot harminchárom és fél napot vezekelve, vagyis ugyanannyi napot, ahány évet járt itt a földön Jézus Krisztus; aztán hazamentek.

Vallási alázatból történt mindez: így könyörögtek Urunkhoz, hogy csillapítsa haragját, hogy ne sújtson már le ostora, azaz a világon szerte dúló betegség, amit epidémiának neveznek. Mindenfelé a lakosságnak legalább egyharmadát ragadta el ez a betegség. A vezeklések sok embert mentettek meg a haláltól, mert előzőleg semmiféle gyógyír nem használt ellene. De a dolog nem volt hosszú életű: az egyház útjába állt, Franciaországba egyetlen flagelláns sem tehette be a lábát, mert a francia király kitiltotta őket a pápa utasítására. A pápa különféle indokok alapján, amik felett a rövidség kedvéért kénytelen vagyok elsiklani, úgy találta, hogy mindez nem válik a léleknek hasznára. Minden velük tartó egyházi javadalmast és klerikust kiközösítet-

tek az egyházból, s legtöbbjüknek a pápai udvarba kellett zarándokolnia, hogy megtisztuljon, és feloldozást nyerjen.

Ebben az időben mindenfelé összefogdosták, és megégették a zsidókat, javaik uraikra maradtak. Ez alól csak Avignon és az egyházi állam volt kivétel, amelyek pápai hatalom alatt álltak. Ezek az ily módon menekülésre kényszerített szegény zsidók, ha sikerült elvergődniök e földekre, túljutottak az életveszélyen. A zsidók már száz évvel előbb megjósolták, hogy amikor bizonyos vaskorbácsos emberek jelennek meg a világon – márpedig a jóslat szerint meg kellett jelenniük –, akkor őket mind kiirtják. És a jóslat értelme megvilágosodott most, amikor a mondott önsanyargatók megjelentek önmagukat korbácsolva, amint az fentebb leírva áll.

[1350-ben meghal VI. Fülöp; utóda (II.) „Jó" János. Megnehezítik helyzetét a navarrai királynak, III. „Gonosz" Károlynak (aki szintén igényt emel a francia trónra) intrikái. 1356-ban a francia király elfogja „Gonosz" Károlyt. Ugyanebben az évben a francia sereg súlyos vereséget szenved Poitiers-nál, János király és sok előkelő úr fogságba került, az angol seregek előnyomulnak Franciaország területén. A fogoly király helyett kormányzó dauphin, Normandia hercege összehívja a rendi gyűlést, amelyen a városi polgárok kezébe kerül a vezetés.]

A három rend kormányozza Franciaországot (1356)

Nem csoda, ha annyira megrázkódtatta Franciaországot királyának fogságba esése. Elkeseredést és zűrzavart okozott ez minden rendű és rangú emberben. Jól látták a királyság bölcsei, hogy nagy vész származhat ebből, hiszen vezérük, a király, a főrangúak meg a francia lovagság színe-virága fogoly volt vagy halott, a három visszatért királyfi pedig, Károly, Lajos és János, ifjú és éretlen. Sovány vigasz volt tehát visszatértük, de meg nem is akarta vállalni egyikük sem a királyság kormányzását. Mindezek tetejébe a csatából visszatért lovagokat annyira kárhoztatta, és gyűlölte a köznép, hogy azok még a tájékát is igyekeztek elkerülni a városoknak. Egymás ellen is áskálódtak. A leg-

több okos ember átlátta, hogy ez így nem mehet tovább, valamit tenni kell ellene. Még Cotentinban volt Lancaster hercege, Navarrai Fülöp és Godefroi d'Harcourt úr is, akik rengeteg angol és navarrai katonával nap mint nap dúlták Normandiát, bevették városait, erődítményeit, várait.

Összegyűltek egy nap Párizsban az anyaszentegyház prelátusai, püspökök és apátok, továbbá valamennyi nemes úr és lovag, végül a párizsi polgárok, élükön a kereskedők elöljárójával* és a többi város tanácsosai, hogy megvitassák, hogy hát miként is kormányoztassék most már az ország, míg uruk és királyuk ki nem szabadul. Azt is tudni kívánták, hová lett az a rengeteg pénz, amit tized, hadi-, pénzverési és mindenféle egyéb adó címén vasaltak be a múltban a királyság területén, mely kegyetlen adóbehajtások rendkívül megviselték az országot, s azt is tudni akarták, hogy vajon miért védték olyan hitványul ebből a hatalmas összegből az országot s fizették oly gyalázatosan a zsoldosokat, az ellátásukról nem is beszélve. Megállapodtak hát abban, hogy a prelátusok kijelölnek tizenkét megfelelő, bölcs személyt, kiknek meghatalmazásuk lesz, hogy a papság nevében meghozzák a fentiekkel kapcsolatos intézkedéseket. Tizenkét személyt választanak a nemesek, ugyancsak tizenkettőt, tizenkét polgárt az ország kommunáinak tagjait, a párizsiak és a többi városbeliek közül, a nemesség illetve a polgárság képviseletére. Ezek a személyek együtt lesznek Párizsban, hogy rendeleteket hozzanak a három rend, azaz a papság, a nemesség és a polgárság nevében.

Több olyan rendeletet hoztak azonban, amelyek nem voltak ínyére Normandia hercegének *[Károly trónörökösnek]* és tanácsadóinak. Így először is eltiltották a pénzverést, és elkobozták a mintákat. Azután felszólították Normandia hercegét, fogassa el a királyi kancellárt, Robert de Lorris urat, Simon de Bucy és Poilevilain urakat meg a király többi kincstárnokát és tanácsosát, adjanak számot az országban kényükre-kedvükre behajtott összegekről. Mikor ezt meghallották a tanácsosok, nem várták meg, míg rájuk akadnak (bölcsen tették!), hanem elpárologtak az országból, ki erre, ki amarra.

* A kereskedők elöljárója Párizsban voltaképpen a polgármesteri tisztet töltötte be. A kereskedelem és a város erődítményeinek felügyeletén kívül bírói jogköre is volt. 1355 végétől Étienne Marcel viselte e hivatalt.

Ezután a három rend adószedőket nevezett ki mindenféle adó, illetmény, tized, valamint a regálék behajtására. Új pénzt verettek, jó aranyból, ezeket moutonoknak* nevezték. Azt is szívesen vették volna, ha a navarrai királyt kiszabadítják a cambrésis-i Crèvecoeur várbeli fogságából, ahol Normandia hercege őriztette. A három rend képviselői némelyikének ugyanis az volt a véleménye, hogy ez is erősítené az ország védelmét (feltéve, hogy a navarrai király hajlandónak mutatkozik hűbéri kötelezettségeinek eleget tenni), mert alig volt olyan nagyúr a királyságban, akihez csatlakozni lehetett volna. Halott vagy fogoly volt úgyszólván valamennyi. Kéréssel fordultak hát Normandia hercegéhez, bocsátaná szabadon, mert úgy vélik, igaztalanul bánnak vele, s nem is tudják, miért tartják fogva. A herceg azt válaszolta, hogy ő gondolni sem merhet szabadon bocsátására, hiszen apja, a király tartja fogságban a navarrait, ő nem is tudja miért. Így hát nem is szabadult ki a navarrai király.

Rablókompániák garázdálkodnak Franciaország szívében (1357)

Ebben az időben is támadt egy újabb szedett-vedett fegyveres útonálló kompánia. Rabolt, garázdálkodott fáradhatatlanul, a Loire és a Szajna között elterülő jókora országrészben. Senki sem mert Párizsból Vendôme-ba, Orléans-ba vagy Montargis-ba menni, sem bárki emberfia ott tartózkodni. A vidékiek mind Párizsba vagy Orléans-ba menekültek. Ez a társaság egy Ruffin [Rhys ab Gruffydd?] nevű walesit választott kapitányának, és lovaggá ütették. Felbecsülhetetlen gazdagságra tett szert ez az ember. A kompánia gyakran Párizs alá is elmerészkedett, máskor Orléans-ig, Chartres-ig, s nem maradt nyomukban sem város, sem erődítmény kifosztatlanul, hacsak valami különleges erőkkel nem őrizték; így járt Saint-Arnoult, Gallardon, Bonneval, Cloyes, Étampes, Montlhéry, Pithiviers-en-Gâtinais, Larchant, Milly, Château-Landon, Montargis és megannyi más nagy város, elsorolni is

* (= fr. bárány, birka) a pénz egyik oldala „Isten bárányát”, Krisztust ábrázolta.

elég lenne. Húszas, harmincas, negyvenes csapatokban száguldoztak a rablók az országban, és nem volt, aki ellenállhatott nekik.

A tengermelléki Normandiában is volt egy ilyen, még nagyobb rablókompánia, ennek fejét és kapitányát Robert Knollesnak hívták. Ez is ellenállhatatlan volt a városok, várak elfoglalásában, a vidék kifosztásában. Hozzá kell tennem, hogy ez a Robert Knolles, akiről beszélek, lassanként kétszázezer régi tallérra rúgó vagyonra tett szert merész vállalkozásai révén, rengeteg zsoldost tartott szolgálatában, és becsületesen megfizette valamennyit, ameddig csak kitartottak mellette.

A kereskedők elöljárójának nagy hatalma (1357)

Abban az időben, amikor, mint elbeszéltem, a három rend kormányozta egész Franciaországot, mindenféle népből való – főleg angol, breton, navarrai és gascogne-i – emberek verődtek össze Franciaországban, soha nem látott tömegben; kompániáknak, „társaságoknak" nevezték magukat, és megtámadtak mindenkit, akinél útipoggyászt vagy valami értékes terhet láttak. Nos, hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem, a francia nemesek és az egyház prelátusai kezdték megelégelni ezt a vállalkozást, hogy tudniillik a három rend kormányozza az országot, úgy vélték, hogy a királyság helyzete nemhogy nem javul ettől, hanem éppen ellenkezőleg, napról napra romlik, mégpedig az állandóan erősödő kompániák miatt, amelyekre naponta érkeztek panaszok Párizsba. Ha nem tesznek ellene, elpusztul a vidék, ahonnan pedig az élelem jön a városokba, vagyis röviden az éhínség fenyegetett. Hagyták, hogy a kereskedők elöljárója és a párizsi polgárok menjenek a maguk útján, mert úgy találták, hogy sok mindenben jóval messzebb mentek, mintsem az első két rend szerette volna. De egy nap, midőn Normandia hercege sok lovaggal, nemesemberrel és prelátussal egyetemben a párizsi Palotában tartózkodott, a kereskedők elöljárója összegyűjtött egy sereg párizsi közembert, akik az ő pártján állottak, és egyforma sipkát hordtak, hogy jobban megismerhessék egymást, és a Palotába ment velük. Belépett a herceg *[a dauphin]* lakosztályába, és határozottan felszólította, foglalkozzék jövendő királysága ügyeivel, hogy az biztosítva legyen a halálos veszélyt jelentő rablókompániák további

erősödése ellen. A herceg a kereskedők elöljárójának érvelésére azzal vágott vissza, hogy ő szívesen megtenné, ha az ehhez szükséges pénz az ő kezében lenne. Így azonban annak kell kezébe vennie az ügyet, aki az adókat és egyéb királyi jövedelmeket beszedi. A kereskedők elöljárója ezt magára vette, mert úgy vette észre, hogy a herceg és több lovag szúrósan néz rá. Nem tudom pontosan, hogyan és miért történt, ami történt, elég az hozzá, hogy addig szaporították a szót, olyan hevessé vált a vita, és a herceg meg nemesei úgy megdühödtek a kereskedőknek felfegyverzett közemberektől kísért elöljárójára, hogy *[dulakodás támadt, és]* a hercegnek meggyilkolták három főtanácsosát, mégpedig olyan közel hozzá, hogy az ő ruhája is csupa vér lett, s maga is kis híján ott veszett, de ráadtak egy *[a nép viselte]* sipkát, hogy hordja, és a helyszínen meg kellett bocsátania három tanácsosa halálát.

A Jacquerie (1358)

Röviddel a navarrai király kiszabadulása* után rendkívüli zavargások törtek ki a francia királyság több tartományában, így Beauvais vidékén, Brie-ben, a Marne folyó mentén, Laon körzetében, Valois-ban, és Coucy úr birtokán meg Soissons körül. Bizonyos falusi népek ugyanis összeverődtek Beauvais vidékén, vezérük nem volt, és kezdetben százan is alig voltak. Azt beszélték, hogy a francia nemesség, lovagok és fegyvernökök szégyent hoznak a királyságra árulásukkal, s igen hasznos volna egytől egyig elpusztítani őket, hogy írmagjuk se maradjon. Mindegyik azt mondta az ilyen beszédre: „Ez az igazság! Átkozott legyen, akinek hibájából egy is életben marad közülük!" Felkerekedtek, és elindultak, minden egyéb terv nélkül, fegyver sem volt náluk más, mint szögekkel kivert botok meg kések. Először is a legközelebb lakó lovagot keresték fel, betörtek házába, asszonyával és gyermekeivel együtt legyilkolták, házát felgyújtották.

Azután egy másik erős várat szemeltek ki. Itt még galádabbul viselkedtek: a lovagot erősen hozzákötözték egy oszlophoz, asszonyát és

* 1357. nov.

lányát szeme láttára többen egymás után megerőszakolták, majd megölték a feleségét, aki terhes volt, aztán a lányát meg a többi gyermekét, végül őt magát, a várat pedig lerombolták, és felgyújtották. Ugyanezt tették még sok várral és udvarházzal, közben egyre többen lettek, lassanként hatezerre rúgott a számuk. Bárhová mentek, növekedett a csapatuk, mert csatlakoztak hozzájuk a hasonszőrűek; menekültek a lovagok, nemesasszonyok, vitézek, nyakukban cipelve kis gyermekeiket, tíz, húsz mérföldnyi távolságra is, oda, ahol biztonságban lehettek. Házukat és mindenüket, amijük csak volt, hátrahagyták. A fegyvertelen, vezér nélküli gyülevész horda pedig rabolt, gyújtogatott, kő kövön nem maradt nyomukban. Lemészároltak minden útjukba akadó nemesembert, megerőszakoltak minden nemesasszonyt és leányt, kegyetlenül és elvakultan, akár a veszett kutyák. Soha, sem keresztények, sem pogányok nem követtek el olyan bitangságokat, mint ezek az elvetemültek. Minél több rosszat és gyalázatosságot vitt végbe valaki, olyasmiket, amikre gondolni, amiket végignézni sem volna szabad emberi teremtményeknek, annál többre becsülték, s ezek lettek a legfőbb vezérek. Azt a sok borzalmat, amit a hölgyekkel elkövettek, le sem merem írni. Csak azt közlöm tömérdek gaztettük közül, hogy megöltek egy lovagot, nyárson megsütötték felesége és gyermekei szeme láttára, aztán tízen-tizenketten megerőszakolták az asszonyt, és arra kényszerítették őt meg a gyermekeit, hogy egyenek a lovag húsából, végül őket is megölték.

Királyt is választottak maguknak, a leggonoszabbak leggonoszabbikát választották, egy Beauvais vidéki, Clermont-ból való embert; királyukat Jacques Bonhomme-nak hívták.*

Kő kövön nem maradt utánuk. Hatvan várat és úri lakot romboltak le, vagy gyújtottak fel Beauvais körzetében, valamint Corbie, Amiens és Montdidier környékén; ha az Isten nem akadályozza meg, a gazság úgy elharapózik, hogy a bandák mind elpusztították volna a nemes vitézeket, utána a szentegyházat és minden gazdag embert szerte az országban. Hiszen ezt tették Brie-ben és Perthois-ban is. Menekült minden nemes hölgy, lovag, vitéz, mindenki, aki csak menekülhetett, a brie-beli Meaux-ba, egy szál ruhában. Ez történt Normandia és Orléans hercegnéjével és számos előkelő hölggyel, valamint alacsonyabb

* Jacques Bonhomme a francia paraszt gúnyneve.

rangúakkal is, csak így menekülhettek meg az elől, hogy megerőszakolják, és azután meggyilkolják őket.

Más gonosz emberek ugyanígy viselkedtek Párizs és Noyon között, továbbá Párizs, Soissons és a vermandois-i Ham között is szerte Coucy földjén. Itt dúltak a legnagyobb gonosztevők, ezen a vidéken kiraboltak, és leromboltak több mint száz várat és úri házat, amelyek lovagok és fegyvernökök tulajdonában voltak; amerre jártak, mindenütt gyilkoltak és raboltak. De Isten kegye szabadulást hozott, hálával tartozunk neki ezért, miként itt hallhatják kegyelmetek.

Midőn Corbie körzetének, Vermandois-nak, Valois-nak és a gazfickók garázdálkodásai sújtotta többi vidéknek nemesei házaikat lerombolva, barátaikat lemészárolva látták, flandriai, hainaut-i, brabanti és hesbaye-i barátaikhoz fordultak segítségért. Jöttek is tüstént mindenfelől. Összefogtak tehát a külföldi és az őket vezető helybeli nemesek, s most ők kezdték öldösni a gonosztevőket, kegyelmet nem ismerve. Tömegestül kötötték fel őket a fákra, ott, ahol rájuk akadtak. Maga a navarrai király több, mint háromezret végeztetett ki Clermont közelében, de már annyira megsokasodtak, hogy ha összegyűltek volna mind egy helyre, százezren is lettek volna. S ha kérdezték tőlük, miért teszik, amit tesznek, azt válaszolták, hogy nem tudják, csak hát látják a többiektől, s azt tartják, ki kellene irtaniuk a világ minden nemesét, hogy írmagjuk se maradjon.

Normandia hercege elhagyja Párizst (1358)

Ekkortájt hagyta el Párizst Normandia hercege a navarrai királytól, a kereskedők elöljárójától és a velük tartóktól féltében; elrendelte a champagne-i és burgundiai nemesek hadba hívását és Charenton-le-Pont-ba ment. A kereskedők elöljárója, mikor értesült a herceg eltávozásáról és a lovagok mozgósításáról, átlátta a veszélyt, és valahány munkást csak szerezhetett, azt mind nyomban Párizs megerősítésére rendelte. Egy álló éven át nem telt el nap, hogy vagy háromezer munkáskéz, kőmívesek, ácsok, földmunkások ne dolgoztak volna. Nem volt ám kis dolog egy év alatt fallal, bástyákkal, palánkkal és sáncárokkal

körülvenni akkora, olyan nagy kerületű várost, amilyen Párizs! Bizony mondom, hogy ez volt a leghasznosabb dolog, amit a kereskedők elöljárója valaha is véghezvitt. Mert hányszor meg hányszor feldúlták volna és rabolták volna ki azóta Párizst máskülönben, hiszen sokszor forgott ebben a veszélyben, amint azt majd olvashatják kegyelmetek. De most térjünk vissza ama mindkét nembeliekre, kik Meaux-en-Brie-be menekültek.

A Meaux-ba menekült hölgyekről (1358)

Mikor azok az elvetemültek járták az országot, akkor tért vissza Poroszországból Foix grófja és unokaöccse, Buch captalja*. Franciaországba érve hallottak a nemeseket sújtó szörnyű vészről, s nagy szomorúság fogta el őket. A champagne-i Châlons-ba lovagoltak, amely mentes maradt a csőcselék garázdálkodásaitól; ott tudták meg, hogy Normandia hercegnéje, Orléans hercegnéje, háromszáz más nemeshölgy és Orléans hercege is Meaux-en-Brie-ben rekedt, s nagy bajban vannak e miatt a Jacquerie miatt. A két jó lovag megállapodott, hogy elmegy a hölgyekhez, segít rajtuk erejéhez mérten. Noha a captal angol volt, bátran mehetett bárhová, mert éppen fegyvernyugvás volt az angol és a francia királyság között. Nos, ment is, hogy nagybátyja oldalán bizonyságot tegyen vitézi erényeiről. Kíséretük csupán negyven lándzsásból állott, hisz, mint mondottam, utazásból tértek vissza. Elmentek Meaux-en-Brie-be. Legott Normandia hercegnéje s a többi hölgy elé járultak, ezek igen örvendeztek jöttükön, mert bármikor rájuk törhettek a Jacques-ok és a brie-beli parasztok, sőt úgy látszott, még a városiak is: a gazok ugyanis megtudták, hogy rengeteg asszony és ifjú hölgy és kis leánygyermek van ott, erre a Valois grófságbeliekkel együtt összesereglettek, és megindultak Meaux felé. Hallván aztán e gyülekezésről, a párizsiak is tömegestül csatlakoztak hozzájuk, így már vagy kilencezren voltak a gazemberkedésre eltökéltek, és számuk Meaux felé mentükben csak tovább gyarapodott. A városkapuhoz érve

* A captal gascogne-i tisztség, megfelel a grófnak.

a benti bitangoknak eszükbe sem jutott kirekeszteni párizsi cimboráikat. Beözönlött a tömeg; annyian voltak, hogy csak úgy feketéllett tőlük az utca egészen a piactérig.

S most halljátok, mint mentette meg Isten kegyelme a hölgyeket. Mert bizony megerőszakolták, s meggyilkolták volna mindet, ha nincsenek ott a nemes vitézek, kivált Foix grófja és Buch captalja! Mert e két lovag vezetésével verték szét a parasztokat.

A nemeshölgyek, kik Meaux-nak a Marne folyótól körülvett s így jól védett piacán laktak, rettenetesen megrémültek, látva ezt a feléjük csörtető óriás néptömeget. De Foix grófja és Buch captalja időközben felfegyverzett lovagjaival felsorakozott a piactéren, majd sarkig kitárták a kapukat, és rárohantak erre a szedett-vedett fegyverekkel hadonászó, kis termetű fekete népségre. Ezek, hogy észrevették a kitűnően felszerelt lovascsapatot, meglátták Foix grófjának és Orléans hercegének zászlaját, a captal címerét, a lándzsákat meg az ő kiverésükre s a piactér megvédésére kivont kardokat, megrettentek, nyomban inába szállt a bátorsága mindnek, korántsem voltak már olyan elszántak. Az elülsők hátrálni kezdtek, a nemesek utánuk, lándzsával, szablyával vágva, aprítva őket. A bőrükön érzett vagy még csak fenyegető csapások elől hirtelen visszalódultak. Lett erre óriási kavarodás, egy pillanat alatt egymás hegyén-hátán hevertek. Ekkor kirohant a kapuk mögül a többi fegyveres is, és rávetették magukat az elvetemültekre. Halomra ölték őket, akár a birkákat; fejveszetten menekültek a Jacques-ok a városból. Addig kaszabolták őket a lovagok, amíg csak bele nem fáradtak, amíg azok csapatostul bele nem ugráltak a Marne folyóba. Nos, hogy rövidre fogjam szavamat, több mint hétezer hagyta ott a fogát e napon, de egy se menekülhetett volna ép bőrrel, ha a lovagok rá nem unnak végül a hajszára, ha továbbra nyomukban maradnak.

Visszatértükben a nemesek felgyújtották az alsóvárost; ott veszett minden paraszt, aki csak odaszorult.

Meaux-i vereségük után már nem gyülekeztek sehol a parasztok, mert Coucy úr és a köréje tömörülő sok nemes nyomban lemészárolta őket, kegyelmet nem ismerve, ha ilyen parasztcsoportra lelt.

Nem sokkal a Jacques-ok leverése után Normandia hercege *[ekkor Franciaország régense]* összegyűjtötte a királyságban és a német birodalomban fellelhető valamennyi nemest, zsoldosseregeivel együtt, így végre ezer jól felszerelt lándzsás fölött rendelkezhetett, s elindult Párizs ostromára, a Saint-Antoine kapu ellen, felfelé a Szajnán. Saint-Maurban szállt meg, emberei pedig a környéken, s naponta indultak portyára innen Párizs kapuihoz és sáncaihoz.

A herceg hol Charenton-le-Pont-ban, hol Saint-Maurban tartózkodott. Nem is érkezett innen semmi Párizsba, se szárazon, se vízen (a herceg lezáratta mindkét folyót, a Marne-t és a Szajnát), csapatai pedig felégették a meg nem erősített Párizs környéki falvakat, hogy így törjék meg a párizsiakat. S ha Párizs nem lett volna már körülsáncolva, falakkal, bástyákkal, árkokkal megerősítve, menthetetlenül földig rombolták volna ekkor, annyira magukra haragították lakói Normandia hercegét. Senki nem mert kimenni a városból, sem oda menni az ostrom ideje alatt, félve a herceg fegyvereseitől, akik éjjel-nappal kényük-kedvükre portyáztak a Szajna mindkét partján.

A kereskedők elöljárója, tartva a herceg haragjától, igyekezett kedvében járni a navarrai királynak és környezetének meg az egész párizsi köznépnek, és, mint fentebb írtuk, éjjel-nappal dolgoztatta a kőműveseket és a földmunkásokat Párizs megerősítésén, azonkívül rengeteg lovas és gyalogos katonát tartott készenlétben saját költségén, navarrai és angol íjászokat meg egyéb fegyvereseket, hogy minél jobban biztosítsák magukat az ellenük törőkkel szemben. Párizs polgárai között voltak a hercegnek is megbízható és tettre kész emberei, így számíthatott például Jean és Simon Maillart-ra és atyafiságukra, akiknek nem volt ínyükre a normandiai herceggel való ellenségeskedés, de hát a kereskedők elöljárója annyira megnyert magának minden rendű és rangú embert, hogy senki Párizsban nem mert ellene szegülni, ha kedves volt az élete.

A navarrai király jól látta a párizsiak közötti ellentéteket és Normandia hercegének fenyegető magatartását, felmérte, hogy ez az állapot nem tarthat soká; másrészt nem is nagyon bízott a párizsiakban. Miután meghányta-vetette a dolgot, egész kíséretével egyetemben a lehető

legóvatosabban és legkisebb feltűnéssel elhagyta Párizst, Saint-Denis-be ment. Sok fegyverest tartott ott – a párizsiak költségén. Ekkor vagy hat hétig úgy állt a dolog, hogy Normandia hercege Charentonból, a navarrai király meg Saint-Denis-ből pusztította a környéket, egymáshoz pedig egy ujjal sem nyúltak.

A navarrai király tárgyalásokba bocsátkozik Normandia hercegével (1358)

Egy szép napon Normandia hercege Charentonból megüzente a navarrai királynak, vallijon végre színt: mi a véleménye, és mit akar cselekedni. Az üzenet udvarias és mondhatni baráti hangja arra indította a navarrai királyt, hogy felkeresse táborában a herceget. Nagy alázattal bocsánatot kért tőle, és megesküdött, hogy jóban-rosszban mellette marad. Így a két nagyúr békét kötött, s megállapodtak: a béke akkor nyer majd megerősítést, ha a párizsiak megbűnhődnek a herceg lovagjainak Párizsban, méghozzá saját jelenlétében történt meggyilkolásáért meg azért a kárért is, amit a meaux-i piactér ostromával okoztak. Négy döntőbíró ítélkezik majd fölöttük, az ötödik, a legfőbb, maga a navarrai király lesz. Ezenkívül a herceg kiválaszt tizenkét párizsi polgárt, ezek fölött Franciaország pairjei fognak ítélkezni. A megegyezés lehetővé tette a hercegnek, hogy elbocsássa fegyvereseit, Párizsba azonban nem vonult be, mert megfogadta volt, hogy addig be nem teszi oda a lábát, amíg a kereskedők elöljárója és a majd kiválasztott tizenkét polgár előtte nem áll. Így hát egyenesen Meaux-ba ment, ahol, mint olvasták kegyelmetek, hitvese, a hercegné tartózkodott. A navarrai király visszatért Saint-Denis-be . . .

A kereskedők elöljárója és párthívei, félve a herceg haragjától – hiszen halállal fenyegette őket – s egyre inkább belátva helyzetük súlyosságát, sűrűn látogatták Saint-Denis-ben a navarrai királyt. Igen szívhez szólón és alázatosan ecsetelték, milyen nagy veszélyben forognak őmiatta, pedig ők szabadították ki rabságából, és vitték Párizsba, de még királyuknak is megtennék, ha módjukban állna. Azt a hármat is azért ölték meg a párizsi Palotában, mert az ő ellenfelei voltak. Is-

ten nevére kérték, ne inogjon meg, és ne bízzék Normandia hercegében, sem annak tanácsadóiban. Navarra királya, jól látva, hogy a kereskedők elöljárója és hívei szorult helyzetben vannak, s visszaemlékezve arra, hogy annak idején nagy jót tettek vele, mikor kimentették a veszélyből, igyekezett megnyugtatni őket: „De hiszen, uraim és barátaim, nem lesz semmi bajotok; minthogy úgyis a ti kezetekben van Párizs kormányzása, és senki nem állhat ellent nektek, azt javaslom, készülődjetek csak, és lássátok el magatokat arannyal és ezüsttel, mégpedig úgy, hogy szükség esetén kéznél lehessen: küldjétek bátran ide Saint-Denis-be, bízzátok rám, én majd megőrzöm számotokra, és titokban fegyvereseket tartok belőle, akiket szükség esetén felhasználhattok majd ellenségeitek ellen." Ettől kezdve a kereskedők elöljárója hetente kétszer két málhás lovat küldött jó forintokkal megrakva Saint-Denisbe a navarrai királyhoz, annak nagy örömére.

A párizsiak és az idegen zsoldosok hajba kapnak (1358)

Mint tudják kegyelmetek, nagy tömegben tartózkodtak Párizsban angol és navarrai zsoldosok, akiket a kereskedők elöljárója és Párizs városa tartott, hogy segítségükre legyenek a Normandia hercege elleni védekezésben. Ezek igen becsületesen viselkedtek a háborúban, olyannyira, hogy a herceggel kötött megegyezés ellenére sem hagyta ott mind a várost. Az eltávozottakat a navarrai király magánál tartotta, Párizsban több mint háromszáz maradt. Ezek vidáman dorbézoltak, össze-összeméregették erejüket, amint az már szokásuk zsoldosoknak az effajta városokban, hisz legfőbb gondjuk, hogy pénzüknek nyakára hágjanak. Nos, egy ilyen alkalommal valami vita támadt közöttük és a párizsiak között, s hamarosan halál is esett, több mint hatvan zsoldos hagyta ott a fogát az utcákon, és boldog volt, amelyikük ép bőrrel menekült. A kereskedők elöljárója haragra gerjedt, és szörnyen lehordta a párizsiakat. De hogy lecsillapítsa a feltüzelt tömeget, több mint százötvenet elfogatott és lakat alá tétetett a zsoldosokból, a halálukat kívánó párizsiaknak pedig azt mondotta: nyugodjanak meg, ő majd vétküknek megfelelő büntetésben részesíti őket. Meg is nyugod-

tak a párizsiak. Az éjszaka leszálltával azonban az elöljáró, kedvezni akarva az angol és navarrai zsoldosoknak, kinyittatta társaik börtönét, és szélnek eresztette azt a másfél százat. Elmehettek Saint-Denis-be a navarrai királyhoz, aki mindet magánál tartotta.

Reggel, amikor mindez kiderült, a párizsiak megdühödtek a kereskedők elöljárójára, s attól fogva már távolról sem állt annyira a nép kegyében, mint annak előtte. De mivel okos ember volt, sikerült elsimítania és lassanként elfeledtetnie e dolgot.

Angol zsoldosaik megverik a párizsiakat (1358)

Másnap az angolok összegyülekeztek, mások is csatlakoztak hozzájuk, és harcra hívták a párizsiakat; sáncaikhoz lovagoltak, és öldösték a kimerészkedőket, felperzselték a Párizs környéki házakat, falvakat.

A párizsiak feldühödtek, látva, hogy az angolok kárt okoznak nekik. Felszólították ezért a kereskedők elöljáróját: fegyverezze fel, és vezesse ki a harcmezőre a köznép egy részét, mert meg akarnak mérkőzni ezekkel a Saint-Cloud-ban és környékén tanyázó angolokkal. A kereskedők elöljárója könnyen beleegyezett, sőt azt mondta: ő is velük tart, hogy jobban menjen a dolog. Ki is mentek egy napon Párizsból vagy kétezerkétszázan. Amint megtudták, hogy az angolok Saint-Cloud-ban vannak, elhatározták, hogy két részre szakadva, két különböző úton vonulnak oda, nehogy az angolok kicsúszhassanak a markukból; Saint-Cloud közelében majd találkoznak egy bizonyos helyen. Szétváltak. A kereskedők elöljárója állt a kisebbik csoport élére. A két sereg megkerülte a Montmartre-t, de ott nem történt semmi. A kereskedők elöljárója unta a mezőn való csellengést, és már délután visszatért Párizsba a Saint-Martin-kapun át. A másik sereg, amely már messzebbre jutott náluk, az egész napot a földeken töltötte, és alkonyatkor teljesen elcsigázva tért vissza, egyik kézben vitte a sisakját, másik az általvetőjében, a harmadik zászlórudat vonszolt maga után, megint mások derékszíjukra akasztva cipelték kardjukat. A Saint-Honoré-kapun át kellett volna visszatérniük Párizsba.

Egy út végében botlottak az angolokba. Négyszázan lehettek azok,

felordítottak, és rárohantak a franciákra, akik a váratlan támadástól megzavarodva fejvesztett menekülésbe kezdtek, akár egy birkanyáj, az angolok pedig mindvégig a sarkukban maradtak, és hatalmas mészárlást végeztek közöttük. A Párizsba vezető egy mérföldnyi úton több mint hétszázat vágtak le, és örülhetett, akinek még sikerült ép bőrrel bejutnia a városba, mert egészen a sáncig üldözték őket az angolok.

A köznép az elöljárót vádolta a szerencsétlenség miatt, mondván, hogy elárulta őket. Másnap az ott veszettek hozzátartozói és barátai kimentek szekereken összeszedni és eltemetni a holttesteket, de az angolok lesben álltak, és megint megöltek, vagy megsebesítettek több mint százhúsz embert. Ilyen csapás sújtotta a párizsiakat. Éjjelük-nappaluk félelemben telt, már azt sem tudták, ki ellen védekezzenek, a navarrai király egyre jobban elfordult tőlük, a sógorának, Normandia hercegének esküdött béke miatt, meg az angol zsoldosokon elkövetett méltánytalanság miatt is, hiszen a polgárok kérésére küldte őket Párizsba; nem akarva haragban lenni angoljaival, végül még a párizsiak megbüntetésébe is beleegyezett. Hadd fizessenek gaztettükért. Másrészt Normandia hercege nehezen tűrte, hogy még mindig a kereskedők elöljárója kezében van a hatalom Párizsban. Megüzente hát a párizsiaknak, hogy szó sem lehet semmiféle békéről, amíg nem látja holtan vagy bilincsbe verve azt a tizenkét párizsit, akit majd ő választ ki.

Étienne Marcel halála (1358)

Tudnivaló, hogy a kereskedők elöljárója és a magukat bűnösnek érzők jól látták, hogy szorult helyzetben vannak, s hogy ez az állapot nem tarthat sokáig, mert a párizsiak is kezdtek kiábrándulni belőlük, tudták, hogy szidják őket, mint a bokrot. Ezért sűrűn tanácskoztak titokban, hogyan menthetnék, ami menthető, mert a hercegtől semmiképpen nem várhattak kegyelmet. Őmiatta fájt ugyanis legjobban a fejük. Végül is arra az elhatározásra jutottak, hogy többet ér, ha életben maradnak barátaikkal együtt, mint ha levágják mindüket; vagyis hogy jobb ölni, mint megöletni. Ebben maradtak, titokban tárgyaltak, és megállapodtak a párizsiakkal ellenséges angolokkal: az elöljáró és hívei éjfélkor a

Saint-Honoré- és a Saint-Antoine-kapunál beeresztik az angolokat és a navarraiakat; azok aztán kedvükre kirabolhatják és lerombolhatják Párizst, kardélre hányhatnak minden rendű és rangú férfit és nőt. Csak azokat ne bántsák, akiknek ajtaján-ablakán egy bizonyos előre megbeszélt jel lesz látható.

Azon az éjszakán, amelyre mindezt megbeszélték, Isten felébresztett néhány párizsi polgárt, azok közül valókat, akik mindig is Normandia hercegének pártján álltak, s akiknek vezére Jean és Simon Maillart volt. Csak isteni sugallat figyelmeztethette őket, hogy le akarják rombolni Párizst. Tüstént felfegyverkeztek, és felfegyverezték barátaikat, titokban közölték másokkal is mindenfelé a híreket, hogy több követőjük legyen. Kevéssel éjfél előtt a Maillart testvérek jól felfegyverzett társaikkal, akik mind tudták, mi a teendőjük, a Saint-Antoine-kapuhoz mentek. Ott találták a kereskedők elöljáróját, kezében a kapu kulcsaival. Jean Maillart nyomban nekiszegezte a kérdést: „Étienne, mit keresel itt ilyenkor?" „Mi közöd hozzá, Jean? – vágott vissza amaz. – Azért vagyok itt, hogy őrizzem a kaput és a városiak biztonságát, mert én kormányzok itt." „Isten uccse' nem igaz – mondta Maillart –, rosszban sántikálsz te itt ebben a kései órában, és ezt be is tudom bizonyítani nektek – fordult a mellette állókhoz –: nézzétek, ott tartja kezében a kapu kulcsát, el akarja veszejteni a várost." „Hazudsz!" – lépett előre az elöljáró. „Isten a tanúm, hogy te hazudsz, te áruló!" – és rávetette magát Marcelra Jean Maillart, így kiáltva embereinek: „Halál, halál az övéire, mert mindnyájan árulók!" Nagy dulakodás támadt, és szívesen eliszkolt volna az elöljáró, csakhogy a sarkában voltak: Jean Maillart, bár rokonok voltak szegről-végről, úgy fejbe vágta kardjával, hogy elterült. És nem tágított, míg ott nem hevert holtan hat másikkal együtt, a többit pedig elfogták, és tömlöcbe vetették. Aztán elkezdték fellármázni a párizsiakat. Így jutottak el a Saint-Honoré-kapuhoz, itt szembetalálkoztak a kereskedők elöljárójának híveivel. Árulással vádolták őket, és hiába mentegetőztek, kár volt minden szóért, legtöbbjüket elfogták, és különböző börtönökbe vitték; aki meg ellenkezett, azt egyszerűen megölték. Még ugyanezen az éjszakán letartóztattak otthonában több mint hatvan embert, ugyanazon árulással vádolva, amelyért a kereskedők elöljárójának halnia kellett. Az elfogottak ugyanis kivallották az egész aljasságot.

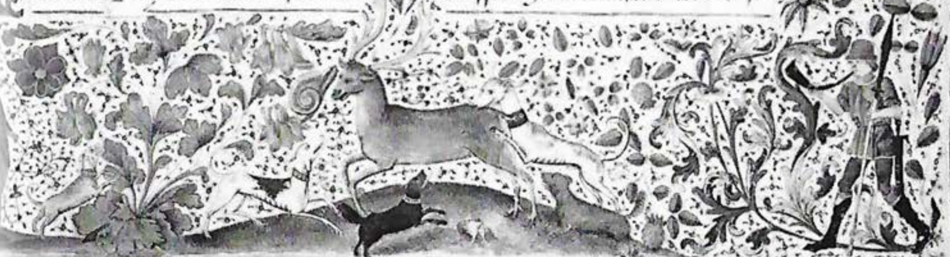
Másnap reggel Jean Maillart a vásárcsarnokba gyűjtötte csaknem az

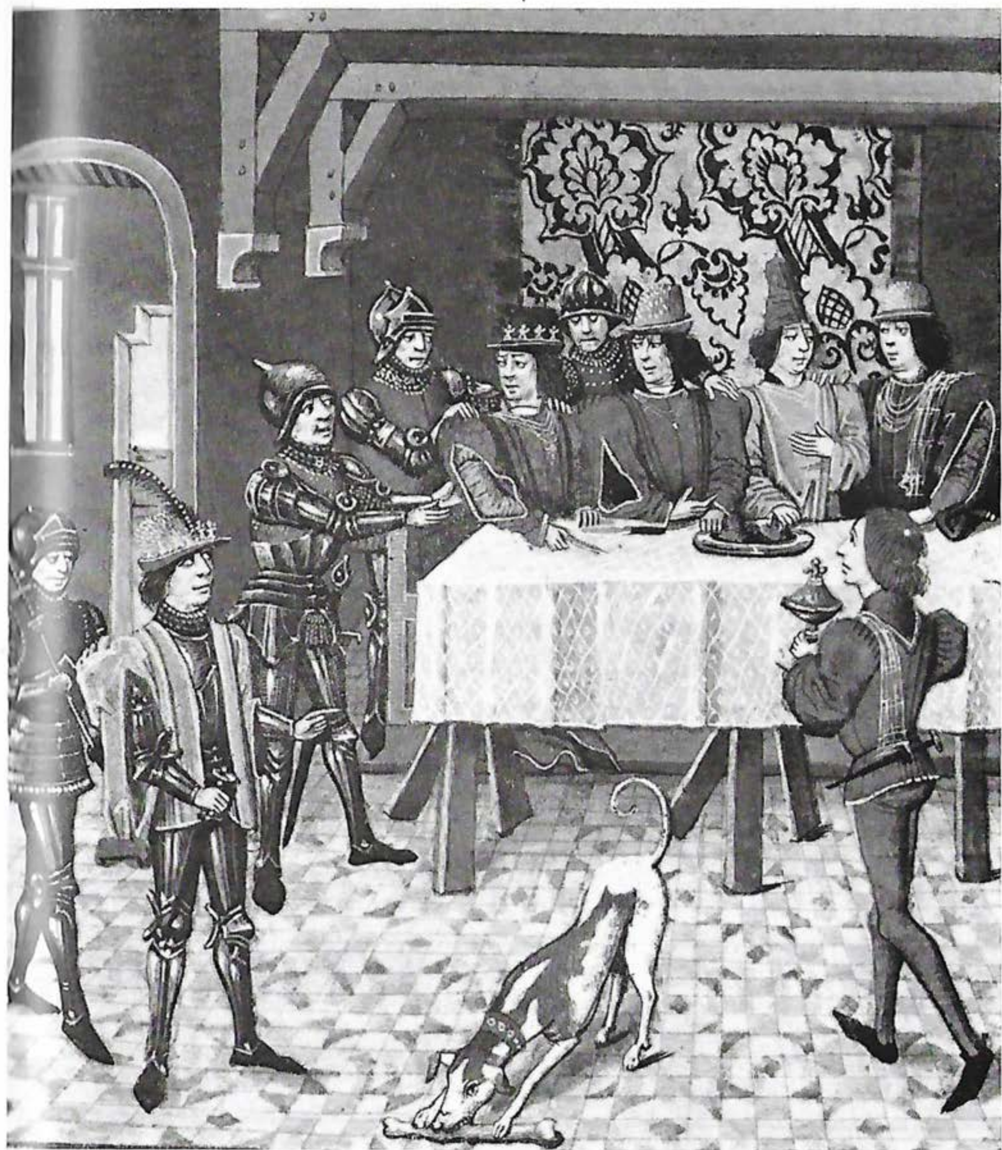
VI. FÜLÖP TEMETÉSE

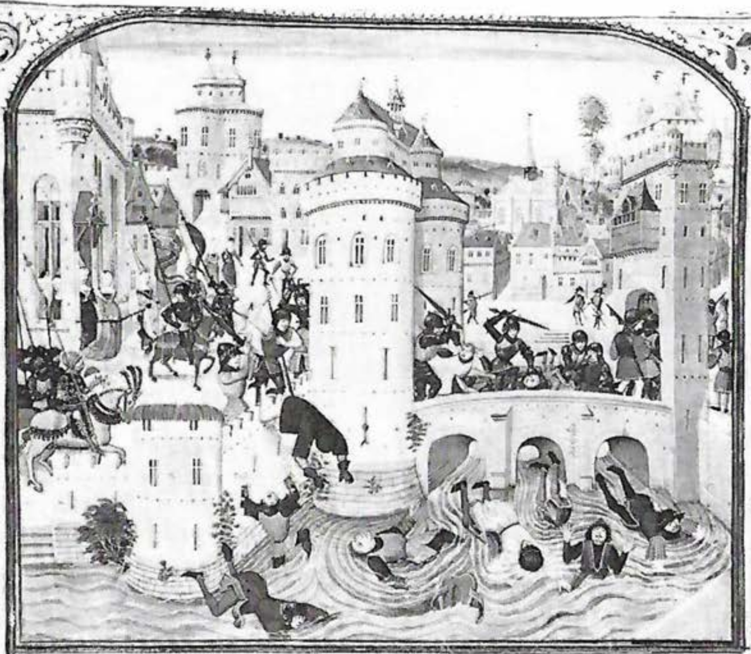
Quant le prince de
galles vist que com
batre le convenoit et
que le cardinal de
pierregort sans riens exploitier
sen raloit. Il dist a ses gens en
les encouragant Beaulx seigñ.
se nous sommes ung pou cõtre
la puissance de noz ennemis si
ne nous esbahissons mie pour ce
Car la victoire ne gist mie ou
grant nombre de peuple mais
ou dieu la veult envoier. Et sil
advient que la journee soit po.
nous nous serons les plus hon
nourez gens du monde se nous
sommes mors jay encores mon
mon pere et de beaulx freres et
aussi vous avez de bons amis q
nous contrevengeront. Si vous
prie que vous vueilles huy ente
dre a bien combatre. car sil plaist
a dieu et a mons saint george
vous me verrez huy tresbon chlr.
De ces paroles et de plus autres
belles raisons que le prince de
galles remonstra ce jour a ses
gens et fist par ses mareschaulx
remonstrer ilz furent tous re
confortez. Delez le prince pour
le garder et conseillier estoit
messire Jehan chandos ne oncques

A POITIERS-I CSATA

ELŐKELŐ ÚR LETARTÓZTATÁSA

Cy parle de la bataille a meaulx en brye ou les Jacques furent desconfitz par le conte de foix & le captal de beus. & est .iiii.xx.v.e Chapitre.

En ce temps que ces meschans gens couroient reuindrent de prusce le conte de foix & le captal de beus son cousin. si entendirent en leur chemin ainsi comme ilz deuoient entrer en france la pestilence qui estoit sur les nobles hommes. Si entendirent en la cite de chalons que la duchesse de normandie & la duchesse dorleans et bien .iii.c dames & damoyselles et le duc dorleans aussi estoient en meaulx en brye retraitz pour celle Jacquerie. Lors saccorderent ces deux cheualiers quilz yroient veoir ces dames & les conforteroient a leur pouoir combien que le captal estoit angloys. mais treues estoient entre les roys de france & dangleterre. Si pouoient estre en leur route enuiron .lx. lances.

A MEAUX-I CSATA

egész várost, és ott a nyilvánosság előtt egy emelvényről elmagyarázta, hogy miért ölték meg az elöljárót. Igen jól és ügyesen beszélt, részletesen feltárta Marcelnak és cinkosainak cselszövését, azt, hogy miként akarta kiraboltatni és kiirtatni az éjjel Párizs városát, ami meg is történt volna, ha a kegyelmes Isten nem ébreszti fel őket, és nem sugallja nekik, hogy árulás készül. A nép igen megdöbbent, hallván, milyen veszedelemben forgott. Többen imára kulcsolt kézzel adtak hálát Istennek.

A bírák a kereskedők elöljárójának minden hívét halálra ítélték, ki is végezték valamennyit, különböző halálnemekkel.

Normandia hercege bevonul Párizsba (1358)

Jean Maillart, ki nagy becsben állt Párizsban, meg néhány vele szövetséges jeles polgár elküldte Simon Maillart-t a parlament két magisterével, Étienne Alphonse-szal és Jean Pastourellal Charentonba, Normandia hercegének színe elé. Ezek híven beszámoltak neki a Párizsban történtekről, és a mondott elöljárónak meg híveinek haláláról, ami nagy örömére szolgált a hercegnek, és nagy tisztelettel kérték: jöjjön Párizsba, hogy épségben megőrizhesse és kormányozhassa a várost, mert minden ellenfele halott. A herceg szívesen beleegyezett, és elindult Arnoul d'Audrehemtól, Roye nagyúrtól és más lovagoktól kísérve Charenton-le-Pont-ból. Párizsban mindenki nagy örömmel fogadta. A Louvre-ban szállt meg. Ott volt mellette Jean Maillart, akit kegyébe fogadott, de rá is szolgált az, amint fentebb olvashatták kegyelmetek.

A herceg nemsokára visszarendelte asszonyát, a hercegnét és a hölgyeket, akik a veszedelmes időket Meaux-en-Brie-ben töltötték.

[Franciaország területét mindenfelé angol seregek és magukat angoloknak és navarraiaknak nevező rablóbandák dúlják. 1359-ben III. Edward Calais-ból kiindulva nagyobb arányú hadműveleteket kezd Észak-kelet-Franciaországban; célja, hogy szerződést erőszakoljon ki a régenstől, amely megszilárdítja a poitiers-i csata eredményeit.]

Ekkor felkerekedett Anglia királya mind egész hadával, és visszafelé vette útját, egyenesen Párizsnak. Az Yonne folyó mentén táboroztak le, a Vézelay alatt fekvő Coulanges-nál, fel egészen Clamecyig, Nevers grófság kapujáig, aztán a Gâtinais-n át ment a király Párizs alá, és Bourg-La-Reine-ban ütött tanyát.

Így járta be az egész országot embereivel az angol király, mialatt helyőrségei Beauvais környékén, Picardiában, Île-de-France-ban, Brieben, Champagne-ban, Soissons grófságban, a noyoni és laoni püspökségben csatároztak, és pusztították az országot. Másfelől a navarrai király Normandia tőszomszédságában vívott ádáz harcokat. Ekképp marcangolták mindenfelől a királyságot, azt sem tudták már a benne levők, merre figyelmezzenek jobban. Kivált Eustache d'Aubrecicourt úr sanyargatta sarcolásaival a vidéket – Attigny-sur-Aisne-ban tartózkodott nagy zsoldos- és rablólovagseregével –, bejárták ezek keresztül-kasul az egész Rethel grófságot, Doncheryig, Mézières-ig, Chêne-Pouilleux-ig meg a Bar grófságban levő Stenay-ig. Zavartalanul megszállhattak, két-három éjszakára is, ahol csak akartak, aztán visszamentek erődjükbe, Attignyba. Az való igaz, hogy az egész környék, főurak és mások, nemesek és közrendűek, gyakran fenyegették őket, többször is kitűzték a napját is, hogy kikergessék őket, de nem lett belőle soha semmi. Egyszer az történt, hogy az attignybeliek, akik éjjel-nappal csak azon törték fejüket, hol vár rájuk még nagyobb zsákmány, az éj leple alatt rajtaütöttek egy Laon vidéki városon s a közepén emelkedő váron – Montaigu közelében áll az, nehezen járható mocsarak között, és Pierrepontnak hívják. Rengeteg környékbeli menekült oda, nemesek és mások, vagyonuk s bőrük menteni, hogy talán a biztos hely megvédi őket. Az őrszemek aludtak éppen, föl sem ébredtek az attignyi vitézek jöttére. Emezek, a kapzsiságtól hajtva átvergődtek a mocsáron, eljutottak a falakig, és behatoltak a városba. Kardcsapás nélkül foglalták el, és kifosztották kedvükre. Több rabolnivalót találtak ott, mint bárhol másutt azelőtt. Reggelre felégették a várost, dolguk végeztével visszatértek Attignyba, bőséges zsákmánnyal megrakva . . .

Élt akkoriban Avignon városában egy Jean de la Roche-Taillade nevezetű igen tudós és teológiában jártas ferences szerzetes, akit [VI.] Ince pápa Bagnols várába záratott furcsa jóslatai miatt, mert nagy szerencsétlenségeket jósolt a szentegyház főpapjainak, túlkapásaik, gőgösségük és dőzsölésük miatt, meg a francia királyságnak és a keresztény főuraknak, akik elnyomják a köznépet. Szavait Jean barát a *Jelenések könyvé*vel és a szent próféták régi könyveivel vélte igazolhatni, amelyeknek titka – úgymond – a Szentlélek kegyelméből tárult fel előtte. Sok olyasmit mondott, ami nehezen volt hihető, de némelyike valóban megtörtént a megjövendölt időben. Nem is úgy beszélt, ahogy próféták szoktak, hanem, mint mondottam, a Bibliából olvasott ki mindent a Szentlélek kegye által. A Szentlélek – mint mondják – megadta neki a kegyet, hogy megvilágosodjanak előtte ezek a régi jóslatok és írások, és hírül tudja adni mind az egész kereszténységnek az évet és az időpontot, amikor a bajok megkezdődnek. Több könyvet is összeállított jövendöléseiből, mégpedig igen kitűnően és nagy teológiai megalapozottsággal megírt könyveket. Az egyik az Úr 1345., a másik 1346. évében készült. Annyi csodálatos dolgot jövendölt meg az ötvenhat és hetven közötti évekre, hogy azt túl hosszú lenne mind leírni, és nem is igen volna hihető, bár most láthatjuk, hogy azóta több megvalósult belőlük. Amikor például megkérdezték tőle: mi lesz a vége a franciák és az angolok között dúló háborúnak, azt válaszolta, hogy amit addig láttak, az semmi ahhoz képest, amit majd ezután fognak látni, mert nem lesz béke mindaddig, amíg az egész francia királyságot fel nem dúlják, s tönkre nem teszik, egy talpalatnyi föld sem marad háborítatlan. És mindennek szemtanúi voltunk azóta, mert a nemes francia királyságot letarolták, feldúlták, tönkretették, mégpedig éppen a minorita barát megjósolta időben, ötvenhatban, ötvenhétben, ötvennyolcban és ötvenkilencben, letiporták minden vidékét; egyetlen herceg, egyetlen nemesúr sem mert jobbágyai előtt mutatkozni, akik egymás után mindenfelől összegyülekeztek anélkül, hogy valamirevaló származású vezérük lett volna. És ki volt szolgáltatva nekik a francia királyság, mint ahogy az fentebb írva áll, és különböző vidékekről való vezéreket, kapitányokat választottak maguknak, azoknak engedelmeskedtek mind, akik a kompániába tar-

toztak; megállapodtak egymás közt, hogy rabolni, fosztogatni fognak, nemesembereket ejtenek foglyul és sarcolnak meg. Mindez olyan jól sikerült, hogy kapitányaik mérhetetlenül meggazdagodtak. Maguk sem tudták, mekkora összegre rúghat roppant vagyonuk.

A brétignyi egyezmény (1360)

Tudta jól a szentegyház két prelátusa, kik Normandia hercegének legbensőbb környezetéhez tartoztak, meg a franciák közül néhány bölcs ember, hogy az országot súlyos csapás érte, és minden porcikája beteg, látták, hogy már nem bírja sokáig viselni ezt a hatalmas terhet. Hiszen már sehová sem lehetett menni az országban, ahol ne lettek volna angolok és navarraiak, akik annyira szorongatták a városokat, hogy már nem lehetett semmiféle árut sem kivinni, sem behozni, a földek parlagon maradtak, a szőlők megműveletlen, és felütötte fejét az éhség meg a rettentő drágaság. Már hosszú ideje szenvedtek a viszontagságoktól, különösen uruk és királyuk, János fogságba esése óta: Angliában ült börtönében a jó király; vitézül harcolva és országát védelmezve esett fogságba. Mindenki nagyon szerette volna már viszontlátni a vele fogságba esett vitéz férfiakkal együtt, mert igen gyengítette távollétük a királyságot. Ám mindez lehetetlen volt béke nélkül.

Legjobb és legmegbízhatóbb barátai azt tanácsolták Normandia ifjú hercegének, kössön békét, bármi hátrányosat is, mert erre vár az egész ország. A hercegnek megesett a szíve népén, és meg is akarta szabadítani a vésztől az országot, hiszen a trón örököse volt, ezért elküldte a két említett prelátust az angol királyhoz. Ezek első útjukról üres kézzel tértek vissza, mert az angol király éppen dühöngött unokaöccse és hadseregparancsnoka *[constable]*, March grófja halála miatt (nemrégiben halt meg, útközben) meg egy Angliából jött hír miatt, amely szerint a franciák csapatot küldtek Normandiából a tengeren át Angliába. E sereg egy Winchelsea nevű kikötőben szállt partra, és felégette a várost meg több környező tanyát. Ezért hát a király nem válaszolt semmit a prelátusok folyamodására, s dolgukvégezetlen kellett visszatérniök Párizsba.

Miközben az angol uralkodó és serege egy Montlhéryban töltött éj után Gallardon felé lovagolt, olyan rendkívüli és hatalmas, olyan borzalmas mennydörgés, villámlás, felhőszakadás és szélvihar szakadt a király seregére, hogy maga az ég látszott leszakadni, a föld megindulni, hogy mindent elnyeljen. Akkora súlyos kövek hullottak, hogy embert, lovat megöltek. Nem akadt oly bátor ember, aki meg ne rémült volna. Maga a király tett felajánlást a Chartres-i Miasszonyunknak.

A seregben némely tekintélyes emberek azt mondották, hogy Isten ostora ez, e jellel nyilvánítja ki akaratát az Úr, hogy legyen béke. A királynak is alábbhagyott a haragja, jóval mérsékeltebb és jámborabb lett. Késő este tábort veretett a [La] Voise folyónál. Másnap ismét elébe járultak a prelátusok, és olyan ügyesen forgatták a szót, olyan szép példabeszédeket mondottak, hogy sikerült rávenniük az uralkodót a békekötésre, de szinte erőszakkal, mert bizony eleinte nemigen hajlott rá; úgy tervezte, hogy Bretagne-ban meg Normandiában tölti a nyarat, engedi, hogy a kezén levő franciaországi várak tegyenek, amit akarnak, s azután mindjárt Keresztelő Szent János napja után, mire beérik a gabona és a szőlő, visszamegy Párizs alá. Ez volt eredetileg az angol király szándéka, de az isteni sugallat a prelátusok és a bölcsek rábeszélése révén eltérítette tőle . . .

Chartres-ban* . . . folytak a béketárgyalások. A békét nagy örömmel kötötték meg, mégpedig olyan feltételek mellett, amelyek alant következnek a jegyzőkönyv másolata alapján. Angliai Edward király és örököse békében és a francia király vagy bárki más iránti hűbéri kötelezettség nélkül végérvényesen birtokolja ezentúl a következő tartományokat és sénéchaussée-kat *[a királyi bíró, sénéchal hatáskörébe eső területek]:* Bigorre-t, Agenois-t, Carcassonne-t, Périgueux-t, Poitout, La Rochelle-t, Saintonge-t, Limousint, Angoulême grófságot, Thouars és Belleville hűbéri birtokokat az egész aquitaniai hercegséggel együtt, mégpedig addig a határig, ameddig az régen terjedt; megkapja a picardiai őrgrófságokat, örökre és minden hűbéri kötelezettség nélkül, továbbá Calais városát minden tőle függő területtel, Marche földjét, Guines grófságot, váraival, városaival, úgy, ahogy vannak, az egész Ponthieu grófságot, minthogy azt hajdan Edward anyja, Franciaországi Izabella, Anglia királynéja kapta volt, de ezt hűbérbirtokként kapja a francia királytól, ha

* Valójában egy Chartres környéki falucskában, Brétignyben.

akarja, úgy, mint atyja, a király idején. Ezenkívül hatszázezer tallér fizetendő az angol királynak, kiadásai fedezésére, százezer tallér három héttel Szent János napja után, a többi hároméví részletben,* és az angol királyé a területek, városok, úrilakok és foglyok váltságdíja, akár már megfizették, vagy még csak ezután róják le. A mindkét fél hites esküjével megerősített megállapodások és kifizetések kellő végrehajtása céljából Normandia hercege és Franciaország tanácsa megfelelő túszokat küld Calais városába vagy Angliába, a legelőkelőbb nemesek közül és a nagy városok polgárai közül is; ők mindaddig ott maradnak, amíg fenti kötelezettségeket teljesítik, a kifizetnivalókat kifizetik. Mindezek ellenében az angol király kötelezte magát, hogy Keresztelő Szent János napjára visszaviteti Calais-ba Franciaországi János királyt, és ott tartja három hétig saját költségére, amely három hét alatt a franciáknak teljesíteniük kell a fenti kötelezettségeket, *[... máskülönben]* János király és az összes fent említett túszok calais-i fogságukban maradnak további három hónapig, aminek fejében a franciák harmincezer forintot tartoznak fizetni az angol királynak kiadásai fedezésére és a királyt meg a túszokat őrző katonák háromhavi zsoldjának kifizetésére. Ezenfelül az angolok mindaddig birtokukban tarthatják a Franciaországban elfoglalt várakat, erődítményeket, amíg a fentiek végre nem hajtatnak, vagy végrehajtásukról megfelelő biztosítékot nem nyújtanak, de sem rabolniuk, sem harcba bocsátkozniuk, sem bárkinek kárt okozniuk nem szabad ... Mihelyt mindezt teljesítették, János király kiszabadul, és visszaviszik Párizsba ... És hogy minél békésebben lehessen végrehajtani az egyezményeket, általános fegyverszünetet fogadtak el Szent Mihály napjáig és attól számított egy évnyi időtartamra ... Mindezek ellenében Angliai III. Edward királynak és örökösének le kell mondania trónigényéről és Franciaország címerének és királyi címének viseléséről.

[Az angol király négy lovagot küldött Párizsba, hogy ott a nép előtt is megesküdjenek a békére.]

A párizsiak nagy tisztességgel fogadták őket, a harangok zúgása kísérte az ünnepélyes fogadtatást. A Palotához vezették őket, ott elmondták az esküt, mindenkinek szeme láttára és füle hallatára, aki csak láthatta és hallhatta, az angol király és fiai nevében. Ezután Normandia

* Az eredeti okmány szerint öt éven át évi 600 000, vagyis összesen hárommillió tallér.

hercege és az ott levő valamennyi franciaországi főúr rendezett ünnepélyt, majd a szép Saint-Chapelle-ba vitték őket, ahol megmutatták nekik a világ legszebb és legértékesebb ereklyéit, elsősorban Krisztus töviskoronáját, s a herceg nekik ajándékozta belőle a két legnagyobb tövist. Ezt a lovagok nagyra értékelték, azt mondták, ez a legdrágább kincs, amit adhatnak nekik.

[A brétignyi szerződés értelmében a fogoly János királyt hazaengedik Franciaországba.]

Franciaország királya Párizsba megy (1360)

János király fényes kíséretével megérkezett jó Saint-Omer városába. Nagy örömmel fogadták, gyönyörű ajándékokkal ajándékozták meg. Továbbindult aztán, Térouanne-ba ment, onnan meg Arrasba. Ott fia, a normandiai herceg fogadta nagy örömmel, aminthogy tartozott is azzal apjaurának. Most már rövidre fogom szavamat, nem sorolom el, hogy hol fordult még meg Franciaország királya. Elég az hozzá, hogy addig-addig járt városról városra, hogy már karácsony is eljött, s még mindig nem jutott el Párizsig. No de végül is odaért, s amikor bevonult, hát azt el sem lehetne beszélni, milyen boldogan, mekkora pompával fogadták, mert szerették nagyon őfelségét. Nagy és gazdag ajándékokkal halmozták el, s elébe járultak királysága főurai-prelátusai mind. A király is igen méltón és illően fogadta őket, mert ő is értette a módját.

A „nagy kompániák" alakulása (1360)

Nem sokkal János király visszatérte után az angol király magas rangú urakat küldött Franciaországba, hogy kiüríttessék a helyőrségeket, szélnek eresszék az összes bennük levő angol szolgálatban álló fegyverest. Meg is parancsolták nekik a küldöttek az angol király nevében,

hogy száműzetés és halálbüntetés terhe mellett hagyják el a várakat meg az erődítményeket, s adják át őket a francia király megbízottainak. Csakhogy az utasítást igen kelletlenül fogadta legtöbbjük, főleg azok a szegény földönfutók meg egyszerű nemesek, akik a háborúban ismerték meg a jobb életet, s most már nem akarózott leszokniuk a portyázásokról, a rablásról, egyszóval a hadiállapotról. Tudták, hogy ha elmennek, nem folytathatják tovább ezt az életmódot. Sokan ezért csak vonakodva engedelmeskedtek, utána pedig rengeteg bajt okoztak Franciaországban, amint azt alább elmondjuk. Ha otthagyták is a várat, pénzért adták el a környékbelieknek. Ami igaz, az igaz, az angol lovagok és nemesek kivonultak annak rendje s módja szerint a megszállt városokból és erődítményekből, de szolgált ott rengeteg német, flamand, brabanti, hainaut-i, breton, rossz francia, normand, picardiai és alacsony származású angol is, akik a háború révén emelkedtek fel, és nem volt más vesztenivalójuk, mint amit megszereztek volt. Mondták is ezek a megátalkodottak, hogy ők bizony nem fogják elveszíteni a kenyerüket. Mindenfelől összegyülekeztek, és lankadatlanul folytatták tovább a háborúskodást, most már a maguk szakállára, s az angol király nagy bosszúságára.

Ekkor alakult Burgundiában és Champagne-ban egy „nagy kompánia", amelynek tagjait Későn Érkezetteknek nevezték. Ezek 1360 karácsonyának tájékán elfoglalták Joinville várát a benne felhalmozott megszámlálhatatlan kinccsel együtt. Innen indultak rabolni és a vidéket pusztítani, vígan osztoztak a zsákmányon, és azt mondták, hogy soha abba nem hagyják a háborút, mert csak az ad nekik megélhetést. Betörtek Burgundiába, és itt sok kárt okoztak, mert e tartomány néhány lovagja és fegyvernöke velük tartott, és kalauzolta őket. Egyre többen lettek, nagyböjtre már tizenötezerre rúgott e fegyveresek száma.

Jacques de Bourbon hadsereget gyűjt a „nagy kompániák" leverésére (1361)

Franciaország királya nagy haraggal vette a rablótársaságok szaporodásáról szóló híreket, mert elébe tárták, hogy több bajt és szerencsétlen-

séget fognak okozni a francia királyságnak, abból ítélve, amit már eddig véghezvittek, mint maga az angolokkal vívott háború. Az uralkodó elhatározta, hogy harcot indít ellenük, ezért levelet írt Montpellier-ba tanácsosának, Jacques de Bourbon úrnak... megparancsolta, álljon a kompániák elleni harc élére, gyűjtsön össze mindenfelől elegendő számú fegyverest. Mikor Jacques de Bourbon értesült a király akaratáról, elindult Avignonba, majd a Rhône melletti Lyonba, hogy szembeszálljon ezekkel a gonosztevőkkel, akik, bárhol is jártak, mindenütt sok bajt okoztak. Magához rendelt útjában minden környékbeli főurat, bárót, lovagot és fegyvernököt. Mentek is azok szívesen, hogy segítsenek a kompániák leverésében.

[Bourbon serege Brignais-nél vereséget szenved a rablókompániáktól. Jacques de Bourbon belehal az ütközetben kapott sebeibe.]

A lombardiai rablókompániákról (1361)

Ama brignais-i csata után, amelyben a fosztogató kompániák leverésére felfegyverkezettek oly nagy vereséget szenvedtek – elesett vagy fogságba került mind –, a győztesek még jobban nekibátorodva garázdálkodtak a vidéken, hisz senki nem szállhatott szembe velük. Csak nyargalásztak jobbra-balra, raboltak, rettegésben tartották az egész környéket. Ekkor történt, hogy Seguin de Badefol uram Anse-ban ütötte fel tanyáját, egy Saône menti városban, Lyontól egy mérföldnyire. Helyreállította, jól megerősítette, és vagy háromezer vitézt tartott benne meg a kezére jutott többi környékbeli kis erődítményben. Emberei sanyargatták a vidéket, Beaujeu nagyúr földjét, Mâcon és Forez grófságot, Alsó-Burgundiát, a lyoni érsekséget, sőt még Auvergne egy részét is.

Nos tehát, miután ezek a rablókompániák szétverték ama harcosokat, amint azt fentebb hallották kegyelmetek, megosztoztak a zsákmányon, és megsarcolták foglyaikat, mondom, ezután szétoszlottak, és különféle utakon Avignon városa felé indultak. Dúltak-fosztogattak útjukban, rettegésben tartottak mindenkit, városokat, erődítményeket vettek be, lefoglalták készleteiket, ha valamire szükségük volt, ha nem, hát pénzt harácsoltak rengeteget.

Meghallották, hogy az Avignontól hét mérföldnyire fekvő Pont-Saint-Esprit-nél nagy halom kincset gyűjtöttek össze a környékről, és helyezték biztonságba a várban. Összedugták fejüket: ha bevehetnék Pont-Saint-Esprit-t, az nagy hasznukra válhatnék, hiszen markukban tarthatnák az egész Rhône-vidéket és Avignont. Így is lett. Terveket kovácsoltak, aztán ... tizenöt mérföldet téve meg egyetlen éjszaka alatt, Pont-Saint-Esprit városához lovagoltak. Pirkadatkor értek oda, megostromolták a várat, kezükre is került az minden benne tartózkodóval együtt, kik szomorú sorsra jutottak: szörnyű sok vitézt öltek meg, és erőszakot vettek sok hölgyön és kisasszonyon. Megszámlálhatatlan kincsre tettek szert meg egy vagy két évre elegendő élelemre. Így, ha kedvük tartotta, egyik nap a birodalomba, másik nap Franciaországba látogattak el, mint ahogy meg is tették, mert Pont-Saint-Esprit vára e két ország határán fekszik.

Összegyűltek hát itt az összes „társak". Avignon alját ha nyargalták, az ottaniak, a pápa meg a bíborosai megsiratták azt! Főkapitányt is választottak maguknak ezek az ottani „társak", Seguin de Badefol úrra esett választásuk, ki így szólíttatta magát, és így írta alá leveleit is: Isten barátja és mindenki ellensége.

[Egyebütt is sok rablólovag garázdálkodott, angolok és mások; mikor e rablók meghallották, hogy reménykedni lehet Avignon s egész Provence meghódításában, mind odacsődültek.]

Lett is nagy ijedelem; mikor VI. Ince pápa és római bíbornoki testülete látta, hogy most már őellenük harcolnak ezek az akasztófáravalók, keresztes háborút hirdetett ellenük, e rossz keresztények ellen, kik éppoly átka voltak a kereszténységnek, mint hajdan a vandálok. A bíborosok kihirdettették mindenfelé a szószékekről, hogy bűnbocsánatot nyer mindenki, aki felveszi a keresztet, és testét-lelkét a gonosz rablófajzat elleni harcnak szenteli. Péter úr, Arras és Ostia bíborosa *[Pierre Bertrand]* lett a keresztes hadjárat kapitánya. Ki is vonult hamar Avignonból, a négy mérföldnyire fekvő Carpentrasba, és felfogadott zászlaja alá mindenkit, aki odagyűlt, hogy lelkét mentse, és a keresztes hadjáratban való részvétellel bűnbocsánatot nyerjen. Érkeztek lovagok, fegyvernökök és mások is nagy számmal, abban a hiszemben, hogy a már említett bűnbocsánaton kívül egyébre is számíthatnak a pápától, de minthogy nem kaptak semmit, továbbálltak. Ki hazatért, ki Lombardiába ment, sokan pedig beálltak abba a gonosz rablókompániába, amely

ezáltal is napról napra növekedett. Aztán kisebb kompániákra oszlottak, s mindnek élére külön kapitányt tettek.

Ekként zaklatták állandó portyázásaikkal a pápát és kardinálisait meg az Avignon környéki területeket. Sok bajnak voltak okozói egészen az 1361. esztendő nyaráig. Ekkor ugyanis a pápa és a bíborosok egy hadviselt derék nemes vitézt szemeltek ki: Monferrato őrgrófot, aki már hosszú ideje vívott csatákat a milánói főurakkal. Elhívták Avignonba, meg is jelent; igen jeles fogadtatás várta. Megegyeztek vele: tekintélyes summa ellenében rábírja a rablókompániákat, hogy a pápai területekről és környékükről elmenjenek Lombardiába. El is érte az őrgróf a kompániák kapitányaival folytatott egyezkedések során, hogy elmenjenek Lombardiába hatvanezer forint és egyéb juttatások ellenében; mindezekkel együtt bűnbocsánatot is nyernek. Miután mindezeket elintézték, s a forintokat kifizették, a kompániák átadták Pont-Saint-Esprit városát, és elkotródtak Avignon vidékéről, elmentek az őrgróffal együtt. Örült nagyon a francia király s minden alattvalója, hogy sikerült megszabadulniok ettől a népségtől.

[A francia királyért adott túszok egyike, János fia, Lajos, Anjou hercege, megszökött. János király Amiens-ba összehívja a francia rendi gyűlést, hogy váltságdíjának még ki nem fizetett összegét megszavaztassa, majd pedig, minthogy az előírt feltételeket nem teljesítette, visszatér Angliába.]

János király Angliába visszatértéről (1363–64)

Most figyelmünket újra a francia királyra s az amiens-i nagy tanácskozásra fordítjuk.

Úgy értesültem – s a hír igaz is volt –, hogy János király Angliába szándékozott menni. Igen vágyott rá, hogy lássa az angol királyt s az angol királynét, azaz fivérét és húgát, amint egymást a békeszerződés értelmében nevezték. Boulogne-ba rendelte az utazásához szükséges dolgokat. Hasztalan próbálták lebeszélni némelyek az utazásról, mondván, hogy veszélyes lehet ez fogadalma miatt, mert ott tarthatják a még ki nem fizetett váltságdíjra hivatkozva, de János király hajthatatlan

volt. Azt felelte, hogy oly becsületesnek, nemesnek, szeretetre és tiszteletre méltónak ismerte meg az angol királyt, a királynét, gyermekeiket és minden angliai főurat, hogy nincs semmi félnivalója. Meglátogatja hát őket meg barátait is, akiket őmiatta tartanak ott túszként.

Midőn látták, hogy nincs mit tenni, mert nem lehet szándékától eltéríteni a királyt, megkérdezték, kire bízza a királyságot visszatértéig. Károlyt, idősebb fiát tette meg régensnek és mindenki legfőbb urának. Lajos urat, Anjou és Maine hercegét – a másik királyfit – Normandiába küldte a navarrai király ellen, mert tudta jól, hogy fia mennyire gyűlöli Navarrai Károlyt. Fülöp urat,* aki akkor Touraine grófja volt, Burgundiába rendelte: verje ki az ott garázdálkodó kompániákat. Ezek végeztével búcsút vett gyermekeitől és tanácsosaitól, kivonult Amiens-ból, Hesdin felé vette útját Eu grófjával, Tancarville grófjával, Dammartin gróffal, Franciaország nagypriorjával, Boucicaut, Tristan de Maignelais és Pierre de Villiers uraimmal együtt; ezeket vitte magával Angliába.

Hesdinbe ért Franciaország királya, mégpedig három nappal karácsony előtt, s az ünnepre ottmaradt. Megjelent nála unokafivére, Lajos, Flandria grófja, kivel igen szerették egymást. Vidám szívvel fogadta, és együtt ünnepelték meg a karácsonyt. Az aprószentek napján *[dec. 28.]* indult tovább a király Boulogne felé, Flandria grófja meg Saint-Omernak vette útját, hogy hazatérjen tartományába.

A király Boulogne-ban kivárta a jó szelet, aztán tengerre szállt háromkirályok napján. Az egész napot a tengeren töltötte, mert nyugodt, tiszta idő volt. És tudni kell azt is, hogy húsz hajóval kelt át a tengeren, beleértve az útra való holmikat szállító naszádokat is.

Doverban két napot töltött, csak éppen annyit, amennyi a hajók kirakásához kellett, meg hogy a lovak kipihenhessék magukat, aztán továbbment Canterburybe. Két napig időzött e helyen, és nagyon drága, szép ékszert ajánlott fel Szent Tamás urunknak. Ott elébe ment fia, Berry hercege és öccse, Orléans hercege. Az angol király pedig elébe küldte négy lovagját, hogy illően fogadják az országába érkezőt, Bartholomew Burghersht, Gautier de Maunyt, Richard Pembridge-t és Alan Buxhullt. Ezeket küldte Anglia királya a francia király elé Canterburybe; mély tisztelettel fogadták, és elmondották, hogy uruk és királyuk erősen örül a jövetelének. El is hitte ezt a franciák uralkodója.

* János király öccse (1336–1375), 1363-tól Orléans hercege.

Meghívta a lovagokat ebédre, utána lóra szálltak, és elindultak az angol királyhoz, aki Elthamben, Londontól hét mérföldre várta őket feleségével, a királyasszonnyal. A francia király kis szakaszokban tette meg az utat Canterburytől Elthamig. Bizony elhiheti bárki, hogy nagy örömmel fogadták Elthamben, a király szállásán minden vele együtt érkezővel egyetemben, annyira szerették. Volt nagy dínomdánom, játék, vigasság, táncolt főúr, úrhölgy és kisasszony, mind egymáson akart túltenni az ünneplésben, a francia király ünneplésében.

Vagy két nap múlva átmentek Londonba, nagy pompával és tisztességgel fogadták ott a francia királyt; unokafivérei, az angol király gyermekei elkísérték a Savoy-palotába, melyet szállásául rendeztek be. (A Temze partján emelkedik az, London falain kívül.) Ott lakott János király, egész kíséretével. Mellette voltak övéi: fia: Berry hercege, öccse: Orléans hercege, unokafivérei, a lovagjelölt Robert d'Alençon meg Alençon grófja és Gui de Blois, azután Bourbon herceg, Saint-Pol gróf meg a többi Franciaországból vele jött főúr. Ott töltötte a mondott király a telet, nagy udvartartással, gyakran látva vendégül az angol királyi családot. Ebédeket, vacsorákat adott egymás tiszteletére a két uralkodó, együtt játszottak és szórakoztak, megtárgyalták ügyeiket. Az angol király gyakran fejezte ki sajnálkozását unokafivére, Jacques de Bourbon úr szomorú sorsa miatt – mert igen kedves volt szívének ő –, mondván, hogy bizony csak nagy kár érte. Mert úgy illenék, hogy ott legyen a hozzá méltó urak között, hisz senki nem értette úgy a módját a társaságban forgolódásnak, mint ő. Ebben egyetértett vele a francia király is; őt is szíven ütötte, hogy la Marche grófja, azaz Bourbon úr oly gyászos véget ért. Így tölték az időt a királyok gyakori egymást látogatásokkal, és ápolgaták a jó barátságot szép ajándékok küldözgetésével.

[II. János francia király 1364-ben meghalt Angliában. Utóda, V. Károly idején a franciák, élükön a connétable-lal, Bertrand du Guesclinnel, visszaszorítják az angol csapatokat.]

A franciaországi rablókompániák hatalmának további növekedése (1365)

Erre az időre úgy elhatalmasodtak Franciaországban a rablókompániák, hogy tehetetlen volt velük szemben mindenki. Miután már a navarrai király és Bretagne háborúi is véget értek, ezek a fegyverforgató „kenyeres pajtások", ahogyan magukat nevezték, végképp nem tudták, kinek a szolgálatába szegődjenek, márpedig eszük ágában sem volt lemondani a hosszú háborúskodások során megszokott könnyű megélhetésről: a falvak fosztogatásáról. Egyre otthonosabban érezték magukat, Franciaországon élősködtek. Franciaországot mondták sétáló palotájoknak. Aquitaniába azonban nem merészkedtek, a *[walesi]* herceg földjére, de nem is tűrték volna meg őket, meg aztán kapitányaik legtöbbje gascogne-i és angol volt, az angol király és a *[walesi]* herceg embere (bár akadt közöttük breton is). Morogtak azért Franciaországban az angol királyra meg a hercegre, célozgatva, hogy nem járnak el tisztességesen Franciaország királyával szemben, mert nem segítik kitenni az elvetemültek szűrét Franciaországból. A királyság bölcs férfiai is szerették volna minél messzebb tudni ezeket a garázdálkodó katonákat: tudták, hogy ha nem verik ki, vagy nagy pénz ellenében távozásra nem bírják őket, előbb-utóbb romlásba döntik a nemes francia királyságot és a szent kereszténységet. Élt ekkor egy király Magyarországon *[Nagy Lajos]*. Ő szívesen látta volna maga mellett a fegyvereseket, mert fölöttébb jó hasznukat vehette volna a neki sok kárt okozó törökök ellen viselt harcokban. Írt ezért V. Orbán pápának (aki akkor Avignonban élt, és ugyancsak Franciaország megmenekedését óhajtá) meg a francia királynak és a walesi hercegnek is. Tárgyalni kezdtek hát a kapitányokkal, nagy pénzt, élelmet és szabad elvonulást ajánlottak fel nekik. De azok nem akartak kötélnek állni. Azt felelték: nem mennek olyan messzire harcolni; néhány társuk ugyanis jól ismeri Magyarországot, márpedig ezek azt mondják, hogy az az ország igen-igen nagy szorultságban van. Soha nem keveredhetnének ki ott a harcból, rút halállal halnának mind. Ez úgy elrettentette őket, hogy nem akarózott odamenniük.

Mikor Orbán pápa és a francia király látta, hogy nem tud szót érteni ezzel az átkozott népséggel, s hogy semmi módon nem lehet Franciaor-

szág elhagyására bírni őket, sőt még gyarapodnak is napról napra, más megoldás után néztek. *[A Pireneusi-félszigetre küldték harcolni őket Kegyetlen Péter, pápai kiátkozással sújtott kasztíliai király, „elvetemült gazfickó, rossz keresztény" ellen, aki a kasztíliai mohamedán mórokkal szövetkezett. Az angol–francia küzdelembe belesodródik Kasztília is, ahol a Péter (Don Pedro) király és fattyú bátyja, Trastamarai Henrik (Don Enrique) között dúló trónviszályokban Edward walesi herceg (a Fekete Herceg) az előbbit, a francia csapatok, Du Guesclin vezetésével az utóbbit pártolják. Amikor a Fekete Herceg megvonja támogatását, Péter vereséget szenved Montielnél.]*

Trastamarai Henriket királlyá kiáltják ki (1365)

Mint fentebb már mondottam, a kasztíliai királyságban mindenki úgy gyűlölte Péter urat, a királyt, hogy mihelyt jönni látták bátyját, Henriket hatalmas seregével, az összes grófok, bárók és lovagok azon nyomban elébe mentek, és urukként fogadták, mindenhová vele tartottak. Megnyittatták előtte a városokat és a várakat, és minden rendű és rangú embert tiszteletadásra menesztettek elébe. Ez volt a jelszavuk: „Éljen Henrik, halál a kegyetlen és eltévelyedett Péterre!" A kasztíliai főurak... magukkal vitték Henriket, a Fattyút, királyukká koronázták, hűbéri esküt esküdtek neki; francia és angol lovagok jelenlétében megfogadták, hogy engedelmeskedni fognak neki, és életre-halálra kitartanak mellette.

Ezután körülbelül két hetet töltöttek Asztúriában, majd Burgosba lovagoltak, amely tüstént kaput nyitott Henrik királynak. Hamarosan Sevillának vették útjukat, széltében-hosszában bejárták a portugál királyságot, városokat, várakat vettek be. Senki ellen nem állhatott nekik, mert több mint hatvanezren voltak, mind jól felfegyverkezve. Szándékuk az volt, hogy miután a kasztíliai királyságot Henrik királynak alávetették, tovább mennek a granadai és a marokkói szultán országába. Támadt is nagy rettegés a szaracénok között és a tlemceni királyságban.

Miután Péter király Montiel közelében nagy vereséget szenvedett, visszavonult embereivel a várba. Henrik király és Bertrand *[Du Guesclin]* úr egész kíséretével összegyűlt Montiel vára alatt, és az erőd körött táborozott le. Azt mondták, hogy semmit sem végeztek, amíg nincs kezükben a vár és benne Don Pedro. Megüzenték ezt Toledo előtt tanyázó embereiknek is, hogy még nagyobb biztonságban érezhessék magukat az ott levők...

Montiel vára elég erős volt hosszú ideig való védekezésre, de csak megfelelő ellátás esetén. Most pedig, hogy Péter király ott tartózkodott, mindössze négy napra való élelemmel rendelkezett, s ez félelemmel töltötte el Don Pedrót és társait. A várat körülvevő katonák oly éberen őrködtek, hogy egy madár sem repülhetett volna ki észrevétlenül. Péter királyt – jól tudva, hogy ellenségeivel nincs mód egyezkedni – erős aggodalom fogta el; felmérte a veszélyt, amelyben forog, s azt, hogy már fogytán az élelem a várban; elhatározta, hogy éjfélen tizenharmad magával kilopakodik, és Istenre bízza magát. Így is tett: éjféltájban tizenkét kísérőjével elhagyta a várat, Isten kegyelmére bízták magukat; vezetőik megígérték, hogy az ostromló hadon túl vezetik, és biztonságba helyezik őket. Kivonult tehát ilyen módon éjféltájban titokban a várból Pedro király, Don Fernando de Castro és a többi kísérő, összesen tizenketten. Sűrű sötét volt az éj. Le Bègue de Villaines úr őrködött több mint háromszáz emberével. Nesztelenül lopakodott le várából a király egy meredek ösvényen, minden kihaltnak látszott. Le Bègue de Villaines azonban résen állt, ügyelt arra, hogy jól lássa el feladatát, meg félt is, hisz nagy volt a tét. Lépteket vélt hallani az úton; így szólt a mellette állókhoz: „Urak, teljes nyugalom, és semmi ijedelem. Lépteket hallottam, mindjárt megtudjuk, kikét. Talán élelmet hoznak, mert annak ugyan nagy keletje volna ebben a várban." Ezzel elindult arrafelé, karddal kezében, oldalán társaival. Don Pedro király egyik embere mellé ért. Kérdezte: „Kik vagytok? Beszéljetek, vagy halál fiai vagytok!" A megszólított angol volt, szó nélkül eliramodott. Bègue futni hagyta, és Don Pedróhoz fordult: mivel sötét volt az ég, úgy tűnt neki, hogy Péter fattyú bátyját, Henrik királyt látja maga előtt, mert felettébb hasonlított egymásra a két fivér. Tőrét mellének szegezve kérdezte

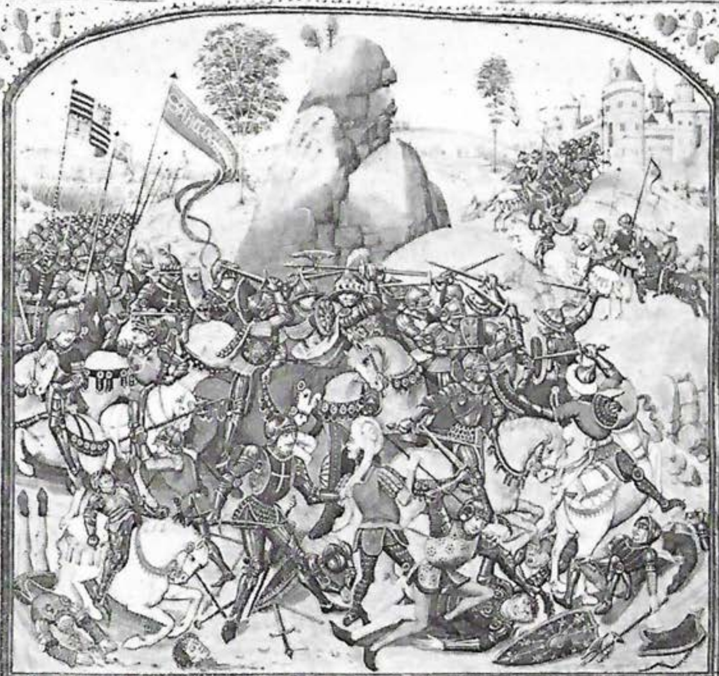
A toutes armures et a cheval ung en laultre par vasselaige et a combatre de grant voulete. La bataille des gascons assembla a la bataille du captal. Si tost que larchipbre apercent lassemblement des batailles il se bouta hors des routes Mais il dist a ses gens et a cellui qui portoit sa baniere Je vous commande sur quanque vous povez meffaire envers moy que vous atendez la fin de la bataille. Je me puis pas retorner car je ne puis huy combatre ne estre arme contre aulcuns chevaliers qui sont par dela. Ainsi se partit il et vingt sien escuier avec lui seulement. et passa la riviere.

Cy parle de la bataille de cocherel de messire bertran de glaiquin pour le roy de france dune part. Et du captal de beus nomme messire jehan de grailly pour le roy de navarre dautre part. Le. vij^{xx}. ij^{e} chap.

V. KÁROLY KORONÁZÁSA

[L]e roy dampietre
qui auoit fait
son amas de gens
darmes a seuille
et la enuiron ainsi comme
deuant est dit et que desiroit
a combatre son frere bastart
se partit de seuille a tout
son grant ost en intention
de venir leuer le siege de
deuant thoulette. Entre
la cite de thoulette z celle
de seuille peut bien auoir
.iv. iournees du pays. Si
vindrent les nouuelles en
lost du roy henry que le
roy dampietre approuchoit
en sa compaignie plus
de quarante mil hommes
que iuifz que aultres et
que sur ce il eust auis.
A ce conseil furent appellez
les cheualiers de france
z darragon qui la estoient
et par especial messire ber
tran de glayquin par le
quel on vouloit du tout
ouurer. La donna messire

A MONTIELI CSATA

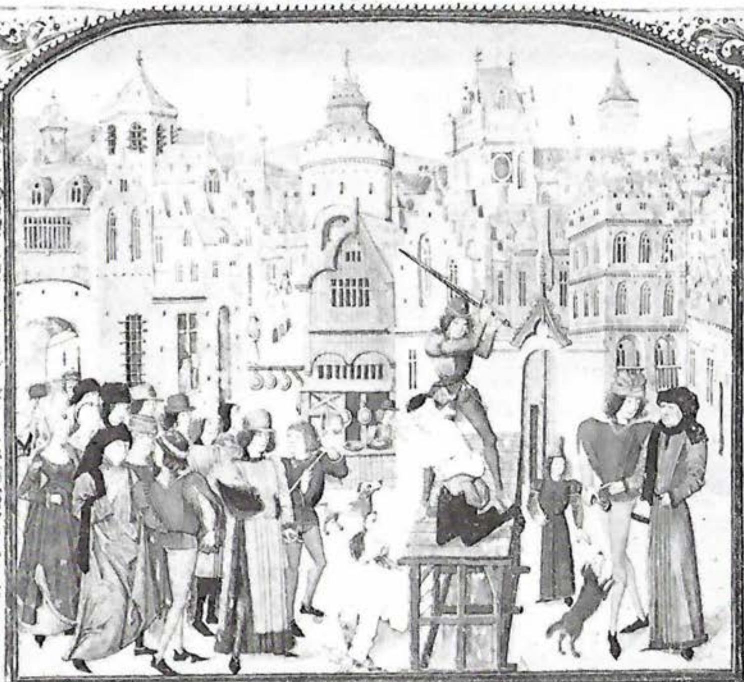

Assez tost apres q̃
messire bertran
de glayquin fut
revestu de loffice
de connestablye il dist au
roy quil vouloit chevaucher
devers les ennemis. Messire
robert canole qui se tenoit
sur les marches danjou &
du maine et molt daultres.
Ces paroles pleurent bien
au roy et dist. prenes tant
de gens darmes quil vous
plaira et celx q̃ vo' vouldres.
tous obeyront a vous. Lors
se pourueyt le constable
et mist sus vne chevauchee
de bretons & aultres et vint
en la cite du mans. Avec
lui le s.r de clicon. et la fist
sa garnison. Et le sire de
clicon en vne aultre ville
asses pres de la et pouoient
estre environ cent lances.
Encores estoient messire
robert canole et ses gens
sur le pais mais ilz nestoient
pas bien daccort ensemble.

PÁPA MEGKORONÁZÁSA. ZSOLDOSOK HARCOLNAK RÓMÁBAN

Comment le duc de Bour
gongne retorna en france
d'Ardres et du
grant amas & assemblee de
gens que le duc d'Aniou fist
pour assiegier bergerat. et
est le premier chap.

Quant le duc de bourg[ongne]
eut fait ceste che
vauchee comme
dit est en artois
laquele fut honnourable
pour lui et prouffitable po[ur]
les francois de la frontiere
d'artois & de saintomer. Il
ordonna en chascun diceulx chas
teaulx dont il avoit possessi[on]
capitaines et gens d'armes
pour les tenir. Et specialm[ent]
en la ville d'ardre il restablit
a demourer le viconte de meaulx
et le seigneur de saint py. ceulx
se firent fortifier & reparer
tout oultre. Combien que
paravant elle fust moult
forte. Le roy de france qui
de ces nouvelles fut bien
resiouy et qui la tint a belle
& bonne chevauchee envoia
les lettres a ceulx de saintomer

AZ ANGOL KIRÁLY KIVÉGEZTET EGY FRANCIAPÁRTI NAGYURAT EMBEREIVEL EGYÜTT (1375)

Le Bègue: „Ki vagy? Nevezd meg magad azonnal, vagy itt leled halálod!" Eközben nem mulasztotta el kantárszárán ragadni lovát, nehogy elillanhasson, mint ama másik – noha azt a kísérői közben úgyis elfogták. Péter király jól látta, hogy e nagy sereg fegyveres elől nem menekülhet, így szólt hát Villaines-hez: „Bègue, Bègue, én vagyok Don Pedro, Kasztília királya, akinek oly sok bajt okoztak rossz tanácsadói. Megadom magam minden velem levő emberemmel együtt (egy tucat az mindössze), tégy velünk, amit tenni jónak ítélsz. Nemesi voltodra kérlek, ments meg bennünket, s olyan gazdag váltságdíjat adok majd, amilyent csak akarsz, mert hál' Istennek még van miből, csak ments ki a fattyú Henrik bátyám karmaiból." Később szerzett értesüléseim szerint Le Bègue úgy válaszolt, hogy jöjjön csak nyugodtan, sem bátyja, a fattyú Henrik, sem bárki emberfia nem tudja meg a dolgot. Ezzel odébbálltak. Péter királyt Le Bègue de Villaines táborába vitték, mégpedig Yvain de Lakonnet-hez *[breton zsoldosvezér]*. Egy órája sem volt ott, máris betoppant Henrik király néhány embere kíséretében, s ezt kiáltotta: „Hol az a zsidó *[itt: hitetlen]* kurafi, ki magát Kasztília királyának nevezi?" A vakmerő és kegyetlen Péter király, Don Pedro, elébe toppant: „A kurafi te vagy, mert én a jó Alfonz király *[törvényes]* fia vagyok." Ezzel ölre ment bátyjával, Henrik királlyal, magához rántotta, s erősebb lévén, maga alá gyűrte, egy ambardát,* azaz a mi nyelvünkön selyempárnát vont rá, s már markolta is tőrét, hogy meggyilkolja, csakhogy Rocaberti vicomte gáncsot vetett Don Pedro királynak, így mégis Henrik király kerekedett fölül. Rögtön kihúzta övéből hosszú kasztíliai tőrét, és belemártotta öccsébe. Emberei odaugrottak, és segítettek neki Don Pedro megölésében. Megöltek ott egy angol lovagot is, Ralph Helme urat, akit régebben „Zöld Fegyvernök" néven ismertek, és egy fegyvernököt, Jacques Rollans-t, mert ezek megkísérelték Péter király védelmezését. De Don Fernando de Castrónak és a többieknek semmi bántódása nem lett; Le Bègue de Villaines és Yvain de Lakonnet fogságra vetette őket.

Így végezte hát a nagy hatalmú Kasztíliai Péter király. Gyilkosai még három napig temetetlen hagyták, amit én embertelenségnek tartok, és a kasztíliaiak gúnyolódtak teteme felett. Másnap Henrik király elé járult Montiel ura, a felség kegyelmébe fogadta, éppúgy, mint mindenki

* Ilyen spanyol szó nincs, valószínűleg Froissart tévedése.

mást, aki hűségére tért. Hamarosan egész Kasztíliában elterjedt a híre, hogyan halt meg Don Pedro király. Barátai erősen fájlalták ezt, ellenségei pedig örvendeztek szívükben. Mihelyt Portugália uralkodója megtudta Don Pedro végét, haragra gerjedt, és bosszút esküdött unokaöccse kegyetlen haláláért. Nyomban hadat üzent Henrik királynak ... de Toledo is Don Enrique mellé állt, akárcsak az egész ország, s Portugália királya sem látta jónak hosszan hadakozni Henrik királlyal. Békét kötöttek hát kasztíliai főpapok és bárók közvetítésével ... Mind a francia király, mind Anjou hercege, mind pedig Aragónia királya szerfölött megörült Henrik király győzedelmének.

Robert Knolles Párizs előtt (1370)

Robert Knolles úr, mint fentebb elmondottuk, nagy sereg élén érkezett a királyságba, s jöttének a vidéki szegényemberek itták meg a levét. Mert sok rettenetes dolgot cselekedtek jártukban-keltükben az angolok, s úgy látszott, mindenáron csak háborúskodni akarnak. Midőn már bejártak minden vidéket, Artois-t, Vermandois-t, a laoni püspökséget, a reimsi érsekséget, Champagne-t, és visszatértek Brie-be, Párizs felé indultak, és ott ütöttek tanyát a város mellett, egy napra s két éjszakára. Franciaországi [V.] Károly király éppen ott tartózkodott akkor, s jól láthatta a Saint-Paul kastélyból a tüzeket s a füstöt, mit ezek okoztak Gâtinais táján. Párizs városában volt Franciaország connétable-ja is, Moreau de Fiennes, továbbá Saint-Pol, Tancarville, Saarbrücken grófja és ... a francia királyság sok más előkelő és hatalmas lovagja, de nem szálltak szembe a támadókkal, mivel a király megtiltotta, hogy kirohanjanak, mert Clisson úr – aki szintén ott tartózkodott, mint a király legkiválóbb tanácsosa, akire leginkább hallgatott – türelemre intette: „Felség, mi végre küldené embereit felséged ezek ellen az elvetemültek ellen? Hadd tombolják ki magukat kedvükre, ki úgysem füstölhetik örökéből felségedet." ...

Kedd reggel ... az angolok a párizsiak szeme láttára gyújtottak fel falvakat. Egyikük megfogadta még előtte való nap, hogy elmerészkedik egészen a Saint-Jacques-kapuig, és megdöngeti. Meg is sarkantyúz-

ta lovát, indult állig felfegyverkezve, hogy szavát beváltsa. Fegyvernöke egy másik lovon vitte utána sisakját. Mikor már közel jártak a kapuhoz, a fegyvernök előreadta a sisakot, hogy a lovas a fejére tegye. Akkor nekiiramodott erősen sarkantyúzva lovát, hogy teljes erővel megdöngesse a kaput,* de nyitva találta. Utat nyitottak neki, mert az ott tartózkodó urak azt hitték, valami dolga van benn, de annak esze ágában sem volt bemenni. Miután teljesítette fogadalmát, rántott egyet a kantáron, és visszafordult. „Menj csak, menj, jól végezted dolgod!" – kiáltották felé a francia lovagok, ahogy visszamenni látták. Ekkor azonban a lovagnak (hogy hívták, nem tudom, azt se, mely földről jöhetett, csak annyit tudok, hogy két fekete sáv volt fekete fogak szegélyezte címerpajzsán) keserves találkozásban volt része: egy izmos fickó állt az út mentén, aki jól látta, amint elvágtat arra. Bevárta, egy hosszú, éles és súlyos bárdot tartott elébe, s úgy a nyaka közé vágott, hogy a lovag arccal lovára bukott, azután ellenfele még egyszer nekiment, s most a fejét célozta meg; fegyvere mélyen beszakította az angolnak a sisakját. A nagy fájdalom földre vetette a lovagot, lova a fegyvernök felé szaladt, aki ott várt a mezőn egy útfordulóban. Most megállította a lovat, s megdöbbent: mi lelhette az urát, hiszen jól látta, amint megdöngeti a kaput, és visszafelé lovagol. Arrafelé indult, de alig tett néhány lépést, észrevette: gazdáját négyen is ütik-vágják kegyetlenül. Nem is mert továbbmenni, hiszen nyilvánvaló volt, hogy úgysem tehetne érte semmit. Elnyargalt, mint a szélvész – így halt meg az angol lovag. A kapunál álló lovagok eltemették, a fegyvernök pedig visszatért a táborba, hírt adni gazdája sorsáról. Búsultak nagyon a cimborák. Ezen az estén igen későn ütöttek tábort Montlhéry és Párizs között egy patak partján.

Bertrand du Guesclint connétable-lá nevezik ki (1370)

Franciaország királya igen elkomorult, mikor meghallotta, hogy *[Edward walesi]* herceg és serege elpusztította Limoges-t; mert elpusztították úgy, hogy szinte kihalt város maradt utánuk. A király nagyon

* A kapudöngetés kihívást jelentett.

szívére vette a város lakóit ért kárt és csapást. Az előkelők, a főpapok, prelátusok és az egész királyság egyként úgy tartotta, hogy a franciáknak szükségük van vezérre, kit connétable-nak, fővezérnek mondanak. Moreau de Fiennes úr ugyanis le akart mondani hivataláról, pedig bátor és harcra mindig kész vitéz volt, szerette is őt szívből minden lovag meg fegyvernök. A választás Bertrand du Guesclin nagyúrra esett, az erre legméltóbb, legalkalmasabb, legbölcsebb és vállalkozásaiban legszerencsésebb emberre mindazok közül, akik az idő tájt a francia koronáért fegyverben álltak. A küldöttek a limoges-i vicomte-ságban leltek rá, ahol várakat foglalt, és adatott vissza úrasszonyának, Charles de Blois nagyúr feleségének; éppen akkor vett be egy várost, amelyet Brantôme-nak neveztek, a város lakói megadták magukat. A francia király üzenetét örömmel fogadta, de nem nagyon mutatta, mert megfontolt ember volt. A lehető leghamarabb útnak is indult. Emberei nagy részét a meghódított helyőrségekbe küldte, unokaöccse, Olivier de Mauny úr vezetésével, maga pedig gyors iramban Párizs városába nyargalt. A király és nagyszámú tanácsadója szívbéli örömmel és mély tisztelettel fogadta.

A király elmondta neki, hogyan szemelték ki Franciaország connétable-jának. Bertrand úr óvatosan szabadkozott, mondván, hogy nem méltó ő e tisztségre, ő csak szegény lovag, afféle lovagjelölt a francia főurakhoz s a hatalmas urakhoz képest, bár a szerencse valóban biztosított neki némi előmenetelt. A király azzal felelt, hogy hiába minden szabódás, őt illeti meg a connétable tisztsége, mert így határozott az egész tanács, s ő, a király sem akarja megmásítani a határozatot. Bertrand úr erre újabb mentegetőzésbe fogott: „Tisztelt urak és nemes királyom, nem akarok én, nem is mondhatok, és nem is merek ellentmondani nektek, de valóban az az igazság, hogy szegény és alacsony származású ember vagyok, a fővezérség pedig oly nagy és nemes hivatal, hogy aki jól akarja ellátni, igen messzire kell mennie annak az irányításban, s inkább kell parancsolgatnia a nagyoknak, mint a kicsiknek. Ím, itt vannak pedig felséged testvéröccsei és unokaöccsei, akik fegyveres vitézekként szolgálnak majd a hadjáratokban és hadivállalkozásokban. Hát hogyan parancsolhatnék én azoknak? Visszarettent ez engemet. Kérem hát felségedet, hárítsa el felőlem e tisztet, s bízza olyasvalakire, aki jobb szívvel vállalja azt nálam, s ki rátermettebb is." „Bertrand úr, Bertrand úr, mit sem ér e szabadkozás. Nincs nekem egyetlen öcsém, unokatest-

vérem, nincs egyetlen gróf vagy báró birodalmamban, ki ne engedelmeskednék szavadnak, s ha mégis akadna, velem gyűlnék meg a baja. Fogadd hát, kérlek, örömmel e megbízást." Belátta Bertrand úr, hogy hiábavaló dolog a szabódás meg a király győzködése, beleegyezett hát végül, de bizony nehezen és nem szívesen. Nagy örömmel megtették tehát Bertrand du Guesclin urat Franciaország connétable-jának, a király meg, hogy ezzel is még jobban emelje újdonsült fővezére tekintélyét, maga mellé ültette az asztalnál, és elhalmozta barátsága minden jelével. Adott pedig neki e napon ranggal együtt több mint négyezer frank öröklődő jövedelmet. Nagy buzgalmat tanúsított a kinevezésnél Anjou herceg.

Robert Knolles igazolja magát (1371)

Olvashatták fentebb kegyelmetek, mint portyázott Robert Knolles úr Franciaországban, s mint tért vissza Derval vidékére, Bretagne-ba *[vereséget szenvedvén Bertrand du Guesclintől]*. Sokan azt beszélték erről Angliában, hogy csorba esett becsületén, olyannyira, hogy a királynak és tanácsadóinak fülébe jutott a dolog, és ugyancsak nem szolgált tetszésükre. Mihelyt tudomást szerzett erről Robert úr, elküldte két fegyvernökét, hogy általuk mentse ki magát a királynál a vádak alól. Nekik sikerült meggyőzniük a királyt és tanácsosait, hogy igaztalanok a Robert úr ellen emelt vádak; visszafogadták hát a kegyükbe a lovagot, és John Mensterworth urat marasztalták el *[ez a csatában elhagyta Knollest, és a francia királyhoz állt át]*, annál is inkább mert Alan Buxhull és más lovagok, akiket igen kegyelt a király, s igen közel álltak hozzá, segítették Knollest a mentegetőzésben. Drágán fizetett vétkéért Mensterworth úr, mert elfogták, és nyilvánosan kivégezték London városában. Ezzel az ítélettel tisztára mosták minden mulasztás és hiba vádjától Robert urat, s a király és a herceg kegyelmébe fogadta, és meg is tartotta benne.*

* Froissart nem közli, hogy R. Knollesnak tízezer márkát kellett fizetnie, hogy a király újra kegyeibe fogadja.

A La Rochelle-iakat bizonyos titkos szerződések kötötték Owen of Waleshez,* aki a franciák oldalán harcolt, s aki őket (mint fentebb megírtuk) régebben a tenger felől ostromolta, valamint Franciaország Poitiers-ban tartózkodó connétable-jához; de ügyeltek is rá, hogy e szerződések titkosak maradjanak, mert a vár még mindig az angolok kezén volt, anélkül pedig nem mertek nyíltan a franciák mellé állni.

John Devereux úr *[a Fekete Herceg egyik legvitézebb barcosa]*, miután minden oldalról megerősítette Poitiers-t, egy Philippot Mansel nevezetű embert – eléggé ügyefogyott fickót – nevezett ki La Rochelle védőjének, és mintegy hatvan legényt hagyott ott vele. La Rochelle akkori polgármestere igen agyafúrt és szemfüles ember és ízig-vérig jó francia volt, mint ahogy azt be is bizonyította. Amikor ugyanis látta, hogy elérkezett a megfelelő pillanat, összeszedte minden ravaszságát. Tervéről már előbb értesítette több olyan polgártársát, akikre számíthatott. Jól tudta ezt a polgármester – Jean Chaudouvrier-nek hívták –, hogy hiába jó katona az a Philippot, a vár védője, nem sok ész szorult belé. Nos, meghívta magához egy nap ebédre néhány városi polgárral együtt. Philippot jóhiszeműen beleegyezett, és elment. Mielőtt ebédhez ültek, Jean Chaudouvrier uram, aki mindent jól előkészített, és társait is beavatta az ügybe, ekképp szólt Philippot-hoz: „Kapitány, levelet kaptam tegnap urunktól, az angol király őfelségétől, amely levél rólad szól." „Mi áll benne?" „Megmutatom én, jelenlétedben olvastatom fel, mert fontos dologról van szó." Ezzel odament egy ládához, kivett belőle egy régi levelet, amelyen ott díszlett Angliai Edward király nagy pecsétje, s amelynek semmi köze nem volt a dologhoz. Ravaszul Philippot orra alá dugta, és nagy komolyan így szólt: „Tessék, itt van." A pecsét látása elég volt Philippot-nak, mert azt felismerte; csak az szomorította el, hogy nem tud olvasni. Jean Chaudouvrier úr hívatott egy papot, akivel előre összebeszélt . . . Olvasott is az olyanokat, amik még csak nem is hasonlítottak a levélben írottakra: hogy az angol király szigorúan megparancsolja a polgármesternek, tartson seregszemlét a La Rochelle-ban

* Owen of Wales igényt tartott a walesi fejedelemségre.

levő fegyveresek meg várbeliek felett is, s küldje meg neki levélben a számukat a levél átadójával, mert reméli, hogy hamarosan odamehet.

E szavak elhangzása után – pontosan úgy történt az, mint amikor levelet olvas fel valaki – a polgármester így szólt Philippot-hoz: „Kapitány úr, hallhattad, mit parancsolt nekem a király. Parancsolom hát neked az ő nevében, hogy holnap tartsd meg a seregszemlédet a vár előtti téren. Rögtön utána én is megtartom a magamét, úgyhogy majd magad is megláthatod (így van ez rendjén), ugyanazon a téren. Aztán megírjuk az igazságot felséges urunknak, az angol királynak, én pedig, ha társaidnak pénzre van szükségük (ha nem csalódom, van), majd adok kölcsön, hogy kifizethesd zsoldjukat, mert felséges urunk azt is megparancsolta nekem egy zárt levélben, hogy fizessem ki hivatalból." Philippot vakon hitt e szavakban. „Polgármester uram – mondta –, ha seregszemlét kell tartanom holnap, hát megtartom én szívesen, társaim is igen fognak örülni a fizetségnek, mert már nagyon szeretnének pénzt látni." Ebben tehát megállapodtak mindkét fél megelégedésére, aztán ebédhez ültek. Ebéd után ez a Philippot visszatért a La Rochelle-i várba, és rendre elbeszélte társainak a hallottakat. „Örülhettek, urak, mert holnap, mindjárt a seregszemle után megkapjátok zsoldotokat, így rendelte a király a polgármesternek. Magam is láttam a levelet." A zsoldosok, kik nagyon várták már a pénzt (mert vagy négy hónappal tartoztak nekik, talán még többel is), felkiáltottak: „No, ez már jó hír!" Legott nekiláttak sisakot tisztítani, páncélt csiszolni, kardot vagy egyéb hadiszerszámot élesíteni, kinek mije volt.

Este Jean Chaudouvrier titokban felkészült, beavatta tervébe a La Rochelle-iek legnagyobb részét, akiket a maga pártján állónak tudott, és kiadta nekik a másnapra szóló parancsot. A vár melletti téren, amelyen a seregszemlét tervezték, lakatlan öreg házak álltak. Ezekben elrejtik a város négyszáz legjobb fegyveresét, rendelkezett a polgármester, s mikor a várbeliek már kint lesznek, ezek elhelyezkednek közöttük és a vár között. Így azok kelepcébe kerülnek, a polgármester nem látott más módot csapdába ejtésükre . . . A választottak éjfélkor állig felfegyverkezve titokban elfoglalták állásaikat . . . Másnap reggel napkelte után a polgármester, az esküdtek és a városi tisztségviselők fegyvertelenül kimentek a térre, hogy minél könnyebben csalogathassák minél előbbre a várbelieket. Lovon érkeztek, hogy minél gyorsabban eltűnhessenek, amikor majd kezdődik a haddelhadd. A kapitány, mihelyt jönni

látta a polgármestert és kísérőit, így kezdte sürgetni társait: „Gyerünk, gyerünk, várnak ránk a téren." Kivonult a várból gyanútlan az egész sereg ... csak a szolgák és a cselédlányok maradtak benn. A kaput tárva-nyitva hagyták, abban a hiszemben, hogy úgyis mindjárt visszamennek, csak éppen megmutatják magukat a téren toporgó polgármesteréknek. Mikor mind egy csoportban voltak, a polgármester elkezdte szóval tartani őket: „Még nem hoztátok ki összes felszereléseiteket. Helyre kell hoznotok ezt a mulasztást, hogy hiánytalanul megkaphassátok zsoldotokat." „Meglesz az is mindjárt, uram" – mondták azok. Ilyesmiket fecsegett összevissza, míg a lesben állók elő nem jöttek mind, s el nem helyezkedtek közöttük és a várkapu között, elfoglalva az utóbbit. Ekkor végre ráébredtek a zsoldosok, hogy csapdába estek. Szörnyen megrémültek, volt is okuk rá. A polgármester meg a vele levők gyorsan odébbálltak, hadd végezzék dolgukat az embereik. Ezek mindjárt a helyzet urai lettek, mert a zsoldosok hagyták, hogy letartóztassák őket, jól látván, hogy hiábavaló lenne minden védekezés. Le is fegyverezték őket egymás után a La Rochelle-iak, és tömlöcbe vetették a város különböző pontjain, mindet máshová, kettőnél többet nem zártak együvé. A polgármester hamarosan ezer fegyveressel érkezett vissza a térre. Egyenest a várba tartott, ezt is azonnal elfoglalták, hisz csak az alacsony nép volt benn, szolgák meg fehérnép, nem tehettek azok semmit, sőt még örömmel is adták meg magukat: békében is hagyták valamennyit.

Így került vissza La Rochelle az angoloktól.

[1346-ban David Bruce skót király vereséget szenved az angoloktól Neville's Crossnál, 1357-ig angol fogoly, 1371-ben hal meg.]

A Skóciai Dávid király halála (1371) utáni állapotokról

Ugyanaz idő tájt múlt ki a világból Skóciai Dávid király a skóciai Edinburgh mellett, egy szép apátságban. Egy másik, közeli apátságban helyezték nyugovóra, Dunfermline-ben, apja, Róbert király hamvai mellett. Ez után a király után egyik unokaöccse, Róbert lett Skócia uralko-

dója, ki annak előtte seneschal volt; nem jó lovag, de tizenegy szép fiú apja. Mindenesetre megfontoltan is akarta intézni a skóciai ügyeket. Kegyelt mindenkit, akit nagybátyja, az előző király gyűlölt, így William urat, Douglas grófját, unokaöccsét, Archibaldot és egész családját, akik mind hű lovagok voltak. Nem volt szándéka az angolokkal való egyezkedés sem, ekkor azonban még négy év hiányzott az angolok és a skótok közötti fegyverszünet lejártához. Meg is tartották híven e megállapodást mind a két ország lovagjai és fegyvernökei.

Nem így a határmenti városok és piacok gyülevész népsége. Állandóan egymásnak estek, sokan otthagyták a fogukat. Elrabolták a jószágot, marhát, sertést, birkát, mindig az járt jól, akinek keményebb volt az ökle. Panaszok futottak be a királyhoz, az angolok vádolták a skótokat (mert főleg ők voltak az összeütközések kezdeményezői), mondván, hogy megsértették a megpecsételt fegyverszünetet, s ez szégyenletes és méltánytalan dolog. Amazok válaszolták mentegetőzve, hogy ilyen körülmények között nem lehet a fegyverszünet megsértéséről beszélni; főúri zászlók és címerek nem voltak láthatók. Részeges piaci csőcselék verekedése és marhalopások miatt nem törik meg a fegyverszünet. Maradt tehát minden a régiben: akinek többje volt, mindig az vesztett többet.

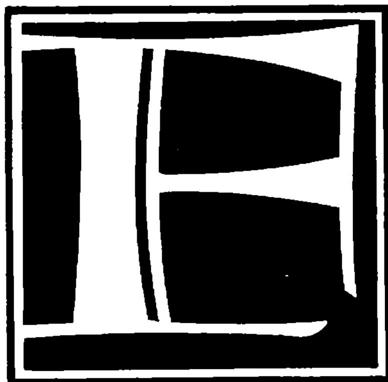
V. Károly tisztelettel adózik III. Edward emlékének (1377)

Jean de Vienne úr sietett a francia király tudomására hozni ezeket az újságokat *[hogy III. Edward meghalt, és II. Richárdot megkoronázták; a híreket fogságba ejtett angoloktól hallották a franciák]*. Egy lovagot és három fegyvernököt küldött át őfelségéhez levéllel, egy nagy spanyol bárkán, amely átkelt a tengeren, és Abbeville alatt, Le Crotoi-nál kötött ki. Partra lépve lóra ültek ezek, s anélkül, hogy beléptek volna Abbeville-ba, Amiens felé lovagoltak, és csakhamar Párizsba értek. Ott találták a királyt Berry hercege, Burgundia hercege, Bourbon hercege és sok más nemesúr társaságában. Jól teljesítették küldetésüket, s el is hitték a híreket a bizalmas levél alapján.

Mikor Franciaország királya értesült ellensége, az angol király halá-

láról és Richárd megkoronázásáról, nagy kő esett le szívéről. Ezt azonban nem mutatta, nem mintha hidegen hagyta volna a dolog, csak hát meg akarta adni a halott rokonának, Anglia királyának kijáró tiszteletet, akit békeidőben bátyjának nevezett. Olyan fényűző gyászszertartást rendezett tehát a párizsi Sainte-Chapelle-ban, mintha az angol király igazán szeretett unokatestvére lett volna. Ezzel bebizonyította a francia király, hogy becsületes, nemes ember, hiszen ha úgy tartja jónak, kevesebb tiszteletadással is beérhette volna.

XI. Gergely halála (1378)

entebb olvashattak kegyelmetek Gergely pápáról, e néven a tizenegyedikről, aki akkor Avignon városában ült a pápai trónon. Nagy bánatára kénytelen volt megérteni, hogy a maga és bíborosai annyi fáradozása ellenére sem szerezhet békét a francia meg az angol király között. Elbeszéltem, mint szánta rá magát ekkor, hogy jámborul Rómába járuljon, meglátogassa azt a szentszéket, amelyet Szent Péter és Szent Pál emelt és gyarapított. Már gyermekkorában megfogadta: ha megadatik neki valaha, hogy a magasztos pápai méltóságra emelkedjék, a maga jószántából nem fogja sehol máshol tartani a székhelyét, mint ahol Szent Péter tartotta. Ez a pápa gyenge szervezetű, beteges ember volt, annyit kínlódott, mint senki más. Avignonban annyira szívére vette Franciaország, a király és a királyi fivérek minden gondját-baját, hogy alig tudott a magáéval törődni. Ezért elhatározta, hogy nyugalma érdekében elhárítja magától ezeket a gondokat. El is rendelte, hogy a magafajta magas személyiséget megillető ellátást biztosítsanak néki Genovában és a majdan útjába eső összes többi helyeken. Megmondta bíborosainak: beszéljék meg mindannyian a dolgot, ám neki eltökélt szándéka, hogy elmegy. Ez az elhatározás lesújtotta a bíborosokat, mert nagyon is tartottak a rómaiaktól, és ha módjukban állt volna, szívesen elkerülték volna a velük való találkozást, de hát nem tehették.

A hír a francia királyt is szerfölött kellemetlenül érintette, mert Avi-

gnonban sokkal inkább markában tarthatta a pápát, mint egyebütt. Nyomban írt is Toulouse-ba fivérének, Anjou hercegének, hogy levele elolvasása után menjen Avignonba a pápához, és hiúsítsa meg elutazását. Anjou hercege a király parancsa szerint Avignonba utazott; a bíborosok nagy örömmel fogadták. A pápa palotájában szállt meg, hogy minél több ideje legyen vele tárgyalásokat folytatni. Bizony elhihetik kegyelmetek, hogy legjobb tehetsége szerint el is látta feladatát, és számos érvvel próbálta eltéríteni a pápát szándékától, de az hallani sem akart arról, hogy megváltoztassa elhatározását. Hiába töltötte Anjou herceg Avignonban az időt, már folytak is a pápa utazásával kapcsolatos előkészületek. Így például négy bíboros azt a feladatot kapta, hogy Avignonból intézzék a hegyeken innen reájuk váró ügyes-bajos dolgokat; a pápa teljhatalmat adott nekik a dolgok intézésére, kivéve néhány pápai ügyet, amiket nem adhatott ki a kezéből. Anjou hercege, látva, hogy sem érvekkel, sem szép szavakkal nem megy semmire, búcsút vett a pápától e szavakkal: „Szentatyám, olyan országba távozik Szentséged, amelynek népe nemigen kedveli Szentségedet, s elhagyja a hit forrását, azt az országot, ahol az egyháznak a világon a legtöbb híve és legnagyobb becsülete van. Szentséged e lépése sok viszontagságnak teheti ki az egyházat. Hiszen ha ott meghal Szentséged, márpedig tudós doktorai igen valószínűnek mondták ezt nekem, azok az áruló rómaiak az összes bíborosokat a markukban fogják tartani, és erőszakkal saját szájuk íze szerint való pápát választanak."

Sem e szavakkal, sem más bölcs okfejtésekkel nem lehetett lebeszélni a pápát az útrakelésről. Elindult Marseille-be, ahová a genovai hajókat rendelték. Anjou herceg visszatért Toulouse-ba.

Gergely pápa Marseille-ben előkelő és nagyszámú kíséretével tengerre szállt, jó széllel hajóztak Genováig, ott felüdültek, ellátták gályáikat mindennel, ami szükséges, majd újra elindultak. Baj nélkül értek partot Róma közelében. Tudni kell, hogy a rómaiak nagyon örültek jöttének; a városi tanács valamennyi tagja *[capitoul]* feldíszített lóra ülve ment elébe, és nagy diadallal vitték Rómába Őszentségét. A Szent Péter-palotában telepedett meg, és gyakran járt Róma belvárosának egyik templomába, amelyet igen kedvelt, s maga is gazdagított: ezt Santa Maria Maggiorénak hívják. Ebben a templomban halt meg 1378. március 28-án, húsvét előtt, nem sokkal Rómába érkezése után, és ott is helyezték örök nyugalomra, pápát megillető nagy pompával.

Gergely pápa halála után a bíbornokok konklávéra vonultak vissza a Szent Péter-palotába. Alighogy beléptek, hogy szokás szerint megválasszák az új pápát, olyat, aki megfelel az egyház érdekeinek, a rómaiak hatalmas számban gyülekeztek össze és csődültek a Szent Péter negyedbe – voltak harmincezren is –, minden rosszra eltökélve, ha a dolog nem úgy megy, ahogy ők akarják. Többször is a konkláve elé járultak, s így beszéltek: „Ó, ti bíbornok urak, siessetek már azzal a pápaválasztással, mert kezd már túl sokáig tartani! És római válasszatok, mert másmilyent mi nem akarunk. Ha nem római lesz, sem a római nép, sem a zsinat nem fogja pápának tartani azt, ti pedig életetekkel játszotok."
A bíborosok, hallván e beszédeket, szorult helyzetbe kerültek, hiszen életük forgott veszélyben. Igyekeztek hát csillapítani a rómaiak haragját. Akkorára dagadt a rómaiak galádsága, hogy még a konklávéba is betörtek gazul a közelebb levők, hogy megfélemlítsék a bíbornokokat, és minél hamarabb akaratuk teljesítésére kényszerítsék őket. A kardinálisok már azt hitték, menten ott vesznek, és mind szerteszaladtak. Ezt mégsem akarták a rómaiak, vissza is vitték erővel a bíborosokat, és megparancsolták: válasszák meg a pápát. A magukat nagy veszélyben érző főpapok, hogy lecsillapítsák a népet, megválasztottak egy rómait, egy igen szent embert, kit még V. Orbán tett meg bíbornoknak: a Szent Péter egyház bíborosának hívták. A választás igen tetszett a rómaiaknak, be is iktatták e bölcs embert a pápaságba, de már csak három napot élt ezután. Elmondom, miért. A rómaiak, mivel mindenáron rómait akartak pápának, úgy örültek megválasztásán, hogy megragadták a jámbort, aki volt tán százéves is, és egy fehér öszvéren addig cipelték jobbra-balra Rómában galád diadalukat fitogtatva ezzel, hogy tudniillik legyőzték a bíborosokat, és valóban római főpapot választattak meg velük, hogy az új pápa kimerülve, megtörve a sok fáradságtól harmadnap ágynak dőlt, és meghalt. Hamvai a római Szent Péter-templomban nyugosznak.*

* Froissart téved, Francesco Thebaldeschit, a Szent Péter egyház bíborosát sohasem választották meg, csak megmutatták a népnek mint pápát, hogy lecsillapítsák. S nem is három nappal, hanem néhány hónappal ezután halt meg.

A pápa halála roppantul lesújtotta a bíbornokokat, jól látták, hogy ügyük rosszul áll. Mikor még élt a pápa, azt tervezték, hogy két-három évig orruknál fogva vezetik a rómaiakat, aztán átteszik máshová a pápai székhelyet, Nápolyba vagy Genovába, ahol a rómaiak nem szólhatnak bele az ügyekbe. A pápa halála miatt azonban e terv füstbe ment. Összeültek megint konklávét tartani, még veszélyesebb helyzetben, mint előzőleg, mert a rómaiak megint összegyűltek a Szent Péter téren a konkláve előtt, és fenyegetőztek, hogy mindenkit megölnek, és minden hiábavaló lesz, ha a bíborosok nem úgy cselekszenek, ahogy ők akarják. Így kiabáltak be a bíborosoknak: „Döntsetek, urak, döntsetek, de úgy, hogy római ember legyen a pápánk, ha nem akarjátok, hogy fejetek vörösebb legyen kalapotoknál."

Megrémültek a fenyegető szavak hallatán a bíborosok, mert kedvesebb volt előttük, hogy ágyban, párnák közt haljanak meg, mint hogy mártíromság legyen a sorsuk. Hogy megszabaduljanak tehát a veszélytől, megválasztották a pápát, de nem bíbornoktársaik valamelyikére esett választásuk, hanem Bari érsekére, egy nagy egyházi személyiségre, aki igen sokat fáradozott addig is az egyház érdekében.

A határozathozatal után, hogy lecsillapítsák Róma népét, a genfi bíboros kidugta fejét egy ablakon, és fennhangon így szólt a néphez: „Csendesedjetek, mert római ember a pápátok. Bartolomeo Prignani, Bari érseke." A nép egyhangúan így kiáltott vissza: „Ez jó, ez megfelel nekünk!"

Az érsek nem is tartózkodott e napon Rómában, hanem, úgy tudom, Nápolyban. Tüstént érte küldtek. Igen megörült a hírnek. Rómába ment, és megjelent a bíborosok előtt. Jöttét nagy ünnepséggel fogadták, a bíborosok beválasztották testületükbe, és felruházták az összes pápai jogokkal, VI. Orbán néven. Örültek is neki a rómaiak, a jó V. Orbán*[-nal való névazonossága]* miatt, mert az őket igen szerette volt.

[Nem sokkal VI. Orbán megválasztása után a bíborosok egy csoportja ellenpápát választott. Ez jelentette a „nagy egyházszakadás", a nagy szkizma kezdetét.

A navarrai király, II. (Gonosz) Károly hűséget esküdött V. Károly francia királynak, de joggal lehetett attól tartani, hogy újból elpártol.]

A navarrai király hasztalan kéri a francia királyt, hogy küldje vissza hozzá fiait (1378)

Fentebb hallhatták kegyelmetek, mint vesztette el a navarrai király asszonyát, a francia király húgát, s hogy mint jutottak a francia királyság bölcs jogtudósai arra a megállapításra, hogy a navarrai király gyermekeit immár jog és szokás szerint megilleti anyjuktól származó örökségük, de míg kiskorúak, nagybátyjukra, a francia királyra kell szállnia a fölöttük való gyámkodásnak, s így őt illeti a navarrai király összes normandiai birtokainak kezelési joga, míg unokaöccsei nagykorúak nem lesznek.

Éppen ettől félt a navarrai király, jól ismerve a franciaországi jogszokásokat. Kieszelt hát két dolgot. Az egyik az volt, hogy elküldi Pamplona püspökét és Martino Henriquez de la Carra urat Franciaországba a király színe elé, hogy kérjék szép szóval: küldje vissza hozzá két fiúgyermekét, Károlyt és Pétert, vagy ha nem szívesen küldi mind a kettőt, hát legalább az egyiket, Károlyt, akinek kasztíliai Henrik király lányával tervezett házasságáról már tárgyalások folynak. A másik dolog meg íme ez volt: Ellentétben azzal, amit Franciaországba üzent, titokban megbízottakat menesztett Normandiába is, hogy várait megerősítsék, nehogy a franciák lefoglalhassák, mert tudta, hogy ha ez meg nem történik, ha a várak utánpótlást nem kapnak, a franciák befészkelhetik magukat, s akkor többé nem mennek onnan ki jószerével. Két jeles navarrai vitézt szemelt ki a feladat végrehajtására, ama kettőt, kikben a legjobban megbízott. Egyiküket Baszk Pedrónak *[Pierre le Bascle-nak]* hívták, Ferrandónak a másikat.

Az előbb említett küldöttek (a pamplonai püspök és Martino Henriquez de la·Carra úr) megérkeztek Franciaországba, igen alázatosan kérték a királyt uruk, a navarrai király nevében: tekintsen kegyelmesen az ő könyörgésére, és küldje vissza hozzá két fiát. Felelt az uralkodó: majd fontolóra veszi a dolgot. Aztán azt a választ adták a két küldöttnek, a király nevében s a király jelenlétében, hogy őfelsége igen szívesen látja maga mellett két kis unokaöccsét, hogy ott van a legjobb dolguk; a navarrai királynak is örülnie kell, hogy nagybátyjuk mellett tudhatja őket, nem pedig egyebütt. Nem is küldi vissza egyiket sem, ha-

nem megtartja maga mellett mindkettőt, szép és előkelő udvartartást biztosítva nekik, amint az őket, mint királyfiakat s mint az ő unokaöccseit megilleti. Ennél többet a követek semmi módon el nem érhettek.

Franciaország királya hadat visel Károly navarrai király ellen (1378)

Tudnivaló, hogy míg e követek Franciaországban tartózkodtak, megérkezett Cherbourg-ba Baszk Pedro és Ferrando, nagy bor-, élelem- s hadianyagkészlettel. Ezeket szétosztották a navarrai király több normandiai városában és várában, a két kormányzó pedig végiglátogatta a navarrai király nevében egész Évreux grófságot, hogy új tiszteket állítsanak aszerint, ahogy jónak látják.

Közben visszatért Navarrába Pamplona püspöke meg Martino Henriquez de la Carra úr, elmesélték királyuknak, aki éppen Tudelában tartózkodott, mire jutottak Franciaországban. Hát bizony nem örült Navarra királya e híreknek, hogy nem lehetnek mellette fiai. Megdühödött a francia királyra, s ki is mutatta volna dühét kézzelfoghatóan, ha tehette volna (de hát odáig nem terjedt hatalma): állandó betörésekkel zaklatta volna a francia királyságot. Nem tehette, mondom, de meg egyéb ügyek is lefoglalták. Bele kellett törődnie a dolgok ilyetén való állásába, várva a kedvezőbb alkalmat. Ennyi sérelembe még beletörődött.

Nem maradt titokban a francia király és tanácsosai előtt, hogy a navarrai király élelmet és fegyvereket küld a normandiai városokba és várakba, vagyis hogy sajátjának tekinti őket. De nem tudták még, mi végre teszi mindezt.

Ekkoriban volt alakulófélben az angolok egy titkos tengeri serege, 2000 fegyveres és 8000 íjász. Nem voltak saját lovaik. E sereget Lancaster hercege és Cambridge grófja vezette. A normandiaiak ezt megjelentették a francia királynak, meg azt is, hogy ez a hadsereg a normandiai partok felé készülődik, de azt nem tudták, hogy pontosan merre. Egyesek azt tartották a francia királyságban, hogy a navarrai király hívta őket, mert ki akarja szolgáltatni várait az angol királynak. Ezért

azt mondták a francia királynak, siessen megelőzni a bajt, tegye rá kezét a navarrai király váraira, hiszen már így is sokat késlekedett. Ha az angolok netán befészkelik magukat, nagy kárt okozhatnak Franciaországnak. Ha kezükbe kerülnének a navarrai király normandiai várai és városai, már nem is kívánhatnának maguknak kényelmesebb bejárást Franciaországba.

Ekkoriban fogták el Franciaországban a navarrai király két titkos megbízottját, egy klerikust meg egy fegyvernököt. A klerikust Pierre du Tertre magisternak, a fegyvernököt Jacques de Rue-nak hívták. Párizsba vitték, kihallgatták őket, és megállapították, hogy meg akarták mérgezni Franciaország királyát, hogy így gyengítsék a francia királyságot. Ezért halállal kellett lakolniok: kivégezték őket Párizsban.

Mindeme praktikákkal úgy meggyűlöltette magát Navarra királya, hogy a francia király megesküdött: nem nyugszik, amíg ki nem teszi a navarrai király szűrét Normandiából, s az ő meg unokaöccsei kezére nem jutnak az ottani várak és városok. Naponta érkeztek Franciaországba a nyugtalanító hírek; nyíltan beszélték például, hogy Lancaster hercege a navarrai királyhoz adja leányát, Katalint, ennek fejében pedig megkapja tőle az egész Évreux grófságot. Volt is hitelük Franciaországban az ilyen szóbeszédeknek, mert nemigen szerették ott Navarra királyát. Nos, ekkor a francia király átköltözött Rouenba, és sok fegyverest hívott össze. Coucy úr és Rivière nagyúr lett a sereg két fővezére. Minde fegyveres Évreux elé vonult, egy magát navarrainak valló normandiai város elé. E két főúrral volt a navarrai király két fia, Károly és Péter, hadd lássák az Évreux vidékiek, hogy az ő nevükben folyik a háború, az anyjuktól reájuk szállt örökségért, amit a navarrai király csak bitorol most. De a fegyveresek jó része annyira elkötelezte már magát a navarrai király mellett, hogy többé cserben nem hagyhatta, aztán meg a királyuk oda küldötte navarraiak is igen megkönnyítették számukra a háborút.

A francia király most személyes megbízottakat küldött Montpellierba, hogy lefoglalják ezt a navarrai király kezén levő báróságot. Montpellier-ba érve ezek a megbízottak, Guillaume de Dormans úr és Jean Le Mercier úr magukhoz rendelték a városi elöljárókat, s elmondták, miért jöttek. Engedelmeskedtek a montpellier-beliek, nem is tehettek másként. Jaj lett volna nekik, ha nem engedelmeskednek, mert Anjou hercege és Franciaország connétable-ja ott állt a határon, hatalmas se-

reggel, mégpedig olyan katonákkal, kikben égett a harci vágy. Letartóztatták azt a két normandiai lovagot (Gui de Gauville úr volt az egyik, Léger d'Orgessin úr a másik), akiket a navarrai király nevezett ki Montpellier kormányzójává, illetve városkapitányává. Hosszú időre rájuk zárult a börtönajtó. Így lett hát francia mind Montpellier városa, mind pedig Montpellier báróság.

Most pedig visszatérünk a normandiai hadsereghez, és elbeszéljük, mit végzett Coucy úr és Rivière úr. Évreux elé vonultak, és ostrom alá vették a várat. A navarrai király helyőrségei mind a franciák ellen voltak, s azzal az eltökélt szándékkal készültek fel az ostromoltatásra, hogy egykönnyen nem adják meg magukat.

Navarra királya az angolokkal szövetkezik (1378)

A navarrai királyhoz eljutottak a montpellier-i és évreux-i hírek, hogy a várost és báróságot elfoglalták, a grófságban pedig nagy hadsereg harcol, beveszi, és lerombolja egymás után városait-várait; gondolta, hogy bizony hihetők is ezek a hírek. Nekilátott hát, és terveket kovácsolt legbizalmasabb embereivel. Végül is arra jutottak, hogy csakis az angoloktól remélhetnek segítséget. Elhatározta, hogy futárt meneszt bizalmas levéllel az ifjú angol uralkodóhoz, így puhatolja ki, ráállna-e a szövetségkötésre. Hivatalosan esküt tett, hogy ettől a naptól fogva az angol kriály híve lesz, és átadja neki valamennyi normandiai erődítményét. Megüzente Angliába ezt a szándékát egyik klerikusával, egy igen okos és ékesen szóló férfiúval... Az angol király nagyon szívélyesen fogadta a követet... s az arra kijelölt napra Londonba hívatta tanácsosait; Pascal uram, a követ, igen ékesszólóan előadta ott küldetését. Szavai nagy tetszést arattak. A tanácskozás értelmében azt a választ adták, hogy a navarrai királytól előterjesztett felajánlást elfogadni illik, nem pedig visszautasítani, de az ügy olyan jó és erős szövetségkötést kíván, hogy magát a navarrai királyt szeretnék meghallgatni. Jöjjön el hát, és fejtse ki részletesebben, mi a szándéka. Az angol király fiatal uralkodó, szívesen látná Navarra királyát, s ha az maga jönne, nagyobb, erősebb hitele lenne az ügynek. Ezzel tért vissza Pascal uram Navarrába...

A navarrai király legott felszereltetett egy hajót, egy úgynevezett naszádot *[lin]*, amely veszélytelenül vághat neki a tengernek, bármilyen is a széljárás. Beszállt ebbe a hajóba a király, csupán legbelső személyzetével, mindazonáltal magával vitte Martino Henriquez de la Carra urat és Pascal uramat is. Elhajóztak Angliába.

Nem sokkal ez előtt a francia király, mivel torkig volt a navarrai király mesterkedéseivel, és bizonyos navarrai udvaroncok útján értesült az angolokkal folytatott titkos tárgyalásokról, elérte Henrik kasztíliai királynál, hogy az hadat üzent Navarrai Károly királynak. A navarrai király országában hagyta Castelbon vicomte-ot, Lescun uraságot, Pierre de Béarnt és Baszk Pétert, nagy sereg helybeli és Foix grófságbeli fegyveressel, hogy őrizzék a határokat a kasztíliaiak ellen. Jó széllel hamar Cornwallba ért, aztán Windsorba ment, ahol Richárd király várta tanácsosaival. Szívélyesen fogadták, mert igen sokat vártak Normandia, de különösen Cherbourg birtoklásától. Erre fájt a foguk.

A navarrai király igen bölcsen és ékesszólóan fejtette ki a tényállást, azt, hogy miért jött. Az angol király és tanácsa jó szívvel hallgatta meg, s olyan választ adtak és javaslatokat tettek neki, amelyek nagy megelégedésére szolgáltak. Elmondom kegyelmeteknek, miben állapodott meg a két király. A navarrai királynak kötelessége mindvégig jó és hű angol alattvalónak megmaradni, s nem köthet békét, sem ki nem egyezhet sem a francia, sem a kasztíliai királlyal az angol uralkodó tudta és beleegyezése nélkül; Cherbourg várát a várossal együtt át kell adnia az angol királynak, illetve megbízottainak, őfelsége pedig köteles három évig őriztetni azt a saját költségén, de Cherbourg fennhatósága mindig a navarrai királyé marad; s ha az angoloknak sikerülne elfoglalniuk a franciáktól a navarrai király normandiai várait és városait, azok angol várak és városok lesznek, de mindig a navarrai királyé marad fennhatóságuk s a birtokjog. Nagy becsben tartották ezt a szerződést az angolok, hiszen szabad bejárást biztosított nekik Normandiába. Az angol királynak a megállapodás szerint rövidesen el kellett küldenie ezer kopjást és kétezer íjászt, a Gironde folyón Bordeaux-ba vagy Bayonneba, onnan tovább Navarrába, hogy harcoljanak a kasztíliai király ellen; e fegyveresek nem hagyhatják el Navarra királyságát, míg tart a háború a kasztíliaiakkal, de Navarrába érkeztük pillanatától kezdve a navarrai királynak kötelessége pénzzel, posztóval, fegyverrel ellátni őket, úgy, amint arra szükségük lesz, s amint az angol király szokta fizetni embe-

reit. Még több pontot írtak bele a szerződésbe, és esküvel is megpecsételték őket, meg is tartották aztán híven mindet. A királyi tanács kinevezte a Normandiába, illetve Navarrába menőket, s minthogy Lancaster hercege és Cambridge grófja nem volt jelen a szerződéskötésnél (Bretagne hercege azonban jelen volt), elrendeltetett, hogy megküldjék nekik a megpecsételt szerződés teljes szövegét, avégből, hogy igyekezzenek minél gyorsabban Normandiába.

Feketefejű Geoffroi hódításai (1379)

Auvergne-ban és Limousinban szinte mindennaposak voltak a csatározások, az alattomos rajtaütések. Különösen az jelentett nagy csapást e vidékre, hogy Ventadour várát, a világ egyik legerősebb várát elárulták és eladták egy bretonnak, a legkegyetlenebbnek és legfélelmetesebbnek mind közül: Feketefejű Geoffroi-nak hívták. Elmondom, hogyan esett a dolog. Ventadour és Montpensier grófja tehetetlen öregember volt, fegyvert már nem öltött, csendesen éldegélt várában. Volt ennek a grófnak egy apródja, Ponce du Bois-nak hívták, sokáig szolgálta a grófot, bár nem sok hasznát látta szolgálatának. Majd megszerzi magának a fizetséget, gondolta gonoszul, és titokban megegyezett a Limousinban tartózkodó Feketefejű Geoffroi-val, hogy hatezer frankért kezére játssza Ventadour várát, s meg is tette. Azt azért kikötötte, hogy gazdájának, a grófnak nem eshet bántódása, hanem szép szelíden kell kitenni a szűrét a várból, minden holmijával együtt. Ezt meg is tartották. A bretonok s angolok ujjal sem nyúltak sem a grófhoz, sem szolgáihoz, és nem vettek el semmi mást, mint az élelmiszert meg a hadi szerszámokat, az viszont tetemes mennyiségben volt felhalmozva. A gróf és családja átköltözött Montpensier-ba ... Geoffroi és legényei pedig birtokukba vették Ventadourt, nagy kárára a vidéknek. Ezzel sem elégedtek meg, egymás után foglalták el több auvergne-i, rouergue-i, limousini, quercyi, gévaudani, bigorre-i és Agen vidéki várat.

Nemcsak Feketefejű Geoffroi, több más kapitány is hajtott végre efféle „hőstetteket". Így Aimerigot Marcel, egy fiatal limousini angol fegyveres, ki Auvergne-ban, a clermont-i püspökségben álló Chalusset

várába fészkelte be magát. Onnan tartotta rettegésben a környéket rablóportyázásaival...

Egyszer Aimerigot Marcel mindössze tizenkettedmagával kergette a jó szerencsét, és a Saint-Flour melletti Alleuze-nak vette útját. A clermont-i püspök egyik szép vára ez. Jól tudta, hogy a várat nem őrzik, nincs benne más, mint a kapus. Ahogy így szép csendben, feltűnés nélkül Alleuze elé lovagolt, meglátta messziről, hogy a kapus egy fatönkön üldögél a váron kívül. Azt mondja neki az egyik bretonja, egy igen jó íjász: „Leterítsem egyetlen lövéssel azt a kapust?" „Igen, légy szíves" – válaszolta Aimerigot. Erre az íjász célzott, és egyetlen nyílvesszővel eltalálta a kapust a fején. Az érezte, hogy halálos sebet kapott, és belépett a kapun, hogy bezárja, de már nem jutott rá ideje, holtan rogyott össze. Aimerigot-ék sietve bementek, ott találták a halott kapust, mellette rémült feleségét. Azt nem bántották, csak megkérdezték tőle, hol van a vár ura. Mondta, hogy Clermont-ban. Biztosították az asszonyt, hogy nem esik bántódása, ha átadja nekik a kulcsokat. Át is adta, mi mást tehetett volna, hiszen védekezni nem tudott. Utána kitették a várból, de elvihette mindenét, amit csak magával bírt cipelni. Az említett vártól egy mérföldnyire fekvő Saint-Flourba ment. A saint-flouriak és a környékbeliek szörnyen megdöbbentek, mikor megtudták, hogy már Alleuze is angol lett.

Nem sokkal később Vallon várát vette be Aimerigot Marcel. Már bent volt, mikor a kapitány még mindig az öregtoronyban aludt. Ez a torony nem volt egykönnyen bevehető, márpedig ha a kapitány tartani tudja, az egész várat visszafoglalhatja. Aimerigot ezért ravasz cselhez folyamodott. A keze között volt a kapitány apja és anyja; a torony elé vitte őket, és mutatta, hogy fejüket veszi, ha fiuk nem adja fel a tornyot. A haláltól rettegő öregek keserves könnyek között kérték a toronyban levő fiukat, hogy szánja meg őket. A vitéz elérzékenyült, nem akarta lelkére venni szülei halálát. Fel is adta nyomban a tornyot; mindannyiukat kidobták a várból. Így lett Vallon az angoloké, ami igen súlyos csapást jelentett a vidék lakói számára, mert ez az erőd is menedékévé vált minden rossz szándékú embernek, akárcsak Chalusset, két mérföldnyire Limoges-tól, vagy Carlat, Alleuze, Ventadour meg a többi más vár. A várak védői hat- vagy hétszázan is lehettek, ha mind összegyűltek, ez pedig sokszor megesett, így rabolták a vidéket meg az auvergne-i gróf szomszédos földjét. Senki nem mert szembeszállni ve-

lük. Apchier úr azonban ádáz ellenségük volt. *[Több más úrral együtt, köztük volt egy]* Gourdinet nevezetű. Nos, egy szép napon vitézül megvívott ütközet során ez elfogta Aimerigot Marcelt, és ötezer frankra megsarcolta . . .

Nápolyi Johanna királynő átadja birtokait VII. Kelemen pápának (1379)

Mikor Kelemen pápa Fondiban tartózkodott, elébe járult a nápolyi királynő, elismerte pápának, és magát, birtokaival együtt, pápai fennhatósága alá helyezte. Ez a királynő már régóta forgatta fejében, hogy a pápára bízza Szicíliát, amelynek királynője volt, és a mondott királysághoz tartozó Provence hercegséget; tegyen velük, amit tenni jónak ítél, bízza rá bármelyik francia hercegre, aki képes lesz védeni őket gyűlölt ellensége, a magyar király utóda, Durazzói *[Kis]* Károly ellenében. Fondiba érve a nápolyi királynő alázattal a pápa elé járult, meggyónt előtte, majd rendre elbeszélte ügyeit, felfedte titkait; e szavakat mondta: „Szentatyám, van énnekem több nagy és szép örökségem, így a nápolyi királyság, a szicíliai királyság, Apulia és Calabria meg Provence hercegség. Boldogult atyám, Lajos, Szicília királya, Apulia és Calabria hercege, életében egyházi fennhatóság alá tartozóknak ismerte el minde birtokait, halálos ágyán pedig így szólt hozzám: »Kedves leányom, nagy és gazdag ország örököse vagy, jól tudom, hogy sok nagy úr kíván majd asszonyául emiatt. Ezért meghagyom, hogy uralkodókhoz méltó bölcsességgel élj örökségeddel, s oly előkelő és hatalmas úrhoz menj nőül, aki képes békében megtartani birtokaidat. S ha Isten úgy akarja, hogy ne legyen törvényes örökösöd, add át birtokaidat a majdani Szentatyának, mert atyám, Róbert király ezt parancsolta nekem halálos ágyán. Ezért hát én most rád hárítom e kötelezettséget.« Ekkor én, Szentatyám, megesküdtem az ott levők szeme láttára és füle hallatára, hogy teljesíteni fogom atyám utolsó kívánságát. Úgy történt, Szentatyám, hogy halála után a szicíliai és nápolyi nemesek beleegyezésével nőül mentem Magyarországi Andráshoz, Magyarországi Lajos király öccséhez, kitől nincs örökösöm, mert ifjan halt meg Aix-en-Provence-ban. Halála után a ta-

rantói herceghez adtak, akit Károly úrnak* neveztek, s akitől egy lányom született. Magyarország királya öccsének, András királynak halála miatt támadt haragjában hadat indított férjem, Tarantói Károly úr ellen, elhódította tőle Apuliát és Calabriát, őt magát pedig foglyul ejtvén Magyarországra vitte. Ott halt meg börtönében Károly uram. Ezután a szicíliai és nápolyi előkelők beleegyezésével újból férjhez mentem, Mallorcai Jakab királyhoz, és Franciaországba hívtam Navarrai Lajos urat, hogy lányom kezét neki adjam, de ő meghalt az úton. Férjem, Mallorca királya elindult, hogy visszahódítsa mallorcai örökségét az azt bitorló aragóniai királytól (az semmizte őt ki a birtokából, atyját pedig, a királyt megölte börtönében). Hiába mondtam én férjemnek, a királynak: elég gazdag és hatalmas vagyok én ahhoz, hogy olyan udvartartást biztosítsak neki, amilyent csak kívánhat, nem hallgatott rám, s addig-addig érvelt öröksége visszaszerzése mellett, hogy nehéz szívvel bár, de beleegyeztem, tegyen, amit tenni jónak ítél. Elmentében lelkére kötöttem erősen: keresse fel Franciaországi [V.] Károly királyt, beszélje el neki ügyeit, azután cselekedjék mindenben az ő tanácsai szerint. Nem így tett, és ez lett a veszte. A walesi herceghez ment ugyanis, aki segítséget ígért neki; jobban bízott a walesi hercegben, mint a francia királyban, pedig emennek rokona vagyok. Míg ő úton volt, én írtam a francia királynak, küldene hozzám egy véréből való nemes embert, kihez lányomat adhatom, nehogy birtokaim örökös nélkül maradjanak. A francia király teljesítette kérésemet – hálás is vagyok neki ezért –, s elküldte unokaöccsét, Robert d'Artois urat, s ő házasságra lépett leányommal. Szentatyám, férjem, a mallorcai király meghalt az utazás során. Én újfent férjhez mentem Braunschweigi Ottó úrhoz. Látva Durazzói Károly úr, hogy az ő életében Ottó úrra akarom ruházni birtokaimat, háborút indított ellenünk, ostrom alá vett minket a Castel dell'Ovóban. Foglyul is ejtett ott. Azt hittük ugyanis, hogy a magas tengerár elönthet bennünket. Rémületünkben megadtuk ekkor mind a né-

* Froissart adatai nem pontosak. Johanna 1343-ban követte a trónon nagyatyját, Róbertet. Négy férje volt: András, Nagy Lajos magyar király öccse, Tarantói Lajos, Mallorcai (Aragóniai) Jakab és Braunschweigi Ottó. András Aversában gyilkosság áldozata lett. Johannának első férjétől egy fia született, aki gyermekkorában meghalt. Johannát 1382-ben megölette fogadott fia, III. Károly.

gyen magunkat Károly úrnak, hogy életünket megmentsük. Ő börtönbe vetett bennünket, engem, férjemet, leányomat és lányom férjét. Ezek ketten meg is haltak ott. Később kiegyeztünk: Károly úr szabadon bocsátott minket Apulia és Calabria ellenében. Most pedig meg akarja szerezni Nápolyt, Szicíliát meg Provence-ot, és mindenféle szövetségeseket keres, és bele is fog gázolni az egyház jogaiba, mihelyt meghalok, sőt már életemben is erőszakhoz folyamodik ellenem. Ezért, Szentatyám, teljesíteni akarom Istennel és Szentatyámmal szemben való kötelességemet, hogy őseim lelke békében nyugodhassék. Így tehát legitten leteszem Szentséged kezébe minden engem illető birtokomat, Szicília, Nápoly, Apulia, Calabria és Provence örökét, hogy juttassa Szentséged annak ezeket, akinek juttatni jónak ítéli, aki meg tudja majd tartani őket ellenfelünkkel, Durazzói Károly úrral szemben."

Kelemen pápa nagy tisztességgel fogadta e szavakat meg az adományt, s így felelt: „Leányom, hamarosan olyan rendeletet hozunk, hogy a birtokoknak a te véredből való örököse lesz, olyan nemes és hatalmas, hogy ellenállhat mindenkinek, aki ártó szándékkal jönne."

Az elhangzottakról, ezen adományokról, az örökségről való lemondásról, illetve az örökösödési jog átruházásáról hiteles okiratok készültek, hogy a jövőben minden törvényes rendben legyen, s hogy hozzájuthasson, és hitelesnek találja mindenki, akinek dolga akadhat vele.

A nápolyi királyné és Braunschweigi Ottó úr, miután elvégezték, amiért jöttek, illetve mikor úgy látták, hogy már eleget tartózkodtak ott, búcsút vettek a pápától meg a bíborosoktól, és visszatértek Nápolyba.

A nápolyi királyságot Anjou hercegének, Lajosnak juttatják (1379)

Nem sok idővel ezután kezdte úgy látni [VII.] Kelemen pápa, hogy nem ajánlatos túl sokáig Róma közelében tartózkodnia. Meggondolta, hogy a rómaiak és [VI.] Orbán egyre csak a nápolyiak és Durazzói Károly úr közötti szövetség nyélbe ütésén fáradoznak, s így hamarosan sem tengeren, sem szárazon nem lesz módja visszatérni Avignonba. De ami leginkább hajtotta vissza, az az volt, hogy Anjou hercegnek akarta jut-

tatni azokat a jogokat, amelyeket a nápolyi királynő a kezébe tett. Ezért hát bölcsen és nagy titokban elrendezte ügyeit, aztán beszállt bíborosaival együtt az Aragóniából és Marseille-ből értük jött hajókba. Kíséretében volt Rocaberti vicomte, egy igen vitéz aragóniai úr. Jó szelet kaptak, baj és kár nélkül meg is érkeztek Marseille-be – ott az egész vidék nagyon örült ennek –, onnan pedig Avignonba. Értesítette jöveteléről Franciaország királyát és annak öccseit, örült mind szerfölött a hírnek.

Anjou hercege *[V. Károly öccse]* akkor Toulouse-ból jövet Kelemen pápa elé járult. A pápa ráruházta a nápolyi királynőtől reá bízott jogokat. Anjou hercege, ki mindig is nagy birtokokra és címekre vágyott, lelkes örömmel fogadta el a neki juttatott örökséget, és megígérte a pápának, hogy mihelyt teheti, akkora erőkkel vonul az ottani területekre, hogy sikerrel szállhasson szembe a nápolyi királynő összes ellenfeleivel.

Körülbelül két hetet töltött el Anjou hercege a pápánál, aztán visszatért Toulouse-ba felesége, a hercegné mellé. Kelemen Avignonban maradt.

A flandriai bajok eredete (1379)

Én, Jean Froissart, Hainaut grófságból és Valenciennes város népéből származó pap és jelenleg Chimay kincstárnoka és kanonokja, aki valaha belefogtam a nemes és magasztos történések, a mind Franciaországban és Angliában, mind az egyebütt folyó háborúk során véghezvitt nagy haditettek prózában való elbeszélésébe és könyvvé szerkesztésébe, ím, most elhatároztam, hogy írásba foglalom azokat a nagy hányattatásokat és sorscsapásokat, amelyek Flandriát sújtották a gentieknek urukkal, Lajos gróffal való gőgös szembeszegülése miatt. Nagy bajoknak volt ez szülője, amint azt majd olvashatják kegyelmetek történetemben, amely az Úr 1378. évével veszi kezdetét.

A Lajos gróf és a gentiek között ebben az időben kitört háborúskodásoknak különös okai voltak, mindkét fél részéről helytelen meggondolások és elhatározások miatt kezdődtek, de a fent nevezettek és uruk, a gróf közötti gyűlölségek fellángolásában különösen a bruggeiek voltak ludasok. Lássuk, miért.

Ha jártak már kegyelmetek Flandriában, tudhatják, hogy annak legfőbb városa Gent, mind hatalmát, befolyását, kiváltságait, mind pedig lélekszámát és fekvését tekintve, vagyis mindent, ami csak egy város jelentőségét teszi. Három nagy hajózható folyó köti össze a világgal, legnagyobb a Schelde, aztán a Leie, legkisebb a Lieve, de az is hajózható, és nagy hasznot hajt, mert Sluisszal és Damméval köti össze a várost, márpedig azokon át jönnek a tengeri kereskedelemből származó javak. A Schelde folyón kapják a jó gabonát és a jó bort, az hainaut-i gabonát és a franciaországi borokat. A Leie folyón, amely a másik oldalról jön, rengeteg gabona érkezik Artois-ból és környékéről. Jó okkal épült hát Gent kereszt alakban. E körülbelül hét évig tartó ellenségeskedések és háborúskodások előtt (mik úgy tönkretették az egész országot, hogy azt mondogatták, száz éven belül sem lehet újjáépíteni) Flandria grófja különösen szerette Gent városát a benne lakókkal együtt, többre becsülte minden más városánál. A gróf bölcs, ravasz és bátor ember volt, vállalkozó szellemű, a szomszédos országbeliek óvakodtak magukra haragítani. Amibe egyszer belefogott, azt be is akarta fejezni mindenáron: szerencsés is volt szerfölött minden vállalkozásában, egészen a lázongások kitöréséig. Bántotta hát nagyon, nem is titkolta, mikor szeretett és tisztelt alattvalói, a gentiek kezdtek ellenszegülni akaratának. Mint fentebb mondtam, ez nem kismértékben a bruggeiek bűne. Elmondom, hogyan s miben vétkeztek.

Való igaz, hogy Brugge városa nem a legszerencsésebb fekvésű, például szűkölködik édesvízben. Ezért már régebben arra gondoltak, hogy az elég közeli Leie folyó vizének egy részét városukba vezetik, hogy így növeljék az ő folyójuk, a Reye vízhozamát. Brugge ezáltal sokkal gazdagabb lehetne. Tárgyaltak is többször a gentiekkel, előbb szép szóval, később erőszakkal próbálták megszerezni a vizet; többször is nekifogtak ásni, de a gentiek mindig közbeléptek, s nem is lett semmi hasznuk a mondott folyóból. Azt mondták a gentiek, hogy a folyó minden emberi beavatkozás nélkül nekik hajt hasznot, következésképpen nem teheti ugyanezt a bruggeieknek. Arra folyik, amerre Isten rendelte. Ők se mentek ásni sehová, hanem őseik a Leie, a Schelde és a Lieve folyó mentén alapították Gent városát, ők pedig úgy akarják megőrizni, ahogy van, természetes adottságaival együtt, békességben. A bruggeiek nézzenek más megoldás után, ássanak ciszternákat, vagy boldoguljanak, ahogy tudnak, de ne vegyék el tőlük, amit Isten őnekik adott, mikor a

világot teremtette. És ezen elhatározásuk mellett kitartanak, bármi történjék is, amíg egyetlen ház is áll Gent városában.

Ebben az időben élte virágkorát Flandria. Lakóinak nem volt oka sem félni, sem csodálni egyetlen földi birodalom hatalmát sem, mert úgy dúskáltak aranyban, ezüstben és minden földi jóban, hogy még elsorolni is csodálatos volna; a leggazdagabbak, de még az alacsonyabb rendű emberek is olyan könnyű és fényűző életet éltek a városokban meg egyebütt, hogy a nagy gazdagság szinte az égből látszott az ölükbe hullani, mintha meg sem kellene dolgozniuk érte. Dőzsölésük és pazarlásaik miatt Isten megharagudott rájuk, s ezt meg is mutatta. Mert szörnyű csapások érték őket, és bizonyára joggal mondják majd, akik e könyvet olvassák, vagy felolvasni hallják, hogy Isten nem takarékoskodott megbüntetésükkel. Ezért történt tehát mindaz, amit az itt következő fejezetekből ismerhetnek meg kegyelmetek.

A Hyoensek és a Mahuk viszálykodása (1379)

Abban az időben, amikor Lajosnak, Flandria grófjának hatalma és gazdasága tetőpontján állt, élt Gentben egy Jan Hyoens *[Yoens]* nevű polgár, igen bölcs, ravasz, bátor, kegyetlen, vállalkozó szellemű és szükség esetén hidegvérrel is cselekedni tudó ember. Kedvelte őt nagyon a gróf, ez megmutatkozott akkor is, midőn őt bízta meg egy genti ember megölésével, ki haragját magára vonta. A gróf titkos parancsára Jan Hyoens belekötött tehát ebbe az emberbe, és megölte; e Jan Doncker nevű polgár halála után pedig Douai-ba költözött, s ott élt csaknem három évig igen fényűző módon, a gróf költségén. A gyilkosság miatt viszont egy csapásra elvesztette mindenét Gentben, ötven évre és egy napra száműzték a városból. A gróf azonban addig-addig mesterkedett, míg végre Hyoens békében és szabadon visszatérhetett Gentbe. Soha nem látott dolog volt ez, meg is döbbentek sokan Gentben, de nemcsak Gentben, hanem egész Flandriában is, s mégis megtörtént a dolog. Sőt, a gróf, megszilárdítandó Hyoens anyagi helyzetét, hadd folytassa régi életmódját, még a hajósok céhének atyamesterévé *[doyen]* is megtette.

Ez a hivatal legalább ezer font törvényes évi jövedelmet jelentett. Senkit nem kedvelt jobban a gróf Jan Hyoensnál.

Élt egy másik család is Gentben, a Mahuk, hét fivér, a hajósok közül a leggazdagabbak. Egyiküket Giselbertnek hívták, ez volt fivérei közül a leggazdagabb, legokosabb és legmerészebb. Ez a Giselbert fölöttébb irigyelte Jan Hyoenst, amiért oly nagy kegyben áll a grófnál, és éjjelnappal csak azon törte fejét, miként túrhatná ki onnan. Többször is gondolt rá, hogy megöleti fivéreivel, de a gróftól való félelmében nem merte megtenni. Addig töprengett, míg más módját találta elveszejtésének. De, hogy világosabbá tegyem a történet összes előzményeit, azt is elmondom, mi volt a gyűlölködés fő oka.

Halálos viszály dúlt valaha Damme városában két gazdag hajós és családjaik, a Pietek és a Baerdek között, tizennyolc barátjuk meghalt az összeütközések során. Mahu az egyik, Hyoens a másik családból való volt. Sokáig táplálták magukban a gyűlöletet, bár szóba álltak azért egymással, sőt ettek-ittak is együtt. Mahuban élt nagyobb harag, egyre az járt a fejében, hogyan tehetné el láb alól Hyoenst anélkül, hogy szemtől szembe ki kellene állnia vele.

Egyszer Flandria grófja Gentben időzött, Giselbert felkereste a gróf egyik legbizalmasabb kamarását, és ezt mondta neki: „Ha akarná a gróf, nagy haszna lehetne minden évben a hajózásból; mert most ugyan semmi sincs. A pénzt az idegen hajósok fizetnék, csak az kell, hogy Jan Hyoens, a hajósok céhének atyamestere beleegyezzék." A kamarás azt mondta, tudomására hozza ezt a grófnak. Így is lett. A gróf így válaszolt szolgájának (mert sok nagyúr természeténél fogva hajlik arra, hogy csak az anyagi hasznot tartsa szem előtt, azzal pedig nem gondol, milyen más következményekkel járhatnak lépései; ezt aztán drágán fizeti meg később): „Küldd ide hozzám Giselbert Mahut, hadd halljuk, mi mondanivalója van számomra." Úgy lett; Giselbert beszélt, és sok okos érvet hozott fel, legalábbis a gróf így látta. Kijelentette a nagyúr: „Jónak látom ezt a tervet. Hívjátok elém Jan Hyoenst." Az utóbbit, aki mit sem sejtett az egész dologról, a gróf és Giselbert elé hívták. A tartományúr így kezdett beszélni: „Jan, ha te is úgy akarod, nagy hasznunk származhat ebből a dologból, amelyet javasoltak nekünk." Hyoens, aki hű alattvaló volt, jól látta a dolog ésszerűtlen voltát, de nem mert nemet mondani: „Uram, amit nagyságod kíván és Giselbert javasol, nem egyedül rajtam múlik az, nehéz lesz nyélbe ütni a dolgot."

„Jan – felelte a gróf, csak a maga hasznát nézve –, ha derekasan nekifogsz, sikerülni fog." „Uram, megteszek minden tőlem telhetőt." Ezzel váltak el. Mahu, aki bajba akarta keverni Hyoenst a gróf előtt, csak erre várt. Felkereste hat fivérét, és így beszélt hozzájuk: „Ütött a mi óránk! Csak támogassatok engem, miként fivérek tartoznak egymást segíteni, s mert a ti érdeketekben harcolok. Tönkreteszem Jan Hyoenst, anélkül, hogy akár egy ujjal is hozzányúlnék, úgy rá haragítom a grófot, hogy nem volt soha olyan szerencsés, amilyen szerencsétlen most lesz. Akármit mondok is én a hajósokkal való megbeszélés során, amikor Hyoens elétek terjeszti ezt a javaslatot, ti szembeszegültök vele, én meg majd színlelek urunk előtt, és erősködöm, hogy ha Hyoens is úgy akarná, és híven látná el feladatát, akkor megszületnék a határozat. Jól ismerem urunkat: ha nem lesz meg, amit akar, Hyoens kiesik kegyeiből, megfosztja hivatalától, és rám ruházza azt, akkor pedig majd ti bele fogtok egyezni az adószedésbe. Elég erősek és hatalmasak vagyunk a hajósok között ahhoz, hogy egyik se merjen ellentmondani nekünk. Én meg majd addig-addig mesterkedem, míg úgy feltüzelem Hyoenst, hogy abba belebukik. Így okosan bosszút állhatunk anélkül, hogy kezet emelnénk rá." Fivérei egyetértettek vele. Eljött a megbeszélés napja. Jan Hyoens és Giselbert Mahu közölte a hajósokkal a gróf akaratát, hogy törvényt hozzanak a Leién és a Scheldén folyó hajózásról. Nagyon váratlanul érte ez a hajósokat, és nagyon nem tetszett nekik, különösen persze Giselbert hat fivérének. Jan Hyoens, ki vezetőjük volt, és becsülettel meg akarta tartani őket régi jogaikban, nagyon örült ellenállásuknak, azt hitte, hogy mindez az ő javát szolgálja, holott éppen ellenkezőleg volt.

Megvitte a hajósok válaszát a grófnak, s hozzáfűzte: „Bajos dolog ez, uram. Hagyjunk mindent a régiben, óvakodjunk az újítástól." Nem volt ínyére a válasz a grófnak, mert csak azt látta, hogy évi hat-hétezer forintra tehetne szert, ha sikerülne az adóztatás – így tájékoztatták. Nem szólt semmit, de továbbra is furdalta az oldalát az ügy, és erőltette a hajósokkal való tárgyalásokat; Jan Hyoens mindet engedetlennek találta. Mahu pedig áskálódni ment ellene a grófhoz, mondván, hogy nem sok buzgalmat fejt ki a végrehajtás érdekében. Ha rábíznák, és ő lehetne a céhmester, ő rávenné a hajósokat, hogy a gróf örökösen húzhassa ezt a hasznot. A gróf, nem látva tisztán az ügyben (mert a pénzsóvárság vakká tette), megfosztotta hivatalától Hyoenst, és Mahut ültette a

helyébe. Mikor Giselbert lett a hajósok céhének atyamestere, mindenik fivére neki engedelmeskedett; a gróf is mindenben egyetértett vele, és támogatta. A hajósok legtöbbje bizony nem szerette a Mahu fivéreket, de hát mit tehettek volna, tűrniük kellett, mert a hét fivér nagyon is erős volt a gróf pártfogása következtében; hát hallgattak, és tűrtek. Így férkőzött be alattomosan a gróf kegyeibe, és túrta ki onnan Jan Hyoenst. Gazdag ajándékokkal megvásárolta a grófot és kamarásait a hajósok számlájára, így mindenkit elvakított. Az elégedetlen hajósok mukkanni sem mertek.

A kegyvesztett Hyoens békésen éldegélt saját vagyonából, és szó nélkül tűrte, amit tettek vele: hogy Giselbert Mahu, a hajósok céhének elöljárója, aki titkon gyűlölte, megfosztja hajóiból származó jövedelmének harmad vagy negyed részétől... Kérdezte is csodálkozva egyik szolgája, Pieter van den Bossche: hogyan tűrheti a rajta esett sérelmeket. „A legnagyobb nyugalommal – válaszolta. – Megvan a maga ideje a hallgatásnak is, meg a szólásnak is."

Giselbert Mahu egyik fivére, Stephan, aki nagyon okos, előrelátó férfi volt, így szólt testvéreihez: „Igaz, uraim, hogy Jan Hyoens most mindent eltűr, és mélyen lehajtja a fejét, de ezt csak megfontolásból és gonoszságból teszi, mert gyűlöl valamennyiünket, még mélyebb mélységbe vetne, mint amilyen magasan most vagyunk. Azt javaslom, minthogy nagy kegyben állunk urunknál, ő pedig nem, öljük meg. Könnyen megtehetem, ha megbíztok vele, s így megszabadulunk a veszélytől, s az ő halálát nem fogják felróni nekünk." Többi fitestvére azonban semmiképpen nem akart ebbe beleegyezni, hangoztatták: Hyoens nem árt senkinek, és semmiképpen sem szabad megölni valakit, ha nem szolgált nagyon is rá.

A bruggeiek új medret ásnak a Leiének (1379)

Ez maradt egy darabig a dolgok állapota, míg az ördög, aki soha nem alszik, fel nem tüzelte a bruggeieket a mederásásra, hogy nekik is jusson a Leie folyóból. Egyetértett velük a gróf is. Elküldtek hát rengeteg földmunkást, és fegyvereseket is védelmükre. Már az előbbi évek-

ben is belefogtak többször, de a terv mindig megtört a gentiek ellenállásán. Híre ment Gentbe, hogy a bruggeiek már megint teljes erőből ásnak a Leie folyó mentén, ami nagy elégedetlenséget keltett, s sokan zúgolódni kezdtek Gent városában, különösen a hajósok, akiket a legközelebbről érintett a dolog... Így beszéltek: „Isten óvja Jan Hyoenst! Bizony másként lenne, ha ő lenne az atyamesterünk, nem mernének a bruggeiek kárunkra cselekedni!" Jan Hyoens fülét sem kerülték el ezek a beszédek, s kezdett lassanként magához térni. Ilyen gondolatokat forgatott fejében: „Aludtam eddig, de úgy látszik, itt a jó alkalom, hogy felébredjek végre. Olyan viszályt támasztok a város és a gróf között, hogy százezer emberélet vallja kárát!" Ez az ásás egyre jobban feltüzelte a gentieket. Történt, hogy egy asszony, visszatérőben a Boulogne-i Miasszonyunkhoz való zarándoklatáról, fáradtan és kimerülten leült a piactéren, a nagy tömegben, rémülettől eltorzult arccal. Kérdék, honnan jön. „Boulogne-ból. Olyat láttam utamban, olyan vészt, amilyen még soha nem fenyegette Gent városát. Több mint ötszáz bruggei ás éjjel-nappal a Leie előtt, s hamarosan övék lesz a folyó, ha közbe nem lépünk." Az asszony szavai futótűzként terjedtek el szerte a városban.

A fehérsipkások szövetkezésének újjáélesztése (1379)

Felzúdultak erre a gentiek, mondván, hogy tűrhetetlen dolog ez. Többen elmentek Jan Hyoenshoz tanácsot kérni, mitévők legyenek. Látva, hogy hozzá fordulnak azok, akiknek barátságára vágyott, igen megörült Hyoens, de nem mutatta, mert nem jött még el a cselekvés órája, a helyzet még nem volt eléggé zavaros. Ezért sokáig kérette magát, s mikor végre hajlandó volt megszólalni, így beszélt: „Urak, ha bármit is szándékoztok tenni ez ügyben, fel kell elevenítenetek egy régi genti szokást: a fehérsipkásokra gondolok.* S legyen vezérük is, aki mögött felsorakozhatnak." Kedves volt e beszéd a gentiek fülének. Ez volt egyhangú válaszuk: „Ezt akarjuk! Ezt akarjuk! Elő a fehér sipkákkal!" El

* Flandriában a gróf és Franciaország uralmának híveivel, az előkelőkkel szemben állók (főleg kézművesek) harcaik idején fehér sipkát viseltek.

is készültek a fehér sipkák, s kiosztottak több mint ötszázat olyan legényeknek, akik jobban szerették a háborút, mint a békét, akiknek nem volt semmi vesztenivalójuk; Jan Hyoens lett a választott vezérük. Örült hivatalának, mert lehetővé tette számára, hogy ellenségein bosszút álljon, és Gent városát a bruggeiek és ura, a gróf ellen fordítsa. Elrendelték a gentiek: menjen mint legfőbb kapitány a fehérsipkások élén a bruggei folyóorzók ellen ...

Fancsali képet vágtak erre a Mahu fivérek, s így beszélt Stephan: „Hát nem megmondtam! Most ez a csavaros eszű Hyoens a vesztünket fogja okozni. Jobb lett volna, ha hagyjátok, hogy megöljem, s nem várjuk meg, míg ebbe a helyzetbe kerül; s amilyenbe még kerülni fog! És mindez hála ezeknek a fehér tökfödőjűeknek!" „Rá se ránts! – mondta Giselbert. – Várd ki a végét, míg beszélek urunkkal. Le fogják még venni azt a sipkát. Egyébként azt én se bánom, hogy a bruggei csatornaásók ellen mennek, a város érdekében, mert igazat szólva, máskülönben elvesztünk."

Jan Hyoens és egész fehérsipkás csapata elindult Gentből azzal az eltökélt szándékkal, hogy mind megölik a csatornaásókat meg az őket őrizőket. Meghallották azok, hogy a gentiek erővel jönnek rájuk; megijedve, hogy minden elvész, otthagyták munkájukat, és hanyatt-homlok rohantak vissza Bruggébe; nem is mertek soha többé ásásra vetemedni. Jan Hyoens és a fehérsipkások dühbe gurultak, hogy senkit sem találtak, visszatértek Gentbe, de nem tették le tisztüket, hanem járta mind a várost fehér sipkájában, mint akinek egyéb dolga sincs. Jan Hyoens gondoskodott róla, hogy tehessék, s titokban így biztatgatta őket: „Éljétek csak világotokat, egyetek-igyatok, és ne fájjon a fejetek az elvert pénz miatt, majd kifizeti a számlát nemsokára olyasvalaki, aki most egy dénárt sem adna nektek."

[A bruggeiek kénytelenek megnyitni kapuikat Hyoens és serege előtt, majd Damme is meghódol. Itt hirtelen meghal Hyoens (1379). Sokan mérgezésre gyanakodnak. A gentiek tovább harcolnak a gróf és a mellette álló flandriai városok ellen.]

Ebben az időben Bertrand du Guesclin úr, Franciaország connétable-ja Auvergne-ban állomásozott nagy sereggel, Châteauneuf-de-Randont ostromolta, Mende városától három, Puytől négy mérföldre. A francia királyság ellenségeit, angolokat és gascogne-iakat zárt ott körül; az angol kézen levő erődítményektől hemzsegő Limousinból jöttek azok oda. Sok rohamot intézett már a vár ellen, erős esküvést tett, hogy nem tágít, míg el nem foglalta. *[De]* a betegség ágynak döntötte a connétable-t. Az ostromot azonban még ekkor sem adta fel, sőt katonái most még elszántabban harcoltak, mint annak előtte.

A betegség elvitte Bertrand urat, nagy fájdalmára barátainak és kárára a francia királyságnak. Egy éjszakára átszállították testét az auvergne-i Puy ferences kolostorába, másnap bebalzsamozták, felöltöztették, koporsóba helyezték, és a franciabeli *[île-de-france-i]* Saint-Denis-be vitték. Ott temették el a mellett a síremlék mellett, amelyet Franciaországi V. Károly építtetett magának életében; a mellett helyezte örök nyugovóra connétable-ja testét. Aztán olyan előkelő és fényűző szertartást rendezett Saint-Denis templomában, mintha saját fiát búcsúztatná. Három fivére és a királyság nemesei is megjelentek.

Megüresedett hát a connétable-i hivatal. Meghányták-vetették, kivel töltsék be: több előkelő báró neve került szóba, elsősorban is Coucy és Clisson úré. A király azt akarta, hogy Coucy úr legyen egész Picardia kormányzója, s neki adományozta Mortagne vidékét, a Tournai és Valenciennes közötti szép örökséget, kiütve belőle Jacques de Werchint, Hainaut ifjú sénéchalját, aki sokáig e vidék ura volt, s aki azt apjától örökölte volt.

Bizony mondom, nagyon kedvelte a király Coucy urat, szerette is volna nagyon, hogy ő legyen a connétable-ja, de a nemes lovag húzódozott, mindenféle okokra hivatkozva: hogy még nem akar olyan felelős hivatalt vállalni, mint a connétable-i, hogy Olivier de Clissont illeti az, ő sokkal alkalmasabb rá, mint bárki más, mert vitéz és bölcs ember, s jól ismerik, s szeretik a bretonok. Így húzódott egy ideig az ügy. Aztán Bertrand du Guesclin emberei visszatértek Île-de-France-ba, mert a várat éppen a connétable halála napján feladták védői, és visszamentek Limousinba, Chalusset és Ventadour várába. Mikor Franciaország kirá-

lya meglátta a connétable embereit, igen megindult szeretett alattvalója halálán, s mindegyik katonájának sok ajándékot adott, kinek-kinek rangja szerint.

V. Károly betegsége (1380)

Tudják kegyelmetek, hogy Franciaországi V. Károly király Párizsban titokban tárgyalgatott a bretagne-i városokkal, nehogy azok beeresszék az angolokat. Nagy és megbocsáthatatlan bűnt követnének el – mondotta –, ha ezt tennék. Nantes (amely Bretagne kulcsa) lakói ugyancsak titokban megüzenték neki, hogy nincs mitől félnie, nem tesznek ők ilyet, bármi legyen is a látszat, hanem éppen ellenkezőleg, azt szeretnék, ha az angolok közeledtére annyi fegyverest küldenének nekik, amennyivel sikerrel megvédhetik magukat és a többi várost az ellenséggel szemben. Így akarta a francia király és tanácsa... *[Különböző nagyurak]* úgy beszéltek egymás között, hogy ők bizony megütköznek az angolokkal, akár akarja a király, akár nem, még mielőtt azok átkelhetnének a Maine-t és Anjout egymástól elválasztó Sarthe folyón.

Ekkor betegség támadta meg Franciaország királyát, ami roppantul megdöbbentette őt magát és mindazokat, akik szerették, mert elkerülhetetlennek látták gyors halálát, s ő maga is tudta jól, hogy elkerülhetetlen. Jól tudták felcserei és doktorai is, elmondom, honnan.

Az a hír járta, hogy a navarrai király, mikor Normandiában tartózkodott, a francia király pedig még csak Normandia hercege volt, meg akarta mérgezni. Megmérgezték Franciaország királyát, s már annyira volt, hogy minden haja szála kihullott, kezéről-lábáról levált a körme, s úgy kiszáradt, akár egy fadarab. Nem lehetett segíteni rajta.

Nagybátyja, a római császár, hallván betegségéről, tüstént elküldte hozzá egyik orvosát, aki akkor a világ legjobb, legtudósabb doktorának számított, de rá is szolgált a hírnévre. Ez a mester, alighogy meglátta, milyen állapotban van Normandia hercege, mindjárt mondta, hogy megmérgezték, s hogy élete veszélyben forog. Ekkor azt, ki később Franciaország királya lett, oly gondos kezelésben részesítette, amilyenhez foghatót sohasem látott emberfia; mert sikerült teljesen vagy legalábbis részben semlegesítenie a testét átjárt mérget. Újból kinőtt a ha-

ja s a körme, visszanyerte egészségét és férfiasságát. Mindezt úgy érte el az orvos, hogy eret vágott karján, s a méreg egy kis sipolyon át lassanként eltávozott testéből. Távoztakor az orvos (mert nem sikerült rávenni a Franciaországban maradásra) egész életére szóló gyógymódot írt elő, s ezt mondta a királynak és környezetének: „Mihelyt a sipoly kiszárad, menthetetlenül itt a vég. De akkor is marad még legalább két hete felségednek, az alatt elrendezheti dolgait, és törődhet a lelkével." Meg is szívlelte e szavakat a király: huszonhárom esztendeig hordozta a sipolyt, de sokszor elborzadt tőle. Tudós doktorai, akikben leginkább megbízott, sűrűn vigasztalgatták, mondván, hogy jó gyógymódjaikkal olyan sokáig fogják életben tartani, hogy azt igazán elegendőnek kell találnia. A fent említett szavak évekig tartották benne a lelket, sőt annyira hitt bennük, hogy még vidáman is tudott élni.

Más, belső bajok is kínozták a királyt, de legkivált a fogfájás. Olyan szörnyű fájdalmai voltak, hogy az Isten mentsen meg attól minden földi halandót. Jól látta a király, hogy ezzel a sokféle nyavalyával aligha élhet sokáig. Legfőbb vigasza és öröme az volt ebben a földi életben, hogy az Úr három szép gyermekkel ajándékozta meg, két fiúval és egy leánnyal. Károly, Lajos és Katalin volt a nevük.

Midőn a sipoly csepegése kezdett abbamaradni, egyre inkább hatalmába kerítette a halálfélelem. De bölcs és derék emberhez méltón (mert az volt), elrendezte végső dolgait, magához rendelte három öccsét, azt a három embert, akiben a legnagyobb volt a bizalma, Berry hercegét, Burgundia hercegét és Bourbon hercegét, de legidősebb öccsét, Anjou hercegét nem hívatta, mert nagyra törőnek tudta. Eme háromhoz pedig így beszélt: „Szép öcséim, ím, én már halálom érzem közeledni, ez a természet rendje. Így hát rátok bízom Károly fiamat, viselkedjetek úgy irányában, ahogy jó nagybátya unokaöccsével szemben viselkedni tartozik. Tegyétek híven kötelességeteket, holtom után mihamarabb koronázzátok királlyá, és minden dolgában hű alattvalóhoz méltó tanácsokkal lássátok el, mert bennetek vagyon minden bizodalmam. Fiatal s könnyű eszű még a gyermek, szükségét fogja látni a jóra nevelésnek. Oktassátok ki, miként kell minden tekintetben királyi rangjához méltón viselkednie és cselekednie, és házasítsátok meg olyan rangosan, hogy az az ország javára váljék. Mondogatta volt egy csillagjós tudósom, hogy ifjúkorában sok gondja-baja lesz, és gyakran kell majd szembenéznie nagy veszélyekkel. Sokat forgattam eszemben e szavakat, töprenkedvén

erősen, mi lehet ez a vész, nem Flandria felől jöhet-é rá, mert Istennek hála *[egyébiránt]* jól állnak királyságunk ügyei. Bretagne hercegétől van okunk tartani, rossz ember az, szívében mindig inkább volt angol, mint francia. Ezért hát ápolgassátok a bretagne-i nemesekkel s városokkal való jó barátságot, így játszhatjátok ki a herceg szándékait. A bretonok felől csak jót szólhatok, híven szolgáltak engem mindig, segítségemre voltak, hogy megvédhessem királyságomat ellenségeim ellen. Clisson urat tegyétek meg Franciaország connétable-jának. Mindent meghánytam-vetettem, de nála alkalmasabbat nem találtam. Károly fiam házassága ügyében menjetek Németországba puhatolózni, hogy így fűzhessétek szorosabbra a szövetséget. Hallhattátok, hogy *[angol]* ellenségünk ott akar házasságot kötni: szövetségeseket akar szerezni.

A rendkívüli adókat *[aides]*, amelyek oly igen sújtották a szegény népet, használjátok fel lelkiismerettel, s mihelyt lehet, szüntessétek meg őket, mert bár magam is éltem velük, nyomják szívemet. Azért kényszerültem szedni őket, hogy legyen miből fedeznem költségeit ama nagy háborúknak, amelyek mindenfelől ránk zúdultak." Sok ehhez hasonló és egyéb beszédekkel, amelyek mindegyikéről nem lehet tudomásom, fordult fivéreihez Franciaországi [V.] Károly király, Károly fia, a trónörökös jelenlétében és Anjou hercegének távollétében, mert azt akarta erős akarással, hogy mások vegyék át kezéből és folytassák a francia királyság ügyes-bajos dolgainak intézését, és tartsák távol fivérét, Anjou hercegét, mert erősen kételkedett hűségében, és túlságosan hatalomravágyónak tudta. Nagyon félt e veszedelemtől. De hiába tartotta távol halálos ágyától, és akarta távol tartani a franciaországi államügyektől Anjou hercegét, nem maradt nagyon távol az: követei szüntelenül Angers és Párizs között rótták az utat a király állapotáról szóló hírekkel, mivelhogy voltak bizalmas emberei a király környezetében . . . S mikor Franciaország királyának lelke eltávozott e világról, ő már Párizsban is volt, mégpedig elég közel a halott szobájához.

Ugyanazon a napon, melyen az angolok, mint fentebb hallhatták kegyelmetek, oly nagy üggyel-bajjal átkeltek a Sarthe folyón, költözött el e világról, Saint-Paul-sur-Seine nevű kastélyában V. Károly, Franciaország királya. Alighogy megtudta öccse, Anjou herceg, hogy szemét örökre lehunyta, azonnal magához ragadta a király megszámlálhatatlan kincseit, és biztos helyre vitette, arra számítva, hogy majd jól jönnek neki tervezett utazásához, mert máris úgy írta alá nevét, mint Szicília, Apulia, Calabria és Jeruzsálem királya.

Franciaországi [V.] Károly királyt a királyi család rendelkezésének értelmében fedetlen arccal vitték keresztül Párizs városán, öccsei és két fia kíséretében, egészen a Saint-Denis-apátságig, s eltemették ott nagy tisztességgel, úgy, ahogy életében rendelte volt. Connétable-ja, Bertrand du Guesclin úr ott nyugszik lábainál.

Bizony mondom, hiába bízta halálos ágyán [V.] Károly király Franciaország kormányzását másik három öccsére Anjou herceg ellenében, nem lett abból semmi. Azonnal magához ragadta az a hatalmat mindenki felett, bár azt ő is akarta, hogy szép unokaöccsét, Károlyt királylyá koronázzák. A királyság kormányzásából azonban ugyanakkora részt kért, mint a többi fivér, ha ugyan nem nagyobbat, mondván, hogy ő a legidősebb. Nem is mert ellentmondani neki senki a francia királyságban. Elhunyt pedig Franciaország királya Szent Mihály nap *[szept. 29.]* tájékán. Isten legyen irgalmas lelkéhez!

Közvetlenül halála után Franciaország pairjei és bárói elhatározták, hogy mindenszentek napján lesz a koronázás Reimsben. Az új uralkodó három nagybátyja, Anjou, Berry és Burgundia hercege bele is egyezett azzal a feltétellel, hogy addig kormányozhatják a királyságot, amíg a gyermek nagykorú, azaz huszonegy éves nem lesz.

El kell mondanom, hogy az ifjú [VI.] Károly király koronázásán nem kíméltek fényt és pompát. Megkoronáztatott pedig Reimsben, egy vasárnapon, élete tizenkettedik esztendejében, az Úrnak 1380. évében. Rengeteg nagyúr jelent meg a szertartáson. Ott volt négy nagybátyja, Anjou, Berry, Burgundia és Bourbon hercege, nagy-nagybátyja, Vencel, Brabant hercege, továbbá Bar és Lotaringia hercege, Savoia, Marche, Eu grófja meg Namuri Vilmos úr; ám Flandria grófja és Jean de Blois gróf kimentette magát. Egyszóval annyi rengeteg nagyúr jelent meg, hogy soha be nem végezhetném felsorolásukat.

Szombaton vecsernyetájt vonult be az ifjú király Reims városába a főurakkal, lantosoktól és igricektől kísérve – ezt is hadd tudják meg kegyelmetek –, közvetlenül előtte pedig több mint harminc kürtös fújta, olyan tisztán, hogy még! – s odaért a Notre-Dame-székesegyház elé nagybátyjai és öccse kíséretében. Ott voltak unokafivérei, ugyancsak ifjú legénykék, a navarrai, az Albret, a Bar és Harcourt család sarjai, meg nagy sokaság egyéb fegyvernök, előkelő franciaországi bárók fiai, akiket az ifjú király másnap, koronázása napján mind lovaggá ütött.

A szombati napon a király vecsernyét hallgatott a reimsi Notre-Dame-ban, s az éjszaka legnagyobb részét a székesegyházban virrasztotta át, amint azt a szokás megkívánja, az összes ifjúval, a leendő lovagokkal együtt. Mire felvirradt a vasárnap (mindenszentek napja péntekre esett), a Notre-Dame-székesegyház fel volt díszítve oly gazdagon, hogy szebbnek elképzelni sem lehetett volna, ott kenték fel, és áldották meg a királyt a reimsi érsek nagymiséjének ünnepélyes pompája közepette. Felkenték pedig abból a szent ámpolnából, amelyből valaha Szent Remigius urunk Franciaország legelső királyát, Klodvigot felkente; Isten és az egek küldték e kenetet egy szent angyallal; azóta mindig azzal kenték fel Franciaország királyait, de egy cseppel sem lett kevesebb az olaj. Nos, hát megítélhetik kegyelmetek is, vajon nagy és magasztos dolog-e ez!

Még előbb a király az oltár előtt lovaggá ütötte az ifjakat. Utána mondott misét ünnepélyesen, mély alázattal a reimsi érsek. Ott ült az ifjú uralkodó királyi öltözékben egy roppant magas ülőalkalmatosságon,

amelyet a legdrágább aranyszövetek takartak, lábánál aranyszövet borította zsámolyon az újdonsült lovagok. Így ment végbe nagy méltósággal és előkelően az ájtatosság. Ott volt Franciaország új connétable-ja, Olivier de Clisson úr, akit nem sokkal előbb neveztek ki erre a tisztségre; el is látta becsülettel hivatalát. Ott voltak Franciaország előkelő bárói, olyan fényűzően felöltözve és felékesítve, hogy mesének hinnéd az egészet, s végül ott volt a trónján ülő uralkodó, fején a nagyon értékes, drága koronával. A reimsi Notre-Dame-székesegyház úgy megtelt ez ünnepi órában nemessel, nemesasszonnyal, hogy moccanni sem lehetett.

Azt is hallottam, hogy az ifjú [VI.] Károly trónra lépése alkalmából, hogy Franciaország népének öröme teljék benne, megszüntették a rendkívüli adókat, a sóadót, füstpénzt és minden egyéb rendkívüli adót és más balul kiütött rendelkezéseket, amelyek oly igen sújtották a francia királyságot. Tetszett bizony a népnek ez, és örvendezett rajta szívében.

A koronázási mise után a palotába mentek, s mivel annak nagyterme akkora nép befogadásához kicsi volt, a palotaudvar közepén, ahol sok hely van, magas cölöpökre hatalmas sátrat feszítettek ki, s ott tartották a lakomát...

Mindezen szertartások és ünnepségek után nagy tanácskozásba kezdtek Franciaországban a királyság állapotáról és kormányzásáról. Megállapodtak, hogy Berry hercegéé lesz egész Languedoc kormányzása, Burgundia hercegéé Picardia és Normandia, Anjou hercege pedig unokaöccse, a király mellett marad, s fő feladata a királyság igazgatása és kormányzása lesz.

Filips van Artevelde Gent ruwaardja lesz (1381)*

Mikor Pieter van den Bossche látta, mint gyengül Gent városa kapitányok híján (mert egyedüli kapitány volt immár), és mint kezdenek ráunni a háborúra a gazdagok, megijedt, hogy ha semmi áron, sem tárgyalások, sem békekötés, sem bármiféle megállapodás útján nem lehet kibékíteni egymással a grófot és Gent városát, akkor élete forog koc-

* kormányzó, régens, főkapitány

kán. Szüntelenül csak azt forgatta fejében, miként járt el volt ura, Jan Hyoens. Jól tudta, hogy egymaga nem tehet szert annyi támogatóra és akkora hatalomra, hogy Gent városát kormányozhassa, de nem is ezt akarta, hanem a háttérből irányítani a kockázatos vállalkozásokat. Egy ifjú ember ötlött eszébe, akire ügyet sem vetettek Gentben, pedig okos fiatalember volt, csak éppen nem vették észre okosságát a gentiek, soha nem lévén dolguk vele. Filips van Artevelde volt az, Jacob van Artevelde fia, azé a Jacobé, aki hét évig kormányozta az egész flandriai grófságot. Gyakran hallotta volt ez a Pieter van den Bossche az urától, Jan Hyoenstól meg a genti öregektől, hogy soha nem félték és tisztelték annyira Flandriát, mint amikor Jacob van Artevelde kezében volt a kormánypálca. Sőt most is lépten-nyomon azt beszélték a gentiek: „Ha Jacob van Artevelde élne, minden rendben menne, békében élhetnénk, és gróf urunk is elégedett volna, ha meg tudna mindent bocsátani nekünk." Gondolkodóba ejtette mindez van den Bosschét. Tudta, hogy Jacob van Arteveldének maradt egy fia, Filips, nagyon jó modorú és kellemes ember, akit Anglia királynéja, Philippa tartott keresztvíz alá, még akkor, mikor Gentben tartózkodott, és Tournai ostroma folyt; a fiút a királyné után nevezték el Filipsnek. Felkereste egy este Filipset, aki úrasszony anyjával lakott, és igen előkelően élt a járadékaiból. Pieter van den Bossche barátságosan elbeszélgetett vele, majd később feltárta, hogy miért kereste fel. „Filips, ha hallgatsz a szavamra, ha megfogadod tanácsomat, megteszlek Flandria legelső emberének." „És hát hogyan teszel meg?" – kérdezte amaz. „Hát így. A te kezedben lesz Gent város kormányzása, mert nagy szükségét látjuk mostanában egy jól csengő nevű főkapitánynak; márpedig a te apád, Jacob van Artevelde újraéled most a városban, jó emlékezete révén; azt mondják a népek, hogy soha Flandriát nem kormányozták olyan jól, és nem szerették, tisztelték és rettegték annyira, mint apád életében, és ebben igazuk is van. Mi sem könnyebb, mint hogy az utóda légy, ha te is úgy akarod. Aztán akkor az én tanácsaimat követve fogsz kormányozni, míg magad is meg nem tanulod a kormányzás minden csínját-bínját; hamar eljön az." Így válaszolt Filips, aki meglett férfiú volt, és természetesen vágyott az előmenetelre és a nagyobb vagyonra: „Nagy dolgot ajánlasz, Pieter, köszönöm neked. Bízom benned, s ha majd, mint mondod, ilyen rangra jutottam, nem teszek semmi mást, mint amit te tanácsolsz, hitemre mondom." Van den Bossche erre így szólt: „Tudsz-e majd szigo-

rú és kegyetlen lenni? Mert így kell bánni a csőcselékkel, különösen, ha ilyen nagy fába vágjuk a fejszénket. Nem ér semmit az olyan úr, akit nem rettegnek, aki nem áll kegyetlen ember hírében. Ez kell ezeknek a flamandoknak. Nem kell az emberéletet számolgatni, annyi szánalommal sem kell lenni iránta, mint egy fecske vagy pacsirta iránt, amit megfogunk és megeszünk." Ezzel elbúcsúzott, és hazament.

Elmúlt az éjszaka, felkelt a nap, Pieter van den Bossche kiment egy térre, ahol több mint háromezer híve és mások is gyülekeztek a kapitányválasztás híreire várva ... Sok ember nevét említették ott, és van den Bossche meghallgatta mindet, aztán fennhangon így beszélt: „Urak, hiszem, hogy amit mondtok, azért mondjátok, mert szíveteken viselitek városotok becsületét, s hiszem, hogy választottaitokat eszük és józanságuk alkalmassá teszi, hogy a város kormányzásából részt vállalhassanak. Hanem ismerek én valakit, akire most senki sem gondol, de aki, ha hajlandó volna vállalni a tisztséget, hát senki alkalmasabbat, sem tekintélyesebb nevűt nem lehetne találni nála." Kérték, nevezze meg; megtette, és így beszélt: „Filips van Arteveldére gondolok, akit a genti Szent Péter-templomban a felséges angol királyasszony, Philippa tartott keresztvíz alá, ő lett a keresztanyja abban az időben, amikor atyja, Jacob van Artevelde Tournai előtt hadakozott az angol király, a brabanti herceg, Gelderland hercege és Hainaut grófja oldalán. Jacob van Artevelde, Filips atyja a maga idején olyan jól kormányozta Gentet és Flandriát, hogy senki se jobban azóta, így hallottam mindig az öregektől, akik ismerték, azt is mondogatták, hogy soha olyan jó világ nem volt itt, nem tisztelték úgy a jogot, mint az ő idejében. Mert Flandria dolga egy időben bizony nagyon rosszul állt, de az ő bölcsessége felemelte. Tudjátok meg, hogy mindenkinél jobban kell szeretnünk azokat a sarjakat, akik ilyen derék embertől származnak." Pieter van den Bossche e szavaira mindenki szíve Filips van Artevelde felé fordult. Egy emberként így kiáltottak: „Érte kell küldeni! Nem akarunk senki mást!" „Nem addig van az – mondta van den Bossche –, dehogyis küldünk érte. Úgy illik, hogy magunk menjünk oda; hiszen nem is tudhatjuk, mit fog szólni hozzá, vállalja-e egyáltalán."

E szavakra mindenki, aki ott volt és nyomukban még mások is, megindultak Filips háza felé; ő persze előre tudta, hogy jönni fognak. Herzele úr, Pieter van den Bossche, Pieter de Winter és tíz-tizenkét céhelöljáró ment be, hogy tárgyaljon vele ...

Filips igen bölcsen így válaszolt: „Uraim, nagy dolgot kértek tőlem, de talán meg sem gondoltátok eléggé... Azt mondjátok, elődeiteknek atyám iránt tanúsított szeretete visz rá benneteket erre az elhatározásra; nos hát, miután megtett a városért mindent, amit csak tudott, elődeitek megölték. Ha magamra vállalnám a kormányzást, amint mondjátok, s aztán nekem is az életembe kerülne, hát bizony az ugyancsak sovány fizetség volna." „Filips – vette át a szót van den Bossche... –, ami elmúlt, elmúlt, azon már úgysem lehet segíteni. Tanácsadók segítségével fogsz dolgozni, olyan jó tanácsadókéval, hogy mindenki csak dicsérőleg fog szólni felőled." Válaszolt Filips: „Nem is tenném másként." Erre magukkal vitték a piactérre, feleskették, aztán ő maga is feleskette a városi tanácsosokat és a genti céhek atyamestereit. Így lett Filips van Artevelde Gent főkapitánya, s mindjárt kezdetben nagy közkedveltséget vívott ki magának, mert mindig udvariasan és bölcsen beszélt a hozzá fordulókkal.

A lollardok felkelése (1381)

Míg az egyezkedések és megbeszélések folytak, Angliában kitört az alsó népség rossz emlékű lázadása, ami által Anglia csaknem menthetetlenül elveszett. Soha egyetlen királyság, egyetlen ország nem volt oly nagy veszélyben és bizonytalan helyzetben, mint Anglia ez időben. A nagy jólét és bőség miatt, amelynek tőszomszédságában élt és verejtékezett az angol alsó nép, robbant ki a felkelés, mint ahogy Franciaországban keltek fel hajdan a Jacques Bonhomme-ok, sok bajt okozva; igen megtépázva került ki akkor e gyászos eseményekből a francia királyság.

Meglepően csekély dolog szülte ezt a csapást Angliában. Hogy példát adjak minden igaz embernek, elbeszélem úgy, ahogyan magam is hallottam a dolgot. Az angol (és több más országbeli) szokásjog értelmében a nemesek szabadon rendelkeznek embereikkel, és szolgaságban tartják őket. Ez azt jelenti, hogy ezeknek a *[rögböz kötött szolga]*-jobbágyoknak mind az írott jog, mind a szokásjog szerint kötelességük a nemesemberek földjeinek művelése, a gabona begyűjtése és kastélyba

vivése, csűrbe hordása, cséplése és rostálása. Jobbágyi kötelességük továbbá a széna lekaszálása és az úr lakába behordása, a favágás és a fa beszállítása és minden efféle robot. Mindezt urukhoz való jobbágyi viszonyuk miatt kell tenniök ezeknek az embereknek. Angliában sokkal nagyobb az emberi sokaság, mint egyebütt, s ez a nép mind szolgálja, vagy legalábbis köteles szolgálni a nemesembereket és a prelátusokat; különösen Kent, Essex, Sussex és Bedford grófságban él rengeteg jobbágy, sokkal több, mint bárhol másutt Angliában.

Az elvetemült népség ezeken a vidékeken kezdett felkelni, mondva, hogy túl nagy szolgaságban tartják őket, s hogy a világ kezdetén nem volt senki jobbágy, és nem is lehetett azzá senki, hacsak árulást nem követett el ura ellen, miként azt Lucifer tette Istennel szemben. Csakhogy az ő esetük más, ők nem angyalok és nem szellemek, hanem uraik hasonlóságára formált emberek, mégis állatokként kezelik őket. Ebből ők nem kérnek, nem szenvedhetik tovább, egyenlők akarnak lenni, s megkapni bérüket uruknak végzett mezei és minden egyéb munkájukért.

Egy Kent grófságbeli bolond angol pap tüzelte fel őket ezekre az őrültségekre; John Ballnak hívták. A canterburyi érsek többször börtönbe vettette ostoba beszédei miatt, mert John Ballnak az volt a szokása, hogy mikor a népek kijöttek a templomból a vasárnapi mise után, prédikálni kezdett nekik a templomkertben. Maga köré gyűjtötte őket, és így beszélt hozzájuk: „Jó emberek, a dolgok rosszul mennek Angliában, és nem is mennek másképp mindaddig, amíg a javak nem lesznek közösek, míg pórok és nemesek lesznek, míg nem leszünk mindnyájan egyenlők *[vagy: nem leszünk egyek]*. Mire valók azok, akiket uraknak nevezünk, magunknál hatalmasabbaknak? Mivel szolgáltak rá? És ha mindnyájan egy *[ős]* apától és anyától származunk, Ádámtól és Évától, mivel tudják bizonyítani, hogy nagyobb urak nálunk, azonkívül, hogy robotoltatnak minket, és földjeiket velünk műveltetik, és aztán eltékozolják munkánk gyümölcsét? Selyemben-bársonyban járnak, meg prémekben, mi meg szegényes rongyokban. Övék a bor, a fűszer és a jó kenyér, nekünk rozs, zab meg szalma jut, és víz az italunk. Övék a szép udvarházak, paloták, miénk a fáradság és munka és az eső és szél kint a földeken, ők meg a mi munkánkból ülnek ünnepeket. Szolgának neveztetünk, és megveretünk, ha nem állunk tüstént szolgálatukra. Nincs olyan legfelső urunk, akinél panaszt tehetnénk, aki hajlandó volna meghallgatni és igazságot tenni. Menjünk a királyhoz! Ő fiatal. Elmondjuk

neki szolgaságunkat, és hogy azt akarjuk: mindez ne így legyen, mert különben megtaláljuk magunk a baj ellenszerét. Ha mindnyájan együtt elmegyünk, velünk fog tartani felszabadulása érdekében mindenki, akit jobbágynak neveznek, és szolgaságban tartanak. És ha a király fogadott és meghallgatott minket, szépszerével vagy másként, de orvosolni fogja bajunkat." Így beszélt ez a John Ball vasárnaponként mise után a falvakban, s a népek igen dicsérték ezért. Akik semmi jóra nem hajlottak, azt mondták: „Igazat beszél!" – és szájról szájra terjedt a vidéken, faluról falura, házról házra: „Ezt és ezt beszéli John Ball, és igazat beszél."

A canterburyi érseknek fülébe jutott a dolog, elfogatta ezt a Johnt, börtönbe vettette, és két vagy három hónapig ott tartotta büntetésből, de jobban tette volna, ha azonnal örökös rabságra ítéli, vagy kivégezteti, mint amit tett: szabadon engedte, és eszébe sem jutott, hogy kivégeztesse. John pedig alighogy kívül tudta magát az érsek börtönén, ott folytatta az ármánykodást, ahol annak előtte abbahagyta. A John Ball szavairól, életéről és mesterkedéseiről szóló hírek elterjedtek a gazdagokra és nemesekre irigykedő rengeteg sokaságú londoni aljanép között. Mondogatni kezdték, hogy az angol királyságot rosszul kormányozzák, s hogy abból az aranyból és ezüstből tartják fönn, amit a magukat nemeseknek nevezők őbelőlük sajtoltak ki. Nos hát, ezek a londoni gazok elégedetlenkedni és lázongani kezdtek, és üzenetet küldtek az említett grófságok népének. Hívták őket, jöjjenek bátran Londonba, hozzák magukkal a velük egyetértőket, a várost nyitva fogják találni, a köznép az ő oldalukon áll majd, és kieszközlik a királynál, hogy többé senki se legyen *[szolga-]* jobbágy Angliában.

Ez ígéretek hatására megmozdultak Kent, Essex, Sussex, Bedford és a környező vidékek népei. Útnak indultak London felé. Lehettek vagy hatvanezren. Fővezérük egy Wat Tyler nevezetű ember volt. Vele tartott Jack Straw és John Ball. Ők hárman vezették az egész népet, de a legfőbb vezér Wat Tyler volt, egy tetőfedő; mindenre elszánt, bősz fickó.

Tudnivaló, hogy amikor ezeknek a gonosz embereknek a felkelése elkezdődött, a londoniak (kivéve az ő híveiket) igen megijedtek. Tanácsot ültek a londoni városi tanácsosok és a gazdagok, látva mindenfelől közeledni ezeket; úgy gondolták, hogy be fogják zárni előttük a városkaput, nem engednek be egyet sem. Ezt kell tenni. De miután ilyen jól

kigondolták, úgy határoztak, hogy mégsem így cselekszenek, mert ezzel abba a veszélybe sodornák magukat, hogy a lázadók felperzselik a külvárosokat. Így tehát megnyitották előttük a kapukat, azok meg faluközösségek szerint betódultak, százasával, kétszázasával vagy húszasával-harmincasával, aszerint, milyen népességű volt a község. És ahogy bevonultak Londonba, aszerint szálltak meg. És tudja meg mindenki az igazságot: ezeknek az embereknek legnagyobb része nem is tudta, mit akar, mi a kívánsága, csak ment egyik a másika után, mint a barmok, akárcsak a „kis pásztorok" annak idején, akik azt mondták, hogy a Szentföld meghódítására indulnak, s aztán semmi sem lett az egészből. Így vonultak ezek a szegényemberek és parasztok Londonba száz, hatvan, negyven, húsz mérföldnyi távolságból. London környékéről, de legnagyobb részük a mondott földekről érkezett, Kent és Essex grófságból, hogy egyenesen a királlyal beszéljenek.

Az ottani nemcsemberek, lovagok és fegyvernökök nyugtalankodni kezdtek, látva e lázadó népséget, s jó oka volt nyugtalanságuknak, mert kisebb dologért is megijed az emberfia. Kezdtek hát egybegyűlni, amennyien és ahogyan csak tudtak.

Azon a napon, mikor a gonoszok Kentből Londonba érkeztek, tért vissza Canterburyből az angol király anyja, a walesi hercegné. Nagy veszedelembe került, csaknem ottveszett a kezük között: mert ezek az alávalók megzavarták, amint hintóján utazott, és nagy zűrzavart keltettek. A nemes hölgy fölöttébb megijedt, hogy netán valamiképpen bántódása eshet neki magának vagy udvarhölgyeinek. Isten azonban megóvta ettől, egyetlen nap alatt Canterburyből Londonba ért, de nem is mert megszállni éjszakára útközben.

Ezen a napon a hercegné fia, II. Richard király a londoni várban volt, oda ment a hercegné, s ott találta a király oldalán Salisbury grófját, a canterburyi érseket, Namuri Róbertet, Gommegnies urat és sok más előkelőt... A lázadás híre eljutott a királyi palotába, még mielőtt a nép elhagyta volna lakóhelyét, a király azonban – csodálni való dolog – nem tett ellene semmit! Én, hogy példát adjak minden főúrnak és becsületes, jóakaratú embernek, hogyan szedhetik ráncba az elvetemült lázadókat, pontosan megvilágítom az olvasó számára az eseményeket úgy, ahogyan azok végbementek.

A hét első napján, hétfőn, úrnapja előtt, az Úr 1381. esztendejében, jókor reggel elindultak lakóhelyükről ezek a népek. Londonnak vették

útjukat, hogy nyíltan beszéljenek a királlyal, mert azt akarták, hogy ne legyenek jobbágyok Angliában. Elmentek a canterburyi Szent Tamás-apátságba John Ball-lal, aki azt hitte, ott találja majd az érseket; a főpap azonban Londonban időzött éppen a királynál. Wat Tyler és Jack Straw is John Ball-lal tartott. Ahogy bementek Canterburybe, mindenki ünnepelte őket, mert az egész város az ő hívük volt. Tanácsot ültek ott, és megbeszélték, hogy elmennek Londonba a királyhoz. Elküldtek maguk közül néhányat a Temzén túlra, Essexbe, Sussexbe, Staffordba és Bedfordba, hogy szóljanak a néphez: jönnének át Londonba, így körülzárhatják, s a király nem kerülheti el őket. Úgy tervezték, hogy úrnapján vagy annak másnapján együtt lesznek.

Akik Canterburyben voltak, bementek a Szent Tamás-apátságba, óriási zűrzavart keltettek, feldúlták, és kirabolták az érsek lakosztályát, s így beszéltek kifelé menet: „Ez a kancellár olcsón jutott ezekhez a holmikhoz! Most majd elszámol nekünk az állami bevételekről és a király koronázása óta befolyt jövedelmekről!"

Ekképp feldúlva e hétfői napon a Szent Tamás- és a Szent Vince-apátságot, másnap reggel felkerekedtek Canterbury egész népével egyetemben, s Rochesternak vették útjukat. Csatlakoztak hozzájuk jobbról és balról a falvak népei, törtek-zúztak, köveket hajigáltak útjukban, mint a szélvész, irgalmatlanul lerombolták a királyi és az érseki udvar ügyvivőinek és prokurátorainak házait.

Rochesterba érve lelkes fogadtatásban volt részük, már vártak rájuk az ottaniak, kik az ő híveik voltak. Benyomultak a várba, és megragadták annak őrzőjét, a város kapitányát. John Newtonnak hívták. Mondták neki: „Velünk fogsz tartani, vezetőnk és kapitányunk leszel, és azt kell tenned, amit mi akarunk." A lovag megpróbálta visszautasítani a megbízást, és mindenfélére hivatkozva szabadkozott. De hiába volt minden, ezt válaszolták neki: „John úr, John úr, ha nem teszed, amit akarunk, halál fia vagy!" Látva, hogy a feldühödött nép kész megölni, félelmében engedelmeskedett, és ímmel-ámmal bár, de velük tartott.

Ugyanígy cselekedtek az Anglia egyéb vidékeiről valók is, az essexiek, kentiek, staffordiak, a norwichi püspökségtől egészen *[Great]* Yarmouthig és *[King's]* Lynnig. Engedelmességre kényszerítették a lovagokat és nemeseket – így Lord of Morleyt, egy előkelő bárót, Stephen Hales és Stephen de Cosington urat –, és magukkal vitték őket.

Íme, a nagy ördöngös megszállottak ha elérték volna céljukat, elpusz-

títottak volna minden nemest Angliában, s aztán más országokban is. Az egész alsó nép fellázadt, követve az uruk ellen fellázadt genti flamandok példáját. Ugyanígy keltek fel a párizsiak is, ugyanabban az esztendőben, páncélingeket is csináltak, több mint húszezret, amint azt majd elbeszélem, ha odaérek, de most folytassuk az angolokkal.

Elvégezvén a Rochesterban elszállásoltak, ami végett odamentek, továbbálltak, átkeltek a *[Medway]* folyón, és Brentfordba *[valójában Dartford]* értek. Továbbra is rombolták az útjukba eső ügyvivő- és prokurátorházakat, nem kímélve egyetlenegyet sem. Többeknek fejét vették. Addig mentek, míg Londontól négy mérföldre nem értek. Itt megálltak egy hegyen, amelyet az ottaniak Blackheathnek, azaz Fekete Hangásnak hívnak, és azt mondogatták jöttükben, hogy a király és a nemes angliai köznép érdekében cselekednek.

Mikor a londoniak megtudták, hogy ezek hozzájuk ilyen közel ütöttek tanyát, bezárták a Londoni-híd kapuját, és őröket állítottak. London polgármestere parancsolta ezt, John *[valójában William]* Walworth úr lordmajor, valamint több gazdag londoni polgár, akik nem voltak e lázadók hívei. Csakhogy élt Londonban is több mint harmincezer főnyi alja népség.

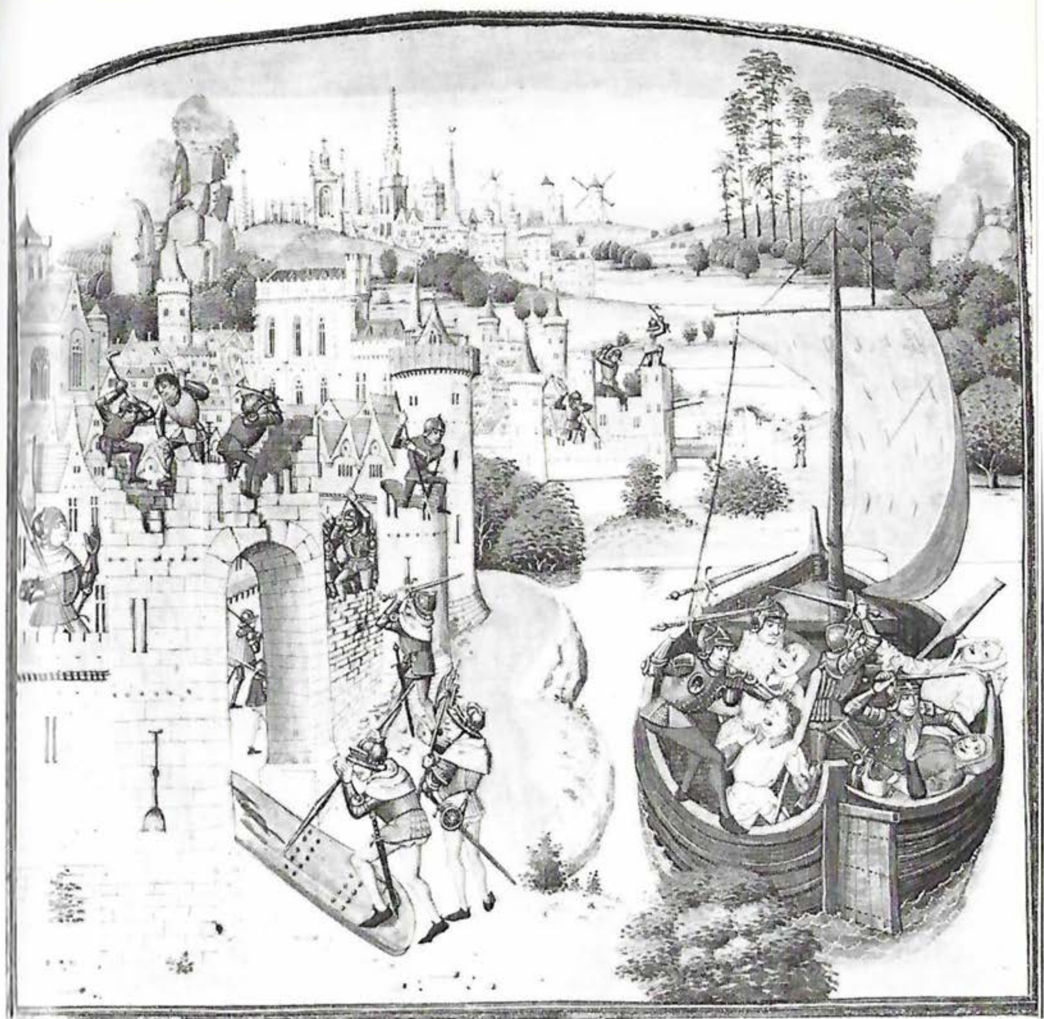
Azt határozták ezek a Blackheath-hegyre ment népek, hogy elküldik lovagjukat *[John Newtont]*, járuljon a király elé a Towerba, és kérje a felséget, jöjjön tárgyalni velük, mondja el, hogy mindaz, amit tesznek, őérte van, mert az angol királyságot hosszú éveken át becsületének és szegény népének rovására kormányozták mind nagybátyjai, mind papsága, s kiváltképpen a canterburyi érsek, akivel még számolnivalójuk van.

A lovag nem mert ellentmondani vagy ellenszegülni. A Temze partjára ment, a Towerral szembe, s átvitette magát a vízen. A hírekre váró király meg a londoni várban tartózkodók, amint közeledni látták a Temzén a hajót, így szóltak: „Ím, egy lélek, ki hírekkel jön hozzánk." De bizony mondom, hogy lelkük mélyén igencsak féltek. Látják partra szállni a lovagot; utat engednek neki, a király elé vezetik. A felség egy szobában fogadta, ott volt mellette anyja, a hercegné és két fivére, Tamás, Kent grófja és John Holland, továbbá Salisbury, Warwick, Oxford grófja, a canterburyi érsek, a templomosok angliai nagypriorja, Namuri Róbert úr, Vertaing úr, Gommegnies úr, Henri de Senzeille úr meg London lordmajorja és jeles polgárai. John Newton lovag uram, akinek

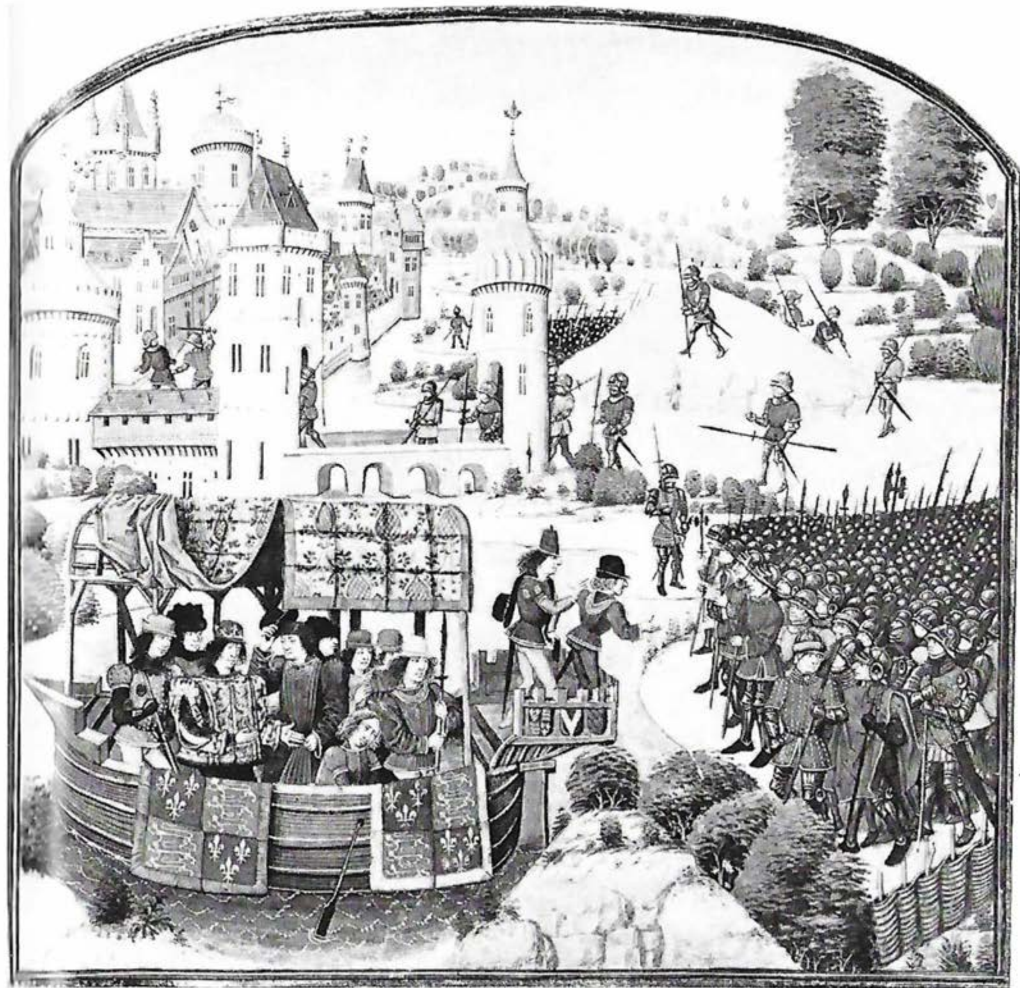
ők jó ismerői voltak (királyi tiszt lévén), térdre ereszkedett királya előtt, és így szólt: „Rettegett királyom, ne vegye rossz néven felséged az üzenetet, amit át kell adnom, mert, nagy jó uram, erőnek erejével kényszerítettek, hogy felséged színe elé járuljak." „Mit sem tesz – szólt a király. – Mondd csak el, John uram, amit rád bíztak. Megbocsátom neked eleve, amit mondasz." „Rettegett úr, királysága népe küld engem felséged színe elé; kéri felségedet, méltóztassék tárgyalni velük a Blackheath-hegyen, mert senki mást nem akarnak látni, mint felségedet. És ne féltse testi épségét felséged, mert soha felségedet nem bántják, hanem mindig is királynak tartják, és fogják tartani. De, mint mondják, elébe tárnak több dolgot, amelyeket hallania szükséges, s amely dolgokat nekem elmondani nincs felhatalmazásom. De méltóztassék oly választ adni felséged, hogy megnyugodjanak, látva, hogy valóban királyuk színe elé járultam, mert túszként maguknál tartják gyermekeimet, s megölik őket, ha vissza nem térek." A király így felelt: „Választ kapsz azonnal."

Tanácskozott az uralkodó, és kérdezte, mit lenne jó tenni e folyamodvány ügyében. Azt a tanácsot kapta, hogy üzenje meg: csütörtök reggel jöjjenek fel azok a Temzén, ő majd odamegy beszélni velük, annak rendje s módja szerint. Miután e választ kapta, John Newton uram nem kért semmi többet, búcsút vett a királytól s a báróktól, felszállt hajójára, s visszatért a hegyre, a több mint hatvanezer főnyi sokadalomhoz, azzal a válasszal, hogy küldjék csak el tanácskozásra kijelölt követeiket másnap reggel a Temzéhez, a király ott beszélni fog velük. Igen tetszett nekik ez a válasz, felettébb elégedettek voltak vele. Tudnivaló, hogy nagy részük koplalt élelem híján, ettől különösen dühödtek voltak.

Ebben az időben Buckingham grófja Walesben volt, mert ott nagy és gazdag örökséggel rendelkezett felesége, Northampton és Hereford grófjának leánya révén, de Londonban mindenki úgy tudta, és azt beszélte, hogy a néppel van, és bizonygatták, hogy látták; ez azért volt, mert egy Kent grófságból való Tamás nevű ember volt a lázadók között, aki erősen hasonlított a grófra. Cambridge grófja és azok az angliai bárók, akik Plymouthban táboroztak, és hajóikkal Portugália megtámadására készültek éppen, értesültek a nép felkeléséről, s félni kezdtek, hogy utazásuk füstbe megy, vagy hogy az angliai községek, Southampton, Winchester, Arundel grófság népe a hírre odacsődül, és rájuk

GENTI
FEHÉRSIPKÁS HAJÓSOK LEGYILKOLÁSA A SCHELDÉN ÉS OUDENAARDE ELFOGLALÁSA A GENTIEK ÁLTAL

II. RICHÁRD MEGÉRKEZIK A FELKELŐ PARASZTOKKAL VALÓ TÁRGYALÁSRA

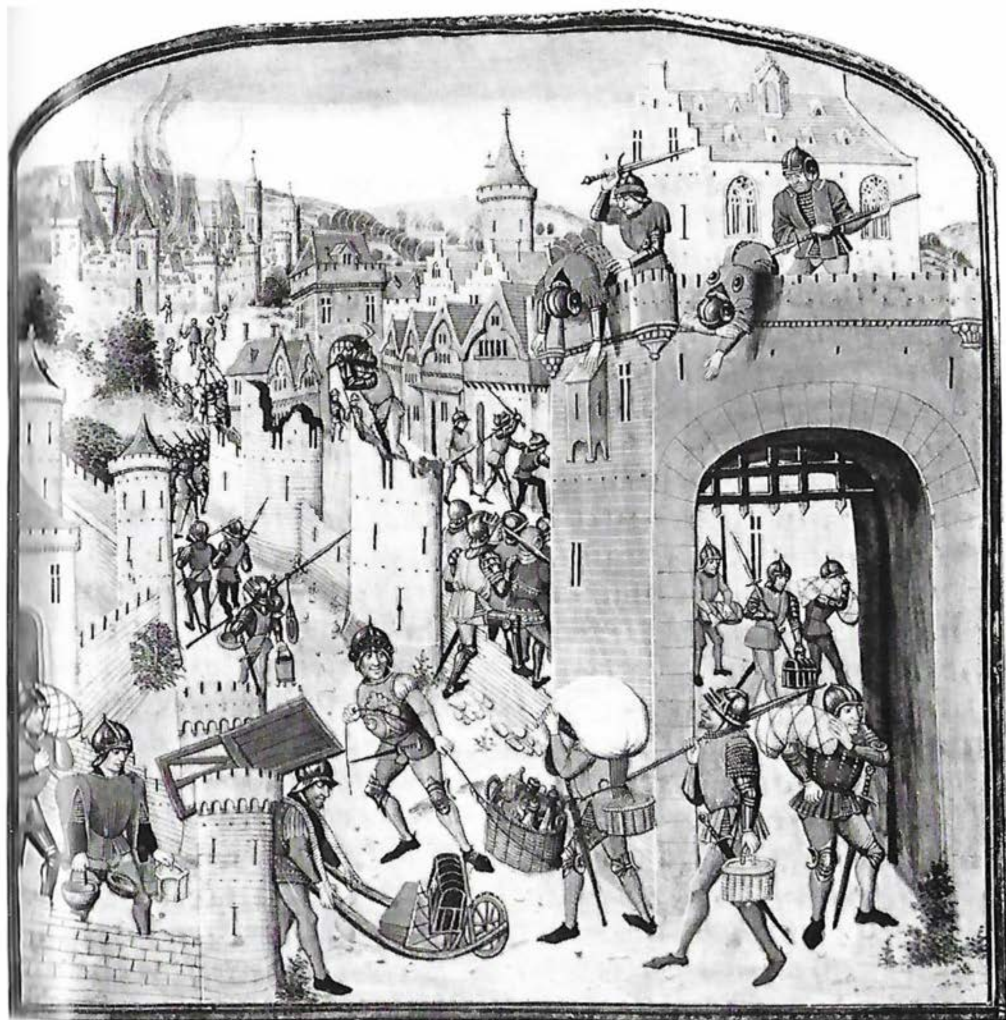
despecerent piece a piece. Ainsi
fina ses iours mess. robert
salles Dont ce fut grant
dommaige et en furent de-
puis en angleterre coroucez
tous chl'rs et escuiers qu'nt
ilz en sceurent les nouvelles.

Comment le roy richart
fut en grant peril z la cite
de londres Et comment ces
gloutons paysans furent
desbaretez Et comment
leurs capitaines furent
decapitez Et tout le roy-
aulme recouvre pour le roy
et les siens.

Le samedy au ma-
tin le roy dangle-
terre se partit de
la garderobe la
royne qui siet en la riole
z sen vint a Westmonstier
et ouyt messe en leglise et
tous les seigneurs avecques
lui. En celle eglise a ung
ymaige de n're dame en .j.e
petite chapelle qui fait de
grans z beaulx miracles
Et en la quele les roys
xpiens ont eu tousiours

WAT TYLER MEGÖLÉSE

A FELKELŐ GENTIEK FELDÚLJÁK AALSTOT

ront. Kifutottak hát nagy nehezen a kikötőből, széllel szemben, s a nyílt tengeren lehorgonyozva várták ki a kedvező szelet.

Lancaster hercege a skót határvidéken időzött éppen, Lammoorlaw, Roxburgh és Melrose között, a skótokkal tárgyalt éppen. Ő is hallott a lázadásról, és nagy félelem fogta el, mert jól tudta, hogy nemigen kedveli őt az angliai nép. De azért csak igen bölcsen tárgyalt a skótokkal. Douglas, Moray és Sutherland grófja, Thomas Erskine úr és azon többi skót lovagok előtt, akik a skótok királya és országa nevében folytatták e tárgyalásokat, sem maradt ismeretlen a felkelés ... Így beszéltek: „Angliát a teljes pusztulás veszélye fenyegeti", és mondhatom, hogy a tárgyalások során ki is használták ezt Lancaster herceggel és társaival szemben ...

A lollardok Londonban (1381)

Mikor felvirradt úrnapjának hajnala, Angliai Richard király az urakkal egyetemben misére indult a londoni Towerba. A mise végeztével hajóra szállt Salisbury, Warwick és Oxford earlje meg néhány lovag társaságában. Áteveztek a Temzén, Rotherhithe felé tartottak, ebbe a királyi kastélyba, ahová tízezernyi alja nép jött le a hegyről a királyt látni, s vele beszélni. Megpillantván a király bárkáját, akkora ordításban törtek ki, hogy a pokol összes ördögei se nagyobban. Azt is elmondom kegyelmeteknek, hogy magukkal vitték oda lovagjukat, John Newton uramat, hogy ízekre szedjék, ha szavát találná szegni a király, és nem jönne el: ezt ígérték ugyanis a lovagnak.

Látván ezt az őrjöngő népséget, egy se volt oly bátor a bárkában ülők közül, hogy nyomban inába ne szállt volna a bátorsága. Azt tanácsolták a királynak a főurak, ne szálljon partra, megfordították a bárkát, és kezdtek visszafelé evezni a folyón. Odakiáltott a parton állóknak a király: „Mit akartok hát, urak? Beszéljetek, hisz azért jöttem, hogy szót értsünk egymással." Egy emberként válaszoltak neki (már akik meghallották a szavát): „Azt akarjuk, hogy partra szállj, úgy könnyebben elmondhatjuk majd kívánságainkat." Salisbury grófja válaszolt a király nevében: „Ahogy most viselkedtek, urak, ebben az állapotban

nem beszélhet veletek a király." Nem jött válasz e szavakra. Tanácsolták a királynak, térjen vissza; visszatért londoni várába, ahonnan elindult.

Azok az emberek belátták, hogy ennél többre hiába számítanak. Éktelen haragra gerjedve tértek vissza a hegyre, ahol a népség zöme tartózkodott, s elbeszélték, milyen választ kaptak, s hogy a király visszatért a londoni Towerba. Egyhangú felkiáltás volt a válasz: „Londonba, Londonba, mind!" Útra keltek London felé. Útjukban parittyából köveket hajigáltak a papok, ügyvivők lakóhelyére, a király udvari tisztviselőinek házaira, így értek el London nagy és szép külvárosaiba. Ott is leromboltak sok szép épületet, elsősorban a királyi börtönöket (Marshalsea-nak mondják őket), kiszabadítva az ott fogva tartottakat. Óriási zűrzavar és rombolás jelezte útjukat. A hídfőhöz érve azzal fenyegették meg a londoniakat, amiért be merték zárni a hídkapukat, hogy felperzselik az összes külvárosokat, elfoglalják Londont, és a földdel teszik egyenlővé.

A londoni nép (nagy részük az ő pártjukat fogta) összegyűlt, és így beszélt: „Miért ne eresztenők be városunkba ezeket a derék embereket? Hiszen a mi embereink ők, a mi javunkat szolgálja minden tettük." Ki is kényszerítették, hogy megnyíljanak a kapuk a tömeg előtt. Akkor aztán beözönlött az a sok éhenkórász, rávetették magukat a módosabb házakra, s nekiláttak az ételnek-italnak. Nemcsak hogy nem rejtettek el semmit előlük, hanem még igyekeztek is minél szívélyesebb vendéglátásban részesíteni őket, hordták eléjük az enni-innivalót, csak lecsillapodjanak.

Kapitányaik, John Ball, Jack Straw és Wat Tyler több mint harmincezer emberrel elindultak egyenesen a Savoy-palotának, amely Lancaster hercegének a Temze partján fekvő igen szép kastélya; a királyi Westminster-palota felé vezető úton áll. Betörtek, legyilkolták az őröket, és a tűz martalékává tettek mindent. Ez sem volt elég; következő célpontjuk a rodoszi ispotályosok Saint John of Clerkenwell nevű rendháza volt. Ház, monostor, kórház porig leégett. Utcáról utcára járva legyilkoltak ezen a napon minden templomban, monostorban vagy bárhol másutt talált flamandot. Egy se menekülhetett. Lombardok házait törték fel, és rabolták ki, kényük-kedvükre vihettek el mindent, hiszen senki sem mert szembeszállni velük. Megöltek egy Richard Lyon nevű gazdag embert; az ő szolgája volt hajdan a franciaországi háború-

ban Wat Tyler. Richard Lyon egyszer megverte szolgáját, s Tyler most visszaemlékezett erre. Rátört embereivel, fejét levágatta, és lándzsahegyre tűzve hordatta körül London utcáin. Így tomboltak, őrültek módjára ezek a gazemberek, így dúlták fel Londont e csütörtöki napon.

Éjszakára a londoni Tower és vár előtti Szent Katalin téren ütöttek tanyát. Azzal fenyegetőztek, hogy nem tágítanak onnan mindaddig, míg ki nem eszközlik a királytól, amit akarnak. Azt is mondták, hogy el akarják számoltatni Anglia kincstárnokát, hogy hát mi lett a sorsa annak a rengeteg pénznek, mindazoknak a javaknak, amelyeket az elmúlt öt év folyamán behajtott az angol királyságban; ha pedig nem tud elfogadható módon elszámolni, hát jaj neki. Ezzel tértek nyugovóra a Tower előtt, miután így kitombolták magukat Londonban, az idegenek rovására.

Képzelhetni, mekkora rémület vett erőt a királyon és kíséretén, mikor ott látták a Tower előtt ezt az üvöltöző csőcseléket; úgy tetszett, a pokol minden ördöge velük bömböl. Tanácsot tartott este a király, fivéreivel meg a Towerban tartózkodó főrangúakkal, elhatározták John Walworth lordmajor, valamint több tekintélyes londoni polgár tanácsára, hogy éjfélkor négy oldalról, négy utcából megrohanják álmukban ezt a hatvanezer főnyi gonosz népet, hiszen holtrészeg lesz mind, és egyszerűen halomra gyilkolják őket, mint a legyeket. Hiszen húszból egy ha fel van fegyverezve.

Bizony végre is hajthatták volna tervüket a londoni derék és gazdag emberek: házaikban titokban összegyűjtötték barátaikat és szolgáikat, akik mind fel voltak fegyverezve. Ezenkívül Robert Knolles úr is otthon tartózkodott, több mint százhúsz felfegyverzett emberével őriztette vagyonát; mind készenlétben álltak, hogy bármelyik pillanatban kirohanhassanak, mihelyt erre utasítást kapnak. Londonban volt éppen Perducas d'Albret úr is. Így össze tudtak volna szedni hét-, vagy akár nyolcezer fegyverest. Csakhogy nem tették ezt, félve a londoni néptől. A bölcsek (tudniillik Salisbury gróf és társai) így beszéltek királyukhoz: „Felség, szép szavakkal lecsillapíthatja haragjukat felséged. Ez lesz a legjobb. Egyezzék csak bele nyugodt lélekkel minden kívánságuk teljesítésébe felséged, hiszen máskülönben olyan dologba kellene fognunk, amit véghezvinni nem tudnánk, s akkor aztán már senki meg nem tudná akadályozni mindannyiunk romlását és Anglia teljes pusztulását." Megfogadta e tanácsot a király. Meghagyták a lordmajornak, hogy ne

tegyen semmit, semmiféle fenyegető mozdulatot. Így is lett, s jó, hogy így lett. London városában tizenkettő a városi tanácsosok száma a lordmajorral együtt. Közülük kilenc tartott a lordmajorral, tehát a királlyal (legalábbis ezt mondták), három pedig a megátalkodottakkal, amint utólag bebizonyosodott. (Meg is fizetett aztán árulásáért ez a három.)

Péntek reggel felszedelőzködött ez a Tower előtt, a Szent Katalin téren tanyázó tömeg. Fülsiketítő kiabálásba kezdtek: ha nem jön tárgyalni velük a király, megostromolják, és elfoglalják a várat, és minden bentlevőt megölnek. Nagy félelmet keltettek odabent e fenyegető szavak; mondták is a királynak, menjen ki, beszéljen velük. Azt üzenték ki, hogy vonuljanak el a Londonon kívül levő Mile End nevű nagyon szép rétre – afféle nyári szórakozóhely volt ez –, ott majd teljesíti minden követelésüket a király. A lordmajor vitte a hírt; kikiáltotta a király nevében, hogy akinek beszélnivalója van a királlyal, menjen az említett rétre. Egyet se féljenek, mert ott lesz bizton a király.

Kezdtek fölszedelőzködni a falvak közösségei, s indultak arra a helyre, bár korántsem mindegyik. Nem volt közöttük egyetértés, sokuk csak a nemesek pusztulását meg London kirablását kívánta. Nyilvánvalóvá vált tehát, mi is volt valójában a céljuk az egész lázadással. Mert lám, mit tettek. Alig nyílt ki a vár kapuja a király és kísérete – két bátyja, továbbá Salisbury grófja, Warwick grófja, Oxford grófja, Róbert, Namur grófja, Vertaing ura, Gommegnies úr s még néhány más úr – előtt, berontott a várba Wat Tyler, Jack Straw és John Ball több mint négyszáz emberével. Lakosztályról lakosztályra járva felkutatták Simon *[of Sudbury]* canterburyi érseket, Anglia kancellárját, ezt az igen derék és kiváló embert, ki röviddel előbb még a misét celebrálta a királynak. Ezek a vérszomjas emberek megragadták, és legott fejét vették. Ez lett sorsa az ispotályosok nagypriorjának, ez egy orvos-magiszter minorita szerzetesnek, csupán azért, mert Lancaster herceg szolgálatában állott, végül a király egyik fegyveres poroszlójának, bizonyos John Legge-nek. A négy fejet lándzsára tűzve végighordozták London utcáin, majd, miután ezzel kimulatták magukat, a Londoni-hídon tűzték ki őket, mintha felségárulók lettek volna.

Berontott a vérszomjas népség a walesi hercegné *[Joan of Kent]* lakosztályába is. Ágyát szétdúlták; rémületében elájult. Lakájai és komornái karjukban vitték le a folyami kapun át a Temzéhez, ahol csónakba ültek vele, és titokban a Királyné Ruhatára *[Queen's Wardrobe]* nevű

kastélyba szállították. Ott töltötte az egész napot és az egész éjszakát, de szinte félholtan, míg fia, a király, oda nem ment lelket önteni belé, amint alant azt is elbeszélem majd.

Mikor a király kivonult Londonból arra a Mile End nevű helyre, két bátyja: Kent grófja és John Holland úr elmaradt mellőle s velük Gommegnies úr is. Halálos félelmükben nem mertek mutatkozni a nép előtt azon a Mile End nevű helyen.

Midőn odaért a király a többi fent megnevezett főurak kíséretében, a Mile End rétre, már több mint hatvanezer ember volt ott, Anglia legkülönbözőbb falvaiból-vidékeiről valók. Elébük állt egyenesen, és így szólt hozzájuk nyugodt hangon: „Jó emberek, én vagyok a ti uratok s királyotok. Mit akartok? Mi mondanivalótok van számomra?" Akik hallották, válaszoltak neki. Így beszéltek: „Azt akarjuk, hogy felszabadíts bennünket mindörökre, minket magunkat, utódainkat, földjeinket. Azt akarjuk, hogy soha többé ne kezeljenek minket jobbágyokként, és ne is neveztessünk annak." Szólt a király: „Teljesítem kívánságotokat. Térjetek vissza nyugodtan és békességben házaitokba, faluközösségenként, ahogyan ide jöttetek. Hagyjatok itt minden falu képviseletére kétháróm embert, én majd pecsétes levelekbe foglaltatom minden kívánságotokat, ők pedig szabadon elvonulhatnak azokkal a levelekkel. Sőt, még nagyobb megnyugtatásotokra minden kerületbe, várbirtokra és városba elküldöm nektek az én zászlómat."

E szavak szerfölött megnyugtatták az alacsony népet, legalábbis a jobb érzésűeket, az együgyűeket, azokat a jó embereket, akik csak úgy odavetődtek, nem is tudva, mit akarnak. Ezek így kiáltottak: „Helyes! Ez kell nekünk! Ennél többet nem is kívánhatunk." Nos hát, így lecsillapult a nép, s már indult is vissza Londonnak.

Meg még ezt is mondta nekik a király nagy megelégedésükre: „Veletek küldöm, kenti jó emberek, egy zászlómat, veletek is egyet (az essexbelieknek mondta), ismét másikat veletek, sussexiek, nem maradnak ki a bedfordiak sem, lesz egy Cambridge-ben, *[Great]* Yarmouthban egy, Staffordban egy, Lynnban egy. Megbocsátom mindazt, amit eddig elkövettetek, ha követitek zászlóimat, és visszatértek lakóhelyetekre oly módon, ahogy mondtam. Menjetek!" Egy emberként válaszolták: „Megyünk."

Ezzel szétszéledtek, s Londonban gyülekeztek ismét össze. Hívatott harminc írástudót a király e pénteki napon; írták ők a leveleket nagy

buzgalommal, pecsételték, és osztogatták az összegyűltek között. Akik már megkapták, elvonultak, ki-ki a maga vidéke felé. Igen ám, de a leggaládabbak ott maradtak. Hiába sikerült lecsillapítani a tömeget, Wat Tyler, Jack Straw és John Ball kijelentette, hogy eszük ágában sincs velük eltávozni. Több mint harmincezer hívükkel Londonban maradtak. Nem kellett azoknak sem királyi levél, sem királyi pecsét, csak azon járt az eszük, hogy okozhatnának minél nagyobb felfordulást, hogyan gyilkolják meg az urakat és a gazdagokat, rabolják ki házaikat, hordják szét javaikat. Féltek ettől a londoniak, csendben maguk köré gyűjtötték otthonukban szolgáikat és híveiket, ki-ki tehetsége szerint.

E pénteki napon, midőn az alacsony nép lecsillapodott, visszatért Londonba pecsétes leveleiért, és tüstént hazaindult velük, Richard király a La Réale-palotába ment, a Királyné Ruhatárába – legalábbis így beszélik –, ahol halálra rémült anyja, a hercegné tartózkodott. Csillapította, nyugtatgatta legjobb tehetsége szerint, vele maradt egész éjszaka.

Most még el akarom mesélni kegyelmeteknek, mi történt Norwich városa előtt e gonosz indulatú emberek s egyik kapitányuk jóvoltából, kit William Litsternek neveztek, és Staffordból *[Suffolk?]* való volt.

A lollardok Norwich előtt (1381)

Még ama bizonyos napon, úrnapján, amikor azok a gazemberek bevonultak Londonba, amikor felgyújtották a Savoy-palotát meg az ispotályosok monostorát és házát, meg amikor a Newgate-nek nevezett királyi börtönt feltörték, hogy kiszabadítsák a foglyokat, meg amikor véghezvitték mindazt a nagy felfordulást, aminek történetét hallották kegyelmetek, tehát azon a napon fellázadtak ama vidékek lakói, amelyeket felsorolok: Stafford, Lynn, Cambridge, Bedford és *[Great]* Yarmouth; egybegyűltek, és Londonba indultak, hogy csatlakozzanak a hasonszőrűekhez, mert ezek odarendelték őket. Egy mihaszna gazember volt a kapitányuk, Litsternek hívták. Útjukban megállottak Norwich előtt, de még odafelé menet magukkal vittek mindenkit; egy paraszt sem maradt otthon nyomukban. S hogy miért álltak meg Norwich előtt, elmondom azt is.

A város kapitánya egy lovag volt, Robert Salle úrnak hívták. Nem volt nemes születésű, de igen bölcs és vitéz ember hírében állott, az is volt valóban. Bátorságáért ütötte lovaggá Edward király; nem élt nála erősebb, a fegyverforgatásban jártasabb ember egész Angliában. Litster és társai kigondolták, hogy magukkal viszik, s megteszik főkapitányukká; így még jobban rettegik és szeretik majd őket. Nos, beüzentek neki: jöjjön ki beszélni velük a mezőre, máskülönben ostrom alá veszik, és felperzselik a várost. A lovag jobbnak látta a tárgyalást választani, mintsem hogy ilyen vészt hozzanak városára a zendülők. Lóra ült hát, s kilovagolt elébük, kíséret nélkül, csak egymagában. Szerfölött szíves fogadtatásban részesítették, illően köszöntötték, nagy tisztelettel, s ugyanígy kérték, szállna le lováról, s bocsátkoznék tárgyalásba velük. Le is szállt, ami igen nagy balgaság volt tőle. Hogy leszállt, körülvették, s ekképp kezdtek lelkére beszélni: „Robert, kegyelmed neves és megbecsült lovag az országban, igen-igen előkelő ember. De bármily rangos is, ismerjük jól kegyelmedet, tudjuk, hogy nem nemesi vér folyik ereiben, hanem kőmíves fia, tehát közemberé, akárcsak mi magunk. Tartson hát velünk. Urunkká tesszük kegyelmedet, olyan nagy úrrá, aki az ország egynegyede fölött rendelkezhet." Ellenérzést váltottak ki a szavak a lovagból. Semmi áron ilyen egyezségbe soha bele nem ment volna. Gyilkos tekintetet szegezve rájuk, így szólt: „Félre innen, gonoszok, félre, hitszegő népség! Azt akarjátok, hogy megtagadjam *[Istentől rendelt]* természetes uramat, s lealacsonyodjam egy ilyen magatokfajta szemét bandához? Legszívesebben bitófán látnálak benneteket, de ott is fogjátok végezni, a bitón, majd meglátjátok!" Ezzel indult, hogy nyeregbe szálljon, de rosszul találta a nyeregre lépni, s lova megbokrosodott. A tömeg felüvöltött: „Halál reá!" E szó hallatára elereszté lovát, kivonta szép hosszú bordeaux-i kardját, s elkezdte bámulatos ügyességgel forgatni; nem is mert hozzá közelíteni senki. Néhányan ugyan oda-odamerészkedtek, de mivel ennek lábuk, fejük, karjuk vagy combjuk látta kárát, mindnek inába szállt a bátorsága. Csodálatos haditetteket vitt itt véghez Robert úr. Csakhogy a gonoszok negyvenezernél is többen voltak; nyilak, lándzsák erdejét zúdították reá, s tönkretették páncélját; de lett volna bár ő maga is vasból vagy acélból, ott kellett volna veszníe. Így is levágott tizenkettőt, azokról nem is beszélve, akiket megsebesített. Végül is leterítették, levágták lábát, karját, felkoncolták ott Robert lovagot. Így végezte Robert Salle lovag. Nagy kár érte . . .

Szombat reggel elindult a király a La Réale-palotában levő Királyné Ruhatárából a Westminsterbe, misét hallgatni, s vele az összes nagyurak. Ennek a templomnak egyik kis kápolnájában van egy Miasszonyunk-kép, csodatévő erejű, az angol királyok mindig bíztak benne erősen. Könyörgő imát mondott előtte a király, oltalmába ajánlotta magát, azután nyeregbe szállt valamennyi vele levő főrangúval egyetemben. Tertia táján lehetett ez [= *reggel kilenc óra*]. Elindult kíséretével a király London városába. Miután megtett egy darab utat, egyszerre csak balra fordult. Senki sem tudta, hová készül, mert nem a London felé vezető úton lovagolt.

Ugyanezen a napon ismét összeverődtek a Wat Tyler, Jack Straw és John Ball szavára hallgató elvetemültek, a Smithfield nevű térre csődültek tanácskozni, ahol pénteken a lóvásárokat szokták tartani. Több mint húszezren voltak, nem számítva azokat, akik még a kocsmákban reggeliztek, vagy vedelték a grenache-i [*aragóniai*] bort meg a malváziát a lombardoknál, akik egy fillért sem láttak ebből a hívatlan vendégeskedésből; mindenki örült, aki vendégül láthatta őket. Velük voltak, ezekkel a Smithfielden összegyűlt emberekkel, a királynak előző nap nekik adományozott zászlói. Ez a sok éhenkórász mind egyetértett abban, hogy még aznap végig kell rabolniuk egész Londont. Kapitányaik meg így beszéltek: „Nem értünk el semmit. Ezek a szabadságjogok, amiket a királytól kaptunk, egy hajítófát sem érnek. Fogjunk össze! Rohanjuk meg London gazdag és hatalmas városát, még mielőtt ideérnek az essexiek, sussexiek, cambridge-iek, bedfordiak meg a többi, távoli vidékről valók, arundeliek, warwickiak, readingiek, berkshire-iek, oxfordiak, guilfordiak, coventryiak, lynniak, staffordiak, [*great*] yarmouthiak, lincolniak, yorkiak, durhamiek, mert jönnek azok, tudom jól, mind, Baker meg Litster vezetésével. S ha mi vagyunk Londonban az urak, s mi lehetünk az elsők az arany-, ezüst- és kincsszerzésben – márpedig van itt elég –, azt nem bánjuk meg. Mert, ha hagyjuk, hát bizony mondom, hogy ők visznek el mindent az orrunk előtt."

Éppen e szónoklatnak helyeseltek egyhangúlag, hát feltűnik a király hatvan lovassal. Véletlenül botlott beléjük, amint nyugodtan ment útján: Londonból akart eltávozni. Ott áll a Szent Bertalan-apátság; amint

odaér, hát látja ám a nagy sokaságot. Megállt erre, s azt mondta, hogy egy tapodtat sem megy tovább, míg meg nem tudja, mit akar itt ez a népség, s le nem csillapítja őket, ha zavarognának. A vele levő főurak is megálltak, amint ő megállt (helyesen is tették).

Megpillantva a királyt, Wat Tyler így szólt híveihez: „Nézzétek csak, a király van ott. Beszédem van vele; ne mozduljatok innen, míg jelt nem adok, de mihelyt így teszek (s mutatta a jelet), rohanjatok elő, és öljetek meg mindenkit a királyon kívül. De ne merjetek nyúlni a királyhoz, akár csak egy ujjal is! Ifjú az még, azt tehetünk vele, amit akarunk, magunkkal vihetjük akárhová kedvünkre, akkor aztán mi leszünk az urak az egész királyságban, ehhez nem fér kétség."

Egy londoni szabó, John Tickle nevű, vagy hatvan köntöst vitt, illetve vitetett oda. Az éhenkórászok közül néhányan felöltöttek egy-egy ilyen köntöst, Tyler is. Kérdezte ekkor John: „Hé, uram! Aztán ki fogja megfizetni a köntöseimet? Harminc márka jár nekem." „Nyugalom – felelte Tyler –, megkapod a pénzedet még ma éjjel. Csak hivatkozz rám; elég biztosíték ez."

Ezzel lóra ült, megsarkantyúzta, s egyenesen a királyhoz nyargalt, olyan közel hozzá, hogy lova farka a királyénak fejét érte, s mindjárt ezzel kezdte: „Király, látod-e ott azokat az embereket?" „Látom – mondta a király. – Miért kérded ezt?" „Hát csak azért, mert ez a nép mind az én parancsomat követi, hűséget és engedelmességet esküdtek nekem. Ezek azt teszik, amit én akarok." „Nagyon helyes – mondta a király –, én is épp azt akarom, hogy így legyen." De Tyler csak viszályt akart mindenáron: „No és hát azt hiszed, király, hogy ez az én parancsomat leső rengeteg ember meg a Londonban maradt ugyanannyi majd szépen hazavonul a leveleid nélkül? Hát azt már nem! A leveleket viszszük magunkkal!" Erre a király: „Parancs van erre, így is lesz. Meg fogjátok kapni mindet szép sorjában. Menj vissza, barátom, nyugodtan az embereidhez, vezesd vissza őket Londonba, aztán legyenek békességgel, és gondoskodjanak magukról. Megállapodtunk, hogy mindegyikük falvanként és városonként megkapja levelét, ahogy megbeszéltük."

Ekkor vetődött Wat Tyler pillantása a király egyik fegyvernökére, aki ott állt a király mögött a király kardjával. Ádázul gyűlölte Tyler ezt a fegyvernököt, mióta egyszer összeszólalkoztak, s az csúnyán leteremtette. „Nicsak – így Tyler –, hát te itt vagy? No, ide a tőrödet." „Eszemben sincs – vágott vissza amaz –, már miért adnám oda?" Szol-

gájára nézett a király: „Add oda, lovag." Így hát átadta kénytelen-kelletlen. Tyler megfogta, és forgatni kezdte kezében, aztán megint rákezdte: „Ide azzal a karddal is." „Azt már nem – mondta a fegyvernök. – Ez a király kardja. Nem vagy rá érdemes, hogy kézbe vedd, te, te paraszt! Állnánk csak ketten itt, szemtől szembe, bizony nem mernél így beszélni, még ha mindjárt akkora darab aranyat remélhetnél is érte, mint az a Szent Pál-templom ott!" „Hitemre – mondta Tyler – ne lássam meg a holnapot, ha ez ma itt nem hagyja a fejét!" Ekkor ért oda a londoni lordmajor tizenkettedmagával, mind jól fölfegyverkezve díszes köntöse alatt. Áttörték magukat a tömegen; látja a lordmajor, hogy nem fér a bőrébe ez a Tyler. Így támadt rá: „Hé paraszt, hogy merészelsz így beszélni a király jelenlétében? Ez már több a soknál!" Most már a király is haragra gerjedt: „Major, tartóztasd le!" Tyler meg, ügyet sem vetve arra, hogy a király szól, így vágott vissza a lordmajornak: „Neked meg mi közöd hozzá, hogy mit teszek, meg mit mondok?" „Hogy mi közöm? – így a lordmajor, már a királyhoz érve. – Te büdös paraszt, hogy mersz így beszélni természetes uram jelenlétében? Ezért megfizetsz, ha addig élek is!" Kivonta hosszú kardját, nekirugaszkodott, és úgy a fejéhez vágott Tylernek, hogy az menten a földre zuhant, lova lába elé. Körülvették mindjárt, így nem láthatták az odagyűlt emberek, akik az ő híveinek mondták magukat. A király egyik fegyvernöke, John Standish nevű, leszállt lováról, kivonta jó kardját, s leszúrta vele Tylert. De most már észrevették azok az ott összecsődült eszeveszett emberek, hogy kapitányukat megölték. Összesúgtak: „Megölték kapitányunkat! Gyerünk, gyerünk, vágjuk le mindet!" Kezdtek is csatasorba rendeződni, íjaikat elővenni, már akinek volt íja.

A király ekkor nagy vakmerőségre vállalkozott, ez azonban szerencsés kimenetelű lett. Ez történt: mihelyt levágták Tylert, megsarkantyúzta lovát, és otthagyta embereit e szavakkal: „Maradjatok itt! Senki se kövessen!" Elébe ment azoknak az esztelenneknek, akik éppen kapitányuk halálának megbosszulására készültek, s így beszélt hozzájuk: „Mit akartok, urak? A ti kapitányotok én vagyok egyedül, senki más. Én vagyok a ti kapitányotok. Nyughassatok!" S a tömeg legnagyobb része, maga előtt látva a királyt s hallva szavát, megtörve, szinte megbabonázva oszolni kezdett. Ezek voltak a békésebb természetűek; a leggaládabbak azonban nem távoztak, sőt még kihívóbban kezdték rendezgetni soraikat, kimutatva, hogy nem kis dologra készülnek.

A király visszatért embereihez tanácsot kérni. Azt a tanácsot kapta, hogy húzódjanak a mezőkre, fel kell készülni a harcra, mert a menekülésnek semmi értelme. Így beszélt a lordmajor: „Így lesz jó, így kell cselekednünk; úgy gondolom, tüstént segítségünkre sietnek Londonból a mi pártunkon levő becsületes emberek, akik híveikkel együtt jól felfegyverkezve otthon várakoznak most."

Eközben vészkiáltás járta be London utcáit: „Ölik a királyt! Ölik a lordmajort!" Erre minden rendű és rangú becsületes ember, a király pártján levők, fegyverestül kirohantak házukból, s száguldottak Smithfield felé, ki a mezőkre, ahol a király tartózkodott embereivel. Hamarosan hét- vagy nyolcezerre növekedett számuk. A legelsők között volt Robert Knolles úr és Perducas d'Albret úr, szép számú emberével, kilenc londoni városi tanácsos, több mint száz fegyveressel, aztán egy Nicholas Brembre nevű, nagy hatalmú londoni férfi, aki a király színeit viselte, nyomában nagy sereg emberrel. Ezek, ahogy megérkeztek, úgy álltak csatarendbe a király körül. A másik oldalon álltak az elvetemültek rendezett sorokban, harcra készen, velük a király zászlai.

Három emberét ütötte lovaggá ott a király: az első volt a londoni lordmajor, John Walworth úr, a második John Standish úr s a harmadik Nicholas Brembre úr. Ezután megbeszélést tartottak az ott levő főurak. „Mit tegyünk mármost? Előttünk az ellenség, nyomban megölnek minket, mihelyt fölényben érzik magukat." Robert Knolles úr amellett kardoskodott, hogy támadják meg őket, és öljék meg mindet, de a király ebbe nem egyezett bele. Azt mondta, nem akarja, hogy így történjék. „Azt akarom, hogy menjetek oda visszakérni zászlaimat, majd meglátjuk, hogyan viselkednek válaszképpen. Mindenképpen, szép szóval, vagy másképpen, vissza akarom kapni zászlaimat." „Ez jó lesz" – helyeselt Salisbury gróf. Odaküldték legott a három új lovagot. Mentek is, jelezve jöttükben, hogy ne lőjenek, mert tárgyalni akarnak. Hallótávolságba érve beszélni kezdtek amazokhoz, ilyenformán: „Ide hallgassatok! Azt parancsolja a király, hogy küldjétek vissza zászlait. Reméljük, így megbocsát nektek." Át is adták nyomban. Az is megparancsoltatott a király nevében, hogy mindenki fejvesztés terhe mellett szolgáltassa vissza a kapott *[kiváltság]* leveleket. Egyesek, de korántsem mind, elő is hozták. Szemük láttára tépette szét a leveleket a király.

Azt is megtudhatják, és tudják is meg kegyelmetek, hogy a zászlók visszaadtával megbomlottak az elvetemültek sorai, legtöbbjük íját el-

hányva menekült London felé. Robert Knolles úr háborgott is, miért nem rohanták meg és mészárolták le őket; de hát a király nem akarta. Bosszút áll majd más módon, mondta, s úgy is tett valóban.

Eltakarodtak hát azok a háborodottak, menekültek fejvesztve. A király, a főurak és kíséretük rendezett sorokban vonultak vissza Londonba, szívükben nagy örömmel és megkönnyebbüléssel. A király első útja anyjához, a hercegnéhez vezetett; a hercegné a La Réale-palotában, a Ruhatárban volt már két napja, halálos rettegésben, nem is ok nélkül. Meglátván fiát, a királyt, nagy öröm töltötte el szívét: „Ó, jó fiam, mint szenvedtem ma miattad, mily rettenetes félelmet álltam ki!" Így válaszolt a király: „Valóban, úrnőm, jól tudom én. De most az örömnek s vígságnak van itt az ideje s az Úr dicséretének, mert a mai napon megmentettem birodalmamat, az angol királyságot, amely már elveszettnek látszott." Így töltötte az időt e napon a király anyja oldalán, a főurak pedig szívükben megnyugodva hazatértek, ki-ki a maga kastélyába.

Kihirdették városszerte a király nevében, hogy minden nem londoni ember vagy olyan, aki nem lakik legalább egy esztendő óta Londonban, köteles eltávozni vasárnap pirkadatig, mert ha ebben az órában még ott találtatik, felségárulás vádja alá esik, és fejét veszik. Senki sem mert ellenszegülni a felhívásnak, s hazaindult nyomban lógó orral minden rendű és rangú népség, még e szombati napon. John Ballt és Jack Strawt egy düledező viskóban találták meg; biztonságban hitték magukat benne, ám éppen saját híveik jelentették fel őket. Megörült módfelett elfogatásukon a király s a főurak, fejüket is vették mindjárt meg a már halott Tylernek is, s a fejeket kicserélték a londoni hídon azon derék emberekével, akiket e gazok fejeztettek le csütörtökön.

Futótűzként járták be a hírek London környékét azon más vidékekről való emberek jóvoltából, akik a gaz zendülők felől jöttek kérdezősködni; de fordultak is vissza nyomban, egy lépést sem merészkedtek tovább. Elhordták irhájukat mind.

[Ez az az ún. maillotin felkelés (1382), nevét a felkelők kalapácsszerű fegyveréről kapta. Elsősorban a kíméletlen adóztatás ellen irányult.]

Ekkortájt kezdtek lázadozni királyuk és tanácsosai ellen a párizsiak is, mert az uralkodó *[VI. Károly]* és tanácsa vissza akarta az egész királyságban állítani a rendkívüli adókat, a sóadót, füstpénzt és egyéb adókat, amiket az akkori király atyja, [V.] Károly idejében szedtek. Felhördültek erre a párizsiak: az áldott emlékezetű [V.] Károly király, mikor még élt, megszabadította őket e terhektől, fia pedig Reimsben koronázása napján megerősítette az adók eltörléséről hozott határozatot. Az ifjú király és tanácsosai kénytelenek voltak Párizsból átköltözni Meaux-en-Brie-be.

Alighogy a király kitette lábát Párizsból, fegyvert ragadott a köznép. Megölték azokat, akik az adókat kiagyalták, feltörték a börtönöket, kifosztották a házakat, elrabolták, ami csak a kezük ügyébe akadt, megrohanták a város püspökének házát, feltörték ott a börtönt, és kiszabadították Hugues Aubriot-t, aki a Châtelet főbírájának rangját viselte hosszú ideig [V.] Károly életében; de a sok gonoszság miatt, amelyet tett, és amelyet az ő beleegyezésével tettek, elítélték, és bezárták az Oubliette-nek nevezett tömlöcbe, és többen voltak, akik azt kívánták, hogy égessék meg, de ez a párizsi alja nép kiszabadította. Ez történt vele a városiak lázadása következtében; amilyen gyorsan csak tudott, elmenekült, Burgundiába futott, mert onnan származott, és elbeszélte barátainak viszontagságait.

A párizsiak e napokon mindaddig, míg lázadásuk tartott, sok gonoszat tettek, ami erősen ellenére volt mindazoknak a derék embereknek, akik nem álltak az ő pártjukon; ha mindenki velük tartott volna, bizony nagyon rosszra fordultak volna az ügyek. A királyt, aki Meaux-ban tartózkodott, és nagybátyjait, Anjou, Berry és Burgund hercegét nagyon megdöbbentette és meglepte ez a híradás.

Elhatározták, hogy elküldik tárgyalni Coucy urat, a bölcs lovagot, csendesítse le őket, mert ő értett legjobban a velük való bánásmódhoz.

Enguerrand de Coucy úr nem sereggel ment Párizsba, hanem csupán háza népével; megszállt házában, magához hívatta a legizgágábbakat,

és szép szóval elmagyarázta nekik, milyen rosszul tették, hogy megölték a király tisztviselőit, betörtek a házakba, és kiszabadították a rabokat a király börtöneiből. Ha a király és tanácsosai úgy akarnák, keményen megbüntetnék őket, de ezt nem akarja *[a király]*, mert mindennél kedvesebb neki Párizs, hiszen szülővárosa és királysága székhelye. Ezért nem akarja, hogy elpusztuljon a benne lakókkal egyetemben. Elmagyarázta nekik Coucy uram, hogy ő közvetíteni jött, hogy egyezségre juthassanak, hogy kérni fogja a királyt és nagybátyjait, bocsássák meg a párizsiak bűneit. Azok azt válaszolták, hogy nem akarnak sem háborút, sem ellenségeskedést urukkal és királyukkal, csak az adók és hozzájárulások megszüntetését kívánják; mentsék fel őket alóluk, majd támogatják ők a királyt más módon. „Hogyan?" – kérdezte Coucy úr. „Úgy, hogy hetente kifizetünk bizonyos összegű aranyat és ezüstöt egy bizonyos embernek, aki azt beszedi, hogy így segítsük, a többi franciaországi várossal karöltve, fenntartani a király zsoldosseregét." „És mennyire rúgna ez a heti összeg?" „Abban majd megállapodunk" – válaszolták a párizsiak. Íme tehát, olyan ügyesen forgatta a szót Coucy úr, hogy a párizsiak saját magukat adóztatták meg, saját elhatározásukból fizettek heti tízezer frankokat egy kijelölt adószedőnek.

Ezzel tért vissza Coucy úr a brie-beli Meaux-ba, a királyhoz és nagybátyjaihoz. A felség azt a tanácsot kapta, hogy fogadja el a párizsiak ajánlatát; csak legyen nyélbe ütve a dolog, akkor majd lassanként újra kézbe lehet venni őket, mert aztán a többi város is követni fogja a párizsiak példáját; s később emelkedik magasabbra is az az összeg. Coucy úr visszatért Párizsba, s vitte a párizsiaknak a király beleegyezését, de intette őket, hogy tartsák meg a szerződést, ahogy ígérték. Meg is tartották szavukat a párizsiak szívesen, adószedőt állítottak, hogy beszedje az összeget minden héten, azzal a kikötéssel, hogy a pénzt Párizs szükségletein kívül nem szabad semmi másra fordítani, mint a fegyveresek zsoldjának kifizetésére, ha szükség van zsoldosokra; de egy fillér sem szolgálhatja sem a király, sem nagybátyjai személyes hasznát. Így mentek egy ideig a dolgok, a párizsiak békében maradtak. Csak az keserítette el őket, hogy a király nem tért vissza a városba.

Ugyanígy lázadt fel Rouenban is az alacsony nép, megölték a királyi várnagyot, a vár őrzőit meg a rendkívüli és a sóadó beszedőit. Mikor Franciaország királya, aki Meaux-ban időzött, értesült erről, tanácsával együtt erősen szívére vette e hírt, mert tartottak tőle, hogy a francia ki-

rályság többi városa is hasonlóan cselekszik. Azt tanácsolták a felségnek, hogy menjen személyesen Rouenba. Valóban ezt tette, és lecsillapította a háborgó népet; megbocsátotta várnagya halálát és minden vétküket; azok kijelöltek maguk közül egy adószedőt, akinek hajlandók hetente kifizetni ennyi és ennyi forintra rúgó összeget. Ettől megnyugodtak. Ítéljék hát meg kegyelmetek ezt az ördöngösséget, mely felütötte fejét Franciaországban! S mindezt a gentiektől tanulták el, akikről az egész világon azt mondogatta a köznép, hogy ők az igazi derék emberek, mert bátran megvédik szabadságjogaikat; szeretnie és becsülnie kell őket mindenkinek!

[Flandria grófja ostromolja Gentet, és feldúlja a Genttel szövetséges Geraardsbergent.]

A genti éhínség (1382)

Fentebb elbeszéltem, hogyan dúlták és égették fel Geraardsbergen városát, és hogyan maradt abba Gent ostroma, amelyet azért szakított meg a gróf, mert unokaöccsét, az ifjú Enghien urat csapdába ejtették, és megölték Gent előtt. Azóta nem harcoltak többé a gentiek ellen, csak éppen elvágták közlekedési útjaikat. Az egész ország a grófot támogatta a gentiek ellen, csupán a Vier-Ambachten tartott velük, ily módon néha hullott valami a gentiek asztalára. Aalst grófságból is kaptak némi élelmet. Flandria grófja megtudta, hogy Aalst grófságból és a környező falvakból tejet, vajat meg sajtot juttatnak Gentbe, és sietve megszüntette ezt az állapotot: parancsot adott a dendermondei helyőrségnek, égessék fel azt a vidéket. Úgy is történt, amint parancsolta; az ottani szegényeknek, akik állattartásból éltek, mindenüket elvesztve futniuk kellett Brabantba és Hainaut-ba, s a legtöbbjük koldulásra kényszerült ott. De maradt még egy vidék, a Vier-Ambachten nevű, amely Gent élelmezését elláthatta, mert ez a vidék hozzáférhetetlen volt.

A gróf egész télen megakadályozta, hogy akár csak egyetlen szem búza is érkezzék Gentbe, akár vízen, akár szárazon; sikerült kieszközölnie unokafivéreinél, Brabant hercegénél és Albert hercegnél, hogy vidé-

kük bezáruljon a gentiek előtt. Csak lopva és nagy kockázat árán vihetett nekik bárki élelmet. Volt is nagy ijedelem Gentben. Mondogatták a bölcsek, hogy mindannyiuk éhenveszte lesz a vége ennek, mert üresen állnak a magtárak, egy icce gabona nem sok, annyit sem találhatni bennük, nem kap egy morzsányi kenyeret sem pénzéért a nép. S ha érkezett valami a pékekhez, fegyveres erővel kellett őriztetni a házukat, nehogy az éhező tömeg betörjön, pedig szánalom volt látni és hallani e szegényeket, tisztes férfiakat, nőket és gyermekeket, akik ily nagy bajba kerültek. Naponta hallgathatta a sirámokat és panaszszavakat a főkapitány, Filips van Artevelde. Sajnálta is nagyon a népet, s több bölcs rendeletet hozott; ezek növelték jó hírét: felnyittatta az apátságok és a gazdagok magtárait, és bizonyos, maga meghatározta pénzösszeg ellenében gabonát osztatott. Ez sokat javított Gent helyzetén.

Titokban jött néha Hollandból és Zeelandból bor meg eleség, liszt vagy kenyér; nagy segítséget jelentett ez, mert igen hamar végük lett volna enélkül. Brabantban a herceg fővesztés terhe mellett tiltotta meg, hogy bármit is szállítsanak nekik; de ha életük kockáztatásával maguk mentek kérni, kaphattak, vagy vásárolhattak. Nagyböjtkor kerültek csak igazán bajba: böjti ételük nem volt semmi.

Ackerman Brabantban és Liège-ben (1382)

Elindult akkor egy legalább tizenkétezer zsoldosból és más fegyveresből álló had Brüsszelbe. Mind csupa csont és bőr volt már az éhezéstől. Zárt kapukra találtak, mert a brüsszeliek féltek tőlük, nem tudva, mit akarnak. Brüsszel alá érve elküldtek maguk közül néhányat fegyvertelenül a város főbírája *[Ammann]* és az esküdtek elé azzal, hogy kérjék meg őket, az Isten szerelmére, essék meg rajtuk a szívük, és adjanak élelmet a pénzükért, mert éhen vesznek, pedig csak javát akarják az országnak. Megszánták őket a brüsszeliek, és vittek nekik ételt-italt, hadd lakjanak jól. Körülbelül három hetet töltöttek a vidéken, hogy összeszedjék magukat valahogyan, de a városokba nem mehettek be. Elmentek egészen Leuvenig *[Louvain];* e város lakóinak ugyancsak megesett rajtuk a szívük, és sok jót tettek e fegyveresekkel, akiknek vezére

és kapitánya Frans Ackerman volt. Ő látta el őket tanácsokkal az úton, és vezette nevükben a városokkal folytatott tárgyalásokat.

Míg a gentiek Leuven vidékén tartózkodtak, Frans Ackerman tizenkettedmagával Liège városába ment, a főemberek elé járult, és olyan jól beszélt, hogy a liège-iek Arend van Horn püspök úrral egyetértésben elhatározták, hogy követeket küldenek Flandria grófjához, és kieszközlik, hogy megbékéljen a gentiekkel. Így beszéltek Ackermanhoz és társaihoz: „Ha Liège vidéke oly közeli szomszédságban feküdnék hozzátok, mint Brabant és Hainaut, bizony nemcsak így segítenénk rajtatok, mert jól tudjuk, hogy amit tesztek, joggal teszitek és kiváltságaitok megőrzése érdekében. De azért így is megtesszük, ami módunkban áll, hogy lássátok, jó szívvel vagyunk irántatok. Ti is kereskedők vagytok; nos, a kereskedők portékái arra valók, hogy mindenüvé eljussanak. Nyugodtan szedjetek össze vidékünkön öt-hatszáz szekérre való lisztet és gabonát, csak fizessétek meg az árát az embereknek. Áruinkat át fogják engedni Brabanton, nincs velünk semmi bajuk az ottaniaknak, nekünk sem ővelük. Brüsszel ugyan zárva vagyon előttetek, de jól tudjuk mi azt, hogy nem a maguk jószántából zárták be előttetek kapuikat az ott lakók, hanem kényszerből, mert hiszen együtt éreznek veletek, csak hát Brabant hercege meg a hercegné inkább unokafivéréhez, Flandria grófjához húz. Nincs is semmi csodálnivaló rajta, hiszen a nemesurak mindig összetartanak." Jólesett nagyon a gentieknek a liège-iek szívből jövő jótéteménye, köszönték is erősen, és mondták, hogy nagy szüksége lenne még több ilyen barátra Gent városának.

Elvégezvén dolgukat Frans Ackerman és a Liège-be vele ment genti polgárok, elbúcsúztak a liège-i városi tanácsosoktól, akik kísérőket rendeltek melléjük a szekerek és a rakomány összeszedésére. Együtt is volt két nap alatt a hatszáz, gabonával és liszttel teli szekér; mert erre a két dologra volt leginkább szükségük. Elindult a rakomány, Leuven és Brüsszel között haladt a hosszú szekérsor.

Visszatérőben Frans Ackerman elbeszélte azoknak, akik vele voltak Leuvennél, hogy milyen szeretetet és udvariasságot tanúsítottak velük szemben a liège-iek, és hogy mit ígértek; elmondotta nekik, hogy elmegy Brüsszelbe, Brabant hercegasszonyához, és megkéri jó Gent városa nevében, hogy kegyeskedjék *[üzenetet]* küldeni urukhoz, Flandria grófjához, hogy tárgyaljon vele a békéről: „Isten legyen velünk!" – felelték a katonák. Frans Vilvoordéból Brüsszelbe ment.

Brabant hercege *[Vencel]* ekkor éppen Luxembourg-ban tartózkodott, ügyeit intézte. Frans mindössze harmadmagával ment be Brüszszelbe, a hercegné *[Johanna]* engedélyével, aki látni akarta őket. Fogadta a három embert koudenbergi kastélyában, vele volt tanácsosainak egy része is. A három férfi térdre ereszkedett a nagyasszony előtt, s nevükben így beszélt hozzá Frans: „Szeretve tisztelt asszonyunk jóindulatához fordulunk, essék meg szíve a gentieken, akik hasztalan igyekeznek visszanyerni uruk kegyét és megbékélni vele, hiába minden fáradozásuk. De ha asszonyunknak méltóztatnék kezébe venni ügyünket, és sikerülne valamely módon büszkeségétől eltérítenie a gróf urat, hogy megszánjon bennünket, nagy jótétemény lenne az. Liège-i jó barátaink és szomszédaink is ennek érdekében fáradoznának, ha asszonyunk méltóztatná kézbe venni ügyünket." Erre igen szelíden azt felelte a hercegné, hogy igen fájlalja, hogy ilyen viszály van fivére, a gróf és ő közöttük, s hogy már régen közbelépett volna békítő szándékkal, ha módja s képessége lett volna rá. „De annyiszor magukra haragították kegyelmetek, annyiszor szálltak szembe vele, hogy most már nemigen fog elpárologni haragja. Mégis megpróbálom szívesen Isten és a könyörületesség nevében. Elküldök hozzá, megkérem, jöjjön Tournai-ba, ott lesznek az én tanácsosaim, kegyelmetek dolga pedig elintézni, hogy ott legyen Hainaut és Liège tanácsa, hisz róluk azt mondják, hogy kegyelmeteket támogatják." „Így lesz, nagyasszony, hiszen megígértük."...

Nagy örömmel hallották a gentiek a hírt, hogy több mint hatszáz teli szekér élelem érkezik – mert annak nagy szükségét látták –, s bár ez a Liège-ből jövő szállítmány két hétre sem volt elegendő, így is nagy szerencsét jelentett szerencsétlenségükben. Hatalmas tömeg indult Gentből a szekérsor elé, mintha körmenetbe mennének, mert valóban nagy ünnepnek számított ez nagy nyomorúságukban. Összekulcsolt kézzel estek térdre a kereskedők s a kocsihajtók előtt... A lisztet s gabonát bizonyos térítés ellenében szétosztották a leginkább szűkölködők között...

Flandria grófja, ki Bruggében volt, értesült mindenről, tudta, hogy végszükségben vannak a gentiek. Gondolhatják kegyelmetek, hogy nem nagyon fájdította szívét a dolgok ilyetén állása, de tanácsosaiét sem, Giselbert Mahuét és fivéreiét meg a genti kis céhek atyamestereiét és a harelbekei polgármesterét, mert szívesen látták volna Gent város pusztulását.

1381 [1382] márciusában és áprilisában történtek ezek a dolgok. Flandria grófja elhatározta, hogy az eddigieknél hatalmasabb sereggel veszi ostrom alá Gentet. Azt hitte, lesz ereje betörni a Vier-Ambachtenba, hogy porig rombolja az egészet, mert nagy segítséget kaptak innen a gentiek. Közölte szándékát minden flandriai várossal, hogy készenlétben álljanak, mert a bruggei Szent Vér* körmenet napja után Gent ostromára fog vonulni, hogy elpusztítsa a bent levőket, és írt valamennyi hainaut-i lovagjának és fegyvernökének, hogy egy héten belül legyenek nála Bruggében.

A flandriai gróf minden rendelkezése és készülődése ellenére Brabant hercegné, Liège püspöke és Albert herceg addig fáradozott, míg Tournai városába kitűzték tanácsaik ülésének napját, amely ülésen a békeszerződésről lesz szó. A mondott uraknak és Brabant úrasszonyának kérdésére a gróf, bár tenni éppen az ellenkezőjét akarta, beleegyezett, megígérte, hogy ott lesz.

Összeült a tanácskozás Tournai városában a húsvét utáni vasárnapon, 1382-ben. Részt vett rajta tizenkét tekintélyes ember a liège-i püspökségből, a városokból meg egy roppant bölcs lovag, Lambert d'Oupey úr; Brabant hercegnéje is elküldte tanácsosait, képviseltették magukat a jelentősebb brabanti városok, továbbá Albert herceg Hainaut grófságból: ő főbíráját *[bailli]*, Simon de Lalaing uramat küldte el egyéb emberekkel együtt. Mindezek összegyűltek Tournai-ban, már húsvét hetében. A gentiek tizenkét emberüket küldték el, élükön Filips van Arteveldével. A gentiek úgy egyeztek volt meg, hogy szilárdan tartják magukat mindahhoz, amivel ez a tizenkét ember visszatér, csupán annyit

* A Szent Vér, a legenda szerint Krisztus vére, nagyon tisztelt ereklye volt; a XII. században került Bruggébe.

kötöttek ki, hogy egyetlen gentit sem ítélhetnek halálra; akit viszont a gróf nem akar megtűrni a városban, azt örökre száműzik az egész grófságból. Erre az eshetőségre felkészülve rendeztek el mindent. Filips van Artelvelde, noha még csak rövid idő óta volt Gent főkapitánya, a száműzöttek között akart lenni, ha netán megharagította a grófot, mert nagyon szánta a genti szegény népet. Mindenesetre Tournai-ba indultakor férfiak, asszonyok, gyermekek vetették magukat lába elé, összetett kézzel könyörögve, hogy bármi súlyos áron is, de szerezze meg városuknak az annyira óhajtott békét. Artevelde nagy szánalmat érzett, s meg akarta cselekedni a fentebb említetteket.

Brabant, Hainaut és Liège küldöttei, akik a békéről tárgyalni mentek Tournai-ba, három napig vártak a grófra, de hiába, mert csak nem érkezett meg, és nem is volt semmi remény, hogy megérkezik; nagyon csodálkoztak ezen, majd megegyeztek, hogy küldötteket menesztenek hozzá Bruggébe, ahol akkor éppen tartózkodott. Így is tettek, elküldték Crupeland urat Brabantból, Hainaut-ból Guillaume de Hérimezt, továbbá hat polgárt e három tartományból. Amikor a gróf színe elé járultak a lovagok, igen jól fogadta őket, és azt felelte: jelenleg nincs szándékában Tournai-ba menni, de mert ide fáradtak hozzá Bruggébe, s nővére, Brabant úrnője, unokafivére, Albert herceg meg a liège-i püspök kedvéért hamarosan végleges választ küld tanácsosaival Tournai-ba és javaslatot arról, hogy mit kíván. *[Az üzenet szerint]* soha meg nem békül a gentiekkel mindaddig, míg a város minden tizenöt és hatvan év közötti férfia fedetlen fővel, ingben és nyakában hurokkal elébe nem járul Brugge és Gent között, ott ő majd tetszése szerint eldönti, megbocsát-e, avagy halniuk kell-e mindannyiuknak. *[A hainaut-i főbíró azt tanácsolta a gentieknek, vessék alá magukat a gróf akaratának, úgysem öl meg mindenkit, csak akire haragszik, de talán azoknak is megbocsát].* „Uram – felelte Filips van Artevelde –, arra nincs felhatalmazásunk, hogy ebbe belevigyük Gent városának jó lakosait, és nem is tesszük ezt. Ám ha a többi genti, hallván a gróf úr kívánságát, beleegyezik, rajtunk nem fog múlni, hogy megteszik-e, vagy sem." *[Gent küldöttei ezután visszatérnek városukba.]*

Időközben újból fellázadtak a párizsiak, amiért a király távol tartotta magát városuktól, s csak környékét járta; félni kezdtek, hogy egy éjszaka fegyverekkel betör, és leöldösteti a neki nem tetszőket. Hogy elkerüljék tehát ezt a veszélyt és ezt a támadást, éjszakai őrségeket állítottak az utcakereszteződéseken, és láncokat feszítettek ki, nehogy akár lovon, akár gyalogosan rájuk törhessenek, s ha bárki ismeretlennel találkoztak a kilencórai harangszó után, azonnal megölték. Gazdag és tekintélyes emberek őrködtek vagy harmincezren, állig felfegyverezve, olyan alaposan, hogy egy lovag se jobban. Szolgáik, egész háznépük fegyverben állt, kinek-kinek mekkora háza népe volt; vas- és acélkalapácsokat hordtak és félelmetes buzogányokat, acélsisakok bezúzására is alkalmasakat. Ha összejöttek (parókiánként jöttek össze), azzal biztatgatták egymást, hogy meg tudják védeni magukat minden segítség nélkül, akár a világ legnagyobb urával szemben is. Párizs város portyázóinak és kalapácsosainak nevezték magukat.

Filips van Artevelde szózatot intéz Gent népéhez (1382)

A békére vágyó rengeteg sokaságú köznép rendkívül megörült Filips van Arteveldéék visszatértének. Azt hitték, jó hírekkel jönnek. Elébe mentek, s nem tudták megállni, hogy meg ne kérdezzék, mit végzett. „Ó, kedves Filips urunk, vidítson fel bennünket!" Nem válaszolt semmit Filips, csak ment tovább lehajtott fővel, de minél inkább hallgatott, annál inkább a sarkában voltak, és annál inkább zaklatták a hírekért. Míg hazaért, egyszer-kétszer odaszólt nekik: „Menjetek most haza, Isten majd megsegít. Reggel kilenckor legyetek a pénteki vásárok terén *[Vrijdagmarkt]*, és meghallotok minden hírt." Ennél többet nem tudtak kihúzni belőle. És bizony mondhatom, hogy minden rendű és rangú embernek torkában dobogott a szíve.

Hazament Filips meg a Tournai-ban vele voltak. Akkor Pieter van den Bossche kereste fel, hogy híreket halljon; bezárkóztak egy szobába,

Pieter megkérdezte Filipstől, hogy mit végzett. Így felelt az, semmit nem akarva eltitkolni: „Istenemre, Pieter, abból, amit Flandria ura üzent tanácsosaival, úgy látszik, hogy senki emberfiának nem akar kegyelmezni Gent városában." „Hitemre – mondta Pieter van den Bossche –, tulajdonképpen igaza van ebben, hiszen mindenki egyaránt részes abban *[amiért haragszik a városra]*. Nos, elértem hát célomat meg néhai jó Jan Hyoens mesteremét, mert most aztán úgy belekerült a város a csávába, hogy azt sem tudjuk, melyik végénél fogva kezdjük kihúzni. Most van szükség bölcs és bátor emberekre, majd elválik, akadnak-e Gentben ilyenek. Még néhány nap, és Gent vagy a legmegbecsültebb, vagy a legmegalázottabb városa lesz a keresztény világnak. De legalább, ha meg kell halnunk, nem halunk egyedül. Gondolja át kegyelmed az éjszaka, hogyan számolhat be holnap úgy a tournai-i tárgyalásról, hogy mindenki tetszését kivívhassa, mert kegyelmed nagy becsben áll az egész népnél, mégpedig két okból: egyrészt mert nagyon szerették itt valaha atyját, Jacob van Arteveldét, másrészt, mert mint városszerte beszélik, nagyon szépen és bölcsen szól kegyelmed. Ezért hát erősen hiszik, és követik majd életre-halálra, amit mondani és tanácsolni fog nekik kegyelmed. Én is ezt teszem majd. Csak aztán megfontoltan szóljon, úgy, hogy becsülettel meg is tudja tartani azt, amit ajánl." „Jól mondja kegyelmed! – válaszolta Filips. – Magam is olyan beszédet tervezek, úgy akarom lefesteni Gent helyzetét, hogy mindnyájan vagy becsületben élünk, vagy együtt kell halnunk, nekünk magunknak is, akik jelenleg a város kormányzója, illetve kapitányai vagyunk." Ezen az éjszakán egyelőre nem történt semmi több. Elköszöntek egymástól, Pieter van den Bossche hazament, Filips van Artevelde otthon maradt. Így telt el ez az éjszaka.

Elhihetik kegyelmetek, hogy mikor felvirradt az a várva várt nap, amelyen Filips van Arteveldének be kellett számolnia arról, hogy mivel tért meg Tournai-ból, a város összes lakója a pénteki vásárok terére gyűlt. Szerda reggel volt. A tömeg zsúfolásig megtöltötte a teret. Pontosan kilenc órakor megérkezett Filips van Artevelde, Pieter van den Bossche, Pieter de Winter, Frans Ackerman a többi kapitánnyal és mindazok, akik Tournai-ban voltak. Felmentek a csarnokba, Filips van Artevelde kiállt az ablakba, és beszélni kezdett: „Jó gentiek, tudjátok meg az igazságot. Az igen tisztelt és nemes brabanti hercegnének, azután a mi szeretett és nemes lelkű urunknak, Albert hercegnek, Hainaut,

Holland és Zeeland helytartójának, végül Liège püspök urának kérésére és indítványára tárgyalást tűztek ki Tournai-ba az elmúlt napok egyikére, amelyre hivatalos volt urunk, Flandria grófja is. *[Híven és részletesen elbeszéli a történteket, majd így fejezi be:]* Gróf urunk azt akarja (és ettől nem hajlandó elállni), hogy minden tizenöt és hatvan év közötti genti férfi, kivéve az egyháziakat, ingben, hajadonfőtt, mezítláb, nyakában hurokkal hagyja el Gent városát, s menjen ki Deinzén túlra, a Buscampveld síkságra. Ott fog várni minket Flandria ura, embereivel együtt. Ha majd meglát minket így és térden állva, összekulcsolt kézzel kegyelemért könyörögve, akkor majd megbocsát nekünk, ha úgy tetszik neki. De abból, amit tanácsa előadott, nem világlik ki, nem kell-e csúfos halállal halnia büntetésből az odamenők nagy részének. Nos hát, gondoljátok meg, akarjátok-e a békét ilyen áron."

Mikor Filips idáig ért, bizony szánalom volt látni a férfiakat, asszonyokat, gyermekeket, amint ott zokogtak, és kezüket tördelték, siratták előre férjüket vagy apjukat, fivéreiket, szomszédaikat, barátaikat. Mikor a siránkozás kissé alábbhagyott, Artevelde felkiáltott: „Nyugalom, elég már!" és elhallgattak azon nyomban. Így folytatta: „Jó gentiek, összegyűltetek ím, itt e helyen, Gent népének legnagyobb része. Hallottátok, amit mondtam. Az egyetlen megoldás az, hogy gyorsan határozzunk, hiszen látjátok, mennyire híjával vagyunk az élelemnek: ebben a városban harmincezer ember két hete színét sem látta a kenyérnek. Nos, a következő három megoldás között kell választanunk. Az első ez lehet: bezárkózunk városunkba, majd bemegyünk templomainkba, meggyónunk, aztán meghalunk tiszta lélekkel, mint mártírok, akiknek nem akartak kegyelmezni. Így Isten majd megkegyelmez lelkünknek, s hová hírünk majd eljut, mindenütt azt fogják mondani, hogy bátran és becsületben végeztük életünket. A második megoldás, hogy mindnyájan, férfiak, asszonyok, gyermekek, urunk elé járulunk, fedetlen fővel, mezítláb, kötéllel a nyakunkon. Nem lehet olyan kegyetlen szívű, hogy meg ne szánja a szegény népet, ha így meglátja. Én majd saját fejemet ajánlom fel, hogy lecsillapítsam haragját. Szívesen meghalok szeretett genti népemért. Végül pedig azt is tehetjük, hogy kiválasztunk öt-hatezer embert a lakosok közül, a legalkalmasabbakat és legjobban felfegyverzetteket, és így vonulunk elébe Bruggébe. Harcolni fogunk. Ha elveszünk, becsületben veszünk el, Isten és a világ szánni fog bennünket, s azt fogják mondani, hogy bátran kiálltunk szabadságjogainkért.

Ha pedig e csatában velünk lesz az Isten, aki, amint azt atyáink beszélik, olyan erőt adott hajdan Judit kezébe, hogy megölhette Holofernészt, Nabukodonozor hadvezérét, s ezáltal az asszírok vesztét okozta, mondom, ha Isten velünk lesz a csatában, mi leszünk a legmegbecsültebb, legdicsőbb nép, aki valaha is élt a rómaiak óta. Fontoljátok meg hát, melyiket választjátok e három közül, mert az egyiket meg kell tennünk."

Erre azt válaszolták a közelebb állók, akik jobban hallották: „Jó urunk, mi mindnyájan megbízunk benned, mondd meg hát te, mit tegyünk." „Istenemre! ezt – felelte Filips –: vonuljunk fegyverrel urunk elé, Bruggében megtalálhatjuk. Ha megtudja, hogy oda vonultunk, ő is fegyverrel jön ránk, és harcol majd ellenünk, mert gyűlölnek minket a bruggeiek, meg gőgösek is szerfölött, így azt fogják tanácsolni neki, támadjon ránk. Akkor aztán, ha Isten úgy akarja, hogy legyőzzük ellenségeinket, rendbe jön minden, és mi leszünk a világ legmegbecsültebb népe. Ha pedig legyőzetünk, hát becsületben halunk meg. Isten magához fogadja lelkünket. Gent többi lakosa pedig megmenekül, gróf urunk megbocsát az életben maradtaknak."

Mind egyhangúan így válaszoltak: „Úgy akarjuk, amint mondtad." Ekkor Filips így szólt: „Akkor hát, jó urak, ha ez a szándékotok, legyen Isten nevében. Térjetek vissza otthonotokba, és készítsétek elő fegyvereiteket, mert úgy határoztam, hogy holnap elindulunk Brugge alá, mivel itt már nincs maradásunk. Öt nap múlva meglátjuk, dicsőségben élhetünk-e, vagy el kell-e pusztulnunk. Biztosaim házról házra járva válogatják majd össze a legalkalmasabbakat és legjobban felfegyverzetteket."

Ezzel széledtek szét a városban a vásártéri gyűlésen részt vettek. Kiki hazatért, és otthon készült fel, előkészítették, amijük volt, s amire szükségük lehetett. A várost úgy bezárták e szerdai napon, hogy csütörtök reggelig, míg ezek készen nem álltak, egy teremtett lélek sem tehette lábát se ki, se be.

Ötezerre rúgott a fegyveresek száma. Körülbelül kétszáz szekeret raktak meg pattantyúkkal és tüzérséggel, de élelemmel csak hetet: ötöt kétszer sült kenyérrel, kettőt borral. Borból mindössze két hordónyi volt, a városban nem is maradt egy csöpp sem. Látnivaló, milyen nagy szükségben voltak.

Szívszorító volt látni a búcsúzásnál az otthon maradókat is, meg az útra kelőket is. Az előbbiek így beszéltek: „Jó emberek, láthatjátok, mit hagytok itt a városban. Ne reménykedjetek, hogy visszatérhettek ide másként, mint dicsőségben, mert nem találnátok itt semmit. Mihelyt meghalljuk, hogy szétvert benneteket az ellenség, felgyújtjuk a várost, és meghalunk, mint reményük vesztett emberek." Az útra készen állók így válaszoltak: „Nagyon is igazatok van. Imádkozzatok érettünk Istenhez; reménykedünk benne, hogy segíteni fog minket is, meg titeket is, visszatértünkig."

Így indult el Gentből az az öt- vagy hatezer ember, szegényes útravalójával. Másfél óranyira jutottak el ezen a csütörtöki napon, letáboroztak, de a magukkal hozott élelemhez hozzá sem nyúltak, megelégedtek annyival, amennyit a földeken össze tudtak szedni. Pénteken egész nap meneteltek, s még mindig nem fogyott el semmi az élelemből. Átvészelték a napot azzal, amit találtak. Bruggétől egy mérföldnyire megálltak, hogy megtanácskozzák, hol lenne jó bevárni az ellenséget. Egy állóvízzel telt nagy mélyedés mellett táboroztak, úgy számították, hogy ez védi majd őket az egyik oldalról; a másik oldalon a szekereket állították fel. Így töltötték el az éjszakát.

Szombaton szép verőfényes nap virradt rájuk. Szent Ilona napja volt, május 3-a. Erre a napra esik a bruggei körmenet, ilyenkor több idegen gyűlik össze a városban, mint az év bármely más napján.

Hozták a hírt Bruggébe: „Tudjátok-e, mi újság van? A gentiek eljöttek a körmenetünkre." Támadt erre nagy felbolydulás, utcáról utcára jártak az emberek, így biztatva egymást: „Mire várunk hát? Miért nem vonulunk ellenük?"

Flandria grófja palotájában tartózkodott. Elbámult szerfölött, mikor meghallotta a hírt, aztán így kiáltott fel: „Nézzétek a vakmerő fajankókat! Hogy az ördög akárhová vigye őket! De nem baj, most aztán hírmondó sem marad ebből a csőcselékből, legalább vége lesz a háborúskodásnak." Ezzel elment a misére. Aztán egyre érkeztek flandriai, hainaut-i, artois-i vazallus lovagjai, megtudakolni, hogy mi a szándéka. Mindet szívesen fogadta, s így felelt nekik: „Megyünk szétverni azt a

galád csőcseléket." „Mindazonáltal – tette hozzá –, van bennük bátorság, mert inkább kard által akarnak elveszni, mint éhen."

Tanácskoztak, aztán kiküldtek három lovaskatonát a mezőre, kifürkészni a gentiek szándékát és harcrendjét...

Míg ezek küldetésüket végezték, Bruggében különféle rendű és rangú emberek nagy lelkesedéssel készülődtek a kirohanásra, a gentiekkel való megütközésre; most ez utóbbiakról fogok beszélni egy keveset.

A beverhoutsveldi csata (1382)

E szombati nap reggelén Filips van Artevelde elrendelte, hogy mindenki törődjék lelkével, forduljon Istenhez, mondjanak misét többfelé a táborban (voltak ugyanis velük minorita szerzetesek is), ki-ki gyónjon meg, és illő módon készüljön fel, kellő ájtatossággal, mint ki Isten kegyelmét és könyörületességét várja. Minden úgy lett. Hét különböző helyen tartottak misét a táborban, mindegyiken prédikációt mondtak, több mint másfél órásat. A minorita barátok Izrael népéről beszéltek, amelyet az egyiptomi fáraó oly sokáig tartott rabságban, és elmondták, miként szabadultak meg Isten kegyelméből a zsidók, hogyan vezette őket az Ígéret Földjére Mózes és Áron, s hogyan pusztult el a fáraó meg az egyiptomiak. „Így tartanak – mondták a prédikátorok –, híveim, benneteket is szolgaságban gróf uratok meg bruggei szomszédaitok, amely város elé ím eljöttetek, és meg is fognak támadni benneteket, ehhez nem fér kétség, mert nagyon nagy a ti ellenségetek harci kedve, és nem sokra becsüli erőtöket. De ti minderre ne figyelmezzetek, mert a mindentudó és mindenható Isten mellettetek lesz. És ne gondoljatok arra, hogy mit hagytatok hátra, mert jól tudjátok, hogy semmi nem marad abból, ha vereséget szenvedtek. Adjátok drágán életeteket, és haljatok meg dicsőn, ha halnotok kell. És ne rémüljetek meg, ha nagy tömeg jön rátok Bruggéből, mert nem azé a népé a győzelem, amelynek nagy a sokasága, hanem azé, amelynek Isten megadja. Nem egy példáját láthatjuk ennek a Makkabeusok vagy a rómaiak történelmében, hogy a jót akaró kis népek, akik Urunk kegyelmére bízták magukat, legyőzték a nagy népet. Ebben a viszályban a ti oldalatokon van

az igazság. Ez erősítsen, és bátorítson benneteket." Ilyen s több más, az ő ügyükkel kapcsolatos dolgot prédikálnak e szombati napon a minorita barátok, sokaknak megerősítették szívét szavaikkal. A táborban levők háromnegyed része megáldozott, és mind mély ájtatosságba merültek, és nagy istenfélelemről tettek tanúságot.

E misék után mind egybesereglettek, Filips van Artevelde felállt egy szekérre, hogy mindenki láthassa, és szavát hallhassa. Igen bölcsen beszélt, pontról pontra bebizonyította, hogy nekik van igazuk e viszályban, mert már annyiszor kértek kegyelmet gróf uruktól, de abból is mindig csak bajuk származott. Most pedig már olyan messzire mentek el, hogy nem fordulhatnak vissza, de nem is nyernének vele semmit, hiszen csak nyomort és bánatot hagytak maguk mögött. Így hát senkinek nem kell városára, asszonyára, gyermekére gondolnia, hanem csak arra, hogy cselekedeteivel dicsőséget hozzon őrájuk is. Sok szép dolgot mondott még Filips van Artevelde, mert nagyon szépen tudott beszélni. Ezzel fejezte be szónoklatát: „Urak, látjátok, mennyi az élelmetek. Osztozzatok meg rajta testvériesen, és ne legyetek mohók; ha elfogy, úgyis magatoknak kell majd újat szereznetek, ha életben akartok maradni."

E szavakra csendben sorba álltak, a kenyeres zsákokat szétosztották egységenként *[connétablies]*, a hordókat kiürítették, ették akkor a kenyeret, itták a bort mértékletesen, de jóllakott mindegyik, és erősebbnek érezték magukat e sovány reggelitől, mint bármely hajdani lakomájuktól. Azután csatarendbe álltak ribaudekenjeik előtt. Ezek a ribaudekenek* magas, kétkerekű, vasalt kocsik, elöl hosszú vasdárdákkal, ezt szokták *[maguk előtt]* tolni. Összegyűjtötték ezeket a harci szekereket csatasoraik előtt, velük sáncolták el magukat. Így találta őket a gróf három lovasa, akiket felderítőnek küldtek előre. Olyan közel mentek, hogy már-már beértek a szekérsánc mögé, de a gentiek meg sem moccantak, sőt mintha örültek is volna jöttüknek.

Visszatértek Bruggébe a futárok a grófhoz *[és mindent elbeszéltek]*. Azt mondta *[hűbéreseinek]* a gróf: „Siessetek, fegyverezzétek fel embereiteket. Meg akarok ütközni velük, innen ugyan el nem mennek ma

* Froissart egy másik kéziratában ezt írja: Ez a ribaudeken nem más, mint egy magas, taligához hasonló, két vagy négy keréken guruló vasalt szekér, elöl hosszú vasdárdákkal és három-négy ágyúval. Ezeket mindig magukkal viszik, és a csatasorok előtt tolják.

harc nélkül." Megszólaltak erre a kürtök, fegyvert öltöttek az emberek, és összegyülekeztek a piactéren. Felsorakoztak a zászlók alá a szokott rendben, egységek *[connétablies]* szerint... A gróf parancsára... rendben kivonultak a mezőre, elöl a gyalogság, nyomukban a lovasok.

Gyönyörű látványt nyújtott a városból rendben kivonuló negyvenezer fegyveres. Ebben a szép csatarendben közelítették meg a gentieket, és megálltak előttük.

Mikorra kiértek, későre járt már az idő, egészen alacsonyan állt a nap. Mondták is némelyek a grófnak: „Láthatja méltóságod, hogy maroknyi csapat az ellenségünké a magunkéhoz képest. Elmenekülni úgysem tudnak. Ne harcoljunk ma. Várjuk ki a holnapot, akkor majd jobban látjuk, hogyan fogjunk hozzá a dologhoz, amazokat pedig csak gyengíti a várakozás, hisz nincs mit enniük." A gróf hallgatott is a tanácsra, nem bánta volna, ha így cselekszenek. Nem így a gőgös bruggeiek, annyira égtek a harci vágytól, hogy egy percet sem akartak tovább várni. Azt mondták, egykettőre szétverik a gentieket, aztán viszszamennek a városba. Mit sem törődve a rendben felsorakozott fegyveresekkel (volt a grófnak rengeteg, több mint nyolcszáz lándzsása, lovagok és fegyvernökök), nekiindultak a bruggei gyalogosok, és elkezdtek ágyúkkal lövöldözni. Erre a gentiek mind egy helyre tömörültek, s így várták be az ellenséget. Aztán egyszerre elsütöttek több mint háromszáz ágyút, majd megkerülték a nagy tócsát, hogy a bruggeiek a nappal szembe kerüljenek. Nagy hátrányba kerültek így a bruggeiek. A gentiek rájuk rontottak, városuk nevét kiáltozva. Alighogy meghallották ezt meg az ágyúk hangját a bruggeiek, meg látták rájuk rohanni mint a fergeteget, a gentieket, gyáván és fegyelmezetlenül utat nyitottak nekik. Eszükbe sem jutott védekezni. Fegyvereiket elhányva futásnak eredtek.

A gentiek jól látták, hogy már eldőlt a csata sorsa. Erős és tömör harci alakzatukat megőrizve űzni és vágni kezdték a futókat, továbbra is kiáltozva: „Gent! Gent!", meg így biztatva egymást: „Előre, előre, maradjunk a sarkukban! Velük együtt megyünk be Bruggébe! Ma este Isten megszánt minket!" Így is tettek. Kíméletlenül űzték a bruggeieket, vágták őket, ahol érték, az elesetteken keresztülgázoltak, mert rohantak egyre csak előre. Menekültek a bruggeiek, mint ahogyan menekülni szoktak megvert, reményük vesztett seregek. Bizony, sokuk elhullott az üldözés során, hiszen teljesen védtelenek voltak. Nem látott még

soha a világ a bruggeiekhez hasonló hitvány népeket, akik olyan beképzelten pöffeszkedtek volna a harc előtt, és olyan gyáván megfutottak volna a harc elől.

Egyesek tudni vélték, hogy árulás volt a dologban, mások szerint csak a rossz harcmodornak és a balszerencsének köszönhették vereségüket.

Mikor Flandria grófja meg a mezőn álló fegyveresek meglátták, milyen rosszul áll a szénájuk, szörnyen megdöbbentek, és megrémültek. Nem látva semmi módját a baj megfékezésének, hisz mindenki csak futott inaszakadtából a gentiek elől, maguk is menekülni kezdtek. Rohant, ki merre látott. Pedig ha megfontoltan, körültekintően cselekszenek, ha feltartóztatják valahogy a menekülőket, szép haditettekkel dicsekedhettek volna, talán még meg is fordíthatták volna a csata sorsát. De csak futottak fejvesztve Brugge felé, ahogy a lábuk bírta, nem törődve egyik a másikával, sem apa a fiával, sem fiú az apjával. Akkora volt a zűrzavar, hogy sokan nem is szaladhattak Brugge felé a nagy tolongásban. Szörnyű volt hallani a sebesültek jajgatását, szörnyű volt látni a városuk nevét ordítozó gentieket, amint leöldösik a menekülőket, és átgázolnak testükön.

E fegyveresek nagy része soha nem került volna ekkora veszélybe. Tanácsolták a grófnak, térjen vissza Bruggébe, és őriztesse, vagy zárassa be maga mögött a kaput, hogy a gentiek ne törhessenek be. Flandria grófja, mivel semmi módját nem látta a mezőkön szanaszét menekülő emberei megmentésének, meg azért is, mert már sötét éjszaka volt, hajlott erre a szóra. Előre küldte hát zászlaját, utána nyargalt; az elsők között érkezett a városkapuhoz, s berohant talán negyvenedmagával. De hiszen nem is volt már ennél több fegyverese. Nos, elrendelte, hogy zárják be jól a kaput a gentiek előtt, aztán palotájába lovagolt, és embereivel kihirdettette városszerte, hogy mindenki fejvesztés terhe mellett azonnal jöjjön a piactérre. Így akarta megvédeni városát ebben a szorult helyzetben, de ez nem sikerült neki, amint azt alant elbeszélem majd.

Míg palotájából a gróf javában küldözgette szét a céhek atyamestereinek írnokait, hogy utcaszerte a piactérre hívják össze a népet városuk megmentésére, a gentiek, hanyatt-homlok hazamenekülő ellenségük sarkában, betörtek Bruggébe. Nem nézve se jobbra, se balra, egyenesen a piactérre rohantak, és csatasorba álltak. Robert Le Marescal úr meg (a gróf egyik lovagja) most érkezett a városkapuhoz azzal a megbízatással, hogy ellenőrizze a védekezést, s megjelentse a helyzet állását; s miközben grófja otthon még mindig városmentő parancsait osztogatta, Robert Le Marescalnak azt kellett látnia, hogy a gentiek kezén a kapu. Bruggeiekkel is találkozott, így beszéltek: „Robert, Robert, fordulj vissza, és menekülj, mert a várost elfoglalták a gentiek." Lóhalálában rohant vissza a grófhoz; hát ugyanúgy rohan ki az is éppen palotájából egész fáklyaerdő mögött, s a piacra igyekszik. Átadta híreit a lovag, ám a gróf, még mindig igyekezve megfordítani a helyzetet, csak ment a piac felé. S amint kiért a térre fáklyásai „Flandriaiak! az oroszlán köré!* A gróf mellé!" kiáltozásaitól kísérve, az elöl menetelők meg a közvetlen környezetében levők is hirtelen visszahőköltek, mert meglátták, hogy a tér tele van gentivel. Figyelmeztették urukat: „Az Istenért, forduljon vissza méltóságod! Ha odamegy, bizton halálát leli, de legalábbis fogságba esik, hiszen csatasorban állva várják méltóságodat." Ebben igazuk is volt, mert lám, már mondogatták is a gentiek, meglátva a fáklyafényt egy utcából: „Nézzétek, itt van urunk, itt van a gróf! Egyenesen a kezünk közé sétál!"

Filips van Artevelde sorról sorra kihirdettette: „Nehogy bárki is kezet merjen emelni a grófra, ha idejön. Épségben kell elvinnünk Gentbe, ott aztán majd békét kötünk vele, de olyant, amilyen nekünk tetszik."

A gróf még egyre csak ment előre, azt hitte, változtatni lehet a történteken. Mikor egészen a tér közelébe ért, ismét könyörögni kezdtek emberei: „Jó urunk, az Isten szerelmére, ne menjen tovább! A gentiek az urak a piacon meg az egész városban. A piacon csak halál vagy fogság várja urunkat, sőt már most is nagy veszélyben forog, mert rengeteg

* Vlaenderen den Leeuwe! Franciául: Flandres au Lyon! Flandria címerének jelmondata.

genti járja az utcákat, ellenségeiket keresik. Sok bruggei is velük tart, ők segítenek megtalálni azoknak a házát, akiket a gentiek kézre akarnak keríteni. Bajosan fog megmenekülni méltóságod, mert az összes városkapukat őrzik a gentiek; még palotájába sem térhet vissza, mert éppen most tart arrafelé egy nagy csapat genti."

Mikor a gróf meghallotta e súlyos szavakat, elszörnyedt és minden oka megvolt rá. Most már kezdte belátni, mekkora veszedelemben forog. Hallgatott hát a jó tanácsra, nem ment tovább, igyekezett menekülni. Hamarosan nem is volt szüksége tanácsokra, visszatért józan ítélőképessége. Megparancsolta, hogy oltsák el a fáklyákat, és így beszélt a közelében állókhoz: „Jól látom, hogy nincs már mit tenni. Elbocsátok mindenkit, meneküljön, ki merre lát." Amint megparancsolta, úgy is lett, a fáklyákat eloltották, és eldobálták, a kíséret pillanatok alatt szerteszéledt, mindenki elrejtőzött valahová.

A gróf egy sikátorban egy szolgája segítségével megszabadult páncéljától, eldobálta fegyvereit, felöltötte a szolga köpönyegét, aztán ezt mondta neki: „Eredj utadra békével, és menekülj, ha tudsz! Vigyázz nyelvedre. Ha ellenségeim kezébe találnál kerülni, és felőlem kérdezősködnének, el ne szóld magad valamiképpen." „Uram – felelte amaz –, életem árán is hallgatni fogok."

Flandria grófja egyedül maradt. Nagy veszedelemben forgott, mert ha most véletlenül belebotlott volna azon csapatok valamelyikébe, amelyek éppen a várost járták, felkutatva és megölve, vagy a piacra hurcolva a gróf híveit (ahol Filips van Arteveldc és a kapitányok színe előtt legott lemészárolták őket), a biztos halál várt volna őrá is. Arra kell hát gondolni, hogy Isten maga vette oltalmába, és mentette ki a veszedelemből, amilyenhez foghatóban sem azelőtt, sem azóta nem forgott még soha, amint azt tüstént elbeszélem.

Arról, hogy mily igen nagy veszélyben volt Flandria grófja

A gróf egy darabig bujkált utcáról utcára, sikátorról sikátorra (mindez éjfél körül vagy kevéssel éjfél után történt), de aztán kénytelen volt fedél alá húzódni, nehogy ráakadjanak a várost járó genti, sőt bruggei

csapatok. Betért hát egy szegény asszony házába. Nem volt ez úri palota, nem voltak benne csarnokok, fényes termek, díszudvarok; nyomorúságos viskó volt, koromfekete a füsttől. Egyetlen aprócska helyiségből állt az egész, abban sem lehetett látni egyebet egy ócska, füstös pokrócnál, amely a tűz ellen védett, aztán volt felül egy kis padlásféle, egy hétfokos létrán kellett felmászni. Ott aludtak egy nyomorult ágyacskában a szegény asszony gyermekei.

A gróf egymagában lépett a házba, és így szólt az asszonyhoz, aki láttán szörnyen megrémült, noha látogatója is reszketett félelmében: „Asszony, ments meg engem! Én vagyok a te urad, Flandria grófja, csak most bujkálnom kell ellenségeim elől. Meglesz a jutalma, ha jót cselekszel velem." Megismerte tüstént a szegény asszony, hiszen elégszer látta, mikor alamizsnáért járult a kapuja elé, láthatta fel-alá sétálni, amint az szokásuk az ilyen nagyuraknak. Volt annyi lélekjelenléte, hogy azonnal válaszoljon (ebben is Isten ujját kell látnunk, mert ha csak egy kicsit is tétovázik, rábukkannak a grófra, amint ott beszél vele a tűzhely előtt): „Másszék fel méltóságod a padlásomra, és bújjék bele az ágyba, amelyben gyermekeim alszanak." Úgy is tett az. Közben az asszony a tűz meg az egyik kis gyermek bölcsője körül szorgoskodott.

A gróf felmászott, és elhelyezkedett a takaró alatt a szalmán, már amennyire tehette ezen a csöppnyi ágyon. Jól meghúzta magát, és meg sem mukkant. Ez volt a legokosabb, amit tehetett.

Már oda is érkeztek a genti fegyveresek. Látták, amint egy ember betér ide – mondták. Ott ült az asszony a tűz előtt, karjában gyermekével. Nyomban nekiszegezték a kérdést: „Asszony, hol van az a férfi? Láttuk, amint bejött, s becsukódott mögötte az ajtó." „Szavamra, nem láttam itt ma egy teremtett lelket sem. Hanem én magam mentem ki egy pillanatra, kiönteni egy fazék vizet, aztán betettem magam után az ajtót, de nem is tudnám hova rejteni, ha idejönne valaki. Láthatjátok magatok is, ez az egész berendezés itten: az az én ágyam ott, a gyerekeim fenn alszanak." Egyikük felmászott a létrán egy gyertyával, bedugta a fejét, de nem látott ott semmi egyebet, mint az ágyat a benne alvó gyermekekkel. Jól körülnézett még, aztán mondta társainak: „Na, menjünk, hiába vesztegetjük itt az időt. Igazat beszél ez a szegény asszony, nincs itt egy lélek sem kívüle meg az apróságokon kívül." Ezzel kibújtak a házból, és másfelé mentek kutatni. Ezután már nem jött senki ártó szándékkal.

Hallotta jól az elhangzottakat Flandria grófja is a kiságyból, ahol meghúzta magát. Gondolhatják kegyelmetek, mint remegett életéért. Úristen, mi járhatott a fejében őneki, aki reggel még elmondhatta magáról: „Én vagyok a keresztény világ egyik leghatalmasabb fejedelme", éjszaka pedig már ilyen nyomorúságos helyen kellett bujkálnia? Tűnődhetett e világ dolgainak állhatatlanságán, még örülhetett, hogy ép bőrrel került ki a csávából. Mindenesetre ez a veszélyes élmény jó lecke lehetett, és lehet neki egész életére. Hagyjuk most magára a grófot, és beszéljünk egy kicsit a bruggeiekről meg a gentiekről, mit s hogyan cselekedtek a továbbiakban.

A gentieknek viselt dolgai Bruggében (1382)

Frans Ackerman volt a katonák egyik főkapitánya, Filips van Artevelde és Pieter van den Bossche maga bízta meg e feladattal, ők maguk pedig a piacteret őrizték egész éjszaka meg még másnap is, amíg végképp a város urainak nem érezték magukat.

A csapatoknak szigorúan tilos volt akár csak egy ujjal is hozzányúlniuk az éppen Bruggében tartózkodó idegen kereskedőkhöz és egyéb látogatókhoz, hiszen azoknak semmi közük nem volt a háborúskodáshoz, nem is lakolhattak érte. Meg is tartották becsülettel ezt a parancsot, nem tettek Fransék semmi kárt az idegenekben . . .

Négy bruggei céhen viszont bosszút álltak a gentiek: az alkuszokén, a zsibárusokén, a mészárosokén és a halárusokén, amiért mindig a grófot pártolták, Oudenaarde előtt meg egyebütt; házról házra járva felkutatták, és a helyszínen megölték ezeket az embereket. Több mint ezerkétszázat gyilkoltak meg ezen egyetlen éjszakán, és elkövettek még sok egyéb gazságot – ki sem tudódott mind –, kifosztottak, és lerombolták sok házat, annyi pénzt raboltak össze, hogy a legszegényebb genti is mind meggazdagodott.

Vasárnap reggel hét óra tájban érkezett az örömhír a gentiekhez, hogy embereik legyőzték a grófot lovagjaival és a bruggeiekkel egyetemben, s hogy elfoglalták Brugge városát. Gondolnivaló, milyen boldog nép lakhatta e napon Gentet, annyi baj és szenvedés után. Hála-

adó körmenetek indultak a templomokból Isten dicsőségére, ki így gondot viselt rájuk, és megerősítette őket azáltal, hogy megadta harcosaiknak a győzelmet. S ahogy teltek-múltak a napok, egyre több örömhír érkezett, s annyira odavoltak az örömtől, hogy azt sem tudták már, melyik hírre hallgassanak. Bizony, meg kell mondanom, hogy ha a Gentben maradt Herzele úr ezen a vasárnapon vagy másnap, hétfőn három-négyezer emberrel Oudenaardéba ment volna, játszi könnyedséggel elfoglalhatta volna, mert a hírek úgy megrémítették a város lakóit, hogy a gentiektől féltükben így is már-már elmenekültek Hainaut-ba vagy máshová. De hogy semmi jelét nem látták a gentiek mozgolódásának, összeszedték bátorságukat . . .

Soha még győztes olyan szépen nem viselkedett a legyőzöttel, mint tették akkor a gentiek a bruggeiekkel; mert nem bántottak senkit a kis céhek tagjai közül, hacsak nem terhelte sok bűn a lelkét. S mikor Filips van Artevelde, Pieter van den Bossche, Frans Ackerman meg a többi kapitány látta, hogy végérvényesen leigázták Bruggét, hogy mindenki az ő parancsaiknak engedelmeskedik, kihirdették Artevelde, van den Bossche és Gent lakosai nevében, hogy fejvesztés terhe mellett mindenki vonuljon vissza békében szállására, senki ne törjön be a házakba, és ujjal se nyúljon a máséhoz, hacsak meg nem fizeti, senki ne fészkelődjék be más otthonába, és ne okozzon csődületet vagy verekedést. Mindezt fejvesztés terhe mellett.

[Egy másik változatból:] Elrendelték a bruggei városi tanácsosok, hogy ki-ki tehetsége szerint szállásolja el a genti jó barátokat, adjanak meg nekik mindent, amire szükségük van, élelmet és egyéb dolgokat illő fizetség ellenében, a szokott árakat számítva; senki ne kövessen el árdrágítást. És senki ne békétlenkedjék, ne okozzon verekedést vagy csődületet. Mindezt fejvesztés terhe mellett.

Kevéssel e parancsolatok kihirdetése után panasz érkezett Filips van Arteveldéhez egyik unokafivérére: lopott, rabolt, házakba erőszakkal behatolt. Filips magához rendelte: hívják oda, hogy beszélhessen vele. Így lett, megjelent amaz. Filips, mikor meglátta, így szólt hozzá: „Öcsém, miért nem tartottad meg parancsunkat, amit városszerte kikiáltattunk? Neked kellett volna elsőként megfeddened, akit rajtakaptál ilyesmin, ám te a gazemberségben voltál az első." „Nagy jó uram, nem tudtam én erről semmit, nem lévén ott a kihirdetésnél. De most mindent visszaszolgáltatok akaratod szerint, és megtérítem az okozott

károkat. Ígérem, soha többé nem fordul elő ez." Hiába volt minden mentegetőzés. Filips mindent visszaadatott vele, aztán embereivel kidobatta az ablakon, le a piacra, ahol pikákba és karókba zuhant, és szörnyethalt. Könyöröghetett bárki, Filips hajthatatlan volt.

Ez az igazságszolgáltatás elrettentette a gentieket alávalóságok elkövetésétől, és biztonságot adott a bruggeieknek. Hálásak is voltak azok, így beszéltek egymás között: „Igazságos ember ez a Filips, éppen arra való, hogy Flandria kapitánya legyen, hiszen saját unokafivére miatt sem volt hajlandó megszegni saját parancsolatát." Ebből is látszik, hogy elrettentő szándékkal cselekedett úgy. Nem is rabolt, fosztogatott ezután senki, legalábbis úgy nem, hogy kiderült volna.

Flandria grófja elmenekül Bruggéből (1382)

Kérdezgették akkor, mi lett a gróffal. Egyesek szerint már szombaton elhagyta a várost, mások erősítgették, hogy még ott rejtőzik valahol, meg is lehetne találni. Gent kapitányai azonban nemigen törődtek ezzel, annyira örvendeztek győzelmükön, hogy nem gondoltak se gróffal, se captain báróval, akárhol legyen is Flandriában. Olyan erőseknek tartották magukat, hogy nem hitték, hogy bárki is szembe merne szegülni velük.

Eszébe vette akkor Filips van Artevelde és Pieter van den Bossche, hogy mikor kivonultak Gentből, egy falat kenyér, egy csepp bor nélkül hagyták ott a várost. Elküldtek gyorsan nagy csapat embert Damméba és Sluisba, hogy vegyék hatalmukba ezeket a városokat, foglalják le az ott talált élelmiszereket, és lássák el azzal Gentet. Damméban nyitott városkapuk várták őket, átadták nekik az igényelt élelmiszereket. Előhozták a híres dammei pincékből, ami csak volt ott, poitoui, gascogne-i, La Rochelle-i és egyéb messzi földekről származó drága bor, kocsikra és hajókra rakták, és Gentbe küldték őket az utakon, illetve azon a folyón, amelynek Lieve a neve. Ezután Sluisba mentek tovább, ez a város is megnyitotta előttük kapuit, és meghódolt. Rengeteg búzát és lisztet találtak ott hordókban, hajókon meg idegen kereskedők csűrjeiben. Mindent összeszedtek, és szekéren vagy hajón Gentbe irányították. Így

éledt fel Gent, így menekedett meg nagy nyomorából, Isten kegyelméből, mert másként meg nem menekedhetett volna. Nem is szabad elfelejteniük a gentieknek, hogy Isten nyújtott nekik nagy-nagy segítséget, mikor ötezer kiéhezett embernek lehetővé tette, hogy az otthonuk előtt arassanak győzelmet negyvenezer fegyveres fölött. Vigyázniuk kellene hát kapitányaikkal együtt, fejükbe ne szálljon a dicsőség! De bizony csak az lesz a vége. Úgy el fogják bízni magukat, hogy Isten megharagszik rájuk, és megbünteti őket gőgjükért, még mielőtt elmúlik az esztendő, amint azt alább elbeszéljük történetünkben, hogy példát adjunk vele mindenkinek.

Értesüléseim szerint Flandria grófja vasárnap éjjel hagyta el Brugge városát. Ezt hihetőnek is tartom. Hanem hogy mi módon tette, nem tudom, elég az hozzá, hogy egy szál magában távozott, egy nyomorúságos köpönyeg burkolta be tetőtől talpig.

Nagyon boldog volt, hogy kiért a mezőkre; elmondhatta, hogy nagy veszélyből menekült meg. Vaktában indult útnak, felkapaszkodott egy kis fára, hogy körülnézzen, melyik irányban indulhatna el, mert nem ismerte az utakat, minthogy soha nem járta őket gyalogszerrel. Amint ott kuporgott, hangot hallott; egyik lovagja volt, egyik fattyú lányának férje, Robert Le Marescal úr. A gróf megismerte hangjáról. Megszólította: „Robin, te vagy az ott?" „Én vagyok uram – mondá amaz, rögtön felismerve a grófot. – Méltóságod jól megsétáltatott ma engem, mindenfelé kerestem a város körül. Hogyan sikerült hát kijutnia?" „Gyorsan, gyorsan, Robin, a pillanat nem alkalmas kalandok mesélésére. Úgy ügyeskedj, hogy lovat érezhessek magam alatt, mert belefáradtam már a gyaloglásba, aztán induljunk a lille-i úton, ha tudod, melyik az." „Tudom jól, uram" – mondta Robin. Az egész éjszakát átgyalogolták, míg végül találtak egy lovat az egyik faluban, egy derék parasztember kancáját. Csak amúgy szőrén ülte meg a gróf. Estére Lille várába ért a földeken átvágva, ezen a hétfői napon. Ott találta a bruggei csatából megmenekült lovagok legnagyobb részét; árkon-bokron át menekülve jutottak oda, ki lovon, ki gyalogszerrel, nem is érkezett mind ugyanazon az úton, mint a gróf. Volt, aki tengeren Hollandba és Zeelandba jutott, s ott várta a további híreket... Szánták őket nagyon azon vidékek urai, ahová vetődtek, igyekeztek segítségére lenni a szerencsétlenül jártaknak, már amennyire lehetett. Jól is van ez így, mert úgy illő, hogy nemesember legyen támogatója a nemesembernek.

Szétfutott a híre az országban, hogy a gentiek tönkreverték a bruggeieket meg a gróf urat. Volt is nagy öröm, különösen a köznép körében. Örült Brabant meg a liège-i püspökség polgársága, úgy vélték: az ő ügyük is ez. Örültek a párizsiak és a roueniak, ha kimutatni nem merték is örömüket.

[VII.] Kelemen pápát gondolkodóba ejtette kissé a hír, aztán arra magyarázta a dolgot, hogy Isten küldte e csapást Frandria grófjára, intő figyelmeztetésül, amiért ellene szegült őneki, a pápának. Némely franciaországi és egyéb nagyurak azt mondták, hogy nem sok sajnálnivaló van a grófon, hogy ebbe a kutyaszorítóba került, mert gőgösen viselkedett mindig, lefitymált mindenkit, lett légyen az akár maga a francia király. Nagyon megérdemli ezt a kis balszerencsét, így beszéltek a nagyurak. Ez is csak a közmondás igazát bizonyítja: a bajba jutottat eb is megugatja. Legkivált a leuveniek vigadoztak a gentiek győzelmén, a gróf rovására, mert éppen összezördültek urukkal, Brabanti Vencel herceggel, aki haddal akart rájuk menni; hát most aztán békülékenyebb lesz. „Ha Gent lenne olyan közel hozzánk, mint Brüsszel – mondogatták Leuvenben –, mind egy emberként velük tartanánk, összefoghatnánk, ők is örülnének neki." Nem maradtak titokban az ilyesfajta véleménynyilvánítások Brabant hercege és hercegnéje előtt, de kénytelenek voltak szemet hunyni felettük. Az idő nem volt alkalmas a szólásra.

Filips van Artevelde nagy hatalma (1382)

A gentiek Bruggében sok dolgot megváltoztattak: elhatározták, hogy lerombolják a városfal feléjük néző részét két kapuval, és feltöltik a sáncokat, hogy soha többé ne lázadhassanak fel ellenük a bruggeiek. Elmentükben meg magukkal visznek Gentbe ötszáz bruggei polgárt a legelőkelőbbek közül *[túszként]*, hogy még jobban markukban tarthassák a várost.

A kapitányok *[Artevelde, van den Bossche és mások]*, miközben Bruggében kapuk, falak lebontásával és sáncárok feltöltésével foglalkoztak, parancsot küldtek Ypernbe, Courtrai-ba, Bergues-be, Casselba, Poperingéba, Bourbourg-ba, a flandriai grófság minden városába és lo-

vagvárába, hogy vessék alá magukat az ő akaratuknak, s meghódolásuk jeléül vigyék, vagy küldjék el Bruggébe városuk vagy váruk kulcsait. Mindenki engedelmeskedett, senki nem mert szembeszállni velük, s mentek Bruggébe mind, hogy meghódoljanak Filips van Artevelde és Pieter van den Bossche előtt. Ezek ketten mindenki főkapitányának neveztették és írták alá magukat, de kivált Filips. Ő vette vállára a flandriai ügyek oroszlánrészét, s Bruggében tartózkodtában uralkodóként viselkedett; tisztjei mindennap kürtszóval adták tudtul háza előtt, hogy ebédel, vagy vacsorázik, és aranyozott ezüstedényekben szolgáltatta fel az ételt, mintha ő lett volna Flandria grófja. Tehette, mert megkaparintotta a gróf összes arany- és ezüstholmiját meg minden kincset, drága berendezési tárgyat és lovat, amit a gróf bruggei palotájában talált. Maléba is, a grófnak Bruggétől félmérföldnyire levő csodaszép kastélyába, ugyancsak menesztett egy csapat gentit. Azok ott mindent a feje tetejére állítottak, lerombolták a kastélyt, összetörték azt a keresztelő medencét, amelynél a grófot megkeresztelték volt; ami csak elmozdítható volt, aranyat, ezüstöt, ékszereket, szekérre hányták, és Gentbe küldték. Két hét alatt kétszáz szekér fordult meg Brugge és Gent között, megrakva a Bruggében elkobzott arannyal, ezüsttel, asztali holmival, ékszerrel, szövettel, prémekkel és minden egyéb becses holmival. Felbecsülhetetlen értékű gazdagságra tettek szert Brugge kifosztásával a gentiek, Filips van Arteveldével az élükön.

Miután már eleget garázdálkodtak Bruggében, elküldték Gentbe túszként az ötszáz legtekintélyesebb polgárt. Frans Ackerman és Pieter de Winter kísérte őket ezer harcossal; Pieter van den Bossche pedig ott maradt városkapitánynak egészen addig, míg azt a bizonyos falrészt, a két kaput és a sáncárkot a földdel egyenlővé nem tették. Filips van Artevelde pedig négyezer emberével Ypernnek vette útját. Minden rendű és rangú ember elébe ment, s olyan nagy tisztelettel fogadták, mintha csak ő lenne Istentől rendelt uruk; egyszóval meghódoltak neki, ő pedig új polgármestereket és városi tanácsosokat nevezett ki, és új törvényeket hozott. Elébe járultak Ypern, Cassel, Bergues, Veurne, Poperinge lakói, engedelmességet fogadtak, hűségesküt tettek neki, ugyanúgy, mint Flandria grófjának. Megfelelő biztosítékokat szerezvén nyolcnapi ott-tartózkodása során, Courtrai-ba ment. Nagy örömmel fogadták. Öt napig maradt ott. Levelet küldött Oudenaardéba, megparancsolva benne: jöjjenek elébe hűségesküt tenni, s figyelmeztette őket,

hogy ne késlekedjenek tovább, hiszen látják, hogy az egész ország a gentiek mellé állt. Ha nem jönnek, hamarosan az ostromoltatás dicsőségében lesz részük, s ő el nem mozdul onnan, míg a várost porig nem rombolta, és lakóit mind kardélre nem hányta.

Mikor Filips van Artevelde küldötte megérkezett Oudenaardéba, Daniel van den Halewijn úr, az akkori kapitány még nem tartózkodott a városban. A fent említett három lovag *[akik a kapitány távollétében a városparancsnoki tisztet ellátták]* volt csak ott, megmondták kereken, hogy fütyülnek egy szolgafajzat, egy serfőzőfi fenyegetéseire, uruknak, Flandria grófjának örökölt javaiból pedig eszük ágában sincs akár a legcsekélyebbet is átadni; megvédik, és megőrzik azokat mindhalálig. Ezzel a válasszal tért vissza Courtrai-ba a hírnök.

Filips van Artevelde dühbe gurult, hallva, hogy Oudenaarde védői fittyet hánynak fenyegetéseinek. Megesküdött, hogy bármibe kerül is Flandriának az ostrom, nem tágít, míg be nem vette és el nem pusztította egész Oudenaardét; megteheti – mondotta – könnyűszerrel, hiszen egész Flandriát maga mellett tudhatja.

Miután öt vagy hat napig időzött Courtrai-ban, s hatalma alá kényszerítette a várost, s a közösség hűséget esküdött neki éppúgy, mint Flandria grófjának, visszatért Gentbe. Jöttére víg körmenetet tartottak. Soha még úr nem részesült ilyen nagy tiszteletben. Az emberek istenükként imádták, amiért bölcsessége visszaadta városuk hatalmát és fényét; mert elmondani is sok volna mindazon javakat, amik szárazon vagy vízen Bruggéből, Damméból és Sluisból özönlöttek hozzájuk. A kenyeret, aminek három héttel előbb még egy régi garas *[=$^1/_{10}$ flandriai tallér]* volt az ára, most négy flandriai rézpénzért *[mitte]* adták, a bornak huszonnégy helyett két garasba került mérője. Minden olcsóbb volt Gentben, mint Tournai-ban vagy Valenciennes-ban.

Oudenaarde ostroma (1382)

Eközben Flandria grófja ott ül a lille-i várban, nagy gondokba merülve, mert tudja, hogy egész országa ellene van, ahogy még nem volt soha, és nem látja semmi módját, hogy saját erejéből orvosolhatná

a bajt. Olyan egységben vannak a városok, hogy itt már csak valami rendkívüli erő segíthetne, sehol az országban nem beszélnek róla a neki kijáró tisztelettel, mintha soha nem is lett volna uruk és parancsolójuk. Milyen jó most neki a Burgundia hercegével való szövetség és rokoni kapcsolat, mert a herceg az ő lányát, Margitot vette feleségül, s tőle két szép gyermeke is született. Annak is felettébb örül, hogy Franciaországi [V.] Károly király halott *[egy másik változat hozzáteszi: mert rá sem hederített az soha Flandria grófjának segélykéréseire]*, a mostani király pedig fiatal, és nagybátyjának,* Burgundia hercegének gyámsága alatt áll, aki majd azt téteti vele, amit csak akar, aminthogy a vesszőt is könnyen ujjunk közé csavarhatjuk, míg zsenge és fiatal, de ha már öreg, nem hajlik arra, amerre szeretnők. Így lesz ez az ifjú francia királlyal is, mert van benne jóakarat, tettvágy és harci készség. Hajlani fog burgundiai nagybátyja szavára, aki majd szépen lefesti előtte a flamandok gőgjét meg önteltségét, és kioktatja, hogy kötelessége hűbéresei segítségére sietni, ha alattvalóik netán lázadásra vetemednek. Ám, mint egyesek rebesgetik, [VI.] Károly királynak nem volt szándékában bármit is tenni, hacsak azt nem, hogy Franciaországhoz csatolja Flandriát. Nem szerette annyira a grófot, hogy akár csak a kisujját is megmozdította volna érte, *[a másik változat hozzáteszi: nagybátyja közbenjárása nélkül]*.

[A gróf fegyver-, ember és élelmiszer-utánpótlást küld Oudenaardéba, a hozzá hű városba. Artevelde egész Flandriát mozgósítja ellene, hadiadót vet ki. A gentiek és szövetségeseik ostrom alá fogják Oudenaardét.]

Azt beszélték, hogy több mint százezer ember gyűlt össze Flandriából Oudenaarde ostromára. A város fölött a flamandok hatalmas gerendákat vertek le a Schelde folyóban, hogy ne mehessenek a hajók Tournai-ból Oudenaardéba. Mindennel kitűnően felszerelték a tábort, voltak posztókereskedések, szíjjártók, rőfösök, minden szombaton nagy piacot tartottak, minden-minden kapható volt ott. A környező falvakból megkaptak mindent, gyümölcsöt, vajat, tejtermékeket, sajtot, baromfit és egyebet is, voltak kocsmáik is, éppoly jól felszereltek, akár Bruggében vagy Brüsszelben, olcsón meg lehetett kapni mindenféle kül-

* Burgundia hercege, Fülöp, VI. Károly nagybátyja elvette Lajos flandriai gróf egyetlen leányát és örökösét, Margitot.

földi bort, rajnai, poitoui, île-de-france-i, aragóniai borokat, malváziát. Bátran járhattak-kelhettek a táborban hainaut-iak, brabantiak, németországiak, liège-iek, csak franciák nem.

Oudenaarde kapitánya, Daniel van den Halewijn bevonult a városba, igazságosan szétosztotta az élelmiszer-fejadagokat, kinek-kinek rangja szerint; a lovakat, miken jöttek, visszaküldte, a várfal melletti házakat pedig leromboltatta, vagy földhányásokkal vette körül őket az ágyúk tüze miatt, mert ágyú bizony sok volt a táborban. Az asszonyokat, gyermekeket s az öregeket monostorokban helyeztette el, számos embernek ott kellett hagynia a várost. A kutyákat leöldösték, belehányták őket a várárokba vagy a folyóba, nem maradhatott egy sem.

Bizony el kell mondani, hogy sok bátor esti és reggeli kirohanásra vállalkoztak a helyőrség katonái, sok kárt okoztak az ostromlókban. Volt közöttük két artois-i fegyvernök, fivérek, Lambert és Tristan de Lambres. Ezek ketten sok jeles vitézi tettel öregbítették jó hírnevüket, élelemmel meg hadifoglyokkal tértek gyakran vissza, nagy bosszúságára ellenségüknek. Így ment ez egész nyáron, mert Arteveldééknek csak az volt a szándékuk, hogy kiéheztetik őket; a falak megmászása túl sok emberéletbe került volna. De ácsoltak a gentiek az oudenaardei hegyen egy irdatlan nagy, húsz láb széles, húsz láb magas és negyven láb hosszú hadigépet. Ezt faltörő kosnak *[mouton]* nevezték, súlyos köveket hajigáltak vele a városba, amelyek mindent szétzúztak. Csináltattak még, hogy még jobban megrémítsék az oudenaardei helyőrséget, egy óriási kőhajítógépet, csak torkának átmérője ötvenhárom hüvelyk volt, és hatalmas, rendkívül súlyos lövedékeket lövöldözött. Ha elsütötték, nappal öt mérföldre elhallatszott a hangja, éjszaka tízre is. Olyan szörnyű zenebonát csapott, mintha ott ügetett volna a pokol minden ördöge. Készítettek még egy harmadik gépet is a gentiek a város előtt, ez húsz tüzes rézkorsót tudott kilőni egyszerre. Ilyen masinák, ágyúk, bombardák, óriásíjak, „kosok" és kőhajítógépek készítésével vesződtek a gentiek, hogy ezekkel gyengítsék az oudenaardeiakat, de azok nemigen ijedtek meg, sőt megtalálták mindennek az ellenszerét. Három-négy kirohanást is hajtottak végre hetente, nem is vallottak velük szégyent, mert inkább vált hasznukra mindegyik, mint kárukra . . .

[Ezerkétszáz genti elindul lerombolni, kifosztani a Flandriából elmenekült lovagok házait; nagy pusztítást végeznek, Lille előtt felgyűjtanak néhány falut, de a lilleiiek megfutamítják őket.]

Hiába végződött sikerrel a bruggei csata Filips van Artevelde parancsnoksága alatt, hiába volt olyan szerencséje, hogy megverhette a grófot, a hadviseléshez, városok ostromlásához nem értett. Természetes volt ez, hiszen nem ezt szívta magába az anyatejjel, nem erre oktatták gyermekkorában, hanem arra, hogy hogyan kell halat fogni a Leie meg a Schelde folyóban. Ehhez értett csak, s ezt be is bizonyította Oudenaarde előtt, mert rohammal nem tudta bevenni a várost. Azt hitte felfuvalkodott gőgjében, hogy majd önként megadják magukat az oudenaardeiak. Csakhogy azoknak eszük ágában sem volt ilyesmi, sőt nagyon is bátran viselkedtek.

[VI. Károly kihirdeti Franciaország-szerte: mindenkinek Arrasba kell gyűlnie, mert Isten nevében harcolni akar a flamandok ellen.]

Filips van Artevelde levelet ír Franciaország királyának (1382)

Filips van Artevelde, hogy ügyét szépítse, de meg azért is, hogy megtudja, mint vélekednek felőle Franciaországban, elhatározta, hogy Flandria nevében levelet ír Franciaország királyának, alázatosan kérve őt, békítse ki a gentieket gróf urukkal. Tervét első szóra elfogadták emberei, és levelet írtak, igen szerény és szelíd hangút, a francia királynak és tanácsosainak. Rábízták egy lovas futárra, aki szívesen vette a megbízatást; megparancsolták neki: menjen Franciaország királya elé, és nyújtsa át neki az írást. A futár Senlisba lovagolt, ott találta a királyt s három nagybátyját, Berryt, Burgundot és Bourbont. Átadta a levelet; a király átvette, és felolvastatta nagybátyjai és tanácsosai előtt. Nem váltott ki az egyebet harsány kacajnál. A futárt letartóztatták, és börtönbe vetették, amiért menlevél nélkül jött el a királyhoz; több, mint hat hetet töltött a börtönben.

A futár távolmaradásából Filips van Artevelde következtetett a történtekre; rettenetesen felháborodott. Magához hívatta csapatkapitányait, és így beszélt hozzájuk: „Íme, láthatjátok, hogyan tisztel meg bennünket Franciaország királya! Mi barátilag írunk neki, ő meg elfogatja futárunkat. Nem tudom, miért késlekedünk, hiszen az angolokban támaszt találhatunk. Nagy bajba kerülhetünk máskülönben, mert ne gondoljátok, hogy Burgundia hercege, ki most kezében tartja Franciaországban a gyeplőt, és kénye-kedve szerint viszi bele a királyt bármibe, majd belenyugszik az ügyek jelenlegi állapotába. Távolról sem; hiszen láthatjátok, hogy futárunkat is letartóztatta. Jó okunk van hát, hogy Angliában kopogtassunk; ez hasznára válik az egész országnak, mi pedig biztonságban leszünk, és ellenfeleinket elriasztjuk. Tervem a következő: küldjük el tíz-tizenkét tekintélyes emberünket Angliába, úgy, hogy a franciák is tudjanak róla, s a királyi tanács azt higgye, hogy vetélytársával, az angol királlyal akarunk szövetkezni. Azt higgye, mondom, mert nem gondolok én olyan gyors szövetségkötésre, hacsak ilyen nem marad a helyzet. Azt akarom csupán, hogy embereink visszakérjék előbb azt a kétszázezer régi tallérnyi összeget, amelyet hajdan atyám, Jacob van Artevelde és Flandria kölcsönzött a Tournai-t ostromló Angliai [III.] Edward királynak, hogy segítse kifizetni zsoldoscsapatait. Meg kell mondani az angol királynak, nagybátyjainak és tanácsosainak, hogy Flandria egész grófsága és jó városai, amelyek ezt a kölcsönt nyújtották, kérik, hogy az angol király és országa, amely a kölcsönnel tartozik, fizesse vissza azt. Ha visszaadta a kölcsönt, jó fogadtatása és szabad bejárása lesz Flandriába a királynak és embereinek. Többet ér, ha a mieinktől várjuk a segítséget, mint ha idegeneknél kopogtatunk, és soha könnyebben el nem nyerhetjük, mint most. Az angol király és az angol királyság nem fog késlekedni, ha olyan ország szövetségében reménykedhet, mint amilyen most a miénk, mert Sluistól egészen Bordeaux-ig még mindig nincs az angoloknak olyan tengerpartjuk (Calais-t, Cherbourg-t és Brestet kivéve), mely Franciaországba való szabad bejárásukat biztosíthatná. Bretagne hercege is megesküdött, hogy jó francia lesz, de még ha nem lenne is, azzá válnék unokaöccse, gróf urunk iránt érzett szeretetéből." . . . A tanácsbeliek mind így válaszoltak: „Igen böl-

csen beszéltél, Filips. Mi is azt akarjuk, hogy úgy legyen, amint kigondoltad. Flandria ellensége lenne, aki az ellenkezőjét kívánná." Filips van Artevelde nem tétovázott soká, gyorsan cselekedett a terv értelmében. Írt Pieter van den Bosschénak és Pieter de Winternek, Brugge kapitányainak meg az ypernieknek és a courtrai-iaknak. Valamennyien helyeselték elhatározását. Kiválasztottak tehát mindegyik flandriai városból egy vagy két polgárt, Gentből hatot. Ez a tizenkét flandriai és genti polgár Ypernen, Bourbourg-on és Gravelines-en át Calais-ba lovagolt. Az ottani városkapitány örömmel hallotta, hogy Angliába mennek, s hajókat bocsátott rendelkezésükre az átkeléshez; Calais-ban nem töltöttek többet három napnál. Jó széllel hamarosan Doverba értek, s lóháton folytatták útjukat Londonig. Mihelyt megmondták, hogy Gentből valók, mindenfelé szíves fogadtatásban volt részük, de különösen a köznép körében, mégpedig azért, mert a gentiek elűzték grófjukat, és az ország urai lettek. Azt mondogatták a népek, hogy a gentiek derék emberek.

A flamand követeket fogadják a Westminsterben (1382)

Az *[angol]* király elébük küldött megtudakolni, hogy mi járatban vannak. A Westminster-palotába vezették őket, ott találták Lancaster hercegét, Buckingham grófját, Salisbury grófját, Kent grófját, John de Montagut, a király udvarmesterét, Simon Burleyt, William de Windsor urat és a királyi tanács legnagyobb részét, de maga a király nem volt jelen ezen az első fogadáson. A gentiek és flandriaiak meghajoltak az angol főurak előtt, aztán a *[VI. Orbán pápa által Gent püspökének]* kijelölt pap így beszélt mindannyiuk nevében: „Uraim, Gent városa és egész Flandria küldött minket, hogy tanácskozzunk Anglia királyával, és támaszt találjunk benne, az Anglia és Flandria közötti régi szövetség értelmében. Ezt szeretnők megújítani. Szüksége van most erre a hűbérúr nélkül való Flandriának, mert csupán ruwaardjuk van a városoknak, Filips van Arteveldének hívják. Ő elsősorban a királynak és kegyelmeteknek, tanácsosainak ajánlja magát, s kéri, fogadják jó szívvel ezt az adományt. Ha Anglia királya Flandriába akar jönni, az országot nyitva

és mind maga, mind emberei ellátására felkészülve találja, sőt még magával is vihet – ha akar – Flandriából százezer felfegyverzett embert. De az ország visszakéri ama kétszázezer régi tallért, amit hajdan Jacob van Artevelde és a flandriai városok kölcsönöztek az áldott emlékű Edward királynak, hogy folytathassa Tournai, majd Calais ostromát... Ez összeg visszafizetésével bizonyíthatja be Anglia királya s minden alattvalója, hogy jó barátai a flamandoknak, és hogy szándékukban áll flamand területre lépni."

Összenéztek e szavak hallatán a főurak, s némelyikük elmosolyodott. Lancaster hercege így szólt: „Szép flandriai urak, szavaitok megfontolást kívánnak. Térjetek vissza Londonba, a király gondolkodni fog ajánlatotokon, s mi majd megfelelő módon választ adunk nektek mindenről." A gentiek ezt válaszolták: „Adja Isten, hogy úgy legyen!" Ezzel eltávoztak. A főurak kacagásban törtek ki: „Hallottátok, mit kérnek ezek a flamandocskák? Azt akarják, támogassuk őket, mert szükségük van rá, de ez nem elég, még a pénzünkre is szemet vetnek. Hát nem valami bölcs dolog azt kérni, hogy fizessünk is, meg segítsünk is." Ezzel ők is eltávoztak a teremből, minden további tanácskozás nélkül, s kijelölték a legközelebbi összejövetel napját.

A gentiek megszálltak Londonban, és hosszú időt töltöttek el ott: nem kaptak választ sem a királytól, sem tanácsosaitól, mert azok fölöttébb méltatlankodtak: minek képzelik magukat ezek a flamandok, hogy vissza mernek kérni ilyen régi, negyvenéves kölcsönt!

Soha még semmi dolog nem jött így kapóra a flamandok ellen készülődő francia királynak. Mert ha a flamandok nem kérték volna vissza azt a kétszázezer forintot, ha egyszerűen csak támogatást kérnek, akkor az angol király bizton elmegy, vagy elküld Flandriába olyan hatalmas haderőt, amely az akkor egységes Flandria segítségével megerősítve, bátran nézhetett volna szembe a franciákkal. Így azonban egészen másként alakult minden, ennek nagy kárát látták a flamandok később, amint azt majd alább elbeszélem krónikámban.

Híre ment Franciaországba a királyi tanácshoz, hogy a szívében angol Filips van Artevelde és Flandria szövetségkötés végett polgárokat küldött az angolokhoz. Azt is beszélték, hogy az angol király hamarosan nagy sereg élén megy Gentbe. Hihetők is voltak e hírek, hisz nyilvánvaló volt, hogy valamiféle erősítés után fognak nézni a flamandok. Elhatározták ezért a királyi tanácsban, hogy kieresztik a börtönből

Filips van Arteveldc futárát; igazat szólva, nem is volt semmi okuk ott tartani. Vissza is küldték Flandriába, Oudenaarde elé, ahol a sereg táborozott.

VI. Károly és Filips van Artevelde tárgyalásai (1382)

A király nagybátyjai és tanácsosai átlátták, hogy legjobb lesz, ha elküldenek néhány prelátust és lovagot Tournai-ba, hogy tárgyaljanak ezekkel a flandriai flamandokkal, és alaposabban kifürkésszék szándékaikat. A kiválasztott személyek Miles de Dormans, Beauvais püspöke, Auxerre püspöke, Laon püspöke, valamint Gui de Honcourt uram és Tristan du Bos, mint a francia király megbízottai érkeztek Tournai-ba. Röviddel odaérkeztük előtt tért vissza az Oudenaardét ostromló seregből Jean Bon-Enfant és Jean Picard; ezek tolmácsolták a prelátusoknak és lovagoknak azokat a szavakat, amelyekkel Filips van Artevelde útnak indította őket: a flamandok nem hajlanak semmiféle szerződésre, míg Oudenaarde és Dendermonde ellenáll. „Rendben van – válaszolták a megbízottak. – Ha játssza is a nagyurat ez a felfuvalkodott Filips, még nem biztos, hogy a flandriai városok egyetértenek vele. Írunk mi majd Bruggébe, Gentbe, Ypernbe, mindegyik városba menesztünk egy futárt levéllel. Valahol el kell kezdeni, ha kezünkbe akarjuk venni az ügyet, de nem harcolni, hanem tárgyalni jöttünk ezekkel a gaz flamandokkal." Ezzel megírtak három levelet a három legfontosabb flandriai városnak; mindegyik élén Filips van Artevelde neve állt. Íme a tartalmuk:

„Filips van Arteveldének, társainak és a három flandriai város lakóinak s Brugge Vrijejének *[Franc, körzet]*. Méltóztassátok tudomásul venni, hogy urunk és királyunk jó szándékkal küldött minket ide, hogy mint legfőbb úr, békét és egyezséget szerezzen a nemes fejedelem őfelsége unokafivére, Flandria ura és Flandria országa között, mert az a hír járja, hogy szövetséget akartok kötni az angol királlyal és az angolokkal. Oktalan lenne ez és a francia korona sérelmére történő dolog; a király semmiképpen nem tűrhetné. Ezért a király nevében kérünk benneteket, szíveskedjetek szabad járás-kelést biztosító menlevelet adni nekünk, hogy a király megelégedésére létrehozhassuk a békét, és írjátok

meg nekünk, mi a szándékotok. Az Úr óvjon benneteket. Kelt Tournaiban, október havának 16. napján."

Megírván és lepecsételvén e három azonos tartalmú levelet, átadták három embernek e szavakkal: „Te elmégy Gentbe, te Bruggébe, te pedig Ypernbe, és majd visszajöttök a válasszal." „Szívesen hozunk választ, ha kaphatunk" – felelték a küldöttek. Ezzel mindegyik elindult útjára.

Filips van Artevelde épp Gentben tartózkodott ekkor, de a gentiek fel sem bontották volna nélküle a levelet. Nos, ő felbontotta, és elolvasta, ám csak nevette, és vissza is indult mindjárt Oudenaardéba a levéllel együtt, a futárok pedig ott maradtak fogolyként Gentben. Oudenaardéban magához hívatta Herzele urat és többi társát, felolvasta a levelet, majd így beszélt hozzájuk: „Úgy látom, ezek a franciák gúnyt űznek velem és Flandriával. Már megmondtam itt tegnapelőtt a tournai-i polgároknak, hogy nem érdekelnek a franciaországi hírek, és hogy semmiféle egyezkedésre nem vagyok hajlandó, míg Oudenaarde és Dendermonde meg nem adja magát." Alighogy befejezte, jött a hír Bruggéből és Ypernből, az ottani kapitányoktól, hogy nekik is írtak, s ők azon nyomban tömlöcbe vetették a levélhozókat. „Nagyon helyes" – mondta Filips. Ekkor azonban kissé eltűnődött ezeken a dolgokon, és elhatározta, hogy mégis ír a francia király megbízottainak. Hozzá is fogott levelet írni. A címzés így szólt: „Franciaország királya igen nemes és bölcs megbízott urainak."

„Igen tisztelt és hatalmas urak! Bátorkodom méltóságtok tudomására hozni, hogy vettük a felséges és legkegyelmesebb Károly úr, Franciaország királya hozzánk intézett levelét, mely tudtunkra hozza, hogy méltóságtokat, tekintetes és nemes vitézlő urak, ide küldte, hogy méltóságtok a mondott király és tanácsa nevében békét és egyezségkötést közvetítsenek közöttünk, valamint Flandria fenséges ura és országa között, akiknek igen tetsző dolog volna, ha ez a szándék megvalósulna, amint azt tournai-i igen jó, meghitt bizodalmas barátainak nyílt levele tanúsítja. Ezért nehezményezi a király, hogy a közöttünk és gróf urunk közötti tárgyalások oly sokáig váratnak magukra. Emiatt meglepetésünknek bátorkodunk hangot adni. Annak idején, mikor Gent városát ostromgyűrű vette körül, és az oudenaardei béke csupán névleges volt, mi a három flandriai város közös elhatározásából levélben kértük őfelségét, mint legfőbb urunkat, méltóztassék békét s egyezséget sze-

rezni köztünk, de nem hajlott kérésünkre. Nem tette azt, amit most, úgy tűnik, szívesen megtenne: nyílt királyi rendeletet kaptunk, amely szerint két ízben is megírták nekünk méltóságtok, hogy a király fent közölt megbízásából járnak itt, s hogy küldött válaszunk alapján úgy tűnik méltóságtoknak, hogy semmiféle megegyezésre nem vagyunk hajlandók. Ezzel kapcsolatban tudatjuk, hogy méltóságtok és Flandria közötti egyezkedésről csak akkor lehet szó – s ez nekünk, Flandria ruwaardjának és Gent városának eltökélt szándéka –, ha a flandriai békesség s kiváltképpen Gent városa rovására elzárkózó városok már megnyitották kapuikat előttünk, a ruwaard előtt s a mondott város előtt. Ez a feltétele a méltóságtok kívánta módon történő egyezkedésnek; véleményünk szerint ugyanis a király nagy sereget állíthat ki unokafivére, gróf urunk megsegítésére, hiszen tudva tudjuk, hogy a dologban hamisság és álnokság van, mint ahogy régebben is volt. Szándékunkban áll ezért, hogy biztonságunk érdekében résen legyünk, mert óvatosnak kell lennünk. A francia király olyan sereggel fogja szemben találni magát, amely készen áll, hogy megvédjen bennünket ellenségeinktől. Reméljük, hogy Isten segedelmével győzelmet is arathatunk a francia királyon, amint győzelmet arattunk rajta a múltban is.

Azt is közlik velünk méltóságtok, hogy hír szerint mi, illetve *[nevünkben]* némely flandriaiak szövetségkötésről tárgyalnak az angol királlyal, s hogy tévelygő cselekedet ez, mivel mi a francia korona alattvalói vagyunk, s kötelezettségeink a francia királyhoz mint legfőbb urunkhoz fűznek bennünket. Nos, ennek eleget is tettünk, amikor elküldtük hozzá, legfőbb urunkhoz békét kérő levelünket. Erre nem válaszolt, ellenben börtönbe záratta futárunkat, amely eljárást mi ilyen úrhoz méltatlan cselekedetnek és valóban nagy szégyennek tekintettünk, és nem illő az sem, hogy miután úgy írt nekünk mint legfőbb urunk, utána nem méltóztatott válaszolni nekünk, mikor írtunk neki mint legfőbb urunknak. S amikor őfelségénél visszautasításra találtunk, akkor gondoltunk csupán arra, hogy Flandria sorsát olyan szekérhez kötjük, bármelyik legyen is az, amely hajlandó megállni. Így is cselekedtünk. De még semmi nem öltött végleges formát, így a *[francia]* királynak van ideje cselekedni, ennek módja pedig az összes erődítmények megnyitása, és hogy senki se hozzon írásos vagy szóbeli üzenetet menlevél nélkül, és egyébként se jöjjön senki levélvivő tudomásunk és beleegyezésünk nélkül Gentbe, Bruggébe és Ypernbe . . ., mert úgy látjuk,

hogy merényletet akarnak elkövetni méltóságtok ellenem, Filips van Artevelde ellen, amitől Isten óvjon, és viszályt akarnak szítani az országon belül. Ezért felszólítjuk méltóságtokat, hogy ilyesmiben többé ne mesterkedjenek. Ajánljuk méltóságtokat Isten szent oltalmába. Kelt Oudenaarde előtt, az Úr 1382. esztendeje október havának 20. napján. Filips van Artevelde, Flandria ruwaardja és társai."

Mikor Filips van Artevelde megírta a levelet Herzele úr és a tanácsa jelenlétében, és úgy látták, hogy semmi kiigazítani való nincs rajta, lepecsételték, és levélvivő után néztek. Jól tudták, hogy egy közülük valónak életébe vagy szabadságába kerülne a tournai-i küldetés, mivel ők is fogságban tartják a három városban a megbízottak három futárát. „Van Oudenaardéból való foglyunk?" – kérdezte Artevelde. „Van, egy katona, aki egy csetepatéban esett foglyul, csak nem oudenaardei, hanem artois-béli." „Annál jobb – mondta Filips –, vezessétek elő; el fogja vinni e levelet, és ezzel visszakapja szabadságát." Elővezették és *[szabadságot ígértek neki, ha elviszi az írást]*. A fogoly így szólt: „Urak, hitemre esküszöm, hogy elviszem azt a levelet, ahová csak akarják kegyelmetek, akár a pokolba is." „No, ezt jól mondtad" – nevetett Filips. Ezzel kezébe nyomtak két tallért, és útnak indították Tournai felé . . .

A *[laoni]* püspök és két társa *[a francia király megbízottai]* alaposan végigolvasta és áttanulmányozta a levelet, aztán mindnyájan így beszéltek: „Ez a Filips kimutatja foga fehérjét! Túl sokat tart magáról, és semmibe veszi a királyi felséget. Most is a jó szerencsére bízza magát, mivel az egyszer, Brugge előtt neki kedvezett." „Vajon mit volna jó tennünk ebben az ügyben?" Hosszasan tanácskoztak, *[aztán úgy döntöttek, hogy legjobb lesz, ha Tournai város tanácsa is megtudja Filips válaszát]*. Kétszer-háromszor is felolvasták előttük a levelet; a bölcsek igen megdöbbentek sértő és fennhéjázó hangján. Végül is úgy határoztak, hogy a levél másolata Tournai-ban marad, az eredetivel, az Artevelde pecsétjével ellátottal pedig a megbízottak két-három napon belül visszatérnek a királyhoz.

Filips van Artevelde Oudenaardénál tartózkodott, midőn értesült, hogy a francia király hatalmas sereggel jön ellene. Úgy tett, mintha ügyet sem vetne rá. Így beszélt embereihez: „Ugyan, hol akar belépni Flandriába ez a királyocska? Fiatal még ahhoz, hogy megijesszen minket a katonásdijával. Őriztetni fogom a Flandriába vivő összes átjárókat. Nem olyan nagy legények azok, hogy a Leie innenső partjára tehetnék a lábukat." Elhívatta akkor Herzele urat Gentből, *[rábízta az ostrom további folytatását, maga pedig]* elindult Brugge felé. Úgy vonult lován, mint valami nemesúr, maga előtt vitette zászlaját, címerével: fekete pajzson három ezüstsisak. *[Egy másik változat hozzáteszi: Nem hinném, hogy őseitől örökölte címerét, bizonyára összeszedte valahol, ahol éppen eszébe jutott, talán egy padláson.]*

Bruggébe érve ott találta Pieter van den Bosschét és Pieter de Wintert, akik mint Brugge város kapitányai tartózkodtak ott. Elmondta nekik, mint készülődik Flandriába a francia király, hogy leverje őket, s hogy elébe kell menniük a bajnak, őriztetni kell az átjárókat. „Pieter van den Bossche, kegyelmed a comines-i átjáróhoz megy, ott fogja őrizni a folyót, Pieter de Winter a warnetoni hídhoz. Minden hidat le kell rombolni a folyón La Gorgue-ig, Estaires-ig, Merville-ig és Courtrai-ig. Így nem jöhetnek át a franciák, nem tehetnek kárt bennünk. Jómagam elmegyek beszélni az yperniekkel, hogy bátorítsam őket, lelket öntsek beléjük. Elmondom majd, hogy igaz egység köt össze bennünket, senki ne szegje meg hát, amire mindnyájan felesküdtünk. Elmondom, hogy úgysem áll módjukban a franciáknak, hogy átkeljenek a Leie folyón, mert őrizzük az átjárókat, ha pedig Saint-Omer és Bergues felé próbálnának átkelőhelyet keresni, hát annyi akadályba ütköznének, annyi ingovány meg egyéb rossz terep állná útjukat, hogy egészen szét kellene szóródniuk, mindezeken felül azt is számításba kell venni, hogy tél van, hideg az idő a lovaglásra, ez is csak nagy kárukra lehetne." Így felelt a két Pieter: „Filips, ez mind így igaz, meg is tesszük, amit mond kegyelmed. Van-e hír az Angliába küldött emberekről?" „Istenuccse, nincs – felelte Artevelde –, csodálkozom rajta magam is. Most folynak a londoni tárgyalások, rövidesen híreket kell kapnunk. Annyira nem siethet ellenünk a francia király, hogy előbb meg ne érkezzék az angol

segítség. Anglia királya minden bizonnyal el fogja rendelni a harcot, s váratlanul érkeznek meg az angolok Sluisba egy éjszaka, hiszen most éppen jó szelük van az induláshoz." Így tárgyalgatott a három jó barát. Abban az időben egész Flandria nekik engedelmeskedett, kivéve Dendermondét és Oudenaardét. *[A következő fejezetben százhúsz francia fegyveres balul kiütött vállalkozását meséli el a szerző: átkeltek a Leie folyón, jó hírre s névre szomjazva. Rengeteg embert megöltek, már meg is kondították a harangokat a környező városokban. Visszatértükben kétezer paraszttal találták szemben magukat, de azok utat nyitottak nekik: előzőleg ugyanis kiszedtek egy palánkot a hídból, így az leszakadt a visszaigyekvő lovagok alatt ... Utána Filips van Arteveldéről olvashatunk, ki az ypernieket biztatja kitartásra.]*

A franciák hadi készülődéséről (1382)

Most kissé odahagyjuk Filips van Arteveldét, és az ifjú [VI.] Károly királyról beszélünk, aki Arrasban tartózkodott, és igen nagy harci kedvről tett tanúságot, hogy megfékezze a flamandok gőgjét. Napról napra érkeztek zászlaja alá mindenfelől a fegyveresek. Egy hét múlva a király tovább indult az artois-beli Lens-ba, majd további két nap után, november 3-án Seclinbe. Ott megállt. Nagy tanácskozásra ültek össze a főurak, Franciaország connétable-ja, Franciaország marsalljai, Burgundia hercege és Flandria grófja, mert az a nézet járta a táborban, hogy lehetetlenség bejutni Flandriába, hisz igencsak erősen őrzik a folyó átkelőhelyeit. Ráadásul állandóan esett az eső, és olyan hideg volt, hogy nem lehetett továbbmenni. Mondták a bölcsek, hogy nagy felelőtlenség volt nekivágni ilyen időben az utazásnak, ilyen messzire elvinni a királyt, s hogy várni kellett volna ezzel a flandriai háborúval a nyár beálltáig.

Megkérdezte a tanácskozás során Clisson úr, Franciaország connétable-ja: „Én nem ismerem Flandriát, soha életemben nem jártam ott. Valóban olyan nehéz átkelni azon a Lys [Leie] folyón? Valóban csak néhány átkelőhely van?" Felelték neki: „Bizony hogy úgy van, nincs azon gázló sem, és egész folyása mentén mocsarak húzódnak, nem lo-

vaglásra való hely az." „És hát honnan ered az a folyó?" Mondták, hogy Aire és Saint-Omer felől. „Nos, hát, ha van valahol kezdete, akkor ott átjuthatunk. Indítsuk a sereget Saint-Omer felé, ott majd könynyűszerrel átkelünk, és megtámadjuk a flamandokat ott, ahol vannak, és benyomulunk Flandriába, Ypern előtt vagy másutt. Fene gőgjükben még majd maguk jönnek ellenünk." A connétable *[főparancsnok]* e javaslatával egyetértett minden marsall. Ebben is maradtak. Másnap reggel felkereste szobájában a connétable-t Albret, Coucy *[és több más]* úr. Kérdezték, mire számítsanak, Lille-en, Comines-on és Warnetonon át mennek-e, ahol védik a gázlókat, vagy pedig fölfelé, La Gorgue, Laventie, Saint-Venant és Estaires felé, hogy ott keljenek át a Leie folyón. Hosszasan vitatkoztak az urak. Azok, akik ismerték a vidéket, így beszéltek: „Ilyen időben nem jó Carembaut vidékén masírozni, sem Bailleulban, sem a casseli, veurnei vagy bergues-i uradalomban." „Hát akkor merre?" – kérdezte a connétable. Akkor így szólt Coucy úr: „Szerintem Tournai-ba kellene mennünk; átkelünk a Scheldén, és úgy megyünk Oudenaarde elé. Ez könnyű út lesz, aztán megütközhetünk ellenségünkkel; semmiféle akadályba nem ütközünk. A Scheldén átkelve Oudenaarde elé vonulunk, s mindjárt fészkében kaphatjuk el Filips van Arteveldét. Csak így érhetjük el, hogy utunkban ne szenvedjünk semmilyen hiányt, mert jön majd Hainaut-ból az élelem, Tournai-ból küldik utánunk a folyón."

Sokak fülének kellemes volt ez a beszéd. Ám a connétable és a marsallok inkább arra hajlottak, hogy egyre csak egyenesen menjenek előre, és úgy keressék meg a legrövidebb átkelés módját, nem pedig jobbrabalra kalandozgatva. Meg is indokolták véleményüket igen bölcsen: „Ha nem a legrövidebb úton megyünk, az egyenes úton, az lehetne a látszat, hogy nem vagyunk egyenes emberek, célratörő jó katonák. De amúgy sem kelhetnénk át máshol a folyón, mint Comines-nál, amit védenek. Aztán meg, ha ott vonulunk el ellenségeink előtt, azzal csak bátorítjuk őket, azt mondanák, hogy futunk előlük. Aztán van itt még más meggondolnivaló is. Nem tudjuk, mire jutottak az Angliába küldött követek. Ha netán segítséget kapnak, az szerfölött megnehezítené dolgunkat. Ezért hát jobban tesszük, ha a lehető legrövidebb úton lépünk be Flandriába, és bátran nekivágunk Comines-nak. Isten velünk lesz. Annyiszor keltünk át nagy folyókon, hogy ez a Lys sem sokáig állhatja utunkat, akármilyen legyen is. Majd ha a partjára érünk, meglát-

juk, mit tehetünk. Előőrseink, akik húsz vagy harminc év alatt láttak számos átkelést, veszélyesebbeket, mint emez lehet, majd megmondják, átkelhetünk-e a folyón. S ha a túlsó parton leszünk, ellenségeink százszor jobban megdöbbennek, mintha kényelmesen keresgéltünk volna jobbra vagy balra, ahelyett, hogy az egyenes utat választottuk volna. Akkor aztán egykettőre Flandria urainak tudhatjuk magunkat." Ezzel a véleménnyel aztán mindenki egyetértett, s többé már nem vitatta senki, más javaslat nem hangzott el. Így hát e vitéz nagyurak, mivel mind együtt voltak ott, így határoztak: „Itt az ideje, hogy megbeszéljük a csatarendet, hogy kiket vezessen az előőrsben a connétable, kik ügyeljenek, hogy ne szakadjunk el egymástól, aztán kik vezessék a gyalogságot, kik legyenek a felderítők, kik alkossák a király zászlóalját, s kinek milyen feladata lesz, ki vigye Franciaország oriflamme-ját *[királyi zászlaját]*, s ki segédkezzen megőrzésében, kik vonuljanak alatta, s kikből álljon a hátvédcsapat." Mindezt alaposan megtárgyalták egymás között.

Elrendelték a fentebb mondott vitéz férfiak, a számszeríjászok parancsnokai, a connétable és a marsallok, hogy Josse van den Halewijn úr és Rambures úr menjen előre a gyalogsággal az utat előkészíteni: sövényt, bokrot és bozótot irtani, gátat verni, árkokat feltölteni és minden egyéb szükséges munkálatot elvégezni.

A franciák átkelnek Comines-nál a Leie folyón (1382)

Minden úgy lett, amint rendelték, másnap felszedték a sátorfákat az előőrsök, s elindultak Comines felé az utasításnak megfelelő rendben. Az utakat teljesen előkészítve találták: jó munkát végzett Josse van den Halewijn úr és Rambures úr. Hétfő volt. Mikor Franciaország connétable-ja, a marsallok és az előcsapatok a comines-i hídhoz érkeztek, látták, hogy most meg kell állni, mert annyira szétrombolt állapotban találták a hidat, hogy azt ember fel nem építhette, ha a túlsó oldalon levők nem akarták. *[Nem találnak gázlót; tanakodnak, mitévők legyenek. Hajót nem hozathatnak, mert a flamandok cölöpöket vertek le a folyóban. Már-már visszafordulnak Saint-Omer felé.]* Miközben a

connétable-nak és a franciaországi meg burgundiai marsalloknak ekképp főtt a fejük, nem tudva, mitévők legyenek, más lovagok is törték a fejüket, s kigondolták, miként kerülhetnének át a túlsó partra, hogy elfoglalják a várost a flamandoktól, és biztosítsák a többiek számára az átkelést. Vakmerő s vitézi tettet hajtottak végre, amint tüstént elbeszélem.

Míg az előőrsök Lille-ből Comines felé haladtak, a vidéket jól ismerő Sempy úr meg néhány más hainaut-i, flandriai, artois-i, sőt franciaországi lovag a connétable és a marsallok tudta nélkül összebeszélt: „Ha lenne két vagy három bárkánk, titokban a folyóra bocsáthatnók őket Comines alatt, aztán cölöpöket vernénk le a víz mindkét partján, ezeket összekötnők kötelekkel, hiszen nem széles a folyó. *[Az egyik változat hozzáteszi: Így a folyón át kifeszített kötelekbe kapaszkodva könnyedén át lehetne vontatni a bárkákat.]* Hamarosan sok ember lenne a túlsó parton. Akkor aztán hátba támadhatnók ellenségeinket, és elfoglalhatnók az átkelőhelyet. De az kell, hogy csupa bátor vitézt vigyünk át." Így is lett . . .

Megparancsolta a connétable: „A túloldalra számszeríjászok lövöldözzenek át, hogy elvonják a flamandok figyelmét az átkelőkről, mert ha észrevennék őket, rájuk rohannának, és leöldösnék a már átjutottakat. Ezt még az életem árán is el szeretném kerülni." A számszeríjászok és egyéb gyalogosok előjöttek, egyesek hordozható bombardákból szöges vaslövedékeket lövöldöztek a hídon túlra, egészen Comines városáig. Nagy és véres csetepaté kezdődött, úgy tettek az előőrsök, mintha át akarnának kelni. A flamandok pajzsokat tartottak maguk elé, és keményen védekeztek. Így folytatódott ez egész nap (hétfői nap volt). Aztán hamarosan beesteledett, mert rövidek voltak a nappalok, s míg tartott ez a lövöldözés, hajigálás, oda-vissza szelték át a folyót a bárkák a fegyveresekkel, akik átérve elrejtőztek egy füzesben, és ott várták be egymást. Gondoljuk meg jól, mily nagy veszélyt vállaltak magukra! Hiszen ha a comines-iak hamar észreveszik őket, azt teszik velük, amit akarnak, kezükre kerítik a cölöpöket, köteleket, s az is csak az ő javukat szolgálja. De Isten nem ővelük volt, azt akarta, hogy megtörjön a flamandok gőgje.

[Pieter van den Bossche, Comines kapitánya bevárta a reggelt, s csak akkor támadott. A franciák, bárha jóval kevesebben voltak, és az átke-

lés meg az esőben-sárban való hosszú várakozás kimerítette őket, hamar megfutamították a szánalmasan felfegyverzett flamandokat, mégpedig hatalmas ordítozással és azt a látszatot keltve, hogy sokan vannak. Harci szellem tekintetében is óriási fölényben voltak a flamandokkal szemben. Elfoglalták a várost, helyreállították a már senkitől sem őrzött hidat, és átkelt az egész sereg. – Froissart elbeszéléséből az tűnik ki, hogy a connétable végig bizalmatlanul szemlélte a vállalkozást, s az szinte önmagától született és ment végbe.]

Filips van Artevelde Gentbe megy (1382)

Jól tudja mindenki, milyen gyors szárnyon jár a hír. Filips van Artevelde kedd reggel megtudta Oudenaarde előtt, hogy a franciák átkeltek Comines-nál a Leie folyón . . ., és hogy a flamandok hatezer embert vesztettek vagy még többet is. Azt is beszélték, hogy Pieter van den Bossche is meghalt. Megdöbbent Artevelde e hírek hallatán, az ott levő Herzele úrtól kért tanácsot, hogy mitévő legyen. Ő azt mondta: „Menjen Gentbe kegyelmed, gyűjtsön össze annyi embert, hogy azért a város védelmére is maradjon elegendő. Jöjjön vissza velük ide, aztán egész hadcrejével vonuljon Courtrai felé. Ha megtudja a francia király, hogy nagy erővel mennek ellene, majd meggondolja, be merjen-e mélyen nyomulni az országba. Mindezeken felül Angliából is hamarosan híreket kell kapnunk; könnyen meglehet, hogy az angol király vagy nagybátyja nagy haderővel fog segítségünkre jönni, talán már útban is van." „Csodálom – mondta Filips –, hogy ennyit késlekednek, holott jól tudják, hogy szabad bejárásuk van az országba. El nem képzelhetem, miért várnak ennyit. No, de hát hiába, így van. Én azért csak elmegyek Gentbe utánpótlásért, és megütközöm a francia királlyal. Úgy tudom, húszezer *[jól felfegyverzett, páncélos]* vitéze van, ez hatvanezer főnyi sereget jelent. Én is ennyi embert állítok ellene. Ha Isten kegyelméből megadatik nekem, hogy legyőzzem őt – ami könnyen megeshet, hiszen az igazság a mi oldalunkon áll –, én leszek a világ legmegbecsültebb nagyura, ha pedig vereséget szenvedek, hát akkor csak azt mondhatom, hogy nálam nagyobb úrnak volt nagyobb szerencséje.". . .

Nyeregbe ült körülbelül harminc emberével, és elindult Gent irányába; még letért egy kicsit az útról, hogy megszemlélje a megölt oudenaardeiakat, kik portyára vonultak ki az éjszaka. Tizenkettőt sikerült elcsípniük a táborbelieknek, ezeket megölték.

Amint ott időzött és szemlélgette ezeket Artevelde, egyszer csak félrenéz, hát egy futárt lát, amint éppen megérkezik Gent felől. Angliából jött... „Talán a mi embereinktől hozol hírt?" „Uram – mondta a hírnök –, öt genti polgár tart visszafelé egy angol lovaggal... Tudtommal levelet hoznak az angol királytól meg nagybátyjaitól és tanácsosaitól, vagyis Angolország válaszát hozzák méltóságodnak, Flandria ruwaardjának, s mihelyt méltóságod meg a flandriai városok képviselői megpecsételik a levélben felajánlott szövetséget, és méltóságod lovagjai és emberei visszatérnek vele Angliába, akkor nagy segítség jön ide az angol királytól." „Eh – legyintett Filips –, sok beszédnek sok az alja. Addigra késő lesz már. Menj be szállásunkra." Elvezettette a hírnököt Herzele úr elé, hogy közölje vele is a híreket, maga pedig elindult Gent felé. Úgy belemerült gondolataiba, hogy egyetlen szót sem lehetett kihúzni belőle.

[Az yperniek, látva, hogy Arteveldéék helyzete reménytelen, megölik a városkapitányt, és követeket küldenek a francia király elé, bocsánatért esedezve; ezt el is nyerik.]

A párizsiak fegyverkeznek (1382)

A francia király még a De hooge hegyen volt, mikor híre érkezett, hogy a párizsiak fellázadtak, és állítólag elhatározták, hogy megindulnak, és lerombolják a vincennes-i erdőben levő szép Beauté-kastélyt, meg a Louvre-t és az összes Párizs környéki megerősített épületeket, hogy soha baj onnan ne érhesse őket. Ekkor egyikük így beszélt (azt hitte, jól beszél, de mint később kiderült, igen rosszul beszélt): „Jó urak, várjatok ezzel addig, amíg meglátjuk, hogy fordulnak urunk királyunk dolgai Flandriában. Ha a gentieknek sikerül nyélbe ütniük, amiben fáradnak, amint azt remélhetjük is, akkor majd itt lesz az idő – és

lesz idő – a cselekvésre, de most ne tegyünk olyasmit, amit megbánhatunk." Flamand Miklós *[Nicolas Le Flamand]* volt az így szóló. Abba is hagyták szavára elvetemült galádságukat a párizsiak. Hanem azért továbbra is fegyverben maradtak, olyan jó és drága fegyverekben, mintha nagyurak lettek volna. Több mint húszezren álltak állig fegyverben, páncélosan, akárcsak az igazi vitézek, páncélinges is volt vagy harmincezer. Éjjel-nappal dolgoztatták a sisakgyártókat, és összevásároltak mindenféle fegyvert, amit csak felkínáltak nekik.

Gondolják hát el kegyelmetek, micsoda ördögi dolog lett volna ebből, ha megverik Flandriában a nemes lovagságot, élükön a francia királlyal. Nem elképzelhetetlen, hogy az egész nemesség elpusztult volna Franciaországban s ugyanúgy más országokban is. Még a Jacquerie sem volt oly nagymértékű és oly borzalmas megmozdulás, amekkorává ez válhatott volna, mert vele egyidőben Reimsben, Châlons-ban és a Marne folyó mentén is felkelt a pórnép, és már fenyegette is az otthon maradt nemes hölgyeket és gyermekeiket, hasonlóképpen Orléans-ban, Blois-ban, Rouenban, Normandiában és Beauvais-ban. Az ördög bújt beléjük, hogy mindenkit legyilkoljanak, s bizony meg is tették volna, ha Isten ellene nem tett volna, amint azt majd meghallják kegyelmetek krónikámban.

Flamand városok meghódolása (1382)

Mikor a casseli, a bergues-i, a bourbourg-i, a gravelines-i, a veurnei, a dunkerque-i, a poperingei, a torhouti, a bailleuli és a meseni várbirtokbeliek megtudták, hogy Ypern városa a franciák pártjára állt, és meghódolt a francia királynak, az pedig kegyesen megbocsátott nekik, szerfölött megdöbbentek, de azután hamarosan összeszedték magukat: mindezen városok, várbirtokok, kerületek *[bailleuté]* és községek *[mairie]* lakói elfogták, és bilincsbe verték kapitányaikat, nehogy megszökhessenek – azokról a kapitányokról van szó, akiket Filips van Artevelde nevezett ki mindenfelé az országban –, és a király elé vezették őket a De hooge hegyre. Ők maguk térdre borultak, és így könyörögtek kegyelemért: „Nemes király, ím alávetjük magunkat, javainkat

és városunkat felséged akaratának, s annak jeléül, hogy felségedet ismerjük el törvényes urunknak, ide hoztuk ezeket a kapitányokat, akiket Filips van Artevelde ültetett a nyakunkra. Mert erőszakkal kényszerített bennünket engedelmességre..." Franciaország királya úgy határozott, hogy megbocsát mindezen uradalmak lakóinak a következő feltételek mellett: a fent említett várbirtokok, földek és városok kötelesek hatvanezer frankot fizetni kisebb kiadásai fedezésére a királynak, aki ezenkívül a vidéken található élelem, állatállomány és egyéb ilyen dolgok felett is szabadon rendelkezik, viszont biztosítja őket, hogy nem kerül sor gyújtogatásra, sem foglyok megölésére. Mindez nagy megelégedésükre szolgált, köszönetet is mondtak a királynak meg a királyi tanácsnak, és boldogok voltak, hogy így kievickélhettek a bajból. Filips van Artevelde kapitányait viszont mind lenyakazták a De hooge hegyen.

Mindezen egyezkedésekbe Flandria grófját nem vonták be; sem őt, sem egyetlen udvaroncát nem hívták meg egyetlenegyszer sem a királyi tanácsba. Végtelen keserűséggel töltötte el ez a grófot. És így ment ez az egész hadjárat alatt. Alattvalói, csapatai el sem mertek mozdulni azokból a bandériumokból, ahová a számszeríjászok parancsnokai beosztották őket, amiért flamandok voltak. Halálbüntetés terhe mellett megparancsolta ugyanis a király, hogy senki a seregben flamandul megszólalni és vaskarikás botot *[baton à virole]* hordani ne merjen. *[Az egyik változat hozzáteszi: Meggondolhatják hát kegyelmetek, hogy milyen mostohán bánt a sors ezzel a nemes urasággal. Országát elveszítette alattvalói lázadása miatt, s mikor azt hitte, segítséget kap a francia királytól, Burgundia hercegének tanácsára és biztatására, még azt a keveset is elvesztette, amije megmaradt: őrá ügyet sem vetettek. Így lett senki grófjává, föld nélküli uralkodóvá. Így tették földönfutóvá barátai és ellenségei. Intő jel lehet ez mindenkinek, akit balszerencse ért; ha segítséget remélnek barátaiktól, az is csak kárukra válik. A nemes fejedelemnek tehát türelemmel kell viselnie a rá mért szenvedéseket. És így tegyen mindenki. Isten mindenható: megjutalmazza a jót s megbünteti a rosszat.]*

Miután a francia király és az egész hadsereg, előőrsök és utóvédek, megelégelték a De hooge hegyen való táborozást és a vásározásokat, amelyeken rengeteg zsákmányt adtak el a lille-ieknek, douai-iaknak, artois-iaknak, tournai-iaknak és minden vásárolni kívánónak (egy-egy

vég werviki, meseni, poperingei vagy comines-i szövetet egy frankért vesztegettek, olcsón felöltözhetett ott bárki; némely bretonok pedig meg egyéb rabló népség, akikben még nagyobb volt a kapzsiság, szekereken és málhás lovakon küldték szolgáikkal biztos helyre a Leién túlra vagy Franciaországba a szöveteket, takarókat, vásznat, fehérneműt, ezüstöt, aranyat, úgy, amint össze tudták szedni). Nos, ekkor a király az összes urakkal bevonult Ypernbe, és megszálltak a városban (már aki meg tudott szállni). Négy vagy öt napot töltöttek ott, míg ki nem pihenték magukat.

[Sok város alávetette magát a franciáknak, de a bruggeiek nem járultak a király elé meghódolni, mert Arteveldének hétezer katonája tartózkodott városukban, valamint ötszáz tekintélyes polgáruk túszként Gentben. Ezenkívül még van den Bossche és Pieter de Winter is nyugtatgatta őket történelmi példákra hivatkozva, mondván, hogy most is így győzik majd le a franciákat. – Calais-ba érkeznek az angol király követei, hogy Anglia s a flamandok szövetségét megpecsételjék, de belátják, hogy a hadihelyzet úgysem teszi lehetővé számukra a Flandriába való bejutást, ha pedig Artevelde győz, nem lesz már szükség rájuk. Ezért Calais-ban maradnak.]

A roosebekei csata (1382)

Nos, beszéljünk Filips van Arteveldéről, hogy hogyan s miképp folytatta tevékenységét. Bizony nagy kedvet mutatott a francia királlyal való megütközésre; Gentbe ment, és magához rendelt minden fegyverforgatásra alkalmas embert, csak annyit hagyva Gentben, amennyi a város védelmére kellett. Engedelmeskedett is valamennyi, mert azzal biztatta őket, hogy Isten kegyelméből szétverik a franciákat, és akkor ők lesznek az urak Gentben és minden más *[flandriai]* nemzetség felett. Körülbelül tízezer harcost vitt magával Courtrai-ba Filips, s elküldött Bruggébe, Damméba, Aardenburgba, Sluisba, a tengermelléki vidékekre, a Vier-Ambachtenba és a geraardsbergeni, dendermondei és aalsti várbirtokra is. Körülbelül harmincezer embert sikerült mozgósíta-

nia ezeken a helyeken. Egy éjszakára megszállt Oudenaarde előtt, másnap pedig indult Courtrai-ba körülbelül ötvenezer főnyi csapatával.

Hírét vette a király meg a franciaországi főurak Filips van Artevelde közeledtének; vagy hatvanezer emberrel jő, azt beszélték. Erre elindították Ypernből az előőrsöket, elindult maga Franciaország connétable-ja is meg a marsallok, s Yperntől másfél nagy mérföldnyire, Roeselare és Roosebeke között táboroztak le. Másnap a király és az összes főurak követték őket, előőrsökkel, utóhaddal egyetemben.

Bizony mondhatom kegyelmeteknek, hogy sokat kínlódtak az urak kint a mezőkön, mert a tél kellős közepén voltak, december küszöbén. Minden éjszaka talpig fegyverben aludtak, nem tudva, melyik pillanatban éri őket a támadás. „Holnap jönnek" – beszélték szerte a táborban; a takarmány-rekvirálók jövögettek vissza ilyen értesülésekkel. A király mindig együtt volt embereivel, s igen bosszantotta a főurakat Arteveldéék késlekedése, hiszen szerettek volna minél hamarabb túl lenni az ütközeten, ebben a kutyának való időben.

Tudni való, hogy ott volt a francia királlyal a vitéz lovagok színe-virága. Nagy botorság is volt Arteveldéék és a flamandok részéről, hogy úgy siettek megütközni! Mert ha ott maradnak Oudenaarde előtt, s megerősítik magukat valamiképp, a nyirkos, hideg idő miatt soha oda nem mentek volna a franciák, de még ha odamerészkednek is, csak nagy veszteségek árán ütközhettek volna meg. De hát Filipsnek úgy fejébe szállt a bruggei dicsőség, hogy azt gondolta, már semmi és senki nem árthat neki. Azt hitte, ő lesz a világ ura. Fel sem merült benne, hogy másként is végződhet a kaland. Semmibe vette a francia király mérhetetlen hatalmát; ha számol vele, bizony nem tette volna mindazt, aminek hű elbeszélését legitt hallhatják kegyelmetek.

E szerda estén, a csata előestéjén Filips van Artevelde egész hadával együtt letáborozott egy eléggé védett helyen, egy morotva és egy sűrű bozótos között, a Goudenberg és a király tábora, Roosebeke között. Filips ezen az estén bőkezűen megvendégelte sátrában a kapitányokat; volt is miből, özönlött utánuk az élelem. Vacsora után beszédet intézett hozzájuk, ilyenformán: „Jó urak, itt vagytok hát seregemben, látjátok magatok is, mi a helyzet. Holnap nem kis dolgunk akad, mert a francia király, aki nagyon feni ránk a fogát, és vágyik velünk megütközni, már Roosebekénél áll. Kérlek hát benneteket, harcoljatok híven, ne ijedjetek meg, bármit láttok és hallotok is, mert az igazság a mi oldalunkon

áll, törvényes szabadságjogaink megőrzéséért harcolunk. Oktassátok ki embereiteket, oltsatok beléjük jó harci szellemet, s magatok oly bölcsen irányítsátok őket, hogy a világ ügyességünknek és jó harcmodorunknak tulajdonítsa majd győzelmünket. A holnapi nap a mi napunk lesz Isten kegyelméből, s akkor aztán egy nagyúr se lesz többé oly bátor, hogy velünk harcra kiálljon. Dicsőségünk pedig százszor nagyobb lesz így, mint ha az angolok segítségével arattunk volna győzelmet, hiszen az ő vitézségüket dicsérné akkor a viadal, nem pedig a miénket. Ott van a francia királlyal egész királyságának színe-virága, hátra senki nem maradt; mondjátok meg hát embereiteknek, hogy fejvesztés terhe mellett elrendeltem: irgalmatlanul meg kell ölni mindenkit, tilos foglyokat szedni az egy királyon kívül. Őneki kegyelmezni akarok, hiszen gyermek az még, nem tudja, mit csinál, azt teszi, amit mondanak neki, őt magunkkal visszük Gentbe, s megtanítjuk flamandul beszélni; hanem herceget, grófot, fegyverforgatót mind megöljetek. A franciaországi köznép ugyan nem fog neheztelni ránk ezért. Ők is, tudom jól, azt kívánják tiszta szívükből, hogy hírmondó se maradjon uraik seregéből. De nem is marad, Isten engem úgy segéljen!"

A különböző flandriai városokból és Brugge körzetéből *[Vrije]* való kapitányok, kik, mondom, ott voltak Filipsnél ezen a vacsora utáni megbeszélésen, mind egyetértettek e véleménnyel, mondván: „Jól beszél urunk, így legyen!" Ezzel el is köszöntek, és visszatértek táborhelyükre, elmondani embereiknek mindazt, amit az imént hallottak kegyelmetek. Ekképp telt-múlt az idő Filips van Artevelde táborában ezen az éjszakán; hanem úgy értesültem, éjféltájban csodálatos dolog történt, olyasmi, amihez foghatót még nem hallottam soha.

A flamandok lepihentek éjszakára, de erős őrséget állítottak fel, mert tudták, hogy az ellenség egy mérföldnyire áll. Úgy hallottam, hogy Filips van Artevelde szeretője velük volt, ez az ifjú genti hölgy elkísérte őt a hadjáratra. Míg Filips aludt tábori fekhelyén, sátrában a faszén-tűz mellett, ez az asszony éjféltájban kiment, hogy megnézze, milyen az ég és az idő, s hogy körülbelül hány óra, mert nem tudott aludni. Roosebeke felé nézett, s füstöt meg szikrákat látott sokfelé az égen; ezek a tábortüzekből származtak, amelyeket a franciák a bokrok és sövények alatt gyújtottak, ahol megszálltak. Ez a nő figyelt és hallotta, hogy nagy zaj és lárma van a két sereg között, „Montjoie!"* és más kiáltások hal-

* Montjoie Saint-Denis! – a franciák csatakiáltása.

latszanak a Goudenberg alatt a flamand tábor és Roosebeke között. Erősen megijedt, visszament a sátorba Filipshez, hirtelen felébresztette, és szólt „Uram, kelj fel, öltsd fel fegyvereidet, mert nagy zajt hallottam a Goudenberg felől; úgy vélem, a franciák azok, támadnak minket." *[Filips is hallja ekkor a zajt, mások is, de a kiküldött felderítők nem látnak semmit.]* Filips megnyugodott erre, de mégiscsak furdalta az oldalát, hogy hát vajon mi lehetett ez. Egyesek szerint a pokol ördögei járták ott körtáncukat, a csata későbbi színterén, előre ünnepelve a nagy zsákmányt, amely ott vár rájuk.

Miután az egész sereg felébredt, sem Filips, sem flamandjai nem érezték biztonságban magukat, cselvetéstől vagy árulástól tartottak. Felfegyverkeztek, és nagy és szoros csatarendbe álltak egy újonnan ásott igen széles árok mögött, egy tüskés-bozótos erdővel a hátukban . . .

Kilencezer genti teljes fegyverzetű harcos volt Filips csapatában, amelyet maga mellett tartott, ezekben jobban bízott, mint bárki másban. Ezek voltak legelöl zászlajukkal meg az aalstiak és geraardsbergeniek. Utánuk következtek a bruggeiek, a dammeiak, a sluisiak meg a bruggei körzet *[Vrije]* emberei. Java részük sodronyinget, fémsisakot, bőrmellényt *[boqueton]* és bálnabőr-kesztyűt viselt, és dárdával és kalapáccsal volt felfegyverezve, nagy, vashegyű és vaskarikás dorongot tartott a kezében. Az egyazon városból, várbirtokról valók hasonló sávokkal, jelekkel ellátott, azonos szabású ruhát viseltek, hogy megismerjék egymást: az egyik csapat vízszintes sárga-kék csíkos köpenyt, a másik vöröset fekete sávval, megint másik kéket fehér ék alakú csíkkal, vagy zöld-kék csíkosat, vagy fehér és vörös hullámsávosat . . . És a csapatok céhük zászlaját hordozták, s mindegyik katona egy jókora kést az övében. Így várták csendben és nyugodtan a virradatot; el is jött az hamarosan. Most pedig leírom a franciák hadrendjét és felvonulását, ugyanúgy, mint ahogyan a flamandokét elbeszéltem . . .

[A franciák mind kivonultak Ypernből, este a király is vacsorát adott nagybátyjainak, a connétable-nak, Coucy úrnak és néhány külországi nagyúrnak. Ez este Flandria grófja látta el az őrséget hatszáz lándzsásból és ezerkétszáz másfajta fegyveresből álló seregével. A királyi tanács elrendelte, hogy a csata napjára nem Olivier de Clisson, hanem Coucy úr látja el a connétable-i hivatalt, amitől az előbbi igen megbántódott. A flamandok türelmetlenkedtek, hogy a franciák nem

támadnak; elhagyták reggeli állásukat, miközben a francia felderítők alaposan szemügyre vették csatarendjüket, de ők nem törődtek ezzel. Fölfejlődtek a mezőkön. Artevelde még egy utolsó buzdító beszédet tartott, és kiadta a végső utasításokat.]

Miután befejezte beszédét, és felállította a csatarendet, legmegbízhatóbb embereivel maga is felállt az egyik szárnyon, aztán így szólt apródjához: „Eredj, várj meg annál a lőtávolságon kívül eső bozótnál, s ha látod, hogy már szétvertük a franciákat, és űzőbe vettük őket, hozd ide lovamat, mert az űzők élén akarok vágtatni." . . . Maga mellett állította fel hatvan angol zsoldos íjászát, akikben nagyon bízott. Láthatják hát kegyelmetek, milyen jól rendezte dolgát ez a Filips. Az a véleményem, és sok más, hadviselésben jártas embernek is velem együtt, hogy valóban igen jól igazított el mindent, csupán egyetlen dologban hibázott: abban, hogy elhagyta az erős, reggel elfoglalt álláshelyet, ahol pedig soha a franciák meg nem támadták volna, mert ott ő lett volna nagy előnyben. De hát meg akarták mutatni a flamandok, hogy milyen bátor és határozott emberek, s hogy mennyire semmibe veszik ellenségüket.

[Jelentést tesznek a francia felderítők. A francia vezérek kiadják a parancsot, hogyan kell majd bekeríteni a flamandokat.]

Rögtön ezután kibontották az oriflamme-ot, a szent királyi lobogót, amelyet Pierre de Villiers úr hordozott. Többek szerint ez volt az egyetlen eset, hogy kibontották az oriflamme-ot keresztények ellen (régi írások is tanúsítják, hogy nem bontották ki soha), és most is sokat vitatkoztak rajta a főurak a hadjárat alatt, kibontsák-e, vagy sem. Végül is elvitték Flandriába, és kibontották, tudniillik a flamandok [VII.] Kelemen pápa ellen voltak, és eskü alatt [VI.] Orbán-pártiaknak vallották magukat. Ezért aztán a franciák hitetleneknek és a vallás ellenségeinek bélyegezték őket. Ez az oriflamme rendkívül magasztos jelvény, csodajelként szállott alá a mennyből. Hasonlít egy zászlóra, és aki megpillantja, szerencsés lesz a napja annak. Most is csodát mívelt: egész délelőtt olyan sűrű köd volt, hogy szinte karnyújtásnyira sem lehetett látni, de mihelyt hordozója kibontotta e szent zászlót, és magasba emelte rúdján, a köd szempillantás alatt szétoszlott, és olyan tiszta, ragyogó lett az ég, olyan, szinte fényes lett a levegő, mint soha még az egész esztendőben. Nagy boldogság töltötte el a francia urak szívét a szép napsütés láttán, mert nekik volt hasznukra, hogy jól lehetett látni.

Gyönyörű látványt nyújtottak a csillogó sisakok, a páncélzatok, a szépen kifényesített lándzsavasak, a zászlók, jelvények, címerek! Mély csend uralkodott, egyetlen hang sem hagyta el az ajkát senkinek, csak nézték merőn az elöl állók a flamandok egyetlen, tömör, hatalmas sereget alkotó tömegét, amely dübörögve közeledett, egyenesen előreszegzett kopjaerdejével.

Schoonvorst úr beszélte el nekem, amit jól látott többedmagával, hogy midőn az oriflamme-ot kibontották, és a köd szertefoszlott, egy fehér galamb keringett a király csapata felett, s mikor elérkezett a támadás perce, leereszkedett az egyik királyi zászlóra. Igen kedvező jelnek tekintették ezt mindannyian.

Közel értek a flamandok, és elkezdték lődözni hatalmas, bronzszegekkel kivert lövedékeiket a bombardákból. Így kezdődött el a csata. Kemény próbatételt jelentett a franciáknak, mert a flamandok olyan elszántan és olyan hatalmas erővel vágtattak egyenesen előre, mint a dühödt vadkan, és olyan szorosan, olyan tömött csatarendben, hogy lehetetlen volt megnyitni, megtörni soraikat.

Akkor a lövések megölték Wavrin zászlósurat, Morelet van den Halewijnt és Jacob Erét, s a király középen álló serege meghátrált. Ám kétoldalt az elő- és utóvéd előrenyomult, körülzárták a flamandokat. Így ezek a franciák halálos harapófogójába kerültek. Elmondom, hogyan. A két szárnyon elkezdték összeszorítani őket hosszú és kemény vasú, jó bordeaux-i lándzsáikkal a katonák. A lándzsavasak keresztüldöfték sodronyingüket, és testükbe hatoltak. A szélsők kezdtek visszahúzódni a lándzsavasak elől – még azok is, akik ellentámadásba lendülhettek volna –, nehogy keresztülszúrják őket. Így azután annyira összeszorultak soraik a katonák támadása előtt, hogy már nem is védekezhettek, nem tudván mozgatni karjukat s használni se botjaikat, nemhogy támadásra gondolhattak volna. Sokuk elgyengült, s összerogyott, egyik a másikára zuhant, s meghaltak anélkül, hogy egyetlen csapást mérhettek volna ellenségükre. Körülzárták akkor ottan Filips van Arteveldét, és karddal levágták szeretett gentijeivel együtt, akiknek nagy tömege őrizte. Meglátván Filips apródja, hogy ellenük fordult a hadi szerencse, megfordította jó lovát, odahagyta gazdáját, hiszen úgysem segíthetett volna rajta, és visszatért Courtrai-ba, hogy aztán onnan hazamehessen Gentbe.

Így vívták meg ezt a csatát. Mikor így összeszorították két oldalról

a flamandokat, már nem tudtak támadni, nem tudván használni fegyverüket. Akkor újra támadásba lendült a király seregteste, mely a csata kezdetén kissé megingott. Elkezdték vágni akkor a flamandokat, ahol érték. Egyeseknek olyan éles csatabárdjuk volt, hogy egy csapásra bezúzták vele az ellenség sisakját, fejét széthasították, mások meg egyetlen csapással földre terítették őket ólmos buzogányukkal. Alighogy hullani kezdett a flamand, fosztogató és durva szolgák rohantak a harcolók közé hatalmas késekkel kezükben, és leöldösték a sebesülteket, kíméletlenül, mintha csak kutyákkal tették volna. Olyan sisak-, kard- és lándzsazaj, olyan buzogány-, sodrony-, kopjacsattogás hallatszott, hogy ha – azt hallottam – Párizs és Brüsszel minden fegyverkovácsa ott ütötte volna kalapácsával a vasat, annak hangja sem tudta volna túlszárnyalni e roppant csatazajt. Nem kímélte magát ott sem lovag, sem fegyvernök, egymást túlszárnyalva vetették bele magukat a harcba. Voltak francia harcosok, akik túl messze hatoltak be az összeszorított tömeg sűrűjébe, amely rájuk zárult, és agyonnyomta őket is, így például Louis de Cousan urat, Berry egyik lovagját és Floton de Revel urat, Revel nagyúr fiát meg másokat is. Nagy kár értük, de hát ilyen hatalmas csata, mint ez volt, amelyben ilyen roppant tömegek verekednek, még a legszerencsésebb győztesnek is sok áldozatába kerül, mert a fegyverforgatásra vágyó fegyvernökök mindig merészebben nyomulnak előre a jó hírért-névért s a szép tisztességért, mintsem ésszerű volna. Márpedig olyan nagy volt a tumultus, és olyan nagy veszélyben forgott, akit körülzártak, és elbukott, hogy hacsak jó segítője nem akadt, menthetetlenül odaveszett, felkelni nem tudván. Meghaltak, és elestek így némelyek a franciák közül, de hogy sokan, azt nem lehet mondani, mert ha súlyosbodott a veszély, segítettek egymáson. A megölt flamandok viszont hatalmas halomban hevertek ott, de soha még olyan kevés vért elfolyni nem láttak oly hatalmas csatában, mint ott, mert rengetegen csak azért lelték halálukat, mert megfulladtak a tömeg szorításában ... Esett pedig ez a csata a Goudenbergen – Courtrai és Roosebeke között –, az Úr 1382. esztendejében, advent szombatja előtti csütörtökön, november havának 27. napján. Franciaországi Károly király, a hatodik e néven, életének tizennegyedik évében járt ekkor ...

Elesett ott e napon, így jelentették a hírnökök, huszonhatezer ember vagy még több is, nem számítva azokat, akiket üldözés közben kaszaboltak le. A csata az összecsapástól számítva mindössze fél óráig tar-

tott. Nagy és dicsőséges győzelem volt ez az egész kereszténység és az egész nemesség számára, mert ha elérik ott azok a pórok, amit akartak, hát nem látott még annyi szörnyűséget a világ, amennyit akkor láthatott volna. Fölkelt volna mindenfelé a városi polgárság és köznép, hogy kiirtsa a nemeseket. Most aztán törhetik a fejüket a párizsiak, hogy mihez kezdjenek a sodronyingeikkel! Mit szólnak majd, ha megtudják, hogy tönkreverték a flamandokat Roosebekénél, hogy kapitányuk, Filips van Artevelde is elesett? Nem válik nagy örömükre, de sok más város lakóiéra sem...

Amikor a francia király visszavonult szállására (egy nagyon gazdag, finom rózsaszínű selyemsátrat állítottak fel neki), és levették fegyverzetét, nagybátyjai és Franciaország sok bárója sietett látására és hogy együtt örvendezzenek, amire megvolt minden okuk. Őfelsége Arteveldére gondolva megkérdezte a körülötte állóktól: „Az a Filips él-e, vagy halott? Látni szeretném." Azt felelték: nem tudják, mi lett vele, de mindent megtesznek, hogy megtudják, és hogy előkerítsék. Kihirdették a seregben, hogy aki megtalálja Filips van Arteveldét, tíz frankot kap. Nekiláttak a katonák és szolgák, kezdték keresni a kitűzött díjért ezt a Filipset a holtak között, akik ott hevertek, már tetőtől talpig meztelenre vetkőztetve. Addig keresték, míg egy katona, aki sokáig szolgálta, és így jól ismerte, megtalálta és felismerte. Odavitték, odavonszolták a testét a király szállása elé. Az uralkodó egy ideig szemlélte, az urak is. Ide-oda forgatták, hogy tudják: sebeibe halt-e bele; de nem találtak rajta halálos sérülést. Összepréselődött a tömegben, belesodródott egy árokba, sok genti meg ráesett, s mind odavesztek. Miután az urak egy darabig nézték a tetemet, elvitték onnan, egy fához hurcolták, és oda felakasztották. Ez lett a vége Filips van Arteveldének.

[A franciák bevonultak Courtrai-ba, Brugge megadja magát.]

Fülébe jutott a királynak, hogy a nagy courtrai-i Miasszonyunk-templom kápolnájában ötszáz pár aranyozott sarkantyút őriznek, amelyet az 1302-ben vívott courtrai-i csatában elesett francia uraktól zsákmányolták valaha *[a flamandok]*, s nagy ünnep keretében mutogatják azóta is minden évben a zsákmányt a courtrai-iak. „Ezért megfizetnek" – mondta a francia király, és elrendelte, hogy távozta után perzseljék fel a várost; így majd nem felejtik el a jövőben, hogy ott járt Franciaország királya. Mielőtt felgyújtották a várost, Burgundia hercege leszereltetett egy órát a csarnok tetejéről, a legszebb órát, amit ember valaha is látott a tengeren innen és túl, s amely minden órában megszólalt. Minden darabját gondosan szekerekre rakatta a harangjátékkal együtt, a burgundiai Dijon városába vitette, s ott újra felszereltette. Ott üti az órát ma is, napjában huszonnégyszer.*

Pieter van den Bossche visszatér Gentbe (1382)

Még minden nagyúr és katona Courtrai-nál tartózkodott, nem tudva, mit szándékozik tenni a király: elmegy-e Gent elé, vagy sem. Amikor a bruggeiek kegyelemért és megbocsátásért járultak a király elé, a franciák azt hitték, hogy a gentiek is kénytelenek lesznek ugyanígy megjelenni, hiszen elvesztették kapitányukat, Filips van Arteveldét, s oly nagy vereséget szenvedtek Roosebekénél az övéik. Valóban nagy zűrzavar és tanácstalanság uralkodott Gentben három napon át: örökre búcsút vegyenek-e városuktól, vagy elküldjék-e kulcsait a királyhoz, és teljesen alávessék magukat akaratának? . . .

Odaérkeztében Pieter van den Bossche tárva-nyitva, őrizetlenül találta a városkapukat. Haragosan megkérdezte: mit jelentsen ez, miért nem őrzik a várost. Ezt felelték azok, akik jöttére összefutottak, és

* Ez az óra mind a mai napig működik Dijonban, a Notre-Dame tornyán.

nagyon örültek jöttének: „Ó, Pieter úr, hát mit is tehetnénk? Jól tudja kegyelmed, hogy mindennek vége, oda jó kapitányunk, Filips van Artevelde, s ha jól számítjuk, kilencezer embert vesztett városunk, a nem helybeliekről nem is szólva. Halálos csapás ez nekünk, soha ki nem heverhetjük." „Ha! Ostoba népség – vágott vissza Pieter. – Halálra rémültetek, pedig a háborúnak nincs ám vége! Most lesz csak igazán nagy neve Gentnek. Hogy Filips meghalt, az a saját meggondolatlansága miatt történt. Zárjátok be a kapukat, és törődjetek a védekezéssel. Attól ugyan ne féljetek, hogy a francia király idejön e télen; mire megjön, embereket gyűjtünk Hollandban, Zeelandban, Gelderlandban, Brabantban meg egyebütt. Kapunk eleget a pénzünkért. Frans Ackerman is megjön majd Angliából. Mi ketten leszünk kapitányaitok. Majd indítunk mi háborút, nagyobbat, mint valaha ..." Ilyen szavakkal öntött lelket visszatértekor Pieter van den Bossche a gentiekbe, akik nélküle kétségkívül megadták volna magukat a francia királynak. Íme, mekkora erő és határozottság lehet egyetlen emberben.

Eltelt öt-hat nap anélkül, hogy bárki is ostromló szándékkal közeledett volna Gent felé. Felbátorította ez a gentieket, és még sokkal fennhéjázóbbak lettek tőle, mint voltak annak előtte.

VI. Károly Tournai-ban (1382)

Ugyancsak abban az időben, mikor a király Tournai-ban időzött, kaptak szabad járást-kelést biztosító menlevelet a gentiek: azt remélték ugyanis, hogy majd csak eljönnek bocsánatot kérni. De az ottani tárgyalások folyamán olyan hajthatatlanoknak és gőgöseknek mutatkoztak, mintha bizony ők arattak volna győzelmet a roosebekei csata napján. Azt mondották: szívesen beleegyeznek, hogy Franciaországhoz csatolják városukat (így támaszra találtak volna Párizs népében), de Lajos grófot soha uruknak el nem ismerik. Éppen elég bajt és kárt szenvedtek el tőle már eddig is, amiért kitartottak szabadságjogaik mellett. Bármennyit tanácskoztak, bármily bölcs emberek vették kezükbe az ügyet, nem lehetett más elhatározásra bírni őket. Végezetül is, azt mondták, hogy ha három vagy négy évig kellene is nyomorban és ret-

tegésben élniük, ha fenekestül felforgatnák is városukat a franciák, azzal sem mennének semmire. Azt mondták hát nekik, hogy elmehetnek, amikor csak akarnak. El is mentek, vissza Gentbe, minden maradt a régiben. Abban a biztos tudatban tértek haza, hogy háborúnak néznek elébe.

A francia király és a francia nagyurak rengeteget fáradtak, hogy Kelemen-pártivá tegyék az egész flandriai grófságot, de a városokat és az egyháziakat olyan erős szálak fűzték Orbánhoz, hogy lehetetlen volt elszakítani azokat. Mindezeken felül még uruk, a gróf is kitartott Orbán mellett. Maradt tehát minden a régiben. *[A flandriai harcok folytatódnak. Angol csapatok érkeznek a felkelők megsegítésére.]*

Franciaország királya megbünteti a párizsiakat (1382)

Mikor a király Arrasban tartózkodott, a város abba a nagy veszélybe került, hogy az utolsó szegig kirabolják, mert felettébb berzenkedtek a bretonok a király ellen, aki sok pénzzel *[zsolddal]* volt adósuk. Az út is igen fáradságos volt. A connétable meg a két marsall alig tudta valahogy lecsillapítani őket. Ígéretet kaptak, hogy Párizsban készpénzben megkapják járandóságukat...

A király ... Senlisba ment, a vele levő fegyveresek mind a Senlis és a Meaux-en-Brie közötti falvakban szálltak meg, és a Marne meg a Szajna folyó mentén Senlis és Saint-Denis között; katonával volt tele az egész vidék. Akkor a király Senlisból Párizsba indult, előreküldve néhány tisztjét, hogy rendezzék be fogadására a Louvre-t; ott akart megszállni. Ugyanígy tett három nagybátyja ... és a többi francia nagyúr ... Mert sem a király, sem az urak nem akartak azonnal bevonulni Párizsba, tartva annak népétől. Ki akarták várni a dolgok alakulását, kipuhatolni, milyen fogadtatásra számíthatnak. Ha kérdezték szolgáitól és az uraktól, jön-e a király, ezt válaszolták: „Jön bizony, itt leszen hamarosan".

Ekkor azt eszelték ki a párizsiak: felöltik fegyvereiket, hogy megmutassák az érkező királynak, mekkora hatalmuk van, hány állig felfegyverzett emberre számíthat Párizsban. De bizony, jobban tették vol-

na, ha nyugton maradnak, mert ez a seregszemle nagy bajt hozott rájuk, amint az alant írva áll. Azt mondták, jó szándékkal teszik, amit tesznek, de csalódniuk kellett: e dolgot rosszra magyarázták ... Mikor jött a hír, hogy a király hamarosan itt lesz, fegyverbe bújtattak több mint húszezer nyalka párizsi leventét, kivezényelték őket a mezőre, Párizs és Saint-Lazare közé a Montmartre mellé, ... és úgy állították fel őket, mintha éppen harcba akarnának indulni.

A király még Le Bourget-ban tartózkodott a nagyurakkal egyetemben, amikor hírük jött a párizsi állapotoknak. Az urak így beszéltek: „A mindenit annak a beképzelt csőcseléknek! Hát mit fitogtatják itt az erejüket? Inkább Flandriába jöttek volna a királyt szolgálni, ha olyan nagy legények! Akkor bezzeg nem azon járt az eszük, hanem azért imádkoztak, hogy egy se térjen közülünk vissza!" Egyesek odáig mentek, hogy a párizsiak megbüntetéséről beszéltek, mondván: „Ha a királynak helyén van a szíve meg az esze, nem megy olyan népség közé, amely fegyverrel jön rá, ahelyett, hogy alázatos körmenetben járulna elébe, és harangzúgással dicsérné Istent, amiért győzelemre vitte királya kardját Flandriában." Főtt a fejük erősen a főuraknak, mitévők legyenek.

Végül elhatározták, hogy közéjük menesztik Franciaország connétable-ját, valamint Albret, Coucy, Gui de la Trémoille és Jean de Vienne urat, tudakolják meg, mi okból jöttek ki annyian Párizsból tetőtől talpig vasba öltözötten a király ellen, mert nem látott soha még ilyesmit Franciaország; aztán majd megtárgyalják legott a választ ugyanezek az urak, mert elég bölcsek és körültekintők, hogy ilyen komoly vagy akár tízszer is komolyabb ügyben határozzanak. El is indultak hát a connétable-ék a királytól fegyvertelenül, de a biztonság kedvéért, meg hogy küldetésük még méltóságteljesebb színben tűnjék fel, előre küldtek három vagy négy (nem tudom pontosan), hírnököt ...

A hírnökök fennhangon kérdezték ...: „Hol vannak vezetőitek? Kik közületek a parancsnokok? Beszédünk van velük, ezért küldtek ide minket a nagyurak." E szavak hallatára a párizsiak némelyike rádöbbent, hogy milyen helytelenül cselekedtek. Lehajtott fővel felelték: „Nincs itt semmiféle parancsnok, mindnyájan egyenlők vagyunk, s várjuk urunk királyunk meg a nagyurak parancsait. Az Istenre kérünk, mondjátok el mondanivalótokat." „Urak – szóltak amazok –, uraink, akik minket ideküldtek (itt megnevezték őket), nem ismerik szándékai-

tokat. Ezért kérnek benneteket, hadd jöhessenek ide békében és veszélytelenül veletek beszélni, s aztán megvinni válaszotokat a királynak; másként nem mernek ide jönni." „Hitünkre – válaszoltak a megszólítottak –, nem helyénvaló, hogy ezt mondjátok nekünk, tisztesség ne essék szólván, s talán tréfáltok is." „Nem, nem, komolyan beszélünk" – így a hírnökök. „Menjetek hát – mondták a párizsiak. – Jöjjenek csak nyugodtan, nem lesz tőlünk semmi bántódásuk, sőt készen állunk parancsaikat teljesíteni."

Ezzel visszatértek a küldöttek a fent említett urakhoz, és beszámoltak nekik a hallottakról. Ekkor a négy báró előrelovagolt a hírnökök kíséretében, s ott találták a párizsiakat szép csatarendben; ott volt több mint húszezer páncélinges. Elismerően mustrálgatták őket a főurak, amint közelükbe érkeztek; a párizsiak pedig fejet hajtva üdvözölték őket. Közéjük érve megálltak. Ilyen szózatot intézett hozzájok a connétable: „Hát ti, párizsiak, mi késztetett benneteket arra, hogy csatarendben városotok elé vonuljatok? Aki elnézi soraitokat, azt hihetné, hogy meg akartok küzdeni királyotokkal, aki a ti uratok, s akinek ti alattvalói vagytok." „Nagyúr – válaszolták a körülállók –, Isten óvja méltóságodat, nincs nekünk semmi szándékunk arra, nem is volt soha, hanem hát azért vonultunk ki ide ekképp – tudja meg méltóságod –, hogy megmutassuk a párizsiak haderejét a királynak, hiszen ifjú még, s ha nem látja soha, nem tudhatja, miként szolgálhatja a párizsi had őfelségét, ha szüksége van rá." „Nos, jól beszéltek, urak – mondá a connétable –, ím azonban mi azt mondjuk nektek a király nevében, hogy nincs most szándékában megszemlélni benneteket, megelégszik ennyivel is. Menjetek hát vissza békében Párizsba, ki-ki a maga hajlékába, és tegyétek le szépen fegyvereiteket, ha azt akarjátok, hogy a király megszálljon városotokban." „Nagyúr – felelték azok –, megtesszük örömest, méltóságod parancsa szerint."

Ezzel a párizsiak visszatértek Párizsba, és mindegyik hazament, hogy levesse fegyvereit, ama négy pedig megvitte a királynak és tanácsának eme szavakat, amiket fentebb hallottak kegyelmetek. Elhatározták akkor, hogy bevonulnak Párizsba, elsőnek a király s a főurak, azután némi fegyveres erő, hanem a sereg nagyobb része a város körül marad, hogy lakói meghunyászkodjanak, ne merjenek ágálni ... Megparancsolták: emeljék ki sarkukból Párizs ... négy főkapujának szárnyait, hogy mindenfajta fegyveres szabadon járhasson ki-be éjjel és nappal.

Hogy minél könnyebben meg lehessen fékezni, ha kell, a párizsiakat, eltávolították minden láncot az utcákról, hogy könnyen és veszélytelenül lehessen lovon bejárni őket. Amint parancsolták, úgy is lett.

Ekkor a király bevonult Párizsba, s a Louvre-ban szállt meg nagybátyjaival együtt, a főurak meg saját palotáikban . . . A kapuk szárnyait kiemelték sarkaikból, és lefektették a kapubejáratok teteje alá; az utcákat *[éjjelre]* elzáró láncokat eltiltották, és a Palotába vitték. A párizsiak megijedtek, attól tartva, hogy megrohanják őket; nem is merte egy sem a házát elhagyni, de még ajtót-ablakot sem nyitni. Három napjuk telt el így félelemben, hogy nagyobb lesz a megtorlás, mint maga az okozott kár. Úgy is lett, nagy árat fizetett érte többjük; berendelték őket, mind egyszerre, a tanácsba, s kiróttak egyikre hatezer, másikra háromezer, megint másikra nyolcezer frankot, addig-addig, míg be nem szedtek Párizsban négyszázezer franknyi összeget a király, vagy nagybátyjai, vagy miniszterei javára, de a köznéptől, a kisemberektől nem kértek semmit, hanem csupán a gazdag polgároktól, akiktől volt mit elvenni; de még örültek is, hogy nagyobb büntetést nem róttak ki rájuk. Fegyvereiket is elvették . . . Így bántak a párizsiakkal ebben az időben, hogy példát adjanak a francia királyság többi városának. Visszaállították a hozzájárulásokat *[subsides]*, a só- és füstadót, tizenkettedet, tizenharmadot és minden hasonló dolgot, meg is sínylette ezt istenigazából a vidék.

Ezenkívül a király és tanácsosai elfogatták, és tömlöcbe vettették, akit csak tömlöcbe vettetni jónak láttak. Sokan az életükkel fizettek. S hogy megnyugtassák a többieket, eloszlassák az ijedelmet, a király nevében kihirdették mindenfelé, hogy kötél általi halál terhe mellett senki ne merészeljen kárt okozni a párizsiaknak, vagy bármit is elvinni házaikból és a közterületről. Megnyugtatta a rettegőket, hogy mindez közhírré tétetett. De mindenesetre egy napon kivezettek a Châtelet-ból több embert, akiket gonosztetteikért és a kommuna felkelésééért halálra ítéltek; mindenki csodálkozott Jean des Mares mesteren, aki bölcs és nevezetes ember hírében állt, és sokan azt tartották, hogy igaztalanul bánnak vele, mert igen okos, megfontolt ember, a parlamentben egyike volt a legnagyobbaknak, legtekintélyesebbeknek, szolgálta [VI.] Fülöp, János és [V.] Károly királyt, s soha nem követett el semmi rosszat. Mindenesetre fővesztésre ítélték, körülbelül tizennégy társával együtt, és miközben lefejezni vitték, egy kordén, amelyben társai közül kima-

gasodva ült, így beszélt: „Kik ítéltek el engemet? Jöjjenek hát, és mondják meg, mi okból ítéltek halálra!" És beszélt a népnek a halálba mentében meg sorstársainak; sajnálta őket nagyon mindenki, de mondani senki nem merte. A vásárcsarnokba vezették őket, és itt lenyakazták előtte mindazokat, akik vele voltak, közöttük Flamand Miklóst, egy posztóst, akinek életéért 60 000 frank váltságdíjat ajánlottak fel, de mégis meghalt. Amikor Jean des Mares lefejezésére került a sor, így szóltak hozzá: „Jean mester, kiáltson kegyelemért a királyhoz, hogy megbocsássa vétkeit." E szavakra megfordult, és így beszélt: „Híven szolgáltam dédapját, Fülöp királyt, nagyapját, János királyt és apját, Károly királyt, nem is fordult hozzám soha mással, mint kéréssel e három király, az ő elődei, de ő maga sem tenné most ezt velem, ha megjött férfi lenne, és akként gondolkodnék. Jól tudom ám én, hogy nincs is semmi része az én elítéltetésemben. Így hát nincs is miért kegyelemért könyörögnöm hozzá. Csakis Isten kegyelmét kérem, s hogy bocsássa meg minden bűnömet." Ezzel elbúcsúzott polgártársaitól; siratta szívből legtöbbjük. Így halt meg Jean des Mares mester.

[Hasonlóképpen büntettek meg a királlyal kezdetben szembeszegült több más várost is. Nagy összegeket kellett büntetésként leróniuk.] Temérdek pénz gyűlt így össze a francia királyságban. Talán el sem hinnék, ha közölném összegét. És mindez a pénz Berry hercegét és Burgundia hercegét gazdagította, mert ők voltak az ifjú király gyámjai. De hogy igazat szóljak, jutott a pénzből Franciaország connétable-jának meg a marsalloknak is, hogy kifizethessék az őket flandriai útjukon szolgált fegyvereseket, egyes főuraknak pedig, mint például Blois grófjának, Marche, Eu, Saint-Pol, Harcourt grófjának, Auvergne dauphinjének, Coucy úrnak és Franciaország nagy báróinak földeket adományoztak, és megkapták, amivel tartozott nekik a király flandriai szolgálataikért meg mindazt, ami embereik kifizetéséhez kellett. Nem tudom, milyen formában kapták meg a főurak az adományokat, mert hamarosan új adókat vetettek ki a király nevében birtokaikra és népeikre; mindenekelőtt a királyi adót kellett behajtani és megfizetni, a főuraknak járót csak azután. Most térjünk vissza a gentiekhez.

Lille-ben hallotta Flandria grófja, mint akarják haddal támadni országát a gentiek, hogy amit csak tudnak, elpusztítsanak. Haragra gerjedt, bár nemigen hitte, hogy lesz hozzá elég eszük meg hatalmuk, mivel Filips van Artevelde halott volt. De mondták néki: „Nagyúr, tudja méltóságod, hallhatta elégszer, mily igen éles eszűek a gentiek, nemegyszer adták tanújelét. Ismét elmentek Angliába, meg is tértek onnan; köztük Frans Ackerman. Ez testi-lelki jó barátja volt Filips van Arteveldének; nem is lesz nyugta méltóságodnak, míg ő életben van. Azt is tudjuk erős bizonyossággal, hogy Gent nevében szövetséget kötött az angol királlyal, mert bármit tesz is, a király zsoldjában teszi, napi egy frank a bére. Egy született angol, John Salmon fizeti ki neki titokban minden hónapban; ez Bruggében lakik több mint huszonhárom esztendeje. S ha nem csalódunk, Rasse van de Voorde, Lodewijk van Vos és Jan Schotelaere, akik Gentből valók meg az a pap, aki a genti püspökség elnyerésére törekszik, még ott maradt Angliában, hogy megpecsételjék a szerződést. Május hónapban biztosabb hírekkel szolgálhatunk, mint most."

Flandria grófja alaposan meghányta-vetette magában a hallottakat, és igazaknak vélte őket; azok is voltak. Igen megharagudott erre a John Salmonra meg a Bruggében lakó angolokra, és poroszlói útján egy bizonyos napra maga elé rendelte őket lille-i kastélyába. A gróf poroszlói Bruggébe mentek. Az angolok megdöbbentek, összedugták fejüket, de el sem tudták gondolni, miért hívatja őket a gróf. Végül is mindent jól megfontoltak és félni kezdtek, mert alattomos és hirtelen kezű embernek ismerték a grófot. Ekképp beszéltek egymás közt: „Semmire sem ügyel, aki teste épségére nem ügyel. Meglehet, hogy valami rosszat hallott rólunk a gróf, mert Frans Ackermannal együtt, aki az angol király pénzén él, eme városnak két polgára is Angliában járt, s ezek talán befeketítettek minket a gróf előtt, hiszen most vele tartanak." E meggondolások alapján hoztak határozatot. Többjük nem merte kivárni a gróf ítéletét, sem Lille-be menni a kijelölt napon; titkon elhagyták hát Bruggét, Sluisba mentek, ott felkutattak egy felszerelt hajót, megvásárolták, és Londonba hajóztak vele.

Megtudván ezt, a gróf ... haragra gerjedt, mert látta ebből, hogy

hírszerzői igazat beszélhettek. Legott Bruggébe menesztette poroszlóit, elkoboztatta az odébbállt angolok összes javait, mindenüket elárvereztette, és száz évre és egy napra száműzte Flandriából a londoni John Salmont és társait. Akit elfoghattak, börtönbe vetették, némelyikük meg is halt ott, némelyikük összes vagyona ellenében kiváltotta magát, és hazatért Angliába.

Az irigység nagy betegség – tartja egy közmondás (s bizony, hogy úgy van); azért említem itt, mert az angolok természettől fogva irigyek, azok is voltak mindig. Tudnivaló, hogy [II.] Richard angol királynak és nagybátyjainak, azonképpen az angliai nemeseknek szívét igen fájdította, hogy Franciaország királyát és nemeseit olyan nagy szerencse és dicsőség érte a roosebekei csatában. Így beszéltek egymás közt az angol lovagok: „Szűz Máriám, de büszkélkednek ezek a franciák, amiért lerohantak egy rakás parasztot! Lett volna csak ott Filips van Arteveldével kétezer lándzsásunk meg hatezer íjászunk, hírmondó sem maradt volna a franciákból! De Istenemre, így sem fog sokáig tartani a dicsőségük..., visszahódítjuk mi még Flandriát Anglia királyának. Most bezzeg fitogtatja Flandria grófja, hogy milyen hűséges alattvalója a francia királynak. Nagyon keresi a kegyeit, azért száműzte Flandriából a jó angol kalmárokat, akik harminc évig laktak Bruggében. Volt idő, mikor semmi áron meg nem tette volna. Hja, most fél a franciáktól."

Így szaporították a szót az angliaiak, mondván, hogy úgysem tart ez sokáig. Gondolnivaló, hogy az irigység beszélt belőlük.

Valois grófjának és Magyarországi Margitnak házasságáról (1385)

Fentebb hallhatták kegyelmetek, mint háborúskodott Durazzói Károly úrral Apuliában, Calabriában és Nápolyban három esztendeig Anjou herceg *[Lajos]*, aki magát Nápoly, Szicília és Jeruzsálem királyának nevezte, és mint halt meg e háború közepette. Ez lett a sorsa Durazzói Károly úrnak is. Egyesek szerint a magyar királyságban ölték meg a királyné beleegyezésével, mivel, azon a címen, hogy a magyar király fivérének a fia, annak halála után meg akarta szerezni a magyar

koronát. Nagybátyjának, Magyarországi Lajos királynak ugyanis csak leányai voltak. Így a királyné félni kezdett, hogy lányait kitúrja az örökségből, és megölette Károly urat. Halálhíre nagy újság volt mindenfelé, és jó ürügyet szolgáltatott a nápolyi királyné és fia, az ifjú Lajos király *[a fent említett Anjou herceg fia]* háborújának folytatásához. Ezek Avignonban tartózkodtak, és Provence-ban háborúskodtak.

Mikor még élt a magyar király, a magyarországi bárók és prelátusok azt tervezték, hogy az idősebbik királylányt, Margitot*, ezt a szép ifjú hölgyet és nagy birodalom örökösét Franciaországi Lajoshoz, Valois grófjához *[Orléans hercegéhez]* adják feleségül, az *[előző]* francia király fiához és *[a mostaninak]* öccséhez, mert úgy gondolták, hogy közöttük marad Magyarországon, s így helyettesíteni fogja Lajos királyt. Midőn Magyarország királya meghalt, nagy küldöttséget menesztettek Franciaországba a királyhoz és nagybátyjaihoz, üzenve, hogy Magyarország királynéja idősebbik leányát Valois Lajos grófnak szánja. Az ajánlatot a király, nagybátyjai és a franciaországi bárók nagyon csábítónak és megtisztelőnek találták, csak az az egy dolog aggasztotta őket, hogy Valois grófja így nagyon messze kerül országától és a nemes francia királyságtól. Mindent összevetve mégis lehetetlen volt nem óriási jelentőségű dolgot és Valois grófjának nagy szerencséjét látni abban. hogy Magyarország királya lehet, a világ egyik nagy keresztény birodalmáé. Ezért igen nagy tisztességgel fogadták a királyné és az ország küldötte magyarokat, elhalmozták őket gyönyörű ajándékokkal, és velük ment Magyarországra francia követként Maillezais püspöke *[Pierre de Thurey]* és Jean La Personne, aki magyarországi tartózkodása alatt prokurációban eljegyezte a hölgyet Valois grófjával. Aztán a püspök visszatért Franciaországba, hasonlóképpen Jean úr is... Valois grófja jó ideig így írta alá nevét: Franciaországi Lajos, Magyarország királya.

* Máriát; Froissart téved.

Hallhatták fentebb kegyelmetek, mint házasította ki gyermekeit követek útján Cambrai nagyvárosában Burgundia hercege, Bajorországi Albert herceg és Hainaut, Holland, Zeeland és Frízföld ura. Az esküvőn nagy pompával megjelent az ifjú francia király is. Nos, úgy hallottam, hogy a francia király, Burgundia hercege, Bourbon hercege, valamint Albert herceg, Burgundia úrasszonya és Hainaut úrasszonya otttartózkodásának hetében, Brabant hercegnéjének unszolására titokban tárgyalások folytak az ifjú francia király és Izabella, Bajorországi István herceg lányának házasságáról. Az áldott emlékű Franciaországi [V.] Károly király ugyanis halálos ágyán úgy rendelkezett, hogy fiának, Károlynak, ha lehet, Németországból hozzanak feleséget, hogy ily módon szorosabbra fűzzék a szövetséget a németekkel, mert nem tévesztette szem elől, hogy az angol királynak a német király nővérével kötött házassága nagy hasznára vált Angliának.

Brabant hercegnéje, ez a rendkívül éles eszű hölgy mindezt kifejtette Cambrai városában a király nagybátyjai és tanácsosai előtt, kifejtette, hogy ez az ifjú hölgy egy németországi nagyúr leánya, Bajorország leghatalmasabb uráé, hogy erős szövetségest találnának így a németekben, mert István hercegnek nagy szava van a birodalomban, ugyanolyan nagy vagy talán még nagyobb, mint magának a német királynak. Ez a körülmény késztette a francia királyi tanácsot arra, hogy állhatatosan kitartson az ügy érdekében tett fáradozásai mellett, mindazonáltal sikerült titokban tartani, olyannyira, hogy alig tudott róla néhány ember mindaddig, amíg végleg nyélbe nem ütötték a dolgot. Mindjárt meghallják kegyelmetek azt is, hogy miért. Az a szokás Franciaországban, hogy minden leányt, bármily előkelő úré is, meztelenül megszemlélnek a hölgyek, hogy megállapíthassák: képes-e gyermekeket kihordani. Ezenkívül, mivel ez a hölgy olyan távoli országból való volt, mint Bajorország, nem lehetett tudni, vajon tetszeni fog-e a királynak, ha elviszik Franciaországba. Ezért tartották hát annyira titokban a dolgot.

Pünkösd táján a hölgyet Brabantba vitték a hercegnéhez. Ő nagy örömmel fogadta, és francia szokás szerint felöltöztette. Vele volt nagybátyja, Bajorországi Frigyes herceg. Ő fáradozott legtöbbet a házasság érdekében: elmondom, hogyan és miért.

Midőn Bajorországi Frigyes herceg először ment Franciaországba, és Bourbourg előtt szolgálta a királyt, roppant előzékenyen bántak vele a király nagybátyjai és egész környezete, amiért olyan távoli országból, Bajorországból több mint kétszáz mérföldnyi távolságból eljött szolgálni a királyt. Igen nagyra becsülték a herceg szolgálatait, mindig a király közvetlen közelében szállásolták el, és a király nagybátyjai kísérgették. Mikor elindult Bajorországból, biztosra vette, hogy a francia és az angol király megütközik egymással Franciaország vagy Flandria határán, mint ahogyan azt Németország-szerte beszélték. Igen hálásak voltak ezért a király és nagybátyjai. Ezen bergues-i és bourbourg-i utazás során a király nagybátyjai beszélgetés közben igen nyájasan megkérdezték, nincs-e eladó lánya, mert feleséget keresnek Franciaország királyának, és legszívesebbben bajor hölgyet adnának hozzá, mert a bajorok régebben mindig Franciaország mellett álltak. Frigyes herceg azt válaszolta, hogy neki magának ugyan nincs leánygyermeke, de igen szép leánya van bátyjának, Bajorországi István hercegnek. „Milyen idős?" – kérdék a király nagybátyjai. „Tizenhárom-tizennégy éves." Mondták amazok: „Éppen ilyen kell nekünk. Beszéljen erről bátyjának méltóságod, mihelyt visszatér Bajorországba, aztán hozza el unokahúgát zarándoklatra Szent Jánoshoz Amiens-ba, ott lesz a király is. Bizonyára megtetszik neki, mert szívesen lát minden szép fehérnépet, nagyon szereti őket. Ha beleszeret a hölgybe, úgy az francia királyné lesz."

Ennyiben állapodtak meg legelőször, semmi több nem történt egyelőre. A francia király nem is tudott róla, hogy az ő házasságáról tárgyaltak.

Bajorországba visszatértekor Frigyes herceg mindent elbeszélt bátyjának. István hercegnek. Az hosszas tűnődés után így válaszolt: „Szép öcsém, minden bizonnyal úgy van, amint mondod, s leányom boldog lenne, ha akkora tisztesség érné, hogy Franciaország királynéja lehet. Csakhogy igen távoli mindez, és nem egyszerű dolog egy királyi házasság. Megalázó lenne, ha visszaküldenék leányomat Franciaországból. Inkább férjhez adom itt a magam tetszése szerint."

Ezt válaszolta István herceg. Frigyes herceg bele is nyugodott, s megírta a választ ilyen értelemben a király nagybátyjainak, saját nagybátyjának, Albert hercegnek és Brabant úrasszonyának, és arról is beszéltek, hogy mással házasítják össze a királyt, így a lotaringiai herceg lányával, aki igen szép volt, vele egykorú vagy csaknem egykorú és igen előkelő,

mert a Blois nemzetségből származott; szóba került Lancaster hercegének lánya, aki később Portugália királynéja lett, de az *[angol–francia]* háború miatt lehetetlen volt dűlőre jutni.

Brabant hercegnéje tehát Cambrai-ban, ahol a fent említett burgundiai és hainaut-i házasság ügyében tartózkodott a francia királlyal s a két királyi nagybácsival: Burgundia hercegével és Bourbon hercegével egyetemben, szóba hozta a bajorországi házasságot, kifejtve, hogy az lenne a legelőkelőbb és a leghasznosabb is, mert így meg lehetne nyerni szövetségesül a németeket. „Ez való igaz, hölgyem – felelték a király nagybátyjai –, csakhogy semmi újabbat nem hallani a dologról." „Nem tesz semmit – mondta a hercegné –, majd én gondoskodom róla, hogy lehessen hallani újabbat, a nyár folyamán még." Úgy is lett, ahogy mondta, mert elérte, hogy nagybátyja, Frigyes herceg rávette István herceget, hozza el lányát. El is hozta, amint mindjárt hallani fogják kegyelmetek. Útjukban azt mondták mindenkinek, hogy zarándokútra mennek Amiens-ba, Szent Jánoshoz. Így is gondolta mindenki, mert a németek szeretnek zarándokutakat tenni, szokásuk ez már nekik.

Háromnapi brüsszeli tartózkodás után Frigyes herceg és unokahúga, Bajor Izabella elbúcsúzott a hercegnétől. Ígérte a hercegné, hogy mire Amiens-ban lesznek, addigra ő is odaér, ha ugyan meg nem előzi őket, mert oda készül zarándokútra. E szerint is intézte ügyeit. Nos, elment hát Frigyes herceg unokahúgával Quesnoy-ba, s ott találták a herceget, a hercegnét, aztán Hainaut-i Vilmost, ki az Oostrevant grófja címet viselte, és írta levelei alá, és feleségét, Burgundia hercegének leányát. Mindezek boldog örömmel fogadták Bajorországi Frigyes herceget, hiszen Albert herceg neki nagybátyja volt, s hát unokahúgának is.

Albert herceg és felesége ezt kérdezte unokaöccsétől, Frigyes hercegtől: „Hogyan sikerült rávenned, hogy elengedje *[lányát]*?" mert jól tudta, hogy unokaöccse, István herceg nemigen hajlott a dologra, a fent említett okok miatt. „Megmondom – felelte Frigyes herceg –, nem volt könnyű, de addig-addig győzködtem bátyámat, hogy íme, most itt van velem a leány. Hanem azért a búcsúzásnál, miután megcsókolta leányát, félrevont, és azt mondta: »Nos, rendben van, szép öcsém, Frigyes, viszed hát Izabella lányomat, anélkül, hogy bármi biztos lenne. Mert ha nem kell a királynak, élete minden napján csak szégyenben lesz része. Ezért jól gondold meg az elmenetelt, mert ha visszahozod nekem a lányt, nem lesz nálam ádázabb ellenséged.« Elgondolhatjátok, bátya

és néne, mit vettem magamra unokahúgom érdekében." „Ne félj, szép öcsém – felelte a hercegné. – Franciaország királynéja lesz a leány Isten segedelmével, így nem fenyeget majd semmi veszély, hanem bátyád hálás lesz neked, és szeretni fog."

Ekként múlatta az időt Hainaut-ban vagy három héten át Frigyes herceg és unokahúga nagybátyjával, a hercegnével s gyermekeikkel. A hercegné, roppant éles eszű úrnő, naponta oktatta a helyes viselkedésre a bajor leánykát, aki tanulékony volt ugyan és jó nevelésű is, de egy szót sem tudott franciául. Margit, Hainaut hercegnéje nem hagyta unokahúgán azt az öltözéket, amelyben jött, mert a francia divathoz képest az túl egyszerű volt és szegényes. Felöltöztette, felékesítette hát olyan fényűzően, mintha csak saját lánya lett volna. Midőn mindennel elkészültek, és eljött az indulás napja, útra kelt Quesnoy-ból nagy pompával a hercegné és lánya, a burgundiai hercegné, Albert herceg, Frigyes herceg, Hainaut-i Vilmos és kíséretük. Cambrai-nak vették útjukat, s hamarosan Amiens-ba értek. Ott volt már Brabant hercegnéje is (ő más úton érkezett), a király, Burgundia hercege, Burgundia hercegnéje, a királyi tanácsosok, Rivière úr és Gui de la Trémoille úr. Báró, lovag és fegyvernök mind kitódult Amiens városából Hainaut hercegnéje elé, s aztán díszmenetben kísérték szállásáig.

Az urak és a hölgyek bezárkóztak Amiens-ba, és kezdték sorra látogatni egymást. Nagyon kevesen tudták, miért gyűltek össze ... A király aludni is alig tudott az izgalomtól, annyira szerette volna már látni azt, aki később a felesége lett; kérdezgette is Rivière urat: „Hát mikor láthatom már végre?" Jót mulattak ezen a hölgyek.

Pénteken, amint az ifjú hölgyet rangjához méltó módon felékesítették, a három hercegné a király elé vezette. A felség elé érve letérdelt, a király hozzá lépett, kézen fogva felsegítette, és mélyen a szemébe nézett. E tekintettel vágy és szerelem hatolt szívébe, mert szépnek és fiatalnak találta, s nagy vágyat érzett, hogy mindig láthassa, és a felesége legyen. Ekkor Franciaország connétable-ja így szólt Coucy úrhoz és Rivière úrhoz: „Úgy látom, a hölgy itt marad. A király le sem tudja venni róla a szemét."

A hölgyek s az urak beszédbe elegyedtek, az ifjú hercegnő pedig állva maradt, olyan mozdulatlanul, hogy szeme se rebbent, s nem nyitotta egyszer sem szóra ajkát, persze nem is tudott még franciául. Rövid idő múlva a hölgyek elköszöntek a királytól, és magukkal vitték a leányt,

ki is hazatért Hainaut úrnője és annak leánya, Oostrevant gróf felesége kíséretében.

Még nem tudták, mi a király szándéka, de megtudták hamarosan. Burgundia hercege megbízta Rivière urat, hogy mikor a király visszavonul, beszéljen vele, kérdezze meg, mi a véleménye az ifjú hölgyről, akarja-e feleségül. Azért Bureau de la Rivière urat bízta meg, mert előtte a király bátrabban nyilatkozott, mint bárki más előtt. Rivière úr megkérdezte hát: „Mit szól felséged az ifjú hölgyhöz? Velünk maradjon? Lesz-e belőle Franciaország királynéja?" „Meghiszem azt – kiáltott fel a király –, hogy lesz. Nem akarunk senki mást. Mondd meg burgundiai nagybátyámnak, hogy kezdjék már a tárgyalásokat, az Isten szerelméreǃ"

Rivière úr nyomban sarkon fordult, s vitte a választ Burgundia hercegének a másik lakosztályba. „Isten áldása rajta! – mondta Burgundia hercege. – Mi is így akarjuk." Tüstént nyeregbe szállt, s két előkelő báró kíséretében az Hainaut-palotába lovagolt a hírrel, minek hallatán jó okkal örvendeztek ottan, s mind ekképp kiáltottak fel: „Lakodalom!"

Össze is ültek e pénteki napon a főurak és a hölgyek megtárgyalni, hol legyen az esküvő. Elhatározták, hogy Amiens-ból Arrasba mennek át lakodalmat ülni, a királyi nagybátyák s a királyi tanács döntése értelmében. Ezzel tértek nyugovóra péntek este. Szombaton reggel kamarások és szolgák lovagoltak Arrasba, hogy szállást foglaljanak, és a szobákat előkészítsék. Arra számítottak a főurak és a hölgyek, hogy ebéd után indulnak Albert-ba, vagy Bapaume-ba, vagy Beauquesne-ba, de minden megváltozott, mert a király meglátta a mise után, hogy a szolgák útra készülnek; megkérdezte Rivière úrtól: „Bureau, hová megyünk?" „Felség – mondta amaz –, felséged nagybátyja úgy rendelkezett, hogy Arrasban lesz az esküvő." „Miért? – kérdezte a király. – Hát nem jó itt? Ugyanolyan jól meg lehet házasodni itt is." E szavakra érkezett a király szobájába Burgundia hercege. Mondta neki a király: „Jó bátyám, itt akarunk házasodni, ebben a szép amiens-i templomban. Nincs semmi okunk megint lóra ülni." „Épp jókor, felség! Most mehetek figyelmeztetni Hainaut húgomat, mert úgy tudja, elutazunk." S elment Burgundia hercege, Saint-Pol gróf kíséretében, megvinni az új hírt Brabant hercegnének.

Nos, odament hát Burgundia hercege Hainaut úrnőjéhez, a conné-

table, Gui de la Trémoille úr, Coucy úr és mások társaságában. Ott találta a hercegnét lakosztályában, mellette jövendő unokahúga, a menyasszony.

A herceg meghajolt a hercegné és a többiek előtt, és illően üdvözölte őket, mert igen értette a módját, aztán ezeket mondta nevetve a hercegnének: „Úrnőm és szép húgom, urunk meghiúsította arrasi utazásunkat, mert aludni sem tud már a házasodhatnéktól, egész éjjel csak leendő feleségére gondol, minek okáért ma meg holnap ebben a városban hálunk, s hétfőn meggyógyítjuk ezt a két beteget." A hercegné is elnevette magát: „Adja Isten, hogy úgy legyen!" Ilyen maradt tehát a dolgok állapota szombaton és vasárnap, s készülődtek a hétfői esküvőre...

VI. Károly és Bajor Izabella házassága (1385)

Hétfőn Margit, Hainaut hercegnéje, akinél az ifjú hölgy, Franciaország leendő királynéja lakott, felöltöztette a menyasszonyt olyan előkelően, amint az megillette, mert igen értette a módját. Odament Brabant hercegnéje egész hölgykíséretével, aztán Burgundia hercegnéje is. Ez a három úrnő elmondhatatlanul gazdagon feldíszített kocsin vitte el az ifjú Bajor Izabellát. Fején koronát viselt, a király küldötte neki vasárnap; értéke egy országéval ért fel. Ott haladt nagy kíséretével Albert herceg, Frigyes herceg, Vilmos, Hainaut ura és velük több báró meg lovag. Mind leszálltak a szép amiens-i katedrális előtt. Hamarosan megérkezett a király Burgundia hercegével, velük volt Burgundiai János úr és Franciaország nagy bárói. Akkor a hölgyek bevezették a menyasszonyt a templomba, s ott igen ünnepélyesen összeadták az ifjú párt; az említett város püspöke eskette össze őket.

A nagymise és a házasságkötéshez tartozó szertartások után mindenki a püspök palotájába ment, ahol a király szállást tartott, s ott ebédeltek, külön a hölgyek, külön az urak a királlyal, s csupa gróf meg báró szolgálta fel az étkeket. Vidámságban és örömben telt el a nap. Este a hölgyek lefektették az ifjú asszonyt, mert az ő feladatuk ez, aztán lefeküdt a király, aki igen vágyott arra, hogy az ágyában találja feleségét. Igen boldogok voltak ezen az éjszakán, ezt elhihetik kegyelmetek.

Elhatározták hétfőn este, hogy kedden, miután áldomást ittak, ki-ki búcsút vesz a királyi pártól, és hazatér. Hát egyszer csak jön a hír kedden kilenc óra tájban Amiens-ba, hogy Frans Ackerman rohammal bevette Damme városát. A hír futótűzként terjedt el szerte az országban. A franciákat fölöttébb megzavarta ez, és jó okkal, bár úgy tettek, mintha fel sem vennék. Franciaország királya a mise után tudta meg az újságot, s az gondolkodóba ejtette, akárcsak Burgundia hercegét és a connétable-t, de nem intézkedtek azonnal, mert ugyanakkor egyéb hírek is érkeztek, mégpedig Poitouból, s mellettük némileg háttérbe szorult Damme bevételének híre. Bourbon hercegének futára hozott levelet a királynak, Burgundia hercegének és a connétable-nak. Ebben az állt, hogy a Charente-menti *[addig angol kézen levő]* Taillebourg vár és híd megadta magát, Bourbon hercege seregével Breteuil ostromára indult, és a franciák Poitouban, Saintonge-ban és Limousinban hat angol erődítményt foglaltak vissza.

Annyira megörült e híreknek az egész udvar, hogy a dammeiakat félvállról kezelték. Csupán annyi történt, hogy elhatározták, hogy a király nem fog mindaddig más vállalkozásba, míg vissza nem foglalta Dammét, mert ez igen veszélyes szomszédságot jelentett a bruggeieknek és a sluisiaknak, s hogy addig megy előre a Vier-Ambachtenban, amely ennek az áfiumnak fészke, míg kő kövön nem marad benne. Akkor munkához láttak a klerikusok, és hírnökök indultak a francia királyság minden zugába, kihirdetni, hogy augusztus első napján mindenki legyen Picardiában, onnan majd Damme elé vonulnak... Készülődni kezdtek lovagok és fegyvernökök, hogy a jelzett napon a királynál lehessenek.

E keddi napon, amelyen a hírek Amiens-ba érkeztek a királyhoz, minden főúr és nemes hölgy elbúcsúzott a királytól s a királynétól. A búcsúzásnál a király felkérte Hainaut-i Vilmos urat, hogy a jó barátság és a rokoni kötelék kedvéért jöjjön vele Damme elé. Vilmos, aki ifjú lovag volt, tüstént örömmel beleegyezett.

Hazatértek hát az urak és a hölgyek. Frigyes herceg visszament Hainaut-ba nagybátyjával és nagynénjével, aztán tíznapi ott-tartózkodás után elbúcsúzott, és hazament Bajorországba bátyjához, István her-

ceghez. Az nagy örömmel fogadta öccsét, de meg is volt rá az oka, hiszen Isten segedelmével sikerült elérnie, hogy lánya a világ egyik legelőkelőbb hölgye lett.

Magyarországi ügyek (1385)

Való igazság, hogy Magyarország királynéja, az ifjú trónörökösnő anyja, mint fentebb áll, követek útján eljegyezte lányát Franciaországi Lajossal, Valois grófjával. A felséges asszony igen kedvelte a grófot, és előkelő házasságot kívánt leányának. Nem akart senki mást sem vőül, sem Magyarország királyának, csak az ifjú grófot. Ezért elküldte Bassères püspökét számos lovaggal, hogy minél gyorsabban haladjon az ügy. Ámde miközben a követség útban volt Franciaország felé, a német király, aki római császárnak is nevezte magát, s kinek volt egy Henrik* nevű öccse, a brandenburgi őrgróf, megneszelte a magyarok tárgyalásait, s hogy unokaöccse, a francia király fivére fogja feleségül venni a magyar trónörökösnőt, s hogy követek útján már el is jegyezte. Tudott Bassères püspöke meg a magyarországi lovagok útjáról is. A német király, ki jobban szívén viselte fivére szerencséjét, mint franciaországi unokaöccséét, elhatározta, hogy cselekedni fog, azazhogy már régóta készen volt tervével. Olyan ügyesen intézett mindent, hogy sikerült a legnagyobb titokban tartania a dolgot; titoktartását mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a magyar anyakirályné nem tett semmit ellene, pedig könnyen tehetett volna, ha tudomást szerez a dolgok állásáról.

A német királyi tanács megtudta, hogy a magyar királyné és lányai egy, a német határ közelében levő várban múlatják éppen az időt. A brandenburgi őrgróf erre nagy lovassereggel, vagy tízezer emberrel ostromolni kezdte a várat, körülzárva a hölgyeket. A magyar királyné megdöbbent szerfölött, látva, hogy ostrom alá vették, és megkérdeztette Henrik brandenburgi őrgróftól, mit kíván. Az őrgróf tanácsot tartván visszaüzente, hogy nem őellene van, hanem csak az ellen, hogy idegen-

* Zsigmond.

hez, a francia király fivéréhez akarja adni lányát, abból pedig semmi jó nem származhat rá. Mind neki, mind a magyar királyságnak nagyobb hasznára válik, ha inkább őhozzá, szomszédjához és a római király öccséhez adja feleségül. A királyné szabadkozott, mondván, hogy soha tőle házassági ajánlatot nem kapott, nem is igen hallott róla, ezért hát a francia király öccsének ígérte lányát, s férje, a magyar király is így rendelkezett. A brandenburgi őrgróf azt felelte, hogy ezzel nem törődik, s Magyarország legnagyobb része az ő pártján áll, így megvan hozzá a hatalma, hogy szép szóval vagy másként, de véghez vigye akaratát. Nagyon megdöbbentették e szavak a hölgyet, de azért, amennyire csak tudott, kitartott, és segíséget kért alattvalóitól. Azt hitte, hogy majd felmentik a várat, de bizony egy lélek sem jött szavára, senki sem szállt szembe a brandenburgi őrgróffal. A magyarok kimutatták, hogy nekik teljesen mindegy, hogy a németekkel vagy a franciákkal tartanak-e. Mikor belátta az úrasszony, hogy hiába reméli alattvalói segítségét, kötélnek állt, annál is inkább, mert az őrgróf megfenyegette: ha keze közé kerül, befalaztatja egy toronyba, és kenyéren és vízen tartja, aztán csak éljen ott magában, ameddig élhet. Ettől megrémült a királyné, nem érezve magát biztonságban, mert úgyszólván kíséret és élelem nélkül érkezett a várba. Így hát átengedte leányát a brandenburgi őrgrófnak, feleségül is vette az azonnal, és vele is élt. Így lett magyar királlyá.

Így szerezte meg Henrik úr, cseh király és brandenburgi őrgróf a magyar koronát is, de inkább erőszakkal, mint baráti módon, az öreg királyné beleegyezésével ugyan, de hát kénytelen volt beleegyezni az, ha a két rossz közül a kisebbiket akarta választani.

A hír azonnal eljutott Franciaországba a püspökhöz és az ott levő magyarokhoz, kik már éppen útra készen álltak; Valois gróf már el is indult, és megérkezett a champagne-i Troyes-ba, és elbúcsúzott a királytól és nagybátyjától, Burgundia hercegétől. Hogy meghallotta, mi történt, kénytelen volt beletörődni; mit is tehetett volna? A magyarok elmentek, szomorkodtak nagyon, volt is miért szomorkodniuk. Valois grófja pedig visszatért Párizsba a királyhoz.

Franciaországban a főurak és a királyi család tagjai közül sokan nem is bánták ezt az ellenházasságot. Azt mondták, hogy csak örülhet Valois grófja, hogy elorozták asszonyát, mert Magyarország túl messze van ahhoz, hogy Franciaországnak bármiben is segítségére lehessen, vagy

helyzetét erősítse. Szemet hunytak felette, és más házasságra kezdtek gondolni. Milánó urának lányát szemelték ki, Lombardia örökösét; ez a föld gazdagabb és termékenyebb, mint Magyarország, s a franciák könnyebben tudják ellenőrzésük alatt tartani.

Gent békét köt Burgundia hercegével (1385)

Való igazság, hogy Burgundia hercegének eltökélt szándéka volt, hogy a következő években, azaz 1386-ban fegyveresek és genovaiak *[számszeríjászok]* nagy seregével hatalmas hadjáratot indít Angliába; buzdította rá a királyt legjobb tehetsége szerint. Az ifjú és vakmerő királynak is ez volt leghőbb vágya...

Burgundia hercege sokat töprengett a dolgon, mert jól tudta, hogy amíg tart a flandriai háború, és a gentiek egyre csak ellenére cselekednek, lehetetlenség végrehajtani az angliai partraszállást. Így aztán szívesen hajlott a gentiek békeajánlataira. Emezek, noha szövetség kötötte őket az angolokhoz, sőt ott volt velük John Bourchier úr is, az a lovag, akit Angliai [II.] Richárd király küldött hozzájuk, kormányzónak, mégis erősen óhajtották a kiegyezést, mert felettébb elgyötörte már őket a háborúskodás. Olyannyira, hogy a város leggazdagabb és legelőkelőbb emberei nem érezhették magukat saját vagyonuk urának; alantas népek és zsoldosok voltak az urak mindenki felett, ezeknek voltak kénytelenek engedelmeskedni. Jól látták a bölcsek, hogy nem mehet ez így sokáig, mert az a veszély fenyeget, hogy elvesznek mind egy szálig. Csodálkoztak is egyes előkelők, mondogatták, mikor összejöttek beszélgetni, hogy nem értik, miként tarthatják a lázadók ilyen sokáig egységben maguk mellett az egész lakosságot, de bizony voltak, akik jól tudták, hogy mindezt csak az elnyomás és a félelem teszi lehetővé, nem pedig valamiféle meggyőződés. A gonosz lázadók – mondták – úgy fölébe kerekedtek a jóknak és békés szándékúaknak, hogy senki nem mert ellene mondani vagy tenni Pieter van den Bosschénak. És tudta jól ez a van den Bossche, hogy Gent békéje az ő életébe kerülne. Annál inkább megátalkodott galádságában. Hallani sem akart békéről, megegyezésről, csak a bajokat növelte, a háborút szította egyre. Senki nem

mert ellene szólni, senki nem merte sem szemébe mondani, sem háta mögött nyilvánítani ellenvéleményét, mert mihelyt fülébe jutott ilyesmi Pieternek, azonnal halál fia volt a szólni merészelő, lehetett az akármilyen tisztességben megőszült bölcs férfiú.

Csaknem hét esztendeig tartott ez a flandriai háború, amelyet a gentiek viseltek uruk, Flandriai Lajos gróf ellen, annak elhunyta után pedig *[veje]* Fülöp nagyúr, Burgundia hercege és Flandria grófja ellen. Annyi baj származott e háborúból, hogy el sem lehetne mind beszélni. Kivált a törökök, a pogányok és a szaracénok sínylették meg, mert teljesen befagyott a tengeri kereskedelem, de megsínylette minden tenger melléki vidék napkelettől napnyugatig, mert tudnivaló, hogy tizenhét keresztény királyságnak árui mennek keresztül Flandrián, Sluisba érkeznek, és Damméban vagy Bruggében cserélnek gazdát. Gondolják csak el jól kegyelmetek, mennyire megérezhették a háborút a közeli országok, ha még a távoliak is kárt szenvedtek miatta. És tanácstalan volt mindenki, senki nem tudta, hogyan lehetne orvosolni a bajt. Én amondó vagyok, hogy mikor végre békekötésre gondoltak, Isten kegyelméből, isteni sugallatra történt az. Az Úr meghallgatta némely józan emberek könyörgését, és megszánta nyomorú népét, mert sok alacsony sorsú embert taszított nagy szegénységbe a háború Flandria jó városaiban és falvaiban. És hogy miként sikerült békére és egyezségre jutniuk a gentieknek urukkal, Burgundia hercegével, elmondom azt is pontról pontra, ahogyan elbeszéltem részletesen Jan Baerd, Jan Piet, Giselbert Mahu, Jan Hyoens és társaik történetét is. Kérem kegyelmeteket, figyelmezzenek jól mindarra, amit mondandó vagyok.

Azokban az időkben, amelyekről beszélek, s mikor John Bourchier úr parancsolt Gentben az angol király nevében, Pieter van den Bossche támogatását élvezve, akadt néhány bölcs és józan gondolkodású ember, akiket nagyon bántott a viszály meg a gyűlölködés, ha mondani csak titkon merték is . . .

Miután a francia király kifüstölte Damméból Frans Ackermant, felperzselte az egész Vier-Ambachtent, és visszatért Franciaországba, amint az fentebb leírva áll, attól kezdtek tartani Gent előkelői, hogy a nyáron nagy haderővel jön vissza városuk ostromára. Pieter van den Bossche és hívei viszont nem törődtek vele, sőt azt mondogatták pöffeszkedve, hogy jöjjön csak a francia király, majd megsegíti őket az angol király a szövetség értelmében.

Élt ez idő tájt Gentben két derék, józan életű és ékes szavú bölcs ember, sem a legelőkelőbbek, sem a legalacsonyabbak közül valók. Ezek nézték legkevésbé jó szemmel a városuk és törvényes ura, Burgundia hercege között dúló viszálykodást és hadakozást, ám nyíltan mutatni nem merték Pieter van den Bosschétól való félelmükben. Az egyik Roger Everwyn uram, a hajósok céhének volt igen befolyásos tagja, bár Gentben a háború alatt elvesztette jelentőségét a hajózás. A másiknak, egy mészárosnak a mészárosok céhében volt a legnagyobb szava, mert annak csaknem minden tagja az ő rokona vagy jó barátja volt. Jacob van Eertbuer uramnak hívták.

Ez a két férfiú indította el a dolgot. Sokat fáradozott érdekében Jean de Heyle úr is, egy igen megfontolt és egyezkedésre hajló lovag; de soha egyezségre nem juthatott volna a fent említettek segítsége és közbenjárása nélkül sem ő, sem Flandria valamennyi lovagja együttvéve, ez nyilvánvaló dolog. Ez a Jean de Heyle úr nagy népszerűségnek örvendett Gentben, szabadon járhatott-kelhetett a városban, soha senkinek nem jutott volna eszébe bármivel is meggyanúsítani, de ő sem mert volna bárkivel is tárgyalásokba bocsátkozni a háború vagy béke kérdéséről, ha el nem indította volna már a mozgalmat a fentebb mondott két úr, Roger Everwyn és Jacob Eertbuer, úgy amint itt elbeszélem.

Ez a két férfiú nagyon megelégelte már a zűrzavaros állapotokat; sokat tanakodtak, mitévők legyenek. Így szólt egyszer Jacobhoz Roger: „Nagy jót tenne az, aki lecsillapítaná a szülővárosunk és törvényes urunk, Burgundia nagyura között dúló viszálykodást! Istennek tetsző dolgot cselekednék az, és mindenütt dicsértté tenné nevét, mert nem helyénvaló ez a sok viszály és zűrzavar." „Igazsága van kegyelmednek – válaszolta Jacob –, de hát kemény dió ez, veszélyes vállalkozás... Mondja meg hát, mit tegyünk." Felelt Roger: „Kegyelmednek nagy a tekintélye a mészároscéhben, mondja el hát titokban szándékát legmegbízhatóbb barátainak; s ha azt látja, hogy egyetértenek, lassanként neki lehet látni komolyabban is a dolognak. Ami engem illet, én jóban vagyok a hajósokkal, mindegyikkel. Jól tudom, hogy ők is torkig vannak már a háborúval, hisz nagy kárt okoz nekik. Beszélek néhányukkal, azután majd egyre jobban terjednek ezek a nézetek, egyik a másikát fogja jó útra téríteni. És ha már egészen magunk mellett tudhatjuk ezt a két erős céhet, akkor a többi is a mi oldalunkra áll minden békére vágyódó emberrel egyetemben." „Jó – felelte Jacob –, én beszélek az

enyéimmel, kegyelmed a maga társaival." Úgy is történt minden, ahogyan tervezték. Olyan bölcsen és óvatosan beszélt mindkettő a maga céhének tagjaival, hogy a Szentlélek kegyelméből az egész mészároscéh Jacob van Eertbuer mellé állt, Roger Everwynnek pedig sikerült megnyernie ékesszólásával a hajósmestereket mind...

Akkor újból összeült a két bölcs férfiú tárgyalni, megbeszélték, mire volna szükségük, milyen nézeten vannak társaik, s mennyire vágynak a békére. Ezt mondották: „Kellene most nekünk egy okos és megbízható ember, aki tájékoztatná ügyünk állásáról urunkat, Burgundia hercegét." Szerencsére éppen kéznél volt Jean de Heyle úr...

[A herceg és a többi főúr is mind hajlik a kiegyezésre.]

Kérdezte akkor a herceg *[Heyle urat]*, hogy Frans Ackerman részt vett-e a megbeszélésen. Felelte amaz: „Nem, uram. Gavere várát őrzi jelenleg, és nem is tudom, vajon be akarták-e vonni őt is a dologba." „Mondja meg nekik lovag uram – felelte a herceg –, hogy beszéljenek csak bátran vele is, nem lesz ő ellenem. Tudom jól, hogy ő is a velem való békességre és jó viszonyra vágyik." Amint a herceg mondta, úgy végzett mindent a lovag. Visszatért Gentbe a két jó hírrel – meg is örvendeztette velük a két urat –, aztán felkereste Frans Ackermant, Gavere várában, és titokban elmondott neki mindent. Frans elgondolkodott egy kicsit a dolgon, aztán így válaszolt, igen elégedetten: „Ha Burgundia ura hajlandó mindent megbocsátani és megtartani Gent városát szabadságjogaiban és kiváltságaiban, én nem hogy nem fogok ellenszegülni, hanem még támogatom is a békekötés ügyét." A lovag visszament Gaveréból Franciaországba Burgundia hercegéhez, és elbeszélte neki, hogy mit végzett. A herceg mindenbe beleegyezett. Nyílt, hivatalos levelet intézett Gent lakosságához, igen békülékeny és barátságos hangút, és megpecsételte pecsétjével. A lovag visszatért vele Flandriába. Gentbe ment, de akkor nem vitte magával a levelet, csak felelősséget vállalt *[a tartalmáért]* Roger Everwyn uram és Jacob van Eertbuer uram előtt...

Ekkor ezt mondta Everwyn uram és Eertbuer uram Jean de Heyle úrnak: „Jöjjön ide a városba kegyelmed csütörtökön kilenc órakor... urunknak, Burgundia hercegének levelével... Mi majd megmutatjuk azt Gent közösségének, így létre tudjuk hozni az egyezséget. Sőt fel is olvastatjuk előttük az írást, hogy nagyobb hitele legyen a dolognak. Abban az órában válik el, hogy a város urai leszünk-e, vagy meghalunk

mindnyájan. Ha azt hallja a városkapunál, hogy mi maradtunk alul, akkor nem lesz semmi keresnivalója a városban, forduljon vissza, lovag úr, és szedje a lábát, mert ha megtalálnák a leveleket, hát lehetne száz élete is, halál fia lenne menten. De ha azt hallja, hogy jól áll ügyünk, jöjjön bátran, szíves fogadtatásra talál."

... A két fent említett úr az egész keddi és szerdai napot azzal töltötte, hogy a várost járta, és tárgyalt a céhek megbízható elöljáróival. Meg is nyerték ügyüknek legtöbbjüket. Elhatározták, hogy csütörtökön nyolc órakor elindulnak hazulról Flandria grófjának zászlajával, és ezt a jelszót fogják kiáltozni: „Flandriaiak, az oroszlán köré! Urunk vagy a béke! Békét Gentnek, bocsánatot minden elkövetett bűnért!"

De nem tudták oly bölcsen, olyan titokban végezni dolgukat, hogy Pieter van den Bossche meg ne tudja. Amint megtudta, felkereste John Bourchiert, akit az angol király tett a város főkapitányává, és így szólt hozzá: „Uram, így és így áll a dolog. Roger Everwyn és Jacob Eertbuer holnap nyolc órakor a vásártérre vonul, kezében Flandria zászlajával, és végigmenve a városon, ezt kiáltják: „»Flandriaiak, az oroszlán köré! Urunk vagy a béke! Békét jó Gent városának, valamennyi szabadságának megtartását, és bocsánatot minden elkövetett bűnért!« Így majd megfosztanak minket hatalmunktól, Anglia királyát is, ha nem előzzük meg őket." „És mit kellene tennünk?" – kérdezte Bourchier uram. Pieter van den Bossche így felelt: „Holnap reggel gyűljünk össze a Ten Walle házban. Fegyverezze fel embereit kegyelmed, aztán keresztülvonulunk a városon az angol király zászlajával kezünkben, így kiáltozva: »Flandriaiak az oroszlán köré! Az angol király Gent ura! Halál a lázadókra és az árulókra!« Aztán a pénteki vásárok terére érünk, s aki velünk ért egyet, mind csatlakozni fog hozzánk, és megöljük az angol király ellen felesküdteket." „Helyes – mondta Bourchier úr –, jó tanácsot adott kegyelmed, így cselekszem majd."

S lám, Isten megvédte a két bölcs embert, Roger uramat és Jacob uramat: értesültek erről a tervről. Nem ijedtek meg – nem is lett volna jó megijedniük –, hanem azonnal feltalálták magukat. Este elmentek a céhek elöljáróihoz meg barátaikhoz, és közölték velük: „Nyolc órára beszéltük meg, hogy a vásártérre megyünk, de most úgy áll a helyzet, hogy már hét órakor ott kell lennünk." Megtettek minden szükséges óvóintézkedést, hogy meghiúsítsák Pieter van den Bossche tervét...

Csütörtök reggelén John Bourchier úr egész csapatával a Ten Walle

nevű házba ment. Lehetett köztük vagy hatvan íjász. Odament Pieter van den Bossche, talán negyvenedmagával. Mindnyájan fel voltak fegyverezve, és elrendezték soraikat.

Roger Everwyn és Jacob van Eertbuer is megjelent a megbeszélt helyen a genti céhmesterek többségével. Elindultak a városon át a gróf zászlajával, így kiáltozva: „Flandriaiak az oroszlán köré! Urunk mellett vagyunk! Békét jó Gent városának, bocsánatot minden bűnért, és megerősítését szabadságjogainknak." Akik hallották, és látták őket, mind velük tartottak, miután előbb sebtében felfegyverkeztek. Hét órakor odaértek a pénteki vásárok terére, s ott felsorakoztak a gróf zászlai mögött. Egyre özönlöttek soraikba az emberek.

Megtudta ezt John Bourchier úr és Pieter van den Bossche ... és elindultak arrafelé jelszavukat kiáltozva ..., felsorakoztak amazokkal szemközt, az angol zászlók megett, és várták, hogy majd csatlakoznak hozzájuk az emberek, de alig akadt ilyen ...

Látva, hogy a genti céhek atyamesterei és mind az ő embereik felsorakoznak Roger Everwyn és Jacob Eertbuer mögött, megdöbbent, és félteni kezdte életét Pieter van den Bossche, mert még azok is elhagyták lassanként, akik addig vele tartottak. Csendben elsomfordált a tömegből, azt sem mondva: „Én most elmegyek", és elrejtőzött félelmében ...

Ekkor Roger Everwyn és Jacob van Eertbuer odavonult egy kisebb csapattal John Bourchier úr és angoljai elé, akik félteni kezdték életüket, mikor meglátták őket. Roger Everwyn megállt John Bourchier előtt, és megkérdezte: „Mit tettek kegyelmetek Pieter van den Bosschéval, és miben egyeztek meg? Barátok vagy ellenségek kegyelmetek, tudni akarjuk." A lovag azt hitte, hogy Pieter van den Bossche a közelében van; mikor nem látta sehol, így válaszolt: „Nem tudom, mi lett Pieterrel, azt hittem, itt van velem, de hű akarok maradni természetes és törvényes uramhoz, az angol királyhoz, kinek engedelmességgel tartozom. Ő küldött engem ide kegyelmedék kérésére, szíveskedjenek visszaemlékezni rá." „Ez igaz – felelték a fent mondottak –, hiszen ha jó Gent városának hívása nélkül lenne itt kegyelmed, már halott lenne. Az angol király iránt érzett tiszteletünk miatt nem bántjuk kegyelmedéket, épségben és sértetlenül elvezetjük, vagy elvezettetjük Calais városáig. Ha innen a térről békében elvonul embereivel, maradjanak szállásukon, nehogy bántódásuk essék. Mi a mi természetes urunk, Burgundia

hercege mellett akarunk állni és maradni, és nem akarunk tovább harcolni." Megörült nagyon a lovag ennek a válasznak, s így felelt: „Jó uraim, minthogy nem lehet másként, Isten nevében, szívből köszönöm, amit felajánlottak."

Így békén elvonult arról a helyről John Bourchier serege angol katonáival; azok a gentiek, akik ugyancsak a seregében voltak, kezdtek szépen elvonulni zászlóik alatt, de más utakon.

Hamarosan megérkezett a városba Jean de Heyle úr, úgy ahogy kellett, és a vásártérre ment, ellátva és megerősítve a szépen megírott, szép szerződést tartalmazó pecsétes levelekkel, amelyeket Burgundia hercege küldött... Gent városának. Felnyitották, felolvasták és mindenkinek megmutatták, a nép nagy megelégedésére. Aztán odarendelték Frans Ackermant Gavere várából. Meg is érkezett hamarosan, és beleegyezett mindenbe. Azt mondta, hogy igen helyesen cselekedtek, hogy ilyen módon békét kötöttek természetes urukkal; nem lenne jó és becsületes dolog ez ellen szót emelni.

December hónap ötödik napján Burgundia hercege és hercegnéje, valamint leányuk, Nevers úrnője elment Tournai-ba... A gentiek kivonultak fogadásukra, de le sem szálltak lovukról a herceg s a hercegné közeledtére, csak onnan üdvözölték őket...

Nos, elkezdődtek a tárgyalások... Megkötötték a békét, írásba foglalták, és megpecsételték úgy, amint alant következik.

„Fülöp, Franciaország királyának fia, Burgundia hercege, Flandria, Artois és Burgundia grófja, palatinus, Salins hűbérura, Rethel grófja és Mechelen ura, valamint Margit, az említett országok és egyéb helyek hercegnéje és grófnéja. Üdvözlet mindenkinek, aki látja, és felolvasni hallja a jelen okmányt.

Tudatjuk, hogy szeretett alattvalóink, Gent városunk tanácsosai, céhmesterei és minden lakója király urunkhoz és mimagunkhoz intézett alázatos könyörgését meghallgatva, mondott urunk és mi megbocsátjuk minden, mondott urunk és a magunk sérelmére elkövetett bűnüket... és megerősítjük őket kiváltságaikban, szabadságjogaikban és szokásaikban és azok gyakorolhatásában, azzal a feltétellel, hogy teljes engedelmességet tanúsítanak mondott urunk és mimagunk iránt, amely kegyelmet és megbocsátást a nevezett gentiek és társaik nagy alázatossággal fogadtak... ígérve, hogy ezentúl jó és hű, igaz alattvalók lesznek. Mindezt házastársunkra, Margitra való tekintettel... és miránk,

Margitra való tekintettel, aki az örökösödési jog folytán az ő törvényes úrnőjük vagyunk ... E megbocsátások után mondott Gent városunkból való alattvalóink többféle kéréssel folyamodtak hozzánk, amelyeket átvettünk, és alaposan megvizsgáltattunk tanácsunk tagjaival, és nagy és alapos vitának vetettünk alá. Ezen alapos tanulmányozások után a közjó érdekében és az ez után elkövetkezhető nézeteltérések elkerülése végett jónak találtuk alattvalóink iránti szeretetünktől és megértésünktől hajtva a kérelmek alapján a következőket elrendelni:

Először, ama könyörgésük alapján, miszerint méltóztassunk megerősíteni Courtrai, Oudenaarde, Geraardsbergen, Ninove, Dendermonde, Rupelmonde, Aalst, Hulst, Axel, Biervliet és Deinze városok, valamint az eme városokhoz tartozó várbirtokok és sík vidékek privilégiumait, elrendeltük, hogy eme városok lakói járuljanak színünk elé kiváltságleveleikkel, amelyeket majd megvizsgáltatunk, tanácsunk tagjaival, és olyan intézkedéseket hozunk, hogy mind jó genti alattvalóinknak, mind a többi város lakóinak megelégedésére szolgáljanak. És ha valamely kiváltság valamilyen okból megszűnt volna, vizsgálatot indíttatunk, és jó és hathatós intézkedéseket hozunk.

Item, a kereskedelem tárgyában benyújtott folyamodványok alapján beleegyezésünket adtuk, hogy a kereskedelemnek szabad folyása legyen egész flandriai országunkban a szokásos dénárok lerovási kötelezettségének fenntartása mellett.

Item, eleget téve ama kérésüknek, hogy szerezzünk békét mindama genti lakosoknak és társaiknak, akiket netán fogságba ejtettek, vagy a jövőben fogságba ejtenek valamely külországi háborúk vagy a fent említett viszálykodások során, ígéretet tettünk, hogy amennyiben valaki fogságba esett, vagy fog esni, mint fentebb mondottuk, segítséget és védelmet biztosítunk neki legjobb tehetségünk szerint mindazok ellen, akik bántani vagy szabad tevékenysége gyakorlásában gátolni találnák, amint azt tenni jó uralkodónak kötelessége alattvalóival szemben.

Item, ama kérésük alapján, hogy bocsássuk szabadon mindazon foglyokat, akiket azért tartunk fogságban mi vagy némely alattvalónk, mert az ő pártjukon álltak, elrendeltük, és elrendeljük, hogy a mondott foglyokat váltságdíj és a költségek tisztes megtérítése ellenében szabadon kell bocsátani, és ha eme foglyok némelyike avagy némelyiküknek rokona ellenünkre valamely erődítményt tart elfoglalva, emez erődít-

ményt előbb át kell adniok nekünk; hasonlóképpen szabadon kell bocsátani a genti alattvalóinktól vagy társaiktól fogva tartott foglyokat.

Item, mondott kegyelmünket és megbocsátásunkat kiterjesztve elrendeltük, és elrendeljük, hogy mindazokat, akiket a mi flandriai tartományunkban nemrég dúlt viszálykodások következtében száműztek városainkból, Bruggéből, Ypernből, valamint országunk egyéb városaiból, mindazok teljes jogú polgárként visszatérhetnek azokba a városokba és helységekbe, amelyekből száműzték őket; hasonlóképpen mindazok, akiket törvényes ítélet alapján száműztek városunkból, Gentből, vagy törvényen kívül helyeztek, vagy akik *[egyéb okok miatt]* onnan eltávoztak, helyeztessenek vissza jogaikba, és hadd térhessenek vissza mondott városunkba; mindezt azzal a feltétellel, hogy mindazok, akik Gent oldalán állottak, és akiket most eme sorok értelmében jogaikba visszahelyeznek a mondott ország városaiban és helységeiben, leteszik Gent városában az alulírott esküt, és leteszik megbízottaink kezébe is ama városokba való belépésük pillanatában, amelyekbe visszatérnek. Ezenfelül megesküsznek, hogy tiszteletben fogják tartani a mondott városok és lakosaik békéjét, biztonságát, és sem közvetlen, sem közvetett úton nem okoznak semmiféle kárt a mondott városoknak vagy azok lakóinak. Hasonlóképpen megesküsznek erre azok is, akik a mi mondott Gent városunkba térnek vissza ...

Item, azok az ingó javak, amelyeket egyik vagy másik fél birtokába vett, nem esnek semmiféle visszaszolgáltatási kötelezettség alá, hanem ellenkezőleg, minden kötelezettség alól mentesek mindazok, akik elvették eme tárgyakat ... hacsak lelkiismeretén nem akar könnyíteni valaki bármilyen ingóság visszaszolgáltatásával ...

Item, annak ellenére, hogy genti alattvalóink és társaik közül többen felajánlották a hűbérként rájuk bízott birtokokat és hűbéresi szolgálataikat olyan uraknak, akiknek e birtokok nem alkották tulajdonát, amely hűtlenség és hűbéresi kötelesség nem teljesítése miatt a mondott birtokokat vissza lehetne venni tőlük, megbocsátásunk értelmében azt akarjuk, hogy ezek megmaradjanak birtokaik birtoklásában, azzal a feltétellel, hogy teljesíteni fogják velünk szemben hűbéresi kötelességüket mindazon javak ellenében, amelyeket általunk birtokolnak közvetlenül, illetve vazallusainkkal szemben az ő általuk birtokolt javak ellenében ...

Item, hogy genti alattvalóink, városi tanácsosok, a céhek elöljárói

és városunknak, Gentnek egész közössége és társaik a mi rendeletünkre saját jószántukból lemondtak, és lemondanak minden szövetségről, esküben foglalt kötelességről és hűbéri viszonyról, amelyet ők vagy közülük egyesek Anglia királyának esküdtek, illetve az angol király küldöttei vagy tisztjei előtt és mindenki más előtt, akik nem viseltetnek jó szándékkal urunk és mimagunk irányában; és megesküdtek mondott alattvalóink, hogy ezentúl mindig jó, igaz és hű alattvalók lesznek, és engedelmeskedni fognak a királynak, urunknak, mint legfőbb uruknak és utódainak, a francia királyoknak, valamint nekünk, mint törvényes hűbéruruknak és úrasszonyuknak és utódainknak, Flandria grófjainak, és hogy úgy fognak szolgálni bennünket és utódainkat, amint jó és hű alattvaló köteles szolgálni jó urát és asszonyát: megvédenek bennünket, és megvédik birtokainkat, becsületünket és jogainkat, és útját állják mindazoknak, akik az ellenkezőjét óhajtanák tenni, sőt az ilyen esetekről jelentést tesznek nekünk vagy megbízottainknak, privilégiumaik és szabadságjogaik megtartása mellett.

Item, a célból, hogy városunkban, Gentben élő alattvalóink mindig jó békében és király urunk, magunk és örököseink, azaz Flandria grófjai iránt való igaz engedelmességben megmaradhassanak, hogy elejét vegyük mindenfajta nézeteltérésnek és összetűzésnek, azt akarjuk, és megparancsoljuk, hogy ki-ki híven tartsa meg az összes fenti cikkelyekben és pontokban foglaltakat, és ne sértse meg azokat; megtiltjuk minden alattvalónknak, hogy a fent említett nézeteltérések és viszálykodások miatti megtorlás címén bármi módon ártsanak, vagy ártassanak, egyenes vagy kerülő úton, szóval vagy tettel a gentieknek és társaiknak, vagy hogy szemrehányásokkal, szitkokkal, megalázó beszédekkel illessék őket; az ilyesmit saját sérelmünkre elkövetett cselekedetnek fogjuk tekinteni...

Item, ha valamely egyházi személy a jelen okmányban foglalt békeszerződés ellenére cselekednék, ügye tétessék át az illetékes püspöki ítélőszékhez, az pedig büntesse meg mint békeszegőt az eset megkívánta szigorral.

Item, a közöttünk és genti alattvalóink, valamint társaik között kötött jelen békét ünnepélyesen közhírré tesszük a mondott városban és többi flandriai városunkban.

Item, ha bármilyen kétely merülne fel a jövőben a fenti cikkelyek és pontok valamelyikével kapcsolatban, kötelességünk azt tanácsunkkal

megfelelő módon megvilágíttatni és megmagyaráztatni az érdekeltnek, hogyan illik az az ő esetére.

Mi pedig, Gent városának tanácsosai, céheinek elöljárói és egész közössége alázattal vettük és vesszük a fent említett kegyelmet és megbocsátást, amelyet legfőbb urunk, Károly király és a mondott herceg és hercegné, Flandria grófja és grófnéja, a mi törvényes és természetes hűbérurunk és asszonyunk volt kegyes nekünk megadni . . .

Mely dolgok hiteléül mi, fent említett herceg és hercegné, pecsétünket nyomattuk a jelen okmányra, valamint mi, Gent város tanácsosai, céheinek elöljárói és egész közössége úgyszintén elláttuk jelen okmányt eme város nagy pecsétjével.

Ezenkívül mi, a fent említett herceg és hercegné felkértük, és felkérjük igen kedves és igen szeretett nagynénénket, Luxembourg és Brabant úrasszonyát és igen kedves és igen szeretett fivérünket, Bajorországi Albert herceget; valamint mi is, Gent város tanácsosai, céheinek elöljárói és egész közössége alázatosan felkérjük az igen magas és hatalmas hercegasszonyt, Luxembourg és Brabant úrnőjét és az igen magas és hatalmas fejedelmet, Bajorországi Albert herceget; ezenkívül mi, a burgundiai herceg és hercegné, valamint mi, Gent tanácsosai, céheinek elöljárói és kommunája felkérjük Flandria alant nevezett báróit és nemeseit, Brugge és Ypern városát, Brugge körzetét *[a Vrije területét]*, valamint Mechelen és Antwerpen városát, méltóztassanak pecsétjükkel ellátni a jelen okmányt az ország békéje, a nagyobb biztonság és a fentiekben foglalt összes dolgok nagyobb hitele érdekében.

És mi, Johanna, Isten kegyelméből Luxembourg és Brabant és Limburg úrnője; és mi, Bajorországi Albert herceg, Hainaut, Holland, Zeeland tartomány és Frízföld régense, kormányzója és örököse *[s még 14 nemesúr és az említett városok elöljárói]* a felkérésnek és folyamodványnak eleget téve, a béke és biztonság érdekében és a fentebb mondott valamennyi dolog igazságának tanúsítására elláttuk pecsétünkkel a jelen okmányt, amely készült Tournai-ban, az Úr 1385. esztendejében, december 18-án."

A szerző béarni utazása (1388)

hosszan tartó flandriai háborúk miatt sokáig nem beszéltem a távoli vidékek eseményeiről; az itt következők azonban annyira újszerűek és kedvemre valók, hogy érettük félretettem amazokat. Csakhogy addig sem tétlenkedtek a derék és becsvágyó emberek a kasztíliai és portugál királyságban, sem Gascogne-ban, Rouergue-ban, Quercyben, Limousinben, sem Toulouse vidékén vagy Bigorre-ban. Naphosszat csak törték a fejüket, a legravaszabb dolgokat eszelték ki, hogy alkalmat találjanak kardforgatásra, várak, városok, erődítmények elfoglalására. Így hát én, Jean Froissart úr, aki belefogtam a jelen történelmi munka összeszerkesztésébe és megírásába, a hírneves nagyúrnak, Gui de Châtillonnak, Blois grófjának, Avesnes, Beaumont, Schoonhoven és Gouda hűbérurának kérésére, és hogy kedvében járjak, nos én meghánytam-vetettem magamban, hogy Picardia és Flandria jó ideig úgysem láthat nagy hadi vállalkozásokat – hiszen béke uralkodik –, márpedig a semmittevés nincs ínyemre (mert jól tudom, hogy egyszer majd, amikor már csontjaim is elporladtak, nagy keletje lesz ennek a szép és magasztos krónikának, tetszésére és épülésére fog szolgálni minden nagyérdemű és derék embernek), tehát elhatároztam, hogy művemet ugyan félre nem teszem. Istennek hála, jó tehetségemmel eszemben tudok tartani sok megtörtént dolgot, elég éles az elmém, hogy be

tudjon fogadni történetem fő tárgyához kapcsolódó minden értesülést, és elég életerőt érzek tagjaimban, hogy elbírjam az adatgyűjtéssel és feldolgozásukkal kapcsolatos testi fáradalmakat is, mondtam magamban. Mindezek okáért, hogy híven megismerhessem a távoli vidékeken történt és számomra ismeretlen eseményeket, nem küldtem én oda magam helyett senkit, hanem megragadtam az alkalmat, és magam vágtam neki az útnak. Elmentem pedig a tisztelt fejedelemhez, Gaston nagyúrhoz, Foix és Béarn grófjához. Jól tudtam, hogy ha megadatik udvarába bejutnom, és ott kedvemre elidőznöm, az számomra a lehető legkitűnőbb módja adatok szerzésének, mert rengeteg külföldi lovagot és vitézt vonz udvarába az a nagylelkű és szívélyes fogadtatás, amelyre az ő jóvoltából számíthatnak. Amint kiterveltem magamban, úgy is lett. Most pedig részletesen elbeszélem ezt az utazást tisztelt uramnak, Blois grófjának, aki nekem Gaston nagyúrhoz, Foix grófjához címzett ajánlólevelet adott. Nos, addig lovagoltam, mindenféle hírek után érdeklődve, míg Isten kegyelméből szerencsésen megérkeztem Béarn országába, Gaston gróf orthezi várába az Úr 1388. esztendejében. Gaston gróf azonnal igen szívélyes fogadtatásban részesített, és azt mondta nevetve, kitűnő franciasággal *[tehát nem gascogne-iul]*, hogy ismer ő engem jól, mert bár nem látott soha, hallott rólam nemegyszer.

Ott tartott udvarában, mégpedig igen jól tartott – hála ajánlólevelemnek –, mondván, hogy maradjak, míg maradnom jólesik. Nos hát, ott értesültem a kasztíliai, portugál, navarrai, aragóniai és az angol királyságban, valamint a Bourbonnais vidékén és egész Gascogne-ban történt események túlnyomó többségéről. Ha valamit magától a gróftól kérdeztem meg, szívesen válaszolt; szokta volt mondani, hogy a krónikám hírnévben és jelentőségben túl fogja szárnyalni az összes többit. „Ezért hát, jó Froissart uram – mondotta –, elmesélem, amit tudni kíván kegyelmed. Nem fogja megbánni, mert az utóbbi ötven évben több fegyvercsörgés hallatszott, több csodálatos dolog történt szerte a világban, mint az azt megelőző három évszázadban együttvéve."

Ilyen fogadtatás várt engem Foix grófjának várában; részem volt ott mindenben, amit csak szemem-szám kívánt. De leginkább azt kívántam, hogy kikérdezhessem az embereket mindenről, ami történetem tárgyához tartozik, s e kívánságom teljesült is, mert rendelkezésemre állott nekem ott báró, lovag és vitéz rengeteg, nem utolsósorban maga a nemes Foix gróf. Most pedig elbeszélem kegyelmeteknek ékes nyelven

mindazt, amit ott megtudtam, hogy munkámat még teljesebbé tegyem, s hogy példát adjak mindazon derék férfiaknak, akik fegyverforgatásban kívánnak előmenetelre szert tenni. Eddig is csatában szerzett érdemekről, városok elfoglalásáról, várfalak megmászásáról, ütközetekről és kemény viadalokról számoltam be. Ezután is találhatnak belőlük rengeteget kegyelmetek, mert Isten engedelmével jó és igazmondó leírásukat fogom adni.

Gaston-Phébusről, Foix grófjáról (1388)

„Hitemre, uram – mondtam ekkor Espang de Lyon úrnak –, nagyszerűen megvilágította előttem a dolgot. Soha nem hallottam még erről, s most, hogy tudom, megörökítem emlékét, ha Isten megadja viszszatérnem szülőföldemre, a jó Hainaut-ba. De bátorkodom még egy dolog felől érdeklődni. Azt szeretném megtudni, hogyan esett Foix gróf fiának halála." Erre a lovag kissé eltűnődött, azután így szólt: „Szomorú história ez, nem akarok beszélni róla. De ha elmegy kegyelmed Orthezba, talál majd olyat, aki megfelel kérdésére." Így hát megelégedtem ennyivel, aztán nyeregbe ültünk, és elmentünk jó Morlaas városába.

Másnap tovább indultunk Morlaasból, s jó iramban, megállás nélkül Bougarber-ba mentünk, aztán újból lóra ültünk, Arthezban ittunk egyet, onnan pedig tovább folytattuk utunkat Orthez felé. Napszálltakor érkeztünk meg. A lovag hazament, én pedig a Holdhoz címzett fogadóban szálltam meg, a gróf egyik fegyvernökénél, akit Ernaudon du Puynek hívtak. Ez mint franciát, nagy örömmel fogadott. Espang de Lyon úr, akinek társaságában odaérkeztem, fölment a várba, hogy beszámoljon a grófnak ügyeiről. Otthon találta, mert nem sokkal előtte ebédelt; már gyermekkora óta délután szokott lepihenni, és éjfélkor vacsorázott.

A lovag közölte vele ottlétemet. Azonnal értem küldtek szállásomra. ... Hogy milyen kapcsolatban voltunk, azt mutatja, hogy elvittem hozzá egy könyvet, amelyet Csehországi Vencel úrnak, Luxembourg és Brabant hercegének kérésére írtam. E könyvben, amelynek címe *Méliador,*

benne foglaltatik valamennyi dal, ballada, rondó és virelai,* amit csak költött annak idején e nemes herceg. Nos, mindezek a dolgok igen tetszettek Foix grófjának meg az elgondolásom is, amely szerint a könyvet összeszerkesztettem. Vacsora után mindig felolvastam neki éjszakánként, és mukkanni sem mert senki a felolvasás alatt, nehogy akár csak egyetlen szó is kárba vesszen belőle. Nagyon örült, hogy jól megérti, s ha valamihez hozzá akart szólni, jól elvitatkozgattunk, de ilyenkor nem az ő gascogne-i nyelvén beszélt, hanem helyes és szép franciasággal. Van mit mesélnem életéről, szokásairól, mert hosszú ott-tartózkodásom alatt volt alkalmam megismerni.

Gaston de Foix gróf körülbelül ötvenkilenc éves volt, mikor nála időztem. Bizony elmondhatom, hogy láttam már sok lovagot, több királyt, herceget és másokat, de olyan szép embert még egyet sem, mint ő: olyan erős tagokat, olyan arányos termetet, olyan szép, élettől duzzadó, vidám arcot. Szürke szeme mindig tűzben égett, ha valami kedvére való dolgon legeltette. Mindenben olyan tökéletes volt, annyira értett mindenhez, hogy minden szó kevés dicséretére. Ami szeretnivaló, azt nagyon szerette, ami gyűlöletes, azt nagyon gyűlölte. Bölcs, bátor és határozott lovag volt. Soha nem lehetett látni körülötte egyetlen zsidót vagy más hitetlent. Igen bölcsnek mutatkozott birtoka kormányzásában is. Sok imát mondott el naponta, nem feledkezett meg sem az éjjeli zsolozsmáról, sem a Szűz Mária, sem a Szent Kereszt, sem a Szentlélek tiszteletére mondott zsolozsmáról, sem a holtak vigíliáiról. Mindennap kiosztott öt franknyi alamizsnát, a szegények soha nem kopogtattak hiába ajtaján. Másokkal szemben bőkezű volt, s ami őt magát illette, mindig tudta, mikor kell elfogadnia valamit, s mikor elhárítania.

Az állatok közül leginkább a kutyákat szerette, s akár tél volt, akár nyár, szívesen ment vadászni. Megfontolt volt mind a csatában, mind a szerelemben. Mindenben mértéket tartott, soha semmit nem vitt túlzásba, s mindig pontosan tudta, hogy állnak birtoka ügyei. Hozzáértő embereket fogadott fel a környékről jobbágyai igazgatására s jövedelme behajtására, szám szerint tizenkettőt, és kéthavonként váltogatta őket. Amelyikben leginkább megbízott, azt tette ispánjává, neki számoltak el bevételeikről a többiek, az ispán pedig mindent lajstromba foglalt, és könyveket vezetett; a könyveket bemutatta a grófnak. A lovagok, urak

* refrénes táncdal

és fegyvernökök számára bizonyos, szobájában tartotta ládákból vett elő pénzt, ha azok felkeresték, mert soha senki nem távozhatott tőle üres kézzel; kincseit mindazonáltal állandóan gyarapította, hogy ne legyen kiszolgáltatva a szerencse forgandóságának. Mindenkit szívesen látott, mindenkihez volt egy nyájas szava. Gyorsan határozott; ha választ kellett adnia, nem köntörfalazott. Négy íródeákot tartott levelek s okmányok írására, s íródiákjainak munkára készen kellett állniuk, amikor előjött lakosztályából; és nem szólította őket sem Jeannak, sem Gautier-nak, sem Guillaume-nak, hanem ha levelet kapott, s végigolvasta, a válaszíráshoz vagy egyéb munka elvégzésére mindegyiküket így szólította magához: „Hé, átkozott szolga!"

Így élt Foix grófja. Éjfélkor, mikor szobájából átment az ebédlőterembe, tizenkét szolga világított neki fáklyával, s asztala előtt is ott kellett tartaniok a tizenkét fáklyát, ami nagy szép fényességgel töltötte be a termet. Tele volt az mindig nagy vendégsereggel, lovagokkal, fegyvernökökkel, számos terített asztal várta mindig az estebédre érkezőket. Asztalánál senki nem szólt, ha ő nem kérdezte. Általában sok baromfit evett, csupa szárnyat meg combot, másnap ebédre azonban keveset evett, és ivott. Nagy örömét lelte a zenében, értett is hozzá nagyon. Gyakran hívatta klerikusait, hogy dalokat, rondókat, virelai-ket énekeljenek előtte, ki-ki a maga szólamát. Körülbelül két óra hosszat ült asztalnál. Kedvelte a szokatlan ételeket, megszemlélte, és nyomban széthordatta őket a többi asztalra is a lovagok és fegyvernökök számára.

Nos, hogy szavam rövidre fogjam, mindent tüzetesen megfigyeltem, és megjegyeztem, s meg kell vallanom, hogy hiába fordultam meg annyi királyi, hercegi, grófi udvarban, egyben sem éreztem jobban magam, és nem találkoztam egyetlen főrangú emberrel sem, ki nagyobb örömmel hallgatta volna a vitézi tettekről szóló elbeszéléseket, mint a mondott úr, Foix grófja. Termeiben és udvarában mindig csatákról és szerelemről csevegve fel- s alá sétáló lovagokat lehetett látni, nem is beszéltek soha másról, dicső tettektől visszhangzott az egész palota.

Mindenáron meg akartam tudni, látva ezt a minden földi jóban bővelkedő várkastélyt, hogy mi lett Gastonnal, a gróf fiával, hogyan esett halála, mert mint említettem, Espang de Lyon úr nem volt hajlandó beszélni róla. Addig-addig kérdezősködtem, míg egy tekintélyes agg fegyvernök elbeszélte a történetet. Így kezdte mondókáját.

„Való, hogy Foix grófja már régóta nincs jó viszonyban asszonyával. A viszály a grófné bátyja, a navarrai király *[II. (Gonosz) Károly]* hibájából keletkezett. Ez a király, már jó ideje ennek, kötelezettséget vállalt Foix grófjának egyik foglya, Albret úr váltságdíjának kifizetésére. Foix grófja, jól ismerve a navarrai király alattomosságát, nem akarta hitelezni neki ezt az összeget, ezért aztán a grófné megsértődött: »Nagy uram – mondta –, nem sokra becsüli bátyámuramat kegyelmed, ha nem akar hitelezni neki ötvenezer frankot. Még ha semmi több haszna nem lenne is Armagnacból meg Albret-ból, csak ami eddig volt, azzal is elégedett lehetne kegyelmed. Aztán tudja jól azt is kegyelmed, hogy özvegyi eltartásomra letétbe kell úgyis helyeznie bátyámnál ötvenezer frankot. Nincs hát miért féltenie a pénzét.« »Asszonyom igazat beszél – felelte a gróf –, ámde ha azt kellene tudnom, hogy a gróf tartozik nekem ezzel az összeggel, akkor bizony Albret ura egy tapodtat sem mozdulhatna Orthezből, míg nem látnám pénzemet az utolsó dénárig. De minthogy asszonyom így akarja, megteszem, de mégsem asszonyom két szép szeméért, hanem szeretett fiamért, mert őt is érinti a dolog.«

E beszélgetés eredményeképpen a navarrai király fizetési kötelezettsége ellenében – miáltal adósa lett Foix grófjának –, kiengedték Albret urát az orthezi toronyból; mehetett Isten hírével minden *[Foix grófja iránt való]* kötelezettsége alól feloldva. Franciává lett *[a francia király pártjára állt]*, feleségül vette Bourbon herceg nővérét, és minden nehézség nélkül kifizette a navarrai királynak, hiszen lekötelezettje volt, az egész ötvenezer franknyi összeget. Csakhogy annak esze ágában sem volt megküldeni a pénzt Foix grófjának. Így szólt akkor asszonyához a gróf: »Asszonyom, el kell mennie Navarrába bátyjához, a királyhoz, és megmondania neki, hogy nem leszünk jó barátok, ha nem küldi meg, ami nekem jár.« A hölgy azt mondta, hogy elmegy szívesen. El is indult kíséretével, s Pamplonába ment a király udvarába. Bátyja nagy öröm-

mel fogadta. A hölgy rendre elbeszélt mindent; a király válasza ez volt: »Szép húgom, az az ötvenezer frank a tied, mert Foix grófja ennyivel tartozik neked. Egy fillér sem hagyhatja el ezt a királyságot, míg én vagyok benne az úr.« »Ó uram, szörnyű gyűlölséget támasztasz Foix úr és tenmagad között, ha ezt teszed. Ha nem állsz el szavadtól, vissza sem merek térni Foix grófságba, mert uram szememre hányná, hogy elárultam, tán még meg is ölne.« »Azt nem tudom, hogy veled mi lesz – felelte a király, aki semmi hajlandóságot nem mutatott a pénz visszaküldésére –, de a pénzzel én rendelkezem, az én dolgom, hogy megőrizzem számodra. Biztosíthatlak, hogy a pénz Navarrában marad.« Foix grófnéja nem tudott semmit kicsikarni, ezért hát Navarrában maradt, nem mert visszatérni Foix grófságba, félve férje haragjától. Ismerte jól hirtelen haragú és kegyetlen természetét.

Foix grófja, látva, hogy a navarrai király rászedte, mindenféle rosszat tételezett fel asszonyáról, azt hitte, az ő keze van a dologban. Ekkor nagyon meggyűlölte, pedig a grófné abban nem is volt hibás, hogy nem tért vissza azonnal Orthezba . . .

Ez maradt egy darabig a dolgok állapotja, míg Gaston, a gróf fia, fel nem cseperedett igen szép ifjúvá, s hozzá nem adták Jánosnak, Armagnac grófjának lányát, egy gyönyörű ifjú hölgyet, Armagnac mostani grófjának és Bernard d'Armagnacnak nővérét; e házasság azzal kecsegtetett, hogy Foix és Armagnac végre kibékül. Tizenöt-tizenhat éves lehetett akkor a fiatalúr. Igen nyalka fegyvernök volt, s megszólalásig hasonlított apjára. Nos, egyszer kedve támadt Navarrába látogatni anyjához és nagybátyjához, a királyhoz. Nagy bajt hozott rá ez az utazás meg az egész országra is. Navarrában bőkezű vendéglátás fogadta, eltöltött egy időt anyjával, aztán búcsút vett tőle, de sem érvekkel, sem könyörgéssel nem tudta rávenni, hogy visszatérjen vele Foix-ba. Amikor a fiú megpendítette a dolgot, a hölgy megkérdezte, vajon apja bízta-e meg, hogy hazavigye; az ifjú azt felelte, hogy eltávoztakor nem esett szó erről. Így hát a hölgy biztosíték híján nem mert visszamenni, továbbra is Navarrában maradt.

Fia, Gaston de Foix elment Pamplonába, hogy nagybátyjától elbúcsúzzék. A király több mint tíz napig magánál tartotta, és elhalmozta minden földi jóval, még szolgáinak is szép ajándékot adott, de az ifjúnak adott utolsó ajándéka a halál volt. Elmondom, hogyan s mi történt.

Mikor eljött az óra, hogy az ifjúnak indulnia kellett, a király bizalmasan félrevonta szobájába, s átadott neki egy gyönyörű szelencét, tele valami porral, amelyet ha hússal vagy másként megeszik, vagy akár csak meg is érint, menthetetlenül elpusztul minden élőlény. »Gaston, szép öcsém – mondta a király –, tedd, amit mondok. Magad is látod, hogy mily megátalkodottan gyűlöli anyádat Foix grófja. Elkeserít ez engem, bizonyára téged is. Hogy mindent rendbe hozzunk, hogy apád visszafogadja anyádat, alkalomadtán tégy egy keveset e porból atyád ételébe; csak jól vigyázz, nehogy valaki is észrevegye. Alighogy lenyelte, első és egyetlen gondolatja az lesz, hogy ismét maga mellett tudhassa asszonyát, a te anyádat, s aztán örökre szeretni fogják egymást, de úgy, hogy a világ minden kincséért sem válnának el többé. Minden bizonnyal neked is ez leghőbb vágyad. De jól tartsd a szád, nehogy kikottyantsd valahogy valakinek, amit most mondtam, mert akkor elrontod az egészet.« Az ifjú, aki vakon megbízott nagybátyjában, így felelt: »Szíves örömest megteszem.«

Ezzel vált el nagybátyjától s tért vissza Orthezba apjához. A gróf nagy örömmel fogadta, s megkérdezte, mi újság Navarrában, meg hogy milyen ajándékokkal tért vissza. Meg is mutatott Gaston mindent, csak azt az egy szelencét nem, amelyben a por volt, azt sikerült elrejtenie.

Az volt a szokás a Foix házban, hogy Gaston egy szobában hált Yvainnel, fattyú testvérével. Oly igen szerették egymást, hogy teljesen egyforma ruhát is hordtak, mert termetre is egyformák voltak, bár körülbelül két évnyi korkülönbség volt köztük. Egyszer, amint ez gyakorta megesik gyermekek között, összecserélték ruhájukat. Gastoné került Yvain ágyára. A szemfüles Yvain észrevette a port a szelencében, s megkérdezte fivérétől: »Mit hordasz mindig a ruhád alatt?« Gondolhatni, hogy e szavak nem szolgáltak örömére Gastonnak. Így válaszolt: »Add vissza ruhámat, Yvain, nincs vele semmi dolgod.« Yvain visszadobta ruháját, Gaston felöltötte, s e napon még jobban elmerült gondolataiban, mint annak előtte.

Mivel Isten őrködött Foix grófjának életén, az történt három nappal később, hogy Gaston valamin összeveszett Yvainnel, és megfenyítette. Az sírva apjához ment; éppen mise után találta. Látva, hogy sír, mindjárt kérdezte: »Mi bajod, Yvain?« »Az az ebadta Gaston megvert, pedig inkább ő érdemelné meg, hogy jól elnáspángolják.« »Miért?« – kérdezte a gróf, és tüstént gyanút fogott, mert jó szimatja volt. »Mert

mióta visszatért Navarrából, valami porral telt szelencét hord ruhája alatt, de nem tudom, mire való az, sem azt, hogy mit akar kezdeni vele. Csak azt mondta egyszer-kétszer, hogy anyja hamarosan sokkal inkább apámuram kegyeiben lesz, mint valaha is volt.« »Ohó! – kiáltott föl Foix grófja – hallgass erről, jól vigyázz, nehogy bárki előtt is kiejtsd a szádon, amit most elmondtál.« »Úgy lesz, uram« – mondta Yvain.

Foix grófja töprengeni kezdett, nem is mutatkozott egészen ebédig. Akkor kezet mosott, és asztalhoz ült a nagyteremben, mint egyébkor. Szokás szerint fia, Gaston tett elébe minden fogást, és kóstolta meg a húsokat. Alighogy elébe tette most az elsőt, miután elvégezte vele elvégeznivalóját, a gróf odasandított, és meglátta fia ruhája alatt a szelence zsinórját. A vér azonnal a fejébe tolult. »Gaston, gyere ide. Négyszemközt akarok veled beszélni.« Az ifjú odament, a gróf ekkor szétnyitotta a ruháját, aztán kézbe vette a szelencét, és egy késsel levágta a zsinórjáról. Megnézte, aztán megkérdezte a fiától, mi van benne. Az ifjú mukkanni sem tudott a megdöbbenéstől, csak belesápadt a nagy ijedtségbe; elvesztette fejét, remegni kezdett erősen, mert tudta, hogy rossz fát tett a tűzre. A gróf kinyitotta a szelencét, rászórt egy kis port egy darab kenyérre, s odadobta egyik kutyájának. Annak az első falás után kifordult a szeme, azonnal kimúlt. A gróf természetesen dühbe gurult, felkapott egy kést, és fiába akarta vágni. Meg is ölte volna irgalmatlanul, ha a lovagok és fegyvernökök elébe nem ugranak e szavakkal: »Uram, az istenért, ne járjon oly gyorsan a keze méltóságodnak, vizsgálja meg előbb alaposan a dolgot, mielőtt kezet emel fiára!« A gróf első szavai ezek voltak: (gascogne-iul mondta): »Hah, Gaston! hitvány apagyilkos! Érted, örökséged gyarapításáért viseltem hadat a francia, az angol, a navarrai meg az aragóniai király ellen, és nem inogtam meg. Mindezt teérted tettem, te meg életemre törsz. Gonosz vagy, gonosz, a lelked mélyéig! Tudd meg, hogy meghalsz!« Ezzel átvetette magát az asztalon, késsel kezében, hogy megölje, de útját állták, többen térden állva könyörögtek: »Uram, kegyelmezzen méltóságod Gastonnak, az Istenért! Nincs több gyermeke Foix grófjának! Vegye őrizetbe méltóságod, és vizsgálja ki az ügyet. Talán nem is tudta a fiú, mi van nála, és így nincs is része a merényletben.« »Rendben van – mondta a gróf. – Zárjátok be a toronyba, és legyen mindig szem előtt.« Az ifjút ott megfogták, és a toronyba vitték.

Akkor a gróf elfogatott számos olyan embert, aki szoros kapcsolat-

ban állt Gastonnal, bár mindet el nem érhette, mert többen elmenekültek (mint például Lescar püspöke, aki szintén gyanúba keveredett, Pau mellé, s mindmáig nem tért haza), de így is szörnyű halált halt tizenöt. Mindezt azzal indokolta a gróf, hogy lehetetlen volt nem tudniuk Gaston titkairól, és jelenteniük kellett volna: »Uram, méltóságod fia, Gaston, ilyen s ilyen szelencét hord magánál.« De minthogy semmi ilyest nem tettek, szörnyű halált kellett halniok. Nagy kár értük, kivált némelyik ifjú fegyvernökért, mert egész Gascogne-ban nem akadtak olyan deli legények, mert Foix grófjának háza népe mindig szép szál legényekből állt.

Oly igen foglalkoztatta a grófot ez az ügy, hogy egy napon összegyűjtötte Orthezba Foix és Béarn összes nemeseit, prelátusait, báróit, lovagjait és minden jelentősebb emberét, és elmondta előttük, hogyan szolgált rá Gaston a halálra. Mindegyik így válaszolt: »Urunk, bocsássa meg méltóságod, hogy ellene mondunk, de nem akarjuk, hogy meghaljon Gaston, méltóságod fia és egyetlen örököse.«

Népének könyörgése lecsillapította kissé a gróf haragját; úgy döntött, hogy hosszú fogsággal bünteti, két-három hónapig fogságban tartja, aztán elküldi valami messzi útra, hogy két-három évig ne legyen szeme előtt; így lesz ideje elfeledkezni gazságáról, s az ifjúnak is meghozza az eszét az idő meg a tapasztalás. Ezzel elbocsátotta az egész gyülekezetet, de azok nem akarták elhagyni Orthezt mindaddig, míg a gróf nem biztosítja őket, hogy nem öli meg Gastont. Ennyire szerették az ifjút. Meg is ígérte a kedvükért a gróf, de azt közölte velük, hogy bizonyos ideig tömlöcben tartja, mert mégiscsak meg kell bűnhődnie valahogyan. Ezen megnyugodva széledtek szét Orthezból az emberek, Gaston pedig továbbra is a torony foglya maradt.

E hírek mindenfelé eljutottak, Avignonban ekkor [XI.] Gergely volt a pápa; azonnal legátust küldött Béarnba, az amiens-i bíborost, hogy tárgyaljon Foix grófjával, csillapítsa haragját, s az ifjú kikerüljön tömlöcéből. De a bíboros olyan lassan intézte dolgát, hogy még csak Béziers-ig jutott, s már jött a hír, hogy hiába is menne Béarnba, mert Gaston már halott. Elmondom azt is, hogyan halt meg, ha már belekezdtem ebbe a históriába.

Fiát a gróf az orthezi toronyban tartotta egy sötét helyiségben. Már tíz napja volt ott szinte étlen-szomjan, mert hiába vittek neki naponta elegendő enni- és innivalót, nem nyúlt semmihez. Megkapván a húst,

csak tolta félre, s aztán akár ott se lett volna. Mondják, hogy a börtönébe hordott ételt meg italt érintetlenül találták meg mind halála napján, egy csepp, egy morzsa nem sok, annyi sem hiányzott semmiből. Csoda, hogy addig is életben maradt.

A gróf különböző okokból nem rendelt őrt a fiú cellájába, így nem volt senki, ki szólt volna hozzá, vigasztalta, biztatta volna. Úgy feküdt ott az ágyon, ahogy a tömlöcbe léptekor rávetette magát. Nem szokott hozzá ehhez a fiú. Átkozta már a napot is, amelyen anyja világra hozta, hogy ilyen csúf véget érjen.

Az utolsó napon a neki ételt-italt hordók hozták, mint rendesen, a bort meg a húst, s mondták: »Gaston, íme az étel.« Rá se hederített az, éppen csak odavetette: »Tegyétek le.« Nos, az az ember, aki ekként felszolgálta neki mindezt, körülnéz, és látja mindenfelé érintetlenül az összes ételt, amit kilenc nap alatt behordott. Bezárván maga után az ajtót, ment Foix grófjához, hogy lelkére beszéljen: »Nagyuram, az Isten szerelmére, törődjék jobban a fiával méltóságod, hiszen éhen hal tömlöcében! Úgy látom, egy falatot sem vett magához, mióta bezárták. Ott van minden felszolgált étel félretolva.« A gróf feldühödve szó nélkül kivágta az ajtót, s a fiú tömlöcébe rohant; szerencsétlenségére éppen valami hosszú kést tartott a kezében, mellyel körmét szokta ápolni. Kinyittatta a börtönajtót, és a késsel a kezében odarohant fiához; a hegyénél fogta a kést, úgy, hogy abból csak annyi látszott ki, mint egy tours-i garas vastagsága. Dühében nem is tudva, mit cselekszik, fia torkához nyomta ezt a csak alig-alig kilátszó késhegyet, de úgy látszik, valami eret ért vele. Ráordított: »Miért nem eszel, te apagyilkos?!« és tüstént kirohant, nem tett, nem is szólt semmi többet. De a fiút szörnyen felizgatta, és megrémítette apja megjelenése, ez, aztán meg a gyengeség, a hosszú koplalás, legvégül pedig a kés látványa megtette a magáét. Így bármily csekély sebet ejtett is rajta, legott felbukott a fiú, és kilehelte lelkét.

Alig lépett be szobájába a gróf, máris hozta az a szolga a hírt, aki a fiúnak addig az ételt hordozta: »Nagyuram, Gaston meghalt.« »Meghalt!« »Bizony uram, meghalt.« A gróf hinni sem akarta, odaküldte maga mellől egyik lovagját, de az is csak azzal tért vissza, hogy valóban meghalt, nem segít már semmi. Elbúsult akkor nagyon a gróf, mérhetetlen fájdalmat okozott szívének fia halála, s ilyen szavak törtek fel lelkéből: »Ó, Gaston, mily gyászos nap ez a mai neked is, de

nekem is! Miért is mentél Navarrába, anyádhoz! Soha nem leszek már olyan boldog, mint annak előtte voltam!« Elhívatta akkor borbélyát, levágatta haját egészen, és gyászt öltött egész háza népével együtt.

Sírva-jajgatva vitték Gaston testét az orthezi minoritákhoz, eltemetni. Így esett hát Gaston de Foix halála, ahogyan elmondtam. Apja kezétől halt meg, de igazi gyilkosa a navarrai király volt."

Az orthezi ünnepekről és lakomákról

Nagy ünnepet ület Foix grófja az esztendő minden olyan napján, amelyre kijár az ünneplés, bárhol tartózkodjék is éppen – mondta nekem Orthezba jöttöm után harmadnap környezetének egyik fegyvernöke –, de a legnagyobbal Szent Miklós napját tiszteli meg. Egész népe ünnepel, csakúgy vagy még jobban, mint húsvétkor, amint azt saját szememmel láthattam, mert magam is jelen voltam. Orthez minden papja és világi személye, férfiak, asszonyok, a nép apraja-nagyja eljött a várkastélyhoz a grófért, s aztán ő is gyalog ment a papokkal meg az egész körmenettel a Szent Miklós-templomhoz. Ott elénekelték ezt a zsoltárt: Benedictus Dominus Deus meus qui docet manus meas ad proelium et digitos meos ad bellum et cetera. *[Áldott az Úr, az én kőváram, aki hadakozásra tanítja kezemet, s viadalra az én ujjaimat. 144. zsoltár.]* Ha vége lett, újra meg újra rázendítettek, s így értek a templomhoz. Ott olyan tisztesen és ünnepélyesen tartották meg az istentiszteletet, akárcsak a pápa vagy a francia király kápolnájában tennék karácsony vagy húsvét napján. Volt ott nagy sereg igen kiváló kántor, Pamiers püspöke mondta e nap a misét. Oly szépen zúgott az orgona, olyan kiválóan játszottak rajta, mint akármi más helyen, ahol csak megfordultam valaha. Nos, hogy rövidre fogjam szavamat, Foix akkori grófja olyan tökéletes udvartartást vitt, ő maga olyan bölcsen és körültekintően járt el minden dolgában, hogy abban az időben egyetlen fejedelem sem volt hozzá hasonlítható sem okosságban, sem tisztességben, sem pedig gazdagság tekintetében.

Karácsony ünnepén lovagok és fegyvernökök nagy sokaságát lehe-

tett látni udvarában, gascogne-iakat, akiket szívesen látott. És itt láttam az Espagne Fattyút, akinek erejéről Espang de Lyon úr igen dicsérőleg szólott, ezért különösen örültem, hogy láthattam; Foix grófja igen szívesen bánt vele. Láttam angolországi meg navarrai lovagokat, akik Lancaster akkoriban Bordeaux-ban tartózkodó hercegétől jöttek. Nagy lakomával várta őket Foix grófja, s szép ajándékokkal halmozta el mindet. Összebarátkoztam akkor sok lovaggal, és hallottam sok mindenről, Kasztíliában, Navarrában és Portugáliában történt, krónikába illő dolgokról; beszélek is majd róluk bőven és érthetően a maguk helyén és idején . . .

A nemes és nemzetes Gaston de Foix gróf udvartartásáról és állapotjáról nem lehet eleget beszélni, sem elégszer példának állítani. Orthezban létemben annyi mindent láttam, hogy azt elmondani sem tudom; csak annyit mondok még, hogy sok tetszésemre szolgáló dolgot láttam ottan.

Karácsonykor a tartomány négy püspökét láttam ott asztalhoz ülni, két [VII.]Kelemen- és két [VI.] Orbán-pártit; a Kelemen-párti pamiers-i meg a lescari ült feljebb, mellettük a Bordeaux és Bayonne határán fekvő Aire, illetve Roy püspöke, Orbán emberei. Őutánuk foglalt helyet Foix grófja; aztán Bruniquel vicomte, Couserans *[Cousserans]* vicomte, aztán a gascogne-i Rocaberti vicomte és egy angol lovag, akit az akkor Lisszabonban időző Lancaster herceg küldött oda, William Willoughbynak szólították ezt a lovagot. A második asztalnál csak öt apát foglalt helyet meg két aragóniai lovag, Raimond de Montflorentin nevű az egyik, Martin de Roanès úr a másik. Egy további asztalnál gascogne-i és bigorre-i lovagok ültek . . .

El sem tudom mondani, mennyi igric nyüzsgött a teremben, mind aki csak volt a grófnál meg még máshonnan valók is, és mind nagy odaadással végezte mesterségét. Ötszáz frankot osztott ki e napon a gróf a muzsikusoknak meg a heroldoknak. Touraine hercegének zenészeit pedig finom szürkemókus prémmel bélelt, aranyszövésű ruhákba öltöztette. Kétszáz frankra becsülték ezt a szövetet. Az ebéd nona *[-du. két órakor vagy három órakor]* után 4 óráig tartott.

Azért beszélek ilyen szívesen Foix grófjának udvartartásáról, mert vendégeskedésem tizenkét hete alatt igen-igen jól tartottak, és részem volt mindenben, ami csak szem- s szájnak kellemes.

Most elmondok egy csodálatos dolgot, amelyet szintén Foix grófjának házában hallottam, ugyanattól a férfiútól, aki elbeszélte nekem az aljubarrotai csatát* és mindazokat az eseményeket, amelyek a kasztíliai hadjárat során történtek. Sokszor járt ez az eszemben, mióta az a fegyverhordozó elmesélte, de nem is felejtem el, amíg csak élek.

[Foix grófja előre közölte fattyú féltestvérével, Arnaud-Guillaume-mal az aljubarrotai csata másnapján már, hogy rossz hírek fognak érkezni Portugáliából]: „Istenemre, Arnaud uram – mondá fennhangon –, úgy van, amint mondom, híre is jön hamarosan; nem is veszített el száz év óta egyetlen nap alatt soha ennyi vitéz embert Béarn jó vidéke, mint most Portugáliában." Szöget ütött az ott levő lovagok és fegyvernökök fejébe, amit a gróf mondott, tíz nap múlva aztán be is bizonyosodott minden. Azok mesélték, akikkel megtörtént a dolog...

„Szentséges Szűzanya – mondtam a vitéznek, aki mesélte az esetet –, hogy a csudába tudta kitalálni a gróf ezeket a gyászos híreket? Igen szeretném én azt tudni." „Hitemre – válaszolta a vitéz –, az az egy bizonyos, hogy valamiképp megtudta." „Így hát látnok, nemde? – véltem én –, vagy pedig szél hátán lovagló garabonciás diákok hozzák neki a híreket? Valami csalafintaság lehet a dologban." A vitéz elnevette magát: „Csalafintaság, az bizony meglehet, talán a halottidézésnek ismeri valami fortélyát. Igazat szólva nem tudunk mi itt semmi bizonyosat, hogy hogyan csinálja, csak találgatunk." „De hát az ég szerelmére, jó uram – mondtam –, közölje hát velem is, mire gyanakodnak, igen hálás lennék érte. S ha olyasvalami van a dologban, ami hallgatást parancsol, hát tartani fogom a számat, szót sem ejtek róla, amíg e vidéken leszek." „Az bizony jó lesz – válaszolta a fegyvernök –, mert nem szeretném, ha kitudódnék, hogy nekem járt el a szám. Egyébként persze mások is suttognak, pletykálgatnak róla baráti körben."

Ezzel félrevont az orthezi kápolna falának egy szegletébe. Így kezdte mondókáját:

„Lehet már vagy húsz éve, uralkodott errefelé egy báró, így nevezték: Raymond, Coarraze ura. Coarraze, hogy ezt is tudja kegyelmed,

* Itt győzték le a portugálok a kasztíliaiakat és velük sok béarnit.

innen hét mérföldre fekvő vár, a hozzá tartozó várossal. Perben állt akkoriban Coarraze úr az avignoni pápa előtt a városbeli egyházi tizedszedés miatt egy katalóniai pappal, aki roppant tájékozott volt egyházjogi ügyekben, s azt mondta, hogy joga van a coarraze-i tizedszedésre. Ez évi száz forint jövedelmet jelentett. Jogát bizonyítani is tudta, mert V. Orbán pápa egyetemes konzisztóriumon ítélte meg neki e jogot Raymond úrral szemben. A pap a pápai döntésről szóló levéllel Béarnba lovagolt, és a pápai bulla értelmében megkezdte a tized behajtását.

Coarraze úr megdühödött a pap mesterkedésein, fölkereste tehát, és így beszélt hozzá: »Pierre mester – vagy Martin mester, szóval ahogy hívták –, azt hiszi kend, hogy hagyom magam kiforgatni vagyonomból a kend levelei meg bullái miatt? Nem ismerem olyan bátornak kendet, hogy hozzá merne nyúlni ahhoz, ami az enyém! Ha pedig meg meri tenni, hát az életével játszik! Eredjen máshova hasznát hajkurászni kend, mert az enyémből nem lát egy vasat sem. Egyszer s mindenkorra megtiltom.« A pap megijedt a lovagtól, mert féktelennek ismerte, s nem is mert tovább akadékoskodni. Elhatározta, hogy visszamegy Avignonba vagy saját földjére. Úgy is lett, de elmentében felkereste Coarraze urat, és így beszélt hozzá: »Nagyúr, erőnek erejével veszi el tőlem méltóságod azt, ami megilleti egyházamat, nem pedig a jogéval, tehát tudatosan terheli meg súlyos bűnnel a lelkiismeretét. Nekem itt nincs akkora hatalmam, mint méltóságodnak, de tudja meg: gondom lesz rá, hogy küldjek olyan bajnokot méltóságodra, mihelyt módomban áll, akitől majd több félnivalója lesz méltóságodnak, mint most éntőlem.« Coarraze úr fel sem vette a fenyegetést, csak annyit válaszolt: »Eredj a pokolba, és csinálj, amit akarsz! Élve sem ijesztesz meg jobban, mint holtan. Birtokomból pedig egy jottányit sem hagyok elveszni a papolásaid miatt.«

Otthagyta a pap Coarraze urat, Katalóniába mehetett, vagy tán Avignonba. De nem felejtette el, amit Coarraze úrnak ígért távoztában. Körülbelül három hónap múlva, mikor a lovag legkevésbé sem gondolt rá, láthatatlan küldöttek keresték fel coarraze-i palotájában, amikor asszonya mellett aludt az ágyban. Egyszerre csak minden táncra perdült. Úgy látszott, mindent összezúznak a várban, amit csak előtalálnak. Úgy dörömböltek az úr hálószobájának ajtaján, hogy a báróné, amint ott feküdt az ágyban, egészen halálra vált ijedtében. Jól hallotta mindezt a lovag is, de nem szólt egy szót sem, nem akarva nyúl-

szívűnek mutatkozni, de meg elég bátran nézett is farkasszemet mindenféle kalanddal.

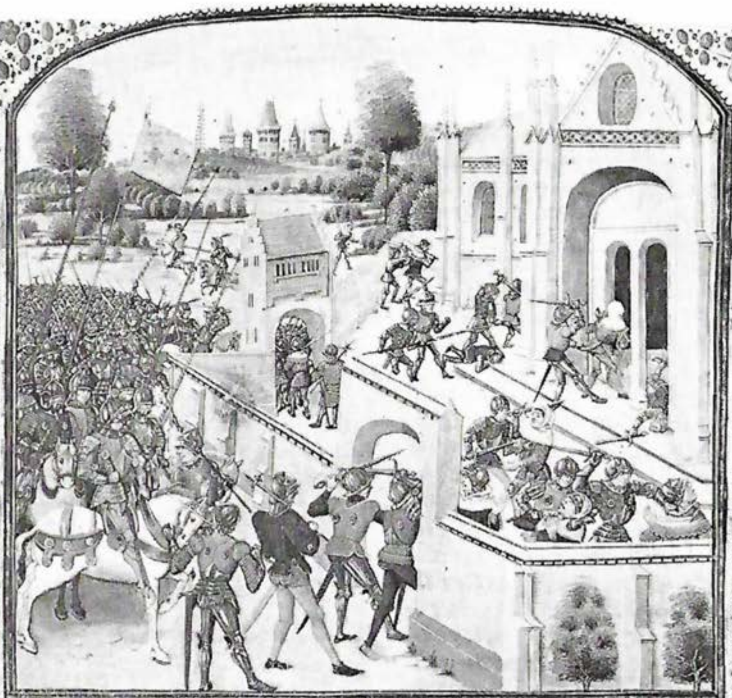
Jó darabig a vár minden zuga visszhangzott e rémisztő zajoktól, aztán ahogy kezdődött, olyan gyorsan elcsendesült minden. Másnap reggel az egész háznép összegyűlt, és ura elé járult, mikor az felkelt. »Nem zavarta-e semmi urunk éjszakai nyugodalmát? Mert a miénket ugyancsak megzavarták.« »Nem – színlelt Coarraze úr. – Miért, mit hallottatok?« Elmondták, milyen zenebona volt a várban, hogy minden a feje tetejére állt, a konyhában pedig darabokra tört az edény. Az úr hahotában tört ki, azt mondta, álmodtak csak, vagy a szél volt az. »Hitemre – szólt közbe a báróné –, hiszen hallottam magam is!«

A következő éjjel megint eljöttek ezek a láthatatlan bajkeverők, hogy még nagyobb égszakadást-földindulást csináljanak. Hatalmasan dörömböltek a lovag szobájának ajtaján és ablakain. A lovag kiugrott az ágyból, és nem tudta megállni, nem is akarta, hogy megkérdezze: »Ki dörömböl ilyenkor szobámon?« »Én« – jött nyomban a válasz. Mondta a lovag: »Ki küldött?« »A katalóniai pap, akit megkárosítottál, mert elvetted, ami megilleti. Nem hagylak nyugton mindaddig, amíg el nem számolsz vele illően, míg meg nem békül veled.« Azt mondta ekkor a lovag: »Hogy hívnak, te remek hírvivő?« »Hortonnak.« »Idefigyelj, Horton – mondta Raymond úr –, mit sem ér egy csuhást szolgálni. Ha hiszed, ha nem, sok bajod lesz még vele. Hagyd ott, kérlek, és szolgálj engem. Meghálálom neked.«

Horton nyomban választ adott, mert megtetszett neki a lovag: »Valóban szeretné kegyelmed?« »Valóban – felelt a lovag. – Ha nem ártasz senkinek a házbeliek közül, jól megleszünk egymással.« »Nem is árthatok – mondta Horton. – Nem áll hatalmamban más, mint hogy megzavarjalak legszebb álmodban téged vagy másokat.«

»Tedd csak, amit majd parancsolok – mondta a lovag –, majd rendben eligazítunk mindent; csak hagyd az ördögbe azt az átkozott papot. Nincs más hasznod belőle, mint a fáradság meg a munka, szolgálj hát engemet.« »Hát ha akarod – mondta Horton –, nem bánom.«

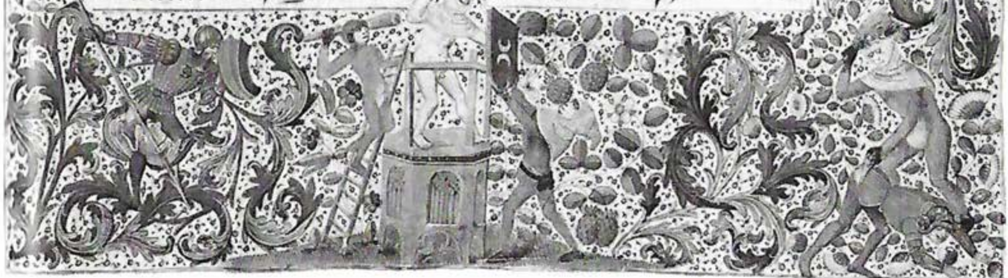
Úgy megszerette ez a Horton Coarraze urat, hogy gyakorta meglátogatta éjszaka. Ha alvás közben találta, megcibálta a parnáját, vagy kopogott az ajtón vagy az ablakon. A lovag felébredve így szólt: »Horton, hagyj most aludni, kérlek.« »Azt nem – mondta Horton –, míg el nem mondom, ami hírem van számodra.« A lovag hitvesének,

Routes desconfirent arnout clerc et sa sieute en labbaye de cham.

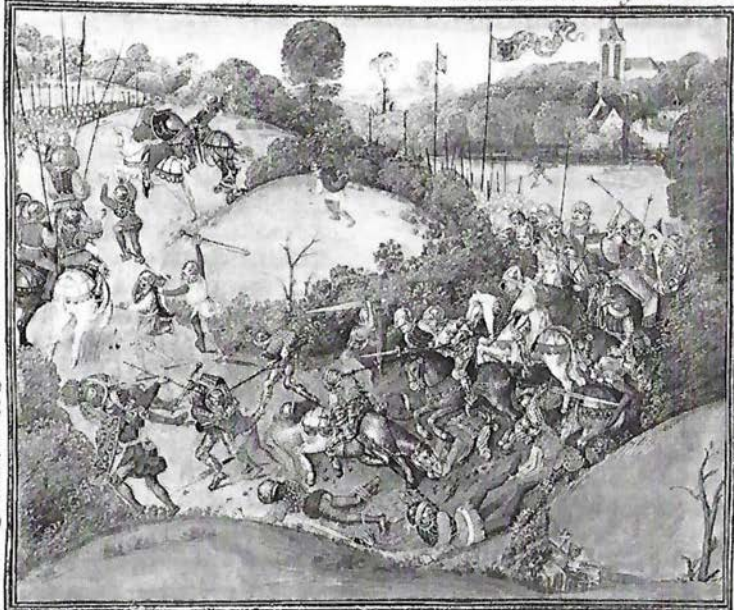
Quant les chl'rs qui en Audenarde se tenoient entendirent que ernoul clerc et les blancz chaperons bien enuiron .vij. quil auoit de sa charge estoient arrestez a labbaye de cham et quilz auoient prins le cloistre et occis leurs compaignons. ilz furent moult courroucez. si sauserent quilz enuoyeroient leurs espies celle nuit pour scauoir se lendemain ilz y seroient trouuez Comme ilz lordonnerent ilz le firent. Leurs espies rapporterent au matin que les blancz chaperons sordonnoient pour demourer la ce iour. dont les seigneurs furent grandement resiouys. Adonc sarmerent le sr. denghien le seigneur de montigny le sr. de leus

AZ OUDENAARDEIAK MEGVERIK A FEHÉRSIPKÁSOKAT

bertran de barotte. le sire de
moriemne. messire raymond dou
rach. messire estienne de vale
tin. messire raymond de corasse
et viii iiii escuiers du pays de
bierne. Et des francois messire
jehan de rie. messire geffroy ri
chon messire geffroy partenay
et plusieurs autres. Or regardez

la grant mesadventure car ilz
eurent bien ce samedi au
soir de bons prisonniers dont
ilz eussent eu iiii c m frans
lun parmi lautre. Comment
le roy de castille et toutte sa
grosse bataille furent desconfiz
de par le roy de portugal de
vant un hamel nomme juberot. viii.

Quant lissebonois
castellois et portu
galois eurent de
livre la place et
mis a mort tous leurs priso
niers oncques homme ny fut

saulve sil nestoit par avant
mene au villaige de iube
rot ou tous leurs sommiers
et charrois estoient. Ilz se mi
rent tous ensamble de grant
voulente et meismes sur le

AZ ALJUBARROTAI CSATA

különösen eleinte, félelmében minden haja szála égnek állt, és befúrta magát a takarók közé. A lovag azonban megkérdezte Hortontól: »Hát mik volnának azok a hírek?« Horton meg ilyesmiket válaszolt: Angliából vagy Németországból, vagy Magyarországból vagy máshonnan érkezik hírekkel. »Tegnap jöttem el onnan, ezek és ezek történtek.« Így Coarraze úr mindenről értesült, ami a világban történt. Így tartott ez hat vagy hét éven át. A lovag nem tudta megállni, hogy titokban tartsa ezt Foix grófja előtt. Az első évben, amikor Coarraze felkereste Foix grófját Orthezban vagy másutt, Horton értesítése nyomán ilyeneket mondott neki: »Uram, ez s ez esett Angliában, vagy Skóciában, vagy Flandriában, vagy Bretagne-ban, vagy más országokban.« Foix grófja csak bámult, mikor később meggyőződött róla, hogy mindez színtiszta igazság. Addig-addig faggatta Coarraze urat, míg az egy nap elmondta neki, hogyan jut a hírekhez, s hogyan kezdődött ez a dolog. Foix grófja megörült, s azt mondta a lovagnak: »Coarraze úr, legyen jóban hírnökével kegyelmed. Nekem is szükségem lenne ilyenre. Nem kerül semmibe kegyelmednek, és megtudhatja mindig, mi történik a világban.« »Szívesen megteszem, uram« – felelte a lovag.

Emígy szolgálta sokáig Coarraze urat Horton, de nem tudom, volt-e több gazdája is. Minden héten elment két-három éjszaka is Coarraze úrhoz azokból a tartományokból származó hírekkel, amelyekben megfordult, a báró meg nagy örömet szerzett Foix grófjának azzal, hogy mindent megírt neki, mert ő az a nagyúr, aki a világon mindenkinél jobban szeret híreket hallani.

Egyszer a gróf vidáman csevegett Coarraze úrral Hortonról meg Horton mibenlétéről, viselkedéséről. A gróf megkérdezte Coarraze úrtól: »Coarraze uram, látta-e már hírnökét?« »Nem, nagyuram, de nem is igen unszoltam, hogy felfedje magát.« »Ezt nagyon csodálom – mondta a gróf. – Én bizony ösztökéltem volna rá. Tegye meg kedvemért kegyelmed, aztán mondja meg nekem, milyen a formája. Azt mondta kegyelmed, hogy éppúgy beszél gascogne-iul, akár kegyelmed vagy jómagam.« »Hitemre – mondta Coarraze úr –, az bizony így van. Ugyanolyan jól és szépen beszél, mint méltóságod; ígérem, szerét ejtem majd, hogy láthassam méltóságod tanácsa szerint.«

Mikor egyszer Coarraze uram, mint más éjszakákon is, a szobájában volt, ágyában feküdt felesége mellett, aki már teljesen hozzászokott, hogy hallja Horton szavát, és már nem félt tőle, Horton ismét

felkereste, és megrángatta a mélyen alvó Coarraze úr párnáját. Az felébredt, és kérdezte: »Ki az?« »Nem más, mint Horton« – hangzott a felelet. Kérdezte ismét a báró: »Honnan jössz?« »A csehországi Prágából jövök. A római császár meghalt.« »Mikor halt meg?« »Tegnapelőtt.« »És hány napi járóföldre van ide a csehországi Prága?« »Hány? – tűnődött Horton. – Van az vagy hatvan is.« »És hát már meg is érkeztél?« »Meg bizony, gyors vagyok én, akár a szél vagy még gyorsabb is.« »Szárnyad van?« »Nem, az nincs.« »Hát akkor hogyan tudsz olyan gyorsan repülni?« De erre már ezt válaszolta Horton: »Elégedjék meg ennyivel, a többi nem tartozik kegyelmedre.« »Bizony szívesen látnálak – mondta a lovag –, hogy megtudjam, milyen a külsőd.« »Az nem tartozik kegyelmedre – mondta Horton. – Elégedjék meg annyival, hogy hallja a távoli vidékekről származó híreket.« »De hidd el, Horton – folytatta az úr –, hogy jobban kedvelnélek, ha megláthatnálak.« »Nos hát, ha annyira kívánja, legyen – felelte Horton. – A legelső dolog, amit mozogni lát kegyelmed holnap reggel felkelés után, az én leszek.« »Így jó lesz – mondta Coarraze báró. – Most eredj, ma éjszaka elbocsátlak.«

Mikor elérkezett a reggel, Coarraze nagyúr hozzákezdett a felkeléshez. Az úrnő annyira félt, hogy betegnek tette magát, s nem akart kikelni ágyából. Az ura erőltette. »Uram – mondta a hölgy –, ha felkelek, találkozhatom Hortonnal, márpedig, hitemre, nem kívánom én látni, s ha Isten segít, nem is fogom.« A férje azonban kiugrott az ágyból: »Hát én meg látni akarom!« – szólt, és leült az ágy szélére, várva, hogy megpillanthatja Hortont valódi alakjában, de nem látott semmi olyasmit, amire rámondhatta volna: ez Horton. Elmúlt a nap, s a következő éjszaka, mikor a báró újra ágyában pihent, újra megjelent Horton, és szokásos módján megszólalt. »Eredj – korholta a lovag –, nem lehet bízni a szavadban. Ma reggel meg kellett volna mutatkoznod előttem, de nem lett belőle semmi.« »Hát hogyne lett volna.« »Isten engem úgy segéljen, hogy nem tudok semmiről.« »Hát nem látott kegyelmed valamit, mikor felkelt ágyából?« A lovag kis ideig gondolkodott, aztán eszébe ötlött valami. »Valóban, amint ágyamon ültem, s rád gondoltam éppen, két hosszú szalmaszálat láttam pörögni-forogni a padlón.« »Nos hát az én voltam. Azt a formát öltöttem akkor.« »Hát bizony mondom, hogy ez nekem nem elég – felelte Coarraze úr. – Kérlek, ölts olyan formát, hogy észrevegyelek, és megismer-

hesselek.« Ekkor így válaszolt Horton: »Addig erősködik kegyelmed, míg el nem veszít egészen, mert megunom ám, hogy túl sokat követel.« »Haha! – mondta a lovag –, nem lesz abból semmi. Nincs is miért ráunnod. Ha csak egyszer is megpillanthatnálak saját alakodban, többé nem kérnélek, nem is akarnálak látni.« »Jól van – így Horton –, akkor holnap reggel láthat kegyelmed, de ügyeljen jól, és nyissa ki a szemét, mert a legelső dolog, amit látni fog, mihelyt kívül lesz a szobája ajtaján, az okvetlenül én leszek.« »Így jó lesz – válaszolta a lovag –, most pedig eredj utadra. Elbocsátlak, mert szükséges aludnom, és kipihennem magamat.«

Horton eltűnt. Másnap reggel a napkelte utáni harmadik órában Coarraze úr szokás szerint felkelt, és kiment szobájából egy folyosóra, amelyről a várudvarra lehetett látni. Kinéz, hát az első dolog, ami szemébe ötlik, egy óriási disznó, soha életében nagyobbat még nem látott, de csupa csont és bőr, lecsüngő nagy füle szörnyen megtépázott. Hosszú, hegyes pofája az éhségtől egészen összeaszott. Csodálkozva bámulta a lovag, de mégsem nézte jó szemmel, amiért olyan rút volt; megparancsolta embereinek: »Eresszétek ki a kutyákat, hadd tépjék szét ezt a disznót.«

A szolgák előugrottak, kiengedték a kutyákat, és a disznóra uszították őket. Nagyot horkant akkor az állat, felnézett Coarraze úrra, aki egy oszlopnak támaszkodva állt szobája előtt, s eltűnt, nem látta többé senki, el sem tudták gondolni, mi lett vele.

Coarraze úr elgondolkozva lépett be a szobájába – Horton járt fejében –, és így szólt asszonyához: »Azt hiszem, ma láttam hírnökömet. Sajnálom, hogy ráuszíttattam kutyáimat, meglehet, hogy soha többé nem látom, hisz megmondta elégszer, hogy ha csak egyszer is magamra haragítom, elvesztem örökre.« Így is lett, mert soha Horton meg nem jelent ezután Coarraze úr házában. A jó lovag pedig meghalt a rákövetkező évben, Isten nyugosztalja. Nos ez volt hát Horton története; elbeszéltem kegyelmednek, miként hordta önként a híreket egy darabig Coarraze úrnak."

„Való igaz – feleltem a fegyvernöknek, aki mindezt elbeszélte. – De hát, vajon Foix grófnak is ilyen hírnöke van?" „Igazság szerint – mondta a fegyvernök – sokan így képzelik errefelé Béarnban, mert semmi sem történhetik sem a környéken, sem másutt anélkül, hogy a

gróf ne tudná azonnal, bárhogy vigyázzanak is, hogy ki ne tudódjék. Így értesült azokról az újságokról is, amelyeket azután e vidék Portugáliában elesett lovagjairól és fegyvernökeiről közölt a többiekkel."

A franciák Anglia elfoglalását tervezik (1386)

[Minthogy Lancaster hercege Kasztília ellen készülődik, Burgundia hercege sebtében békét kötött a gentiekkel, hogy megsegíthesse a kasztíliai királyt, mert az ő hajóhadának köszönhető Franciaország viszonylag szilárd tengeri hatalma.]

Mindezeken felül az ifjú franciaországi [VI.] Károly király igen szerette volna fegyveres hadsereggel és hajóhaddal megtámadni Angliát; egyet is értett vele ebben minden lovag és fegyveres, különösen pedig Burgundia hercege, Franciaország connétable-ja és Saint-Pol grófja, annak ellenére, hogy felesége Angliai [II.] Richárd király nővére volt, valamint Coucy nagyúr. Így beszéltek egymás között ezek a főurak meg a franciaországi lovagság nagy része: „Miért nem megyünk egyszer Angliába is világot látni? Majd megtaláljuk az utat, megtalálták az angolok is annak idején az országunkba vezetőt."

Ez az 1386. esztendő igen szép franciaországi hadi előkészületeket láthatott; Lancaster hercegének seregét akarták kiverni a franciák Kasztíliából és Galiciából, hogy móresre tanítsák az angolokat. Adókat vetettek ki minden rendű és rangú népre, mind a nagyobb, mind a mezővárosokban, mind pedig vidéken, annyi adót, amennyit száz év óta sem szedtek Franciaországban. Hajófelszerelés sem volt soha még oly nagy és oly látványos. Egész álló nyáron mást sem csináltak, mint lisztet őröltek, és kétszersültet sütöttek Tournai-ban, Lille-ben, Douai-ban, Arrasban, Amiens-ban, Béthune-ben, Saint-Omerban és minden Sluis környéki városban, mert azt tervezte a francia király és a királyi tanács, hogy Sluisban szállnak tengerre, onnan indulnak Anglia elpusztítására. Az utazás és a hajóhad kiállítási költségeinek fedezésére sok gazdag francia fizette ki adóban jövedelme harmad- vagy negyedrészét, és sok szegény ember adta oda utolsó garasát a katonák zsoldjára.

A kasztíliai Sevilla kikötőjétől egészen Poroszországig a franciák le-

foglaltak a király és alattvalói számára minden hajót, amit csak lefoglalhattak. Özönlött a táborba mindennemű élelem és készlet. Mindenfelől érkeztek Flandriába a hatalmas bor-, sózott hús-, széna- és zabszállítmányok; a borral, sózott hússal tele hordók, só, savanyú bor, fokhagyma, vöröshagyma, sós és füstölt hering, marhafaggyú, hordóban vert tojás és minden egyéb, amiről csak elgondolhatták, hogy szükséges lesz, olyan hatalmas mennyiségben, hogy aki nem látta, nem is hihette.

Savoiáig, Németországig, másfelől napnyugatra egészen Armagnac grófja földjéig mindenünnen magához rendelte a király a hűbérurakat és levélben ezt a két messze lakó főurat is, ez ötszáz lándzsást jelent mind Savoia, mind Armagnac grófja, mind pedig az auvergne-i dauphin részéről; s bár ezen főurak nem is tudták, hacsak véletlenül nem hallották meg, mi végre ez a lázas fegyverkezés, hatalmas összegeket költöttek rá maguk is. El sem lehetett gondolni, honnan vették ezeket a Flandriába – Bruggébe, Damméba és Sluisba – özönlő javakat. Már Szent János-napkor elküldtek Hollandba, Zeelandba, Middelburgba és Zierikzeébe, Dordrechtba, Schoonhovenba, Goudába, Haarlembe, Notre-Dame-ba, Delftbe, Briellébe, és minden, tengeri meg folyótorkolatnál levő kikötőbe a felhasználható nagy hajókért. Sluisba vitték őket, s ott lehorgonyoztak. Ám a hollandok így beszéltek, mikor lefoglalták hajóikat: „Ha azt akarjátok, hogy veletek tartsunk, és támogassunk benneteket, fizessetek ki mindent készpénzben, különben nem megyünk sehová." El is vették fizetségüket, mielőtt elindultak (bölcsen tették!), mielőtt még egyáltalán kimozdultak volna otthonukból, kikötőikből.

Mióta Isten megteremtette a világot, soha nem látott még annyi hajót együtt, mint amennyi ebben az évben gyűlt össze Sluis és Blankenberge kikötőjében, mert a mondott esztendő szeptember havában ezerháromszáznyolcvanhét hajót számláltak ott össze. Valóságos erdőnek látszott Sluisból a rengeteg árboc, pedig még meg sem érkezett Franciaország connétable-jának, Olivier de Clisson úrnak hajóhada; ő a bretagne-i Tréguier-ben készülődött a háborúra, nagy odaadással.

Ezenkívül a connétable Bretagne-ban egy város körülkerítéséhez való cölöpöket ácsoltatott jókora gerendákból, hogy majd leverhessék őket Angliában ott, ahol akarják, a partraszállás után; ebben a *[rögtönzött]* városban hálhatnak majd a főurak éjszakánként, a cölöp-

sánc fogja védeni őket a veszélytől, s valahányszor odébb vonulnak, ez a város szétszedhető, és darabonként újra összeállítható lesz, akár egy koszorú. Rengeteg jó ácsot fogadtak fel jó pénzen, ők munkálkodtak ezen az alkotmányon nagy hozzáértéssel.

Nincs tudomásom arról, vajon Bretagne hercege is készülődött-e ebbe az Angliába induló seregbe, vagy gyűjtött-e készleteket Flandriában. Nem hallottam soha ilyesmit Touraine hercegéről, a király öccséről sem, sem Alençon grófjáról, sem Blois grófjáról, de hát nem is mehetett el mindenki, Franciaországban is kellett maradnia valakinek az ország védelmére.

Ha valaki Bruggében volt ekkor, láthatta, hogyan szorgoskodnak a hajók körül a berakodásnál, milyen nagy gonddal helyezik el a szénakötegeket, csomagolják be a kétszersültet, helyezik el a hagymát, borsót, babot, árpát, zabot, rozsot, búzát, mákolajat, a faggyú- és viaszgyertyákat, a nadrágokat, lábbeliket, a sisakokat, fejszéket, sarkantyúkat, tőröket, baltákat, csatabárdokat, csákányokat, a kenőcsösdobozokat és a kötözőszereket, a takarókat, a patkókat és a hozzávaló szegeket, a mustos- és eceteshordókat, a fából vagy ónból készült kupákat, bögréket és csészéket, tálakat, fazekakat, bödönöket, nyársakat, rostélyokat és mindenféle egyéb tárgyat, amelyek a testi szükségletekhez tartoznak; hordókban gurították le mindezt a hajókba, vagy más módon rakták be őket. Még a lázas vagy fogfájós ember is elfelejtette volna baját, hogy elmehessen bámészkodni, olyan érdekes volt a sok látnivaló. Így beszéltek egymás között a katonabajtársak: „Angliának vége, megölünk minden férfit, a nőket meg a nagyobb gyerekeket pedig magunkkal hozzuk Franciaországba, minket fognak szolgálni."

Nem maradt titokban ez a nagy hadi igyekezet, nagyon is jól tudta Angliai [II.] Richárd király és tanácsa, mi készül Franciaországban. Bizonyosra vették a franciák jöttét. Nem lehet csodálni, hogy először megrémültek, annál is inkább, mert a hírek még nagyobbra és veszélyesebbre hizlalták a dolgot, mint amilyen a valóságban volt; tulajdonképpen nem is tudták még, Angliába készülődnek-e vagy csak Calais szárazföldi és vízi ostromára, mert azt jól tudták, hogy a franciák leghőbb vágya Calais visszaszerzése. Mindezre gyanakodtak, rengeteg eleséget küldtek Calais-ba, búzát és más gabonaneműt, sózott húst, bort és árpasört, és oda menesztették Thomas Holland főkapitány urat,

Kent grófját *[és más urakat]* vagy kétszáz fegyveressel és ötszáz íjásszal, Richard Arundel grófnak pedig megparancsolták, hogy álljon készenlétben a tengeren, Henry Le Despenser úr, Norwich püspöke társaságában negyven hadihajóval, háromszáz jól felfegyverzett katonával és hatszáz íjásszal.

Ackerman meggyilkolása (1387)

Ami a másik felet illeti, Franciaországban, Hainaut-ban és Picardiában azt beszélték mindenfelé, hogy azt a Flandriában szerveződő hadsereget nem is Angliába szánták, de még csak nem is Calais elé, hanem mihelyt készen áll, Gent felé fordítják vissza. Úgy értesültem, hogy maguk a gentiek is ettől tartottak. Hanem tévedtek, ha ettől féltek, mert uruk, Burgundia hercege nagyon jó szándékú volt, és csak békességet akart, bár Frans Ackermant meggyilkolták röviddel a tournai-i béke után, az után a békeszerződés után, amelynek nyélbe ütésén annyit fáradozott. De halálában nem volt semmi része uramnak, Burgundia hercegének, sőt még csak haragot sem táplált iránta, pedig Frans a herceg és a gentiek közötti háború alatt temérdek vitézi tettet hajtott végre városa javára, amint arról feljebb hű és részletes beszámoló található a jelen krónikában.

Abban, hogy ilyen nyomorú véget ért, saját maga volt hibás Frans Ackerman; mert ha hallgatott volna Pieter van den Bosschéra, soha nem esett volna semmi bántódása. Hiszen mondta neki Pieter van den Bossche, mikor a Burgundia hercege és a gentiek közötti békeszerződés létrejötte után azonnal készülődni kezdett, hogy Angliába menjen, (amint hogy el is ment, John Bourchier úrral együtt): „Nos hát, Frans, hogy döntött kegyelmed? Eljön velünk Angliába? Mert már éppen itt az ideje." Felelte ekkor Frans: „Nem megyek én Angliába. Itt maradok Gentben." „Ugyan, hát azt hiszi, hogy majd nyugta lesz itt? Sokan gyűlölnek itt minket. Én bizony itt nem maradnék a világ minden kincséért sem. Az ember ne bízzék a városi köznépben. Talán nem hallotta kegyelmed, hogyan gyilkolták meg hajdan a gentiek a bölcs és derék Jacob van Arteveldét, aki annyi jót tett velük, akinek annyi jó

tanácsot köszönhettek, és aki minden bajukban oly nagy segítségükre volt? Megölték, mégpedig egy takács fecsegései miatt! És a városnak oly derék és nagy hatalmú férfiai nem tudták megvédeni! Meg sem próbálták, úgy bizony, sőt úgy tűnik, még örültek is halálának. Ezért hát tudja meg, Frans uram, hogy ugyanígy fog járni kegyelmed meg én is. Ha ugyan itt maradnék, csakhogy nekem eszem ágában sincs itt maradni. Hát Isten áldja kegyelmedet." „Nem félek én attól – mondta Frans. – Urunk, Burgundia hercege mindent megbocsátott, s ha elfogadom, maga mellé vesz fegyvernökeként, négy lóra lesz hópénzem; igen nagy figyelemre méltat engem, akárcsak Gui de la Trémoille úr és a herceg udvarának minden lovagja." „Mennydörgős mennykő, nem Burgundia hercegéről beszélek én, sem az ő lovagjairól – mondta Pieter. – Azt magamtól is tudom, hogy ők megtartják a békét. Ők meg. Én a gentiekről beszélek. Akadnak ám közöttük olyanok is, akiknek kegyelmed nem mindig cselekedett kedvére. Talán elfeledkezett már kegyelmed Herzele úrról, akit megöletett meg ezekről és ezekről? Hát tudja meg, hogy utódaik haragja még ellene fordul kegyelmednek, ha sokáig talál időzni ebben a városban, higgye meg nekem, inkább élnék én Burgundia hercege mellett, mint ezek között." Így válaszolt Pieternek Frans: „Majd meggondolom még, de Angliában nem akarok letelepedni." Így hát Frans Ackerman Gentben maradt, Pieter van den Bossche meg elment John Bourchier úrral, amint az fentebb részletesebben leírva áll. Hanem most azt fogom elbeszélni, mi történt nem sokkal azután, hogy a békekötés Flandria-szerte közhírré tétetett.

Flandria minden városában kihirdették Burgundia hercege nevében, hogy senki sem viselhet kardot vagy egyéb fegyvert, és nem járhat-kelhet fegyveres kísérettel. Frans Ackerman a háború alatt Gent egyik leghatalmasabb embere volt, olyan hatalmas, hogy ha harminc testőrt kevésnek talált, hát negyvennel ment ki az utcára, és boldog volt, akinek véletlenül megparancsolt valamit. Úgy hozzászokott ehhez, hogy bár kitartani nem akart mellette, mégis három-négy karddal vagy védőfegyverrel felszerelt testőrt vitt mindig magával most, a békeszerződés után.

Mikor kihirdették Gentben e tilalmat Burgundia hercege nevében, Ackerman úgy gondolta, rá ez nem vonatkozik. Azt hitte, van ennyi becsülete a városban. De nem volt. Hat-nyolc nappal a fegyverviselésre vonatkozó tilalom kihirdetése után felkeresték, mégpedig maga a

nagyúr baillija *[főbírája]* ment el hozzá, és ezt mondta neki: „Frans, miért tesz olyasmit kegyelmed, ami miatt rossz szemmel nézhetik az úr tisztjei? Miért járkál fegyveresen a városban szolgáival együtt? Úgy hordoztatja maga után a kardot, mintha bizony háború lenne. Nem tetszik ez minekünk. Megparancsoljuk Burgundia hercege és hercegasszonya nevében, hogy tegyen le mindenféle fegyvert." Frans így válaszolt, nem gondolva semmi rosszra (egyébként is csupán formaságból járt fegyverben): „Belátom, hogy így kell ennek lennie, engedelmeskedem is. Istennek hála, nincs nekem senkivel semmi bajom, és nem is szeretném, ha bármi zavar vagy viszály támadna miattam. Csak hát azt gondoltam, lehet ennyi kiváltságom Gentben, hogy fegyverrel és fegyveres kísérettel járjak." „Szó sincs róla – mondta a bailli –. Éppen azok csodálkoznak legjobban a városban, akiknek annyi jó szolgálatot tett kegyelmed, már kérdezték is tőlem, miért tűröm ezt. Az a látszat, hogy kegyelmed újból fel akarja támasztani a viszálykodást, márpedig ők erről hallani sem akarnak. Ezért, Frans, kénytelen vagyok közölni, hogy nem szeretnék többé emiatt semmiféle szóbeszédet, pletykát hallani. Ha netán nem engedelmeskednék kegyelmed, úgy urunk és asszonyunk ellenségének kellene tekintenem."

Ezzel otthagyta a bailli. Megkeseredett Ackerman szája íze. Szolgáival letétette a fegyvereket, s aztán már többnyire csak egymagában bandukolt a városban, legfeljebb egyetlen szolgát vagy apródot vitt magával.

Így bandukolt egyszer egymagában valami ünnepre a városon kívül fekvő Szent Péter-apátságba, mindössze egyetlen szolgával, fegyver, kard nélkül. Nyomába szegődött egy fattyú, a megölt Herzele úr fia, aki elégtételt akart venni apja haláláért; amint beszélték, nem kis mértékben volt részes benne Frans Ackerman.

Ez a fattyú jól előkészítette művét. Már messziről követte Ackermant; kijutva a városból meg az emberek közül, beérte, és felkiáltott mögötte: „Frans, halál reád! Megöletted apámat, most megöletsz te is!" Frans megfordult. A fattyú jókora fickó volt, fejéhez csapott Fransnak egy hatalmas és súlyos spádéval; állkapocsig hettéhasította.

Zavartalanul folytatta útját, senki nem indított eljárást ellene. A dolog annyiban maradt.

Így halt meg Frans Ackerman. Halála szükségszerűen következett be, mert nem hallgatott Pieter van den Busschéra. Gyászos véget ért.

Pieter van den Bossche megsiratta, mikor eljutott hozzá a hír Angliába, és így fakadt ki: „Hogy óvtam, mennyit imádkoztam neki, mielőtt eljöttem Gentből! Hát most aztán mondja meg nekem valaki, ki a hibás abban, hogy pórul járt, és ki fog bűnhődni haláláért! Azok nem, akik a háború idején rávették a túlkapásokra, az bizonyos. Ezért hallgattam én John Bourchier úrra, és jöttem el Angliába."

Az angolok felkészülnek a védekezésre (1386)

Bármi történt is Franciaországban és Flandriában – Dammében, Bruggében vagy Sluisban –, tudták mindjárt az angolok, meg talán még többet is, mint ami valójában történt. Így aztán volt nagy ijedelem a nép körében. Három processziót tartottak hetente a városok az egyház prelátusainak rendeletére, nagy ájtatossággal s bűntudattal imádkoztak az Úrhoz, hogy hárítsa el fejük felől a veszedelmet. De voltak ám olyanok is Angliában, méghozzá nem is kevesen, akik várták a franciák jöttét. Így biztatgatták egymást nagy könnyelműen, meg az aggódókat: „Csak hadd jöjjenek azok a tökfejek, haza úgysem jut belőlük egy se Franciaországba." Az eladósodottak, ha nem akarózott fizetni, így csillapítgatták hitelezőiket: „Ne türelmetlenkedjék kegyelmed, verik már a pénzét Franciaországban." Szórták is a pénzt ebben bízva, nem fukarkodtak a hitelezők sem. Ha pedig mégis, így handabandáztak a kupák fenekére nézni akarók: „Mit sürgeti a fizetséget kend? Hát nem okosabb felélni az ország javait, mint a franciáknak hagyni mindent?" Így pocsékolták javaikat az angolok.

Angliai Richárd király a walesi határőrgrófságban tartózkodott ekkor. Vele volt Oxford grófja; valójában az ő kezében volt a gyeplő Angliában. Legbensőbb tanácsosai voltak Simon Burley úr, Nicholas Brembre úr, Robert Tresilian úr, John Beauchamp úr, John of Salisbury úr és Michael de la Pole úr; a királyi tanács tagja volt még a yorki érsek és William de Neville úr, Neville nagyúr fivére. Az ő kezükben volt a király, kedvükre hajtattak vele végre akármit, a királyi nagybácsiknak pedig: Cambridge grófjának meg Buckingham grófjának semmi beleszólásuk nem lehetett semmibe. Nem történhetett semmi

olyasmi, ami a fent említetteknek nem tetszett. Tudtak erről a széthúzásról a franciák is, akiknek a hadjárata vészesen közeledett, ezért arra kezdtek gondolni az angolok, hogy visszarendelik Lancaster hercegét a kasztíliai királyságból. A veszély azonban nem volt oly nagy, hogy miatta félbe kellett volna szakítania hadjáratát.

Az angliai prelátusok és főurak, a városok és községek, miután biztos értesüléseket szereztek a francia királyság törekvéséről, arról, hogy Anglia elpusztítására készülnek benne, tanácskozást hívtak össze, s arra az elhatározásra jutottak, hogy minél hamarabb és minél gyorsabban fel kell készülniük a baj elhárítására. Nagybátyjai akkor elküldtek a királyért; megírták neki, ők meg az egész ország, hogy jöjjön Londonba. Megírták, hogy az ország elégedetlen vele és tanácsával. A király és tanácsadói nem mertek ellenszegülni az ország kívánságának; elindultak tehát a walesi határőrgrófságból hosszú ott-tartózkodás után, Windsorba mentek előbb, onnan meg, nem tudom hány napi megállás után egyenesen Londonba, a Westminster-palotába. A királyné ottmaradt Windsorban. A Westminsterben tartózkodott tehát a király, elébe járulhatott ott bárki ügyes-bajos dolgaival. Ott ült össze a tanács is, megtárgyalni, hogyan előzzék meg az Angliát fenyegető veszedelmet.

Salisbury grófja, ez az igen kiváló és megfontolt férfiú, ekképp szólalt fel a király, a királyi nagybátyák és a tanácskozásra összeült angolországi prelátusok és főurak előtt: „Felséges király és ti is, kiváló férfiak! Nincs mit csodálkoznotok azon, hogy vesztünkre tör az ellen, ellenünk készül Franciaország. Hiszen mióta meghalt nemes és hatalmas uralkodónk, mert az volt nekünk, az áldott emlékű ... [III.] Edward király, ez az ország abban a nagy veszedelemben forgott, hogy önmagától válik romhalmazzá: a pórok lázadására gondolok. Aztán – ezt is tudják jól Franciaországban –, egységünk törve, hanyatlik erőnk, viszály dúl közöttünk, és nem csekély. De esztelen, ki ellenségére nem ügyel! Amíg az angliai királyság egységes volt, a király népével s a nép királyával, győzedelmes és hatalmas volt országunk, senki sem mutatkozott ártó szándékkal láthatárunkon. Szükséges és elkerülhetetlen, hogy törődjünk a vésszel, mely Angliát fenyegeti, melynél nagyobb soha nem fenyegette. Szükséges és elkerülhetetlen, hogy jó barátságra és egyetértésre jussunk, ha azt akarjuk, hogy megbecsülésben legyen részünk. Legyen rá gondunk, hogy úgy őriztessük kikötőinket, hogy a mi hibánkból országunkat kárhozat és baj ne érje. Ez a királyság hosszú

ideje éli virágkorát; s jól tudjátok, hogy még nagyobb gondot kell viselni valamire addig, míg virágjában van, mint amikor már beérett gyümölcse. Jól gondoljuk meg: ez az ország virágkorát éli: mert azt látjuk, hogy az utóbbi hatvan év során több harci dicsőséget arattak lovagjai és fegyvernökei, mint bármely más nemzetéi. Azon fáradozzunk hát, hogy ezt a dicsőséget épségben megőrizzük." „Így legyen!" – válaszolták mind egy emberként a jelenlévő főurak.

Nagy tetszést aratott e parlamentben *[=tanácskozáson]* Salisbury grófjának beszéde, úgy hallgatta mindenki, mint igen bölcs és kiváló lovag szavait. Nincs szándékomban hosszan elidőzni mindannál, amit még ezen kívül mondott, s ami a tanácskozás során elhangzott, meg aztán nem is képzelem én azt, hogy mindenről tudomásom lehet; azt azonban biztosan tudom, hogy elrendelték: őrizzék továbbra is Calais városát úgy, mint eddig – erről már volt szó krónikámban –, és őrizzenek minden olyan angolországi kikötőt, melynél feltételezhető a francia partraszállás.

Salisbury grófját, minthogy birtokai a normandiai partokkal és Caux vidékével szemközt levő Wight sziget és Purbeck szomszédságában terültek el, eme grófság és környéke embereihez rendelték. Devonshire grófja Southamptonba vonult a város és kikötő védelmére kétszáz fegyveressel és hatszáz íjásszal. Northumberland grófját Rye kikötőjébe küldték az ottani ugyancsak kétszáz fegyveres és hatszáz íjász élére; Edmundot, Cambridge grófját pedig Doverba ötszáz fegyveressel és ezerkétszáz íjásszal. Öccsét, Buckingham grófját Sandwichbe rendelték hatszáz fegyveressel, ezerkétszáz íjásszal, Stafford grófját és Pembroke grófját Orwell kikötőjéhez *[az Orwell folyó torkolatához]* ötszáz-ötszáz fegyveressel, illetve ezerkétszáz-ezerkétszáz íjásszal. Henry és Ralph Percy urakat *[Great]* Yarmouth kikötőjébe rendelték háromszáz fegyveressel és hatszáz íjásszal; Simon Burley úr pedig doveri várkapitány lett.

A Humber folyótól egészen Cornwallig és északig minden kikötőt elláttak kellő számú fegyveressel és íjásszal. Védőláncok építését rendelték el minden, a Flandriával és Franciaországgal szemközti partok mentén húzódó hegységre, azt is elmondom kegyelmeteknek, hogyan s mi módon. Gascogne-i hordókat ürítettek ki, töltöttek meg homokkal, és halmoztak fel, tetejükbe végig deszkákat fektettek, ezekről kémlelték éjjel és nappal jó őrök a tengert. Feladatuk az volt, hogy a francia

hajóhad Anglia partjaihoz közeledtére fáklyákat, nagy tüzeket gyújtsanak a legmagasabb hegyeken, hogy a tűzjelekre megmozduljon az egész környék. Odasereglik akkor majd minden rendű és rangú ember, ahol a tüzet megpillantották. Úgy hangzott a hadiparancs, hogy hagyni kell partra szállni a francia királyt. Hadd időzzön zavartalanul háromnégy napig az országban; mielőtt megütköznének vele, hajóhadát kell kézre keríteni és megsemmisíteni, a készleteket elzsákmányolni. Még ez után sem ütköznek meg a franciákkal, csak kifárasztják őket, mégpedig úgy, hogy ne merjenek készleteket szedni az elfoglalt területeken, s ne is legyen mit: a síkságot átengedik az ellenségnek, hiszen mostoha vidék az, az angol királyságban nem haladhat előre az ellenség. Így kiéheztetik, kardcsapás nélkül döntik romlásba őket.

Ezt a haditervet fogadta el Anglia. Elhatározták, hogy feláldozzák Rochester város hídját, le is rombolták. Egy széles folyót hidalt át, mely Essex és Arundel felől érkezik, és Sheppeyvel szemközt ömlik a tengerbe és a Temzébe. A londoniak kívánsága volt, hogy lerombolják, így gondoskodtak biztonságukról.

Bizony mondom, hogy súlyos adókat vetettek ki Franciaországban a mezővárosokra és a falvakra, de semmivel sem kevésbé súlyosakat Angliában. Megsínylette az ország hosszú időre, de mégis szívesen és zokszó nélkül fizette ki mindenki a maga adóját, mert tudták, hogy az ő védelmükre kell a pénz.

Legalább százezer íjász és tízezer fegyveres állt talpon Angliában, pedig rengeteg jó katonát és jó íjászt vitt magával Lancaster hercege is Kasztíliába, amint az fentebb leírva áll.

[A francia had hosszú ideig várakozik, végül közeleg a tél, a vállalkozást elhalasztják, a hadak szétszélednek, az expedíció sohasem indul el. Froissart hárommillió frankra becsüli a franciák – teljesen hiábavaló – költségeit.]

Ekkoriban híre járt, hogy Pierre de Luxembourg kardinális teste szentté lett Avignon városában, és sok rendkívüli csodát mívelt. E bíboros a jülichi csatamezőn maradt Gui de Saint-Pol gróf fia; bizony mondom, hogy igen-igen jóságos, szent életű és jámbor volt mindig, és minden dolgát úgy intézte, hogy az Istennek tetsző legyen. Mértékletesnek és finom modorúnak ismerték, testében tisztának és bőkezű adakozónak; mindent a szegények között osztott ki, nem tartott meg magának mást az egyházi javakból, csak amire elengedhetetlenül szüksége volt. Éjjele-nappala imádkozásban telt. Az e világi hívságokat kerülte, s kiérdemelte, hogy az Úr fiatalon magához szólítsa. Halála után mindjárt nagy csodákat művelt. Úgy rendelkezett halálos ágyán, hogy a szegények közös sírjába temessék. Alázatos volt egész életében. Szent Mihály urunk kápolnájában helyezték örök nyugalomra, ott pihen boldog teste.

Hogy látták a kardinálisok s a pápa is, mint sokasodnak naponta a szent csodái, írtak róluk a francia királynak és *[a szent]* bátyjának, Waleran de Saint-Polnak. Ez utóbbit Avignonba rendelték. A gróf nem akarta kimenteni magát, elment, és szép ezüstlámpásokat ajánlott fel. Ott állnak az oltár előtt.

Csodálatos volt a környékbeliek hite és a zarándokok hatalmas sokasága. Magam is elmentem oda Foix grófságból, hogy lássam a sírt és a zarándokokat. És napról napra gyarapodtak a csodálatos tettek. Azt is mondták ott, hogy rövidesen szentté avatják Pierre de Luxembourg-t, de nem tudom, mi lett azóta.

Hogyan fogadta Párizs városa Izabella királynét? (1389)

asárnap, az Úr 1389. esztendeje augusztus havának huszadik napján annyi nép nyüzsgött Párizsban, meg a városon kívül is, hogy nézni is elég volt. E napon előkelő nemesasszonyok gyűltek össze Saint-Denis városában, hogy elkísérjék a királynét, továbbá azok a főurak, akik majd a hölgyek hintói mellett haladnak. Ezerkétszáz párizsi polgár sorakozott fel lovon az út két oldalán, drága zöld posztóból készült ruhába öltözötten.

Nona után egy órával érkezett Párizsba zárt hintóban Johanna királyné* és leánya, Orléans hercegnéje, főurak kíséretében. A Saint-Denis utcán haladtak el, és mentek a Palotába, ott várta őket a király. A napon nem folytatta útját a két hölgy.

Nos, útra kelt Franciaország királynéja és e két hölgy, útra kelt Burgundia hercegnéje, Berry hercegné, Bar hercegné, Nevers grófné, Coucy úrnő meg a többi nemesasszony és ifjú hölgy, sorrendben ki-ki a rangja szerint. Hintóik páratlan gazdagsággal díszítettek voltak, semmi pompa nem hiányzott róluk, csak Touraine hercegné nem szállt hintóba, hogy különbözzék a többitől: nagyszerűen feldíszített paripán haladt lépésben a hintók mellett, a hintókat húzó lovak és mellettük a főurakéi is csak lépésben mentek.

* Tévedés, Jeanne de Bourbon 1377-ben meghalt, VI. Károly mostoha dédanyja, Navarrai Blanka, VI. Fülöp neje vett részt a bevonuláson.

A királyné hintaját kísérő urakat Touraine hercege és Bourbon hercege vezette. Hat főúr haladt a királyné hintaja mögött. Az első kettőt már megneveztem. Utánuk, középütt, Berry hercege és Burgundia hercege következett, hátul pedig Navarrai Péter úr és Oostrevant gróf. A hintó igen gazdagon díszített és teljesen nyitott volt.

Utána ment, nem hintón, hanem igen gazdagon felékesített paripán Touraine hercegné, lovát jobbról-balról La Marche grófja és Nevers grófja vezette. Egészen lassan vonultak, akárcsak a hintók.

Utánuk haladt nyitott hintón Burgundia úrasszonya és Hainaut-i Margit, leányával, Nevers grófnéjával, Henri de Bar úr kísérte a hintót és Namur grófja, az ifjú Vilmos úr.

Utánuk következett nyitott hintaján Berry hercegné (mert Orléans hercegné elöl ment), Bar hercegné a leányával, aki Coucy úr felesége, Orléans hercegné pedig gazdagon feldíszített paripán ült, Jacques de Bourbon úr és Philippe d'Artois úr vezette a lovát.

Utánuk jött a többi hölgy, kiket már említettünk, Bar hercegné és leánya, őket Charles d'Albret úr és Coucy úr kísérte.

Hogy mely nemesasszonyok és ifjú hölgyek haladtak utánuk fedett kocsikon vagy paripákon, arról nem beszélek, meg az őket kísérő lovagokról sem. Bizony, mondhatom, hogy a királyi poroszlóknak és szolgálattevő tiszteknek sok fáradságukba került, míg utat csináltak a tolongó tömegben. Annyi ember nyüzsgött az utcákon, mintha az egész világ odacsődült volna.

A Párizsba bejárást biztosító Saint-Denis-kapunál csillagos égbolt volt felépítve, benne angyalnak öltöztetett kis gyermekek énekeltek nagyon szépen.

Ott láthattuk még a kisgyermekét tartó Miasszonyunkat is, a gyermek kereszttel játszadozott. Az égboltot Franciaország és Bajorország címere díszítette meg egy sugárzó arany napkorong, a király jelvénye a lovagi tornákon. Mindeme dolgokon örvendezve pihentette szemét a francia királyné, az őt kísérő hölgyek meg a többi alant elhaladó.

Mindent jól megszemlélve, a királyné és az úrnők lassú menetben a Saint-Denis utca szökőkútjához értek: finom, arany liliomokkal kihímzett kék posztó borította, a körülötte lévő oszlopokat pedig több franciaországi főúr címere díszítette. A szökőkútból finom mézes és fűszeres bor buzogott. Körös-körül drága ruhákba öltöztetett, fejükön aranyos sapkát viselő leánykák énekeltek szép énekeket, minden ott lévő

nagy gyönyörűségére, kezükben aranykupákat és aranyserlegeket tartottak, és itallal kínáltak minden inni kívánót. Előttük elhaladtában a királyné megállt, hogy gyönyörködjék bennük, megállt a többi úrasszony meg kisasszony is és mindenki, akinek csak megakadt rajtuk a tekintete.

A Szentháromság-kolostornál nagy emelvény állott az utcán, rajta egy vár, az emelvény hosszában pedig megrendezték „Szaladin tornáját"* a szokásos személyekkel, egyfelől a keresztények, másfelől a szaracénok sorakoztak. Ott láthattunk megszemélyesítve minden nemes urat, aki csak jelen volt valaha Szaladin tornáján, ugyanazon címerekkel és fegyverzettel, amelyeket akkor viseltek; kissé távolabb pedig a francia királyt, körülötte Franciaország tizenkét pairjét, mindet a maga címerével. Mikor a királyné odaért hintaján az emelvényhez, amelyen ezt a jelenetet megrendezték, *[I., Oroszlánszívű]* Richárd király *[megszemélyesítője]* kísérőitől a francia király elé járult, és engedélyt kért, hogy a szaracénok ellen mehessen; a király megadta az engedélyt. Ekkor Richárd király visszatért embereihez, azok csatasorba álltak, és azonnal megtámadták Szaladin királyt és szaracénjait. Erre játékból heves csatába kezdtek, a nézők nagy örömére. Eltartott ez jó darab ideig. Aztán továbbvonult a menet, áthaladtak a másik Saint-Denis-kapu alatt. Ott is vár állt, akárcsak az első kapunál, és egy felhőkkel–csillagokkal gazdagon festett égbolt a magasságban trónoló Istennel, az Atyával, Fiúval és Szentlélekkel. Az égben angyalnak öltöztetett fiúcskák énekeltek édesen. Mindez szemnek és fülnek igen kellemes volt. Mikor a királyné áthaladt hintaján a kapu alatt, a menny megnyílt, két angyal szállt le belőle, és drágakövekkel kirakott gyönyörű koronát helyezett óvatosan a királyné fejére. Közben így énekeltek:

Liliommal ékes dáma,
Királyné vagy Párizsba',
És az egész országba',
Megyünk vissza mennyországba.

* „Szaladin tornája" csatajelenet volt, valószínűleg annak a mondai küzdelemnek az utánzata, amelyet Oroszlánszívű Richárd és tizenkét lovagja vívott a szaracénok ellen a harmadik keresztes hadjárat idején.

Ezután a főurak és a hölgyek a Szent Jakab-kápolna elé értek, s jobb kéz felől gazdagon feldíszített emelvényt találtak. Finoman szőtt kárpit borította és egészen be volt függönyözve, mintha szoba lett volna. E szobában két ember játszott orgonán, igen finoman és lágyan. De tudni kell azt is, hogy az egész Saint-Denis utcát véges-végig olyan rengeteg teveszőr szövet és selyem borította, mintha bizony ingyen adnák, vagy mintha Alexandriában vagy Damaszkuszban lennénk. Én magam is, e könyv szerzője, aki mindennek szemtanúja voltam, egészen elámultam, hogy hát honnan vették ezt a rengeteg drága holmit. A hosszú Saint-Denis utcát kétoldalt szegélyező házak mind, egészen a Châtelet-ig, sőt egészen a párizsi Nagyhídig, drága szövetekkel voltak bevonva, rajtuk különböző történelmi jelenetek kihímezve; nem volt, aki rajt' ne felejtette volna a szemét.

Így haladtak lassan a hölgyek hintajukban s az őket vezető urak; megálltak a Châtelet kapujánál, hogy ott újabb látványosságokban gyönyörködjenek.

A párizsi Châtelet kapujánál egy gerendákból ácsolt csipkés oromzatú vár állott, olyan erős, hogy negyven esztendőt is kibírt volna. Mindegyik bástyafokon egy tetőtől talpig fegyverbe bújtatott ember állt, felül pedig egy függönyös, pazarul feldíszített ágy, mintha csak magáé a királyé lenne; benne nyugodott Szent Anna asszonyunk megszemélyesítője. Az „Igazság ágyának"* nevezték ezt.

A tágas várban vadaskertet rendeztek nagy-nagy halom levágott lombbal, benne rengeteg nyúl és kismadár. A madarak ide-oda röpködtek ketrecükben, megriadva a tömeg zajától. A lomberdőből, arról az oldalról, ahonnan a hölgyek odaértek, fehér szarvas jött elő az „Igazság ágya" mellett, túloldalról roppant élethűen megcsinált oroszlán meg sas közelített a szarvashoz és az ágyhoz. Ekkor a lombok közül tucatnyi aranykoronás leányka lépett elő kivont karddal; a szarvas és az oroszlán meg a sas közé álltak, jelezve, hogy készek megvédeni a szarvast és az ágyat. A királyné, az urak és a hölgyek gyönyörködve figyelték a jelenetet, majd tovább haladtak a párizsi Nagyhíd felé, mely olyan csodásan volt felékesítve, hogy különbül már nem is lehetett volna. Vörös meg zöld, arany- és ezüstszálakkal átszőtt selyemszövet

* Az „Igazság ágya" ünnepi trónszék (lit de Justice) = magas törvényszék, rendszerint a király elnöklete alatt.

borította, fölötte csillagokkal kihímzett kárpit volt kifeszítve. Az utcák egészen a Notre-Dame-ig mind fel voltak díszítve. Midőn a hölgyek áthaladtak a párizsi Nagyhídon, és közeledtek a Notre-Dame-hoz, már későre járt, hiszen lovaik s hintóik lépésben haladtak Saint-Denis-től idáig.

A királyné, mielőtt belépett volna a Notre-Dame-ba, még egy játékban gyönyörködhetett, és gyönyörködhettek benne mindazok, akiknek megadatott azt látni. Elmondom, mi volt ez a játék. Egy hónappal a felséges asszony Párizsba jövetele előtt egy ügyes genovai indzsellér a Notre-Dame magas tornyának legtetejére kötelet erősített, kifeszítette a házak fölött a Szent Mihály-híd mellett álló házak legmagasabbikáig, s a háztetőhöz erősítette. Mikor a felséges királyné meg a többi hölgy a Notre-Dame utcán *[Grand-Rue de Notre-Dame]* haladt, ez a mester elindult a székesegyház magas tornyán épített emelvényről, két meggyújtott fáklyával kezében (mert már késő volt), s énekelve követte a hölgyeket útjukon. Három mérföldnyire is ellátszott a fáklyák fénye. Aki csak látta, csodálta: hogy tudta mindezt véghezvinni? Sok egyéb mutatványt végzett még, mindenki elismerően szólt ügyességéről, hajlékonyságáról . . .

[Aztán] sorban beléptek a Notre-Dame-ba, elöl a püspök és a többi pap. Tisztán és messzehangzóan énekelték az Úr és Szűz Mária dicsőségét.

[Az ünnepségek, lakomák, lovagi játékok több napon át folytatódnak.]

Clary úr és Courtenay úr bajvívásának története (1389)

Mint kegyelmetek is tudják – hallhattak róla nem egy történetet –, a nemesasszonyok és ifjú hölgyek tiszteletére rendezett lovagi tornák hírére felbuzdul minden ifjú nemes vitéz szíve, mind lovagi dicsőségre s hírnévre vágyik. Azért mondom el ezt elöljáróban, mert volt a *[francia]* király *[VI. Károly]* kíséretében három igen előkelő, igen bátor és dicső tettekre termett ifjú nemes, akik eme jó tulajdonságaikról tanúbizonyságot is tettek, amint azt majd el fogom mesélni; de nevét már

most is elsorolom e három francia lovagnak: ifjabb Boucicaut úr volt az első, Regnault de Roye úr a második, Sempy nagyúr a harmadik. Királyi kamarási tisztséget viselt ez időben e három lovag. Szerette őket nagyon a király, de ki is érdemelték, mert háborúban-békében mindig készen álltak uruk szolgálatára, és úgy szolgálták legjobb tehetségük szerint, amint az kötelessége igaz jó lovagnak. Mikor Montpellier-ban a nemes hölgyek között tartózkodtak, nagy vágy ébredt szívükben, hogy a következő nyáron kopját törjenek. Ennek oka pedig az volt, ahogyan a dologról értesültem, ami alant következik:

Jól tudják kegyelmetek, hiszen benne foglaltatik krónikánkban, mint jött Angliából a franciaországi Párizsba, az áldott emlékezetű Károly király életében még, a híres-neves angol bajvívó, Peter Courtenay, és mint hívta ki Gui de la Trémoille urat; mérje össze vele erejét a király, a főurak és minden érdeklődő előtt. Gui de la Trémoille úr pedig azt felelte erre a kihívásra, hogy soha ő olyat vissza nem utasítana.

Megjelent fegyverben a két lovag a sorompóban, Franciaország királyának színe előtt, Burgundia hercege meg sok előkelő franciaországi báró és lovag előtt, és összecsaptak, tudomásom szerint, egyszer. A második összecsapásra már nem kerülhetett sor, mert a király nem akart beleegyezni. Elégedetlenkedett is az angol lovag, nagy kedvet mutatott a párviadal továbbfolytatására, de végül is nagy nehezen lecsillapították, mondván, hogy becsülettel teljesítette feladatát, érje hát be ennyivel. Kapott szép ajándékokat a királytól és Burgundia hercegétől, azután látva, hogy ennél többet nem érhet el, hazafelé vette útját. Calais-nál mellé adták útitársul Clary urat, aki akkor tüzes, daliás levente volt. Lóra ült Peter Courtenay úr meg Clary úr, és Lucheux-nek vették útjukat, ahol Saint-Pol grófné, Angliai [II.] Richárd király nővére tartózkodott... Kérdé a grófné Peter Courtenay úrtól, hogy milyennek találta Franciaországot. Nem tért ki a válasz elől Peter úr: „Hát ami azt illeti, hölgyem, az udvartartás, a szokások, az életmód, minden igen fényűző és szemet gyönyörködtető. A mi országunk utol nem érhetné ezt." „Hát a franciaországi nagyurakról jó véleménnyel van-e kegyelmed? Nemes fogadtatásban részesítették-e kegyelmedet?" „A fogadtatás ellen nem lehet semmi kifogásom, szép hölgyem – így a lovag. – Hanem amiért átkeltem a tengeren, azt el nem érhettem, abban a tekintetben nem lovagi módon viselkedtek velem, nem tettek eleget lo-

vagi kötelességeiknek. Tudja meg hát, hölgyem, és tudja meg Clary úr is, aki maga is lovag, mégpedig francia lovag, hogy ha franciaországi lovag jött volna Angliába, és hívott volna ki viadalra bárkit, bizony elégedetten távozhatott volna, velem pedig éppen ellenkezőleg cselekedtek Franciaországban . . . Ezért hát el is fogom mondani mindenütt, hogy nem találtam bajnokot, akivel igazából megmérkőzhettem volna, de azt is, hogy a dolog nem rajtam múlott, hanem a franciaországi lovagokon."

Clary urat szíven ütötték e szavak, de egyelőre semmit sem szólt, hiszen védeni és őrizni tartozott az angol lovagot. Saint-Pol grófnéja e szavakkal válaszolt: „Peter úr, nagy tisztességben távozik kegyelmed Franciaországból, mivel megmérkőzött becsülettel, eleget tett a király felhívásának. Nem tehetett ennél többet, ha egyszer nem akarták. Semmiképpen nem lehet kárhoztatni kegyelmedet, sem amiért ide jött, sem amiért visszatér, sem pedig azért, amit tett; nem is fogják kárhoztatni, hanem tisztelettel emlegetni mindenek, urak és hölgyek, aki csak hallani fog erről a tengeren innen és túl. Elégedjék meg ezzel, erre kérem én kegyelmedet." „Hölgyem – felelte a lovag –, úgy lesz. Nem fogok bánkódni rajta."

Ezzel más tárgyra tértek. Ott töltötték azt a napot s az éjszakát. Másnap Peter Courtenay úr elbúcsúzott Saint-Pol grófnétól; a hölgy a búcsúzásnál gyönyörű aranyboglárt ajándékozott az angol lovagnak, meg Clary úrnak is egyet, hiszen az ő társaságában, az ő védelme alatt utazott Courtenay úr.

Továbbindult Lucheux-ből a két lovag Boulogne felé. Oda is értek, megszálltak éjszakára, másnap pedig továbblovagoltak Marquise és Calais felé.

Hét mérföld hosszú, széles és kényelmes út vezet Boulogne-ból Calais-ba, Calais-tól két mérföldnyire jutunk be Merck és Oye vidékére és Guines grófságba. Ezeket a területeket akkoriban az angol király tarotta birtokában. Mikor már közel jártak Calais-hoz, Peter Courtenay úr így szólt Clary úrhoz: „Angolország királyának földjén vagyunk. Clary úr, kegyelmed híven teljesítette feladatát. Megköszönöm szépen, hogy méltóztatott elkísérni engem."

Clary szívében ott égett még a szégyen és a megbántottság azon szavak miatt, miket Peter Courtenay úr mondott Saint-Pol grófnénak mások jelenlétében, és bár akkor nem szólt rájuk semmit, nem tűrhette,

hogy a dolog ennyiben maradjon. Gőgös és a franciaországi lovagság becsületébe gázoló beszédnek tartotta, amit az angol lovag hangoztatott, mert azt mondotta az, hogy bajvívni jött Angliából Franciaországba, a király udvarába, és nem olyan fogadtatás várta, amilyen megillette volna. Így beszélt hát Clary úr Peter Courtenay úrhoz a búcsúvételnél (mert bárha nem mutatta is méltatlankodását, állandóan csak azt ismételgette magában egész úton, hogy nem maradhat a dolog ennyiben): „Peter úr, kegyelmed most már Angliában van, királya földjén. Elkísértem egészen idáig király urunk és Burgundia urának rendeletére. Méltóztassék visszaemlékezni kegyelmed a tegnapelőtti napra, amelyet Saint-Pol úrasszony szívélyes vendéglátása tett emlékezetessé. Ott kegyelmed sok olyasmit mondott, amit, úgy vélem, a franciaországi lovagok becsületét sértő beszédnek kell tartanom. Azt mondta kegyelmed, hogy eljött az angol király udvarából, de nem talált bajnokot, akivel megmérkőzhetett volna. Ott elhangzott szavaiból arra lehet következtetni, hogy nem akadt francia lovag, aki kegyelmeddel ki mert volna állni párviadalra, háromszori lándzsatörésre. Tudja meg hát kegyelmed, hogy a francia királyság nem oly szegény vitéz lovagokban, hogy kegyelmed ne találhatna magának való bajnokot: ím én, bárha nem vagyok a legderekabbak közül való, magamat ajánlom, ha megfelelő az ajánlat. Megmérkőzhetünk akár ma este még, akár holnap délelőtt. Nem harag és gyűlölség mondatja velem e szavakat, mert ilyesmit nem is táplálok kegyelmed ellen. Azért mondom ezt, hogy megmentsem a mi oldalunk becsületét, mert nem tűrhetem, hogy Calais-ba vagy Angliába visszatértében azzal dicsekedhessék kegyelmed, hogy szinte kardcsapás nélkül meghunyászkodásra kényszerítette a francia királyság lovagjait. Feleljen hát szavaimra."

Peter Courtenay úr azonnal kész volt válaszával: „Clary uram, igen jól beszél kegyelmed. Elfogadom a kihívást. Holnap reggel ezen a helyen várom kegyelmedet, olyan fegyverzetben, amilyent kíván. Én is olyat öltök. Háromszor csapunk össze lándzsával. Így kegyelmed visszaszerzi a francia király udvarának becsületét, nékem pedig nagy örömet szerez." „Akkor hát biztosítom nagyuramat – mondta Clary úr–, hogy itt leszek a kegyelmed megjelölte órában." Ekként állapodott meg a párviadalban a két lovag.

Clary úr elvált Courtenay úrtól, és Marquise-ba ment fegyverekért, pajzsért, lóért, és szerzett egy jó lándzsát magának, erőset. Megkapta

tüstént, amire szüksége volt, mert ott, Calais és Boulogne határán a vitézeknek soha nem kell semmiben hiányt szenvedniük. Ellátta magát mindenféle szükséges holmival, a lehető legnagyobb titokban, mert nem akarta, hogy kitudódjék a dolog.

Hasonlóképpen cselekedett Peter Courtenay úr, nem feledkezve meg a megállapodásról. Calais-ba ment, előkészítette jó és erős fegyverzetét. Nem hiányzott semmi a teljes felszereléshez, hiszen magával hozott mindent Angliából Párizsba, és vissza is vitte magával. Így aztán keze ügyében volt minden, mikor szüksége volt rá. Beszélt Clary úrral való párbajáról John Devereux-nek is, Calais akkori kapitányának. Devereux úr kísérőül ajánlkozott, és magával vitte néhány calais-i bajtársát is.

Másnap a két lovag, az angol és a francia, megjelent azon a helyen, amelyre megbeszélték a párbajt, de az angol lovag jobb kísérettel érkezett, hiszen vele ment Calais kapitánya.

A két lovag, aki, amint elmondottam, elkötelezte magát a hadi lándzsával való megvívásra, elfoglalta helyét ott, ahol mérkőzniük kellett. Nem sok szót fecséreltek érkeztükkor, hisz jól tudták, mit kell tenniük. Mindkettő jó és erős fegyverzetben, jó felszerelésben várta a viadalt. A segédek segítettek felcsatolni a kerek pajzsokat, jó erősen, aztán kezükbe adták jól kiköszörült, éles bordeaux-i lándzsáikat. Vasban, fegyverben nem volt hiány ottan, már csak a hadiszerencse kellett. Eltávolodtak egymástól, aztán megsarkantyúzták lovukat. Egymásnak rohantak szemtől szembe, olyan egyenesen, ahogyan csak tudtak. Ezt az első összecsapást elvétették, nem tudták lándzsájukkal megdöfni egymást, ezen igen felingerültek mindketten. Indultak óriási lendülettel a második összecsapásra. Clary úrnak sikerült hatalmas döféssel eltalálnia sok csatát látott lándzsájával az angol lovagot. A lándzsa átszakította a másik bajnok pajzsát, és tenyérnyi mélységben behatolt vállába; Courtenay úr földre zuhant jó lováról.

Clary úr, aki ily jól megvívott, becsületesen odébb ment, amint azt tenni kötelessége az igazi lovagnak, és mozdulatlan maradt. Jól látta, hogy letaszította lováról az angol lovagot, és hogy azt körülveszik bajtársai. Gondolta, hogy megsebesítette ellenfelét, hiszen lándzsája darabokra törött. Aztán arrafelé lovagolt, ahol ellenfele hevert. Az angolok elébe mentek e szavakkal: „Kegyelmed bizony nem udvarias bajvívó." „Ugyan miért?" – kérdé Clary úr. „Azért – felelték amazok

–, mert mélyen belevágott Peter Courtenay úr vállába. Vívhatott volna udvariasabban kegyelmed." Mondta erre Clary úr: „Nem udvariasságomat akartam megmutatni, én bajvívásra öltöttem fegyvert. Fordulhatott volna ellenem is a szerencse. Végtére is, ő kényszerített arra, hogy párbajra kihívjam, kérdezzék meg hát tőle kegyelmetek, vagy ha úgy tetszik, megkérdezem magam, megelégszik-e ennyivel, avagy kívánja-e, hogy az ügynek folytatása legyen." John Devereux úr felelt meg e szavakra, mondván: „Nem, lovag úr, távozzék, elég, amit tett."

Clary úr eltávozott kísérőivel együtt, az angolok pedig Calais-ba vitték Peter Courtenay urat, és sebe ápolgatásával kezdtek foglalkozni. Clary úr visszatért Franciaországba, abban a hiszemben, hogy jól végezte dolgát, s hogy dicséretben és kitüntetésben lesz része érte. Csakhogy nem így történt, amint alant elbeszélem.

A király, Burgundia hercege és minden tanácsosuk, mikor megtudták, hogy Calais-ba menet Clary úr fegyverre kelt útitársával, és kis híján halálra sebezte, szörnyen megharagudtak a lovagra, de legkivált Gui de la Trémoille úr neheztelt rá. Azt beszélték egymás között, hogy tettével rászolgált legalábbis birtokainak elvesztésére és az örökös száműzetésre. Rosszakarói még azt is mondták, hogy alattomos és galád árulóhoz méltón járt el, mert viadalra hívott egy külföldi lovagot, sőt életveszélybe sodorta, miközben kíséretét látta el a királynak és Burgundia hercegének utasítására. Ilyen túlkapásra nincs bocsánat, mondták.

Clary urat a király, Burgundia hercege és a tanácsosok elé idézték. Kihallgatták, alaposan megvizsgálták ügyét, és rámutattak, hogy vakmerő túlkapásra ragadtatta magát: eljött Franciaország királyának udvarába egy külföldi lovag, hogy fegyverforgatással öregbítse hírét s lovagi becsületét, utána jó barátságban vált meg az udvartól; hogy visszatértében semmi bántódás ne érhesse, Clary úrra bízták őrizetét, és kíséretének ellátását. Clary úr azonban életre-halálra menő párviadalra merészelte kihívni azt, akit megvédenie kellett volna! S mindezt anélkül, hogy megjelentette volna legfőbb hűbérurának, aki által földjeit birtokolja. Ez megbocsáthatatlan hűtlenség, a hűbéresi kötelességek nem teljesítése, és olyan büntetést von maga után, hogy a példán mások is okulhassanak.

Megdöbbentették Clary urat e szigorú szavak, mert azt hitte, helyesen járt el. Összeszedte hát gondolatait, aztán így beszélt *[véde-*

kezésül részletesen és híven elmondja a történteket, majd így folytatja]: „... Kegyetlen beszéd volt számomra az, mit jelenlétemben mondott olyan előkelő hölgy előtt, mint Saint-Pol grófné, Anglia királyának húga. Egyelőre azonban türtőztettem magam, mert felséged és méltóságodék rám bízták őrzését és hazakísérését, még csak nem is mutattam semmit érzéseimből, míg el nem hagytuk a francia királyság területét. Calais határába érve azonban, ahol el kellett válniuk útjainknak, valóban emlékeztettem a Lucheux-ben mondott szavakra; s hogy sem udvariasak, sem becsületesek nem voltak, mivel azt a látszatot keltették, mintha a franciaországi lovagok olyan gyávák lennének, hogy egy sem akadt közöttük, aki meg mert volna mérkőzni vele. Mivel ezt állította, kijelentettem, hogy magam is a francia királyság lovagja vagyok, mind nevemet, mind címeremet tekintve, sőt születésemnél fogva is, így nem engedhetem, hogy azzal dicsekedjék Angliában, hogy nem volt kivel megmérkőznie franciaországi tartózkodása alatt, sem visszautaztában. Fölajánlottam, hogy megmérkőzöm vele örömmel, kiállok a kedvéért, három lándzsatörésre, akár mindjárt aznap, akár máskor. Hitemre mondom, nagyurak, a francia királyság és a benne lakozó lovagság becsületének megvédése volt a célom e szavakkal, és úgy láttam, az angol lovagot is megörvendeztettem velük. Elfogadta a kihívást másnapra, arra a helyre, ahol az elhangzott. Ő Calaisba ment, jómagam egyenesen Marquise-ba. Felszereltem magam mindennel, ami szükséges, aztán másnap találkoztunk a megbeszélt helyen és órában. A calais-i helyőrségből jöttek vele kísérők, velem pedig két határ menti lovag s fegyvernök: Montcavrel ura és Jean de Longvilliers úr. Megszemléltük egymást; akkor már nem sok szót fecséreltünk. Hadi fegyverekkel vívtunk, s fel voltunk szerelve minden szükséges dologgal, amit csak megszerezhettünk. A szerencse úgy hozta magával, hogy a második összecsapásnál kiütöttem a nyeregből. Azután visszatértem hozzá, megtudni, milyen állapotban van, s hogy kívánja-e folytatni a párbajt. Calais kapitánya azt mondta nekem, hogy ami történt, elég, térjek haza. Úgy is tettem. Felséged és méltóságodék magukhoz rendeltek; megjelentem. Úgy vélem, helyesen jártam el, megvédtem a francia királyságnak és lovagjainak becsületét. Az ügyben a színtiszta igazságot vallottam. Ha helyes eljárásomért büntetés illet, úgy Franciaország connétable-jának és marsall urainak ítéletéhez kívánom tartani magam; továbbá Peter Courtenay úrra hagyatkozom,

akinek kihívó szavaira bajvívásra kiálltam; valamint arra, amit Franciaország és Anglia lovagjai és fegyvernökei kívánnak, és határoznak majd, miután alaposan kivizsgálták és megtárgyalták az ügyet."

Miután Clary úr ilyen jól és bölcsen elmondta önmagát mentő beszédét, alaposan ismertetve az ügyet, alábbhagyott az őt kárhoztatóknak haragja. Védekezése ellenére sem nyert azonban felmentést. Jó ideig börtönben maradt, és már-már száműzték a francia királyságból, végül is azonban az őt igen szerető Bourbon herceg és Coucy úr folyamodásainak és fáradozásainak eredményeképpen ügye jól végződött. Közbenjárt érdekében Saint-Pol grófné is, aki előtt ama bizonyos szavak elhangzottak. Kiszabadulásakor így szóltak hozzá: „Clary úr, kegyelmed azt hitte, helyesen és vitézhez méltó módon cselekszik, midőn fegyverre hívta Peter Courtenay urat, olyan lovagot, aki a király védelmét élvezte, s akit kegyelmed őrizetére bíztak, megbízva kegyelmedet, hogy vezesse el egészen Calais városáig. Kegyelmed vétkezett, midőn elégtételt vett azon szavakért, melyeket ő Saint-Pol grófnéhoz intézett angolul. Vissza kellett volna térnie Franciaországba, mielőtt párbajra hívja az idegen lovagot, és el kellett volna beszélnie az ügyet a főuraknak, ilyenformán: »Ilyen s ilyen gőgös és a franciaországi lovagok becsületét sértő beszédekre ragadtatta magát jelenlétemben Peter Courtenay úr«, s csak ezután lett volna szabad cselekednie, mégpedig az akkor kapott utasítás értelmében. Amiért nem így járt el kegyelmed, azért kellett elszenvednie ezt a büntetést. Máskor jobban gondolja meg kegyelmed, miként cselekszik. Most pedig mondjon köszönetet kiszabadulásáért Bourbon urunknak és Coucy úrnak, akik sokat fáradoztak kegyelmed érdekében, valamint Saint-Pol grófnénak, mert a nemes hölgy ugyancsak megtett mindent, hogy segítségére legyen kegyelmednek." Akkor ezt válaszolta még Clary úr: „Hálás köszönet; mindazonáltal én jóhiszeműen jártam el."

[1389-ben az ifjú VI. Károly körutazást tett Dél-Franciaországban.]

A saint-inglevert-i lovagi torna meghirdetése (1389)

Mikor Franciaország királya jó Montpellier városában múlatta az időt nagy vígságban a montpellier-i hölgyek tiszteletére rendezett pompázatos ünnepségen, akkor mesélték el a fenti történetet. Azt is elmondom, mi okból idézték fel.

Nemde három vitézről kezdtem beszélni, mégpedig ifjabb Boucicaut úrról, Regnault de Roye úrról és Sempy úrról. E három lovag harminc napig tartó lovagi tornára határozta el magát, oda vártak Calais határára, a következő nyárra minden külföldi lovagot és fegyvernököt, aki hajlandó velük bajra kiállni, akár tompa, akár hadi lándzsával. A három lovag vállalkozását a király és az összes ott levők igen bátor dolognak tartották, de megmagyarázták nekik, hogy legjobban teszik, ha előbb papírra leíratják a felhívást, hogy a király és a királyi tanács elolvashassa, megvitathassa, és ha netán valami gőgös és fennhéjázó dolog akadna benne, azt kihúzhassa belőle, vagy kijavíthassa. Mert a király és tanácsa nem adja beleegyezését oktalan, elhamarkodott dologhoz. Így felelt erre a három lovag: „Bölcs szavak ezek. Így fogunk tenni." Kerítettek akkor egy klerikust, tintát és papírt, bementek egy terembe, és a klerikus írt:

„Ama nagy vágyunktól vezérelve, hogy megismerkedhessünk a francia királyságbeli és a többi, távoli és közeli királyságból való nemes vitézekkel, lovagokkal és fegyvernökökkel, tudatjuk, hogy Isten segedelmével Saint-Inglevert-ben leszünk a következő május kilencedik napjától számított harminc egymást követő napon, és minde harminc napokon a pénteki napok kivételével kiállunk bajt vívni bármely vidékről, bármely országból jövő lovagokkal és fegyvernökökkel és mindenfajta nemes férfival, aki csak részt óhajt venni a lovagi tornán, mégpedig öt lándzsa- vagy öt kopjatörésre, kinek-kinek melyik tetszik, avagy mind a két fajta mérkőzésre, ha ki úgy óhajtja. Mindenki megtalálhatja majd szálláshelyünk előtt címeres pajzsunkat, hadi pajzsunkat és béke idején használt pajzsunkat. Aki össze akarja mérni fegyverét, jöjjön el egy nappal előbb, vagy küldjön maga helyett valakit, egy kis vesszővel megütni az egyik pajzsot, választása szerint. Ha hadi pajzsot csap, vagy csapat meg, hadi bajvívásban lehet része másnap,

ha pedig béke idején szokásosat, békebeli bajvívásban. Bárki jön, vagy küld el pajzsot ütni, mondja meg nevét, vagy mondassa meg pajzsainkat őrző megbízottainknak. Minden bajt vívni kívánó lovag és fegyvernök hozzon magával egy nemesembert, mi is a magunk részéről el fogjuk mindig hozni a magunk nemesemberét, ezek el fogják rendezni minden alkalommal a bajvíváshoz szükséges dolgokat. Kérjük azonképpen mindama külföldi lovagokat és fegyvernököket, akik jönni kívánnának, ne gondolják semmiképpen azt, hogy mi mindezt gőgből, haragból, gonosz indulatokból csináljuk, mert azért tesszük, amit teszünk, hogy részünk lehessen az ő tiszteletre méltó társaságukban, amelyet egész szívünkkel igazán kívánunk. Egyetlen pajzsunkon sem lesz akár vas-, akár acélborítás, ugyanúgy nem lesz a bajt vívni jövőkén sem, és nem fog senki semmi egyéb hamis előnyre, cselre, fortélyra törekedni, csakis olyan dolgokat használunk fel, amelyekben a két fél bajvívásának felügyeletével megbízott nemesemberek előzőleg megállapodtak. Végezetül, hogy minden nemes lovag és fegyverhordozó megbízható és hiteles dolognak tartsa mindezt, ha értesül róla, a jelen levelet címeres pecsétünkkel megpecsételtük. Kelt Montpellierban, november havának 20. napján az Úr 1389. esztendejében." Alul pedig ott állt: „Regnault de Roye, Boucicaut, Sempy."

Igen megörült a király a három lovag nemes és bátor vállalkozásának, de mielőtt beleegyezett volna a dologba, alaposan megvizsgáltatta, nem került-e az írásba valami hiba. Egyesek, akiket az ügy tárgyalására összehívtak, úgy találták, hogy nem ésszerű az, mégpedig azért, mert Calais közelébe tervezték, s így az angolok hetvenkedésre, kihívó erőfitogtatásra magyarázhatnák; alaposan fontolóra kell venni e körülményt, mert hároméves fegyvernyugvást esküdött egymásnak a két ország. Erről nem szabad megfeledkezni – mondották –, nem szabad semmi olyasmit tenni, mi viszályt támaszthatna a két királyság között. Több mint egy napon át habozott a királyi tanács, sőt érvényteleníteni akarta a kihívást. Azt mondták a bölcsek, hogy nem szabad beleegyezni ifjú lovagok minden kívánságába, mert könnyebben származik abból baj, mint valami jó. De hiába; a király maga is ifjú volt, és erősen hajlott lovagjai kérésére. Így beszélt őfelsége: „Hagyni kell, hadd tegyék, amire vállalkoztak. Fiatalok még, és nagy elhatározás lakozik bennük, de meg már meg is ígérték a dolgot a mont-

pellier-i hölgyeknek. Azt akarjuk, hogy a dolog elkezdődjék, és végbe is menjen a lovagok legjobb tehetsége szerint."

Mikor látták, mennyire szívügye a királynak e dolog, senki nem mert ellene mondani, nem merték szándékáról lebeszélni. Örültek nagyon a lovagok.

Határozat született, hogy a dolog mindenben úgy menjen végbe, amint azt a lovagok írásba foglalták, pecsétjükkel megpecsételték. A király magához hívatta a három lovagot, és így szólt hozzájuk: „Boucicaut, Regnault, Sempy, vigyázzatok jól a királyság és tenmagatok becsületére. Ne sajnáljátok a pompát és fényűzést, hiszen nem kell a szomszédba mennünk tízezer frankért vagy akármennyiért." A három lovag térdre ereszkedett a király előtt, és mondta: „Hálás köszönet, felség."

[Froissart részletesen leírja az angol és francia lovagok páros küzdelmeit, amelyek négy napon át folytak. A tornát kezdeményező három francia lovag veretlen maradt. Végül az angol lovagok köszönetet mondtak a franciáknak, és visszamentek Calais-ba.]

A Bétisac-per (1389)

[Dél-franciaországi körutazása során VI. Károly Béziers-be érkezik. Sok panaszt hall Bétisacról, a királynak és Berry hercegének béziers-i titkáráról. Tanácsosai úgy döntenek, hogy pört indítanak ellene.]

Három napot töltött el nagy vígságban a király Béziers-ben a hölgyekkel, mielőtt Bétisacot törvényszék elé idézték; a vizsgálóbírák pedig szép nyugodtan és titokban folytatták a vizsgálatot. Sok szörnyű tettére derült fény, így nem sok reménye lehetett a felmentésre.

A király ott-tartózkodásának negyednapján Bétisacot a királyi tanács elé idézték, s egy teremben megkezdték kihallgatását. „Bétisac – mondották –, figyelmezzen kegyelmed arra, ami most következik, és feleljen meg rájuk." Erre nagy halom panaszlevelet mutattak fel, amelyeket alázatos kérésként nyújtottak át a királynak Béziers-ben, s amelyek mindegyike csak Bétisac gonosz kormányzásáról és a néppel

szemben elkövetett méltánytalanságairól beszélt. Mindet felolvasták jelenlétében, egyiket a másik után. Némelyikre válaszolt, igen jól és ügyesen, különböző érveket hozva fel védelmére, másokra csupán enynyit mondott: „Erről nincs tudomásom, Beaucaire és Carcassonne sénéchalját kell megkérdezni és Berry tartomány kancellárját." Egyelőre azt mondták neki, hogy amíg tisztázza magát, fogságban kell maradnia. Engedelmeskedett, nem is tehetett másként. Mihelyt rázárult a börtönajtó, a vizsgálóbírák elmentek a házához, és lefoglalták összes iratait és elszámolásait, amelyek múltbeli tetteire vonatkoztak. Magukkal vitték, és alaposan megvizsgálták mindet. Megállapították, milyen dolgokra és pénzösszegekre tett szert a király fent említett sénéchaussée-iban és hűbérbirtokain; olyan összegekről volt szó azokban, hogy az urak egészen megdöbbentek a felolvasás hallatán.

Ismét a tanács elé citálták, felmutatták előtte az írásokat, s megkérdezték: tőle valóknak tudja-e azokat. Igennel válaszolt. Megkérdezték: pontosak-e az összegek, amelyeknek behajtását a királyi birtokokon feljegyezte, s mire használták fel őket, vagy mi lett velük. Így válaszolt: „Pontosak azok és valódiak. Mindent átadtam Berry úrnak, minden az én kezemen és az ő kincstárnokaién ment át, kell is, hogy legyenek róla irataim között az ő pecsétjével ellátott nyugták." „Hol vannak hát azok a nyugták?" „A házamban, ezen és ezen a helyen." Értük mentek, és felolvasták őket, nagyjából meg is egyeztek a bevételek között szereplő összegekkel.

A vizsgálóbírák meg a tanácsosok zavarba jöttek; Bétisacot visszavezették enyhe fogságába. Így beszéltek egymás között: „Bétisac mentes a vádak alól. Nyilvánvaló, hogy Berry úr kezéhez folyt be mindazon behajtott összeg, amiért a nép panaszt emel. Hát mit tehet róla Bétisac, ha rosszul használták fel őket?" Az érvek amellett szóltak, hogy Bétisac védekezése helytálló, mert valóban, Berry herceg volt a világ legkapzsibb embere, és nem sokat törődött vele, hogyan jut hozzá valamihez, csak hozzájusson, a megszerzett összegekkel pedig rosszul sáfárkodott, ahogyan azt sok nagyúr teszi, és tette a múltban is. A király tanácsosai úgy látták, hogy Bétisac nem szolgált rá semmivel a halálbüntetésre; legalább egyesek így gondolták, ha nem is mindegyikük; mert volt, amelyik így vélekedett: „Bétisac olyan kíméletlenül járt el a pénz behajtásában, annyi embert tett földönfutóvá, csak hogy kedvében járjon Berry úrnak, hogy a szegény nép jajszava halá-

láért kiált. Mert őneki, aki látva látta a nép szegénységét, fel kellett volna hívnia rá Berry herceg figyelmét, s ha ő nem hallgatott volna szavára, a király színe elé kellett volna járulnia, és elmondania neki, mint bánik Berry herceg a szegény néppel. Ez esetben fel lehetne menteni a vádak alól."

Bétisacot tehát ismét megidézték a tanács elé az egyik terembe. Ismételten alaposan kihallgatták, hogy megtudják, mi lett mindezzel a hatalmas, hárommillió frankra rúgó összeggel. Ezzel kapcsolatban így válaszolt: „Uraim, meg kell mondanom, hogy én azt nem is tudhatom. Annyi kastély és vár építésébe és javításába fogott Berry nagyúr, anynyi földet és drágakövet vásárolt Boulogne és Étampes grófjától – hiszen tudják jól az urak, milyen könnyedén vásárolgatott ilyesmit! Mindig fényűző udvartartást vitt, az is rengeteg pénzt emésztett fel. Annyi pénzt osztogatott szét, annyit adott Thiébault-nak, Morinot-nak meg szolgáinak, hogy mind gazdag ember már." „Hát kegyelmed, Bétisac – kérdezte a királyi tanács –, nem kapott-e kegyelmed is abból százezer frankot jó szolgálataiért?" „Uraim – felelte Bétisac –, amit kaptam, Berry úrtól kaptam, mert azt akarja ő, hogy emberei meggazdagodjanak." De a királyi tanácsnak nem ez volt a véleménye: „Hah! Bétisac, Bétisac, ostoba beszéd ez! Ebül szerzett jószág ebül vész el. Kegyelmed most visszamegy börtönébe, mi pedig megvizsgáljuk itt, amit mondott, és védelmére felhozott. Meg kell várnia kegyelmednek a király határozatát, mert elébe tárjuk védekezését." „Adja Isten, hogy úgy legyen!" – kiáltott fel Bétisac. Visszavitték börtönébe, és négy napig nem is idézték a királyi tanács elé.

Mikor elterjedt a híre, hogy Bétisacot letartóztatták, és mindenfelé vizsgálat folyik ügyében, meg hogy jöhet panaszt emelni ellene, akinek panasza van, özönlött a sok nép a király szállása felé. Súlyos kereseteket nyújtottak be ellene. Ki azt panaszolta, hogy Bétisac jogtalanul elvette javait, ki azt, hogy feleségét vagy lányát megerőszakolta.

Tudnivaló, hogy csak úgy özönlöttek a különféle vádak Bétisac ellen, alig győzték mindet végighallgatni a királyi tanácsosok; jól mutatta ez, mennyire gyűlöli a nép. Bebizonyosodott, hogy mindezt a visszaélést azért követte el, hogy kedvében járjon Berry hercegének, és megtöltse erszényét.

Érkezett két lovag Berry hercegétől, Trémoille úr és Pierre Mespin uram, bizalmas levelet hoztam a királynak. A két lovag igazolta, Berry

herceg nevében, Bétisac minden tettét; Berry herceg visszakövetelte kincstárnokát. Zavarban voltak most a királyi tanácsosok, nem tudták, mitévők legyenek most már.

A király szerfölött meggyűlölte Bétisacot a panaszok és a róla keringő hírek miatt; ő is, a fivére is *[Lajos, Orléans hercege]* igen szerette volna kötéllel a nyakában látni, mert szerintük ugyancsak rászolgált. De a királyi tanácsosok nem merték elítélni, nehogy magukra haragítsák Berry hercegét. Így beszéltek a királyhoz: „Felség, ha Berry hercege igazolja Bétisac tetteit, bárminők legyenek is azok, mi semmilyen meggondolás alapján nem mondhatjuk ki, hogy Bétisac rászolgált a halálbüntetésre. Abban az időben ugyanis, mikor azokon a vidékeken foglalkozott az adók és hozzájárulások kivetésével és behajtásával, Berry hercegnek királyi hatalma volt, akárcsak mostan felségednek, bármire használta is azt. Egyet azonban tehetünk a vádpontok alapján: lefoglalhatjuk minden ingóságát, birtokát, és akkorára állíthatjuk vissza vagyonát, amekkora az Berry herceg szolgálatába lépésekor volt, így visszaadhatjuk a legjobban kifosztott sénéchaussée-k szegény népének, amit elvettek tőlük." Minek szaporítsam a szót? Bétisacot mármár felmentették, bárha vagyonelkobzás fejében is. De egyszerre csak fordult a kocka. Íme mi történt.

Igaz volt-e, nem-e – ismernem kellett volna ahhoz, hogy tudjam –, azt mondta magáról, hogy hosszú ideig eretnek volt. Furcsa dolog volt, hogy ezt mondta, és nagy kárára vált, ha értesüléseim helyesek. Egy éjszaka felkeresték Bétisacot, hogy ráijesszenek. „Bétisac, rosszul áll kegyelmed szénája. Franciaország királya, annak öccse és nagybátyja, Bourbon herceg halálosan gyűlöli kegyelmedet. Languedoci kormányzása idején elkövetett sanyargatásai miatt annyi panasz érkezik mindenünnen, hogy mindenki halált kér kegyelmed fejére; egész vagyonával sem válthatja ki magát kegyelmed. Felajánlották azt a királynak, de hát halálos gyűlölet él szívében. Azt felelte, hogy kegyelmed vagyona fölött is, személye fölött is ő rendelkezik. Megmondjuk úgy, ahogy van: nem fog sokáig tömlöcben sínylődni kegyelmed, már holnap véget ér rabsága, mert minden jel arra mutat, hogy halálos ítélet születik."

Szörnyen megijedt Bétisac. Ezt kérdezte: „Szűz Mária! Lehetne-é tenni valamit?" „Lehet. Holnap reggel kérjen kegyelmed kihallgatást a királyi tanácstól. Vagy eljönnek kegyelmedhez, vagy maguk elé ren-

delik. Ott mondja majd azt: »Uraim, jól tudom, hogy nagyon magamra haragítottam Istent, ezért érzem most sújtó kezét.« Kérdezik majd: miért? Kegyelmed azt feleli, hogy tévelygett, vétkezett a hit ellen, hogy eretnek, s most is kitart nézetei mellett. Béziers püspöke ezt hallva, kegyelmed kiadatását fogja követelni, s ez meg is történik nyomban, mert az effajta ügyek kivizsgálása az egyház hatáskörébe tartozik. Elküldik kegyelmedet Avignonba a pápa elé, de ott Berry úrtól féltükben semmit sem mernek majd tenni, hiszen Berry urat még maga a pápa is óvakodik magára haragítani. Így nyerheti el kiszabadulását kegyelmed, s nemcsak életét, de még vagyonát is megmentheti. Jól vigyázzon, ha itt marad, holnap menthetetlenül kötelet kap a nyakába, mert nagyon haragszik kegyelmedre a király a nép panaszai miatt."

Bétisac vakon bízott e csalárd szavakban (mert akinek veszélyben forog az élete, nem tudja az, mit tegyen, kapkod fűhöz-fához), hát így szólt: „Igaz jó barátokra találtam kegyelmetekben, Isten fizesse meg jó, becsületes tanácsaikat, de magam is meghálálom, mihelyt tehetem."

A látogatók eltávoztak. Bétisac magára maradt. Reggel szólította a börtönőrt: „Barátom, hídd ide hozzám, kérlek, ezeket s ezeket." Megnevezte az ügyével foglalkozó vizsgálóbírákat. „Szívesen" – válaszolta az őr. A vizsgálóbírákat értesítették, hogy Bétisac a tömlöcbe kéreti őket.

Megjelentek a vizsgálóbírák, de tán már tudták is, mi mondanivalója van Bétisacnak. Mikor Bétisac előtt álltak, megkérdezték tőle: „Mit akar kegyelmed?" „Jó urak – hangzott a válasz –, megvizsgáltam tetteimet, s most szavaim súlyának teljes tudatában kijelentem, hogy magamra haragítottam Istent, mert már régóta tévelygek a hitben. Nem tudok hinni a Szentháromságban, sem abban, hogy Isten Fia képes volt odáig lealacsonyodni, hogy az égből leszálljon egy földi asszony testébe. Azt is kijelentem, hogy úgy vélem, a halál után nem marad semmi a lélekből." „Jézus, Mária! – mondták a bírák. – Bétisac, e szavakért máglyahalál jár. Gondolja meg, mit beszél." „Azt én nem tudom, tűz vagy víz jár-e e szavakért, de mióta eszemet tudom, ez volt véleményem, s ez is lesz mindig."

A vizsgálóbírák egyelőre megelégedtek ennyivel is, és valószínűleg örültek is a dolgok ilyetén állásának; megparancsolták a börtönőrnek: senki emberfiát be ne eresszen Bétisachoz, nehogy rávehessék véleménye megváltoztatására, a királyi tanáccsal pedig közölték az esetet.

Mikor a tanácsosok ezt hallották, felkeresték szobájában a királyt, aki éppen ekkor kelt fel. Mindent elmondtak neki Bétisacról, úgy, ahogy kegyelmetek most olvashatták. Őfelsége meglepődött előbb, aztán így szólt: „Azt akarjuk, hogy meghaljon. Gonosz ember, eretnek és rabló. Azt akarjuk, hogy megégettessék, és felköttessék! Így elnyeri tettei méltó jutalmát: még Berry nagybátyánk kedvéért sem lehet felmenteni."

[A nép igen örült, hallva, hogy Bétisacot megégetik, és felkötik. Berry herceg két lovagja megsejti, hogy csel lehet a dologban, s figyelmeztetni akarja Bétisacot, de nem engedik be őket hozzá.]

Másnap reggel tíz órakor Bétisacot átszállították a király börtönéből a püspöki palotába, ott voltak a püspök bírái és tisztviselői meg az egész püspöki törvényszék. A béziers-i bailli, aki eddig börtönben tartotta Bétisacot, így szólt a püspök embereihez: „Itt van immár Bétisac. Kiadjuk, mint bulgárt *[katár eretnek]*, eretneket, hitbeli tévelygőt. Ha nem lett volna clericus *[papi személy]*, azt cselekedtük volna vele, amit tettei alapján megérdemel." Az officialis *[egyházi bíró]* megkérdezte Bétisactól, igaz-e, amit mondanak róla, és hajlandó-e megvallani a nép füle hallatára. Bétisac azt hitte, hogy vallomása megmenti, s hogy jól válaszol, ha így válaszol: „Igen." Háromszor is kérdezték, mindháromszor beismerte a nép előtt. Így szedték rá ravaszul; mert, ha végig csak azt mondta volna, amit először, s amiért letartóztatták, nem esett volna bántódása, szabadon engedték volna, hiszen Berry herceg igazolta minden tettét, a rendkívüli adókat és hozzájárulásokat, amiket az ő rendeletére csikart ki Languedocban. Úgy látszik, a szerencse játékszere volt. Mikor leginkább érezte magát biztonságban Fortuna szekerén, akkor taszította le Fortuna a sárba, amint azt annyi ezer meg ezerrel tette, mióta csak a világ áll.

Bétisacot az egyházi bíró visszaküldte a béziers-i baillihoz, ki a világi ügyekben intézkedett a király nevében, ez a bíró pedig haladéktalanul a palota előtti térre vitette. Mindez oly gyorsan történt, hogy már nem volt ideje szavát visszavonni.

Amint meglátta a téren a máglyát, s magát a hóhér keze között találta, rádöbbent, hogy megcsalták. Újabb kihallgatásért kiáltott, de nem vették figyelembe. „Ez már elhatároztatott, Bétisac. Halnod kell. Gonosz tetteid gonosz végre juttattak." Taszigálták, hogy siessen. A máglya készen állt. A téren akasztófát állítottak fel, arra egy nagy vas-

láncot erősítettek, vaslánc volt az akasztófa végén is, és rajta egy hurok, azt a nyakára zárták, és felhúzták; hogy tovább tartson a kivégzés, többször is körültekerték a másik láncot a testén és a gerendán. Így kiáltott eközben: „Berry herceg, Berry herceg, igazságtalanul végeznek ki engem!"

Miután odakötözték a gerendához, rőzsét helyeztek el körös-körül, és meggyújtották. Fölcsapott a láng azon nyomban. Így kötötték fel, és égették még Bétisacot, láthatta a király is lakosztályából, ha éppen látni kívánta.

Ilyen gyászos véget ért Bétisac, így állt bosszút rajta a nép, mert igazat szólván, sok sanyargatást szenvedett el tőle, míg ő kormányozta a languedoci területeket.

[A francia király parancsára Robert de Béthune támadást indít Aimerigot Marcel rabló zsoldoskapitány ellen, s ostrom alá fogja várában, Vendeix-ban. Aimerigot Marcelnak sikerül megszöknie, a várat azonban nagybátyja, Hugues du Séel (Guyot du Sel?) *kénytelen átadni az ostromlóknak.]*

Aimerigot Marcelt kivégzik (1390)

Ezek a hírek Aimerigot Marcel fülébe is eljutottak; éppen a franciák ostromának visszaverésével volt elfoglalva. Az első hírek hallatára megérdeklődte, hogy hát hogyan történt a dolog. Mondták, hogy mindez azért volt, mert nagybátyja Hugues du Séel elhamarkodottan és túl magabiztosan kirohant a franciákra. „Ó, az ostoba vénember! – mondta Aimerigot Marcel. – Szent Marcelra mondom, hogy megölném nyomban, ha kezem között lenne! Szégyent hozott rám és társaimra. Megmondtam neki elmentemben: meg ne merje nyitni a várkaput, bárhogy támadnak is a franciák, hát ő meg épp az ellenkezőjét teszi! Most már nem is tudok kievickélni a bajból, nincs hova visszavonulnom: a chalusset-iak, Béarni Péter emberei és a douzaciak meg akarják tartani a fegyverszünetet, az én társaim pedig szétszóródtak, mint akiket tönkrevertek. Nem lesznek azok már soha többé együtt, de még ha itt

lennének is velem mind, akkor sem tudnám, mihez kezdjek velük. Mindent összevetve, alaposan benne vagyok a pácban, hiszen borzasztóan magamra haragítottam a francia királyt, Berry herceget meg az auvergne-i bárókat meg mindenkit az országban, amiért fegyverszünet alatt megtámadtam őket. Azt hittem, győzni fogok, s most az életem forog kockán. Teljesen tanácstalan vagyok. Jó lenne, ha vagyonommal meg feleségemmel együtt Angliában lehetnék, de hát hogyan mehetnék oda? Hússzor is elfognának, és agyonvernének, míg a tengerhez érnék, mert szigorúan őrzik mindenfelé a tengerhez vezető utakat, a Poitoun, La Rochelle-en, Île-de-France-on, Normandián és Picardián át vezetőt, márpedig én hitszegést követtem el. Világos ez, mint a kétszerkettő. Minden bizonnyal elfognának, a királyhoz küldenének, akkor pedig vége mindennek. Még a Gironde melletti Bordeaux-ban lennék leginkább biztonságban. Lassanként összeszedegetném a vagyonomat, s kivárnám, míg újra el nem kezdődik a háború, mert remélhető, hogy ez után az átkozott angol–francia fegyverszünet után (az ördög akárhová vitte volna), még hevesebben fog fellángolni a harc, hiszen a »kenyeres pajtások« mindent felélnek addigra, s természetesen szerezni, foglalni akarnak majd bármi áron is."

Ilyen gondolatok foglalkoztatták és szomorították Aimerigot Marcelt. Főtt a feje, hogyan juthatna el Auvergne-ba vagy Bordeaux-ba, hogy lassanként és titokban összegyűjtse ott vagyonát, és odahívja asszonyát. Így lett volna a legjobb, de az ellenkezőjét tette, és ez lett a veszte. Így bánik kegyeltjeivel Fortuna: midőn felemelte őket szekerére, letaszítja aztán árok fenekére. Példa erre Aimerigot Marcel esete is. Volt pénze rengeteg a balgának, százezer frankja volt, beszélték róla Auvergne-ban, és egyetlen nap elvesztett mindent, és elveszett ő maga is; mondom, a szerencse játékszere volt, mint ahogy annyi meg annyi ember volt a múltban, és lesz még a jövőben.

Nagy bajában eszébe jutott Aimerigot Marcelnak Tournemine nevű unokatestvére, auvergne-i nemes fegyvernök. Kigondolta, mondom, kifőzte magában, hogy felkeresi, és tőle kér tanácsot, mitévő legyen. Amint kigondolta, úgy is tett. Elment másodmagával, egy apródjával ehhez a Tournemine-hoz, abban a hiszemben, hogy a rokonnál jó helyen kopogtat. De ebben tévedett.

Ezt a Tournemine nevű fegyvernököt nagyon gyűlölte Berry herceg. Tudta ezt Tournemine is, ezért igen óvatosan viselkedett: elhatározta,

mikor jönni látta Aimerigot-t, hogy fogságba ejti, nem hagyja elmenni, és megüzeni Berry hercegnek, hogy ha végleg és egészen megbocsátja vétkét, elküldi neki Aimerigot Marcelt, csináljon vele, amit akar.

Úgy is cselekedett.

[Vasra verette Marcelt, és bezárta egy erős toronyba, jó őröket is rendelt mellé, aztán megírta levelét Berry hercegnek.]

A herceg elmosolyodott a levélen, és így szólt vele lévő lovagjaihoz: „No, akartok híreket hallani Aimerigot Marcelról? Unokafivére, Tournemine elfogta, itt írja éppen, és tömlöcbe dugta." Ezt hallva így beszéltek a lovagok: „Nagyúr, jó hírek ezek Auvergne-nak meg Limousinnak, mert rossz szomszédságot jelentett nekik az Aimerigot-é. Anynyi bajt okozott ez az ember, hogy ha urunk is úgy látja jónak, bitón fogja végezni. Hiba volna megbocsátani neki, vagy hagyni, hogy kiváltsa magát." „Nem tudom – felelte a herceg –, mit határoz majd ügyében a király és tanácsa. Beszélni fogok velük."

Berry herceg nem késlekedett soká, hajóra szállt a Szajnán, és meg sem állt a Louvre-ig, ahol a király és tanácsosai tartózkodtak. Az egyik teremben beszámolt a történtekről, mégpedig igen ékesszólóan, felolvastatta Tournemine hozzá intézett levelét is. Nagy örömet okozott az a főuraknak: „Az effajta rablólovagok soha nem végezhetik jól. Előbbutóbb mind elnyeri méltó büntetését."

Berry herceget bízták meg az ügy vitelével: küldjön el az auvergne-i sénéchalhoz, az hozza Párizsba Aimerigot-t, vigye Saint-Antoine vására megérkezett Tournemine várába, s kiadták neki Aimerigot Marték továbbá, hogy bocsássanak meg minden kárt, amit Tournemine a francia koronának okozott. Erről nyílt királyi parancsban értesítették, amelyet szolgája elvitt neki Auvergne-ba. Örült is nagyon Tournemine, teljes megelégedésére szolgált a levél.

Nem telt bele sok idő, az auvergne-i sénéchal Berry herceg utasítására megérkezett Tournemine várába, s kiadták neki Aimerigot Marcelt. Szörnyen megrémült, amint ellenségei keze között találta magát.

Minek részletezzem az ez után történteket? A sénéchal fegyveresek kíséretében vitte végig az országon Aimerigot-t, elhaladtak a Szajna meg a Marne fölött a hídon, Charentonnál, elértek a Saint-Antoine erődhöz, ott átadták az akkori várnagynak, Acy vicomte-nak, ő pedig a Châtelet prévôt-jának. Hiába próbálta kiváltani magát hatvanezer

frankon, rá se hederítettek. Azt mondták, van elég pénze a királynak, nincs semmi szüksége az övére.

Nem tartogatták sokáig a Châtelet-ban sem. Elítélték, halált mondtak ki rá felségárulásért. Egy napon azután szekéren a Vásárcsarnok *[aux Halles]* előtti térre vitték, ott pellengérre állították, felolvasták fennhangon bűneit, amiért halálra ítélték.

Guillaume Le Boutillier úr hosszan tárgyalt még vele; azt beszélték, hogy az auvergne-i dolgokról kérdezgette meg az ottani kapitányokról, hogy volt-e részük nekik is az ő bűneiben. A főurak természetesen megtudtak mindent, de én nem tudtam semmit kipuhatolni. Aztán kivégezték, fejét vették, testét felnégyelték, és Párizs mind a négy főkapuja elé kiszögeztek egy-egy negyedet magas oszlopokra.

Így végezte Aimerigot Marcel. Nem tudok ennél többet sem róla, sem asszonyáról, sem vagyona további sorsáról.

Elbeszéltem hát elejétől végéig Aimerigot Marcel életét és minden cselekedetét. Tettem pedig ezt nemcsak azért, hogy elbeszéljem halálát, hanem mert oly hatalmas történelmi műben, mint ez, szerepelniük kell jóknak és gonoszoknak egyaránt; csak így sarkallhatja jó cselekedetekre a későbbi nemzedékeket. Mert Aimerigot is jó vitéz és dicső bajnok lehetett volna, ha eszét s erejét jóra használja, de ő éppen az ellenkezőjét tette, ezért hát csúfos véget ért.

Foix grófjának halála (1391)

Ez idő tájt halt meg igen különös halállal Foix nemes és nemzetes grófja. Elbeszélem, hogyan esett halála.

Tudvalevő, hogy az összes e világi dolgok közül leginkább a kutyákkal való foglalatoskodás szórakoztatta. Tartott is kutyát eleget, mindig több mint ezerötszáz állt rendelkezésére.

Az a Foix grófja, amelyikről beszélek, egy napon Béarnban vadászgatott, Orthez határában, a sauveterre-i erdőkben, amerre a navarrai Pamplonába visz az út. Ezen a végzetes napon egész délelőtt űzött egy medvét, el is ejtették végül. Mire elejtették, s felkoncolták, késő délután lett; kérdezte hát a gróf a vele lévőket, hol készítették el az

ebédet. Mondták, hogy az hôpital-d'orioni fogadóban, két kis mérföldre Ortheztól. „Rendben van – mondta a nagyúr –, menjünk ebédelni, aztán este, ha hűvösebb lesz, visszalovagolunk Orthezba." Úgy is lett, amint mondotta, elnyargaltak a fentebb megnevezett faluba, a gróf megszállt a fogadóban, megszálltak ott emberei is. Szobáját zöld lombbal beszórva találta, még a falakat is zöld ágak borították köröskörül, hogy hűvös és illatos legyen a helyiség, mert tikkasztó hőség volt odakint, ahogy az már augusztusban lenni szokott. Így szólt, amint belépett ebbe a kellemesen hűs szobába: „Hm! de jólesik ez a hűvösség, szörnyen meleg volt ma egész nap." Ezzel leült egy székre, és elcsevegett egy kicsit Espang de Lyon úrral a kutyákról, melyik hogyan futott a hajtóvadászaton. Eközben lépett be fattyú fia a szobába, Yvain úr, vele Pierre de Gabaston úr. Az asztalok már terítve álltak ott benn a szobában. A gróf vizet kért kézmosáshoz. Két fegyvernöke lépett tüstént elő, Raymond de Caupenne és Lancelot Lane, Ernaudon d'Espagne tartotta az ezüstmedencét, egy másik lovag, Thibault nevezetű a törlőt. Felkelt Foix grófja a székéről és kinyújtotta kezét a víz felé. Alighogy végigfolyt a hideg víz szép, hosszú és egyenes ujjain, elsápadt, szíve elszorult, lába megroggyant alatta, és visszahanyatlott székébe. Ennyit mondott még: „Végem van! Uram Istenem, kegyelmezz!", aztán már nem szólt többet.

Azért nem halt meg azonnal, csak nyögni kezdett, és eszméletét vesztette.

A megdöbbent lovagok és fia óvatosan karjukba vették, az ágyra fektették, betakargatták. Azt gondolták, csak elájult. A két fegyvernök, aki a vizet hozta volt, a mosdótálhoz lépett, és így szólt, nehogy a megmérgezés gyanúja merülhessen fel ellenük: „Itt van íme a víz, amelyben kezét megmosta. Mindannyiotok jelenlétében végeztük el vele a próbát, de el akarjuk végezni még egyszer." Meg is tették, mindenki megnyugodott.

Tettek a gróf szájába kovászt, fűszert meg mindenféle élesztő szert, de hiába volt mindez. Fél óra sem telt bele, és csendben kilehelte lelkét. Isten legyen irgalmas hozzá! Tudni kell, hogy minden jelenlévőt mérhetetlenül lesújtott halála. A szobát jól bezárták, nehogy a fogadóbeliek azonnal megtudják a dolgot, a nemes gróf halálát.

A lovagok a kezét tördelő, zokogó Yvain úrra függesztették tekintetüket. Így beszéltek hozzá: „Yvain, ami megtörtént, megtörtént, ezen

már nem lehet segíteni. Elvesztetted atyádat. Jól tudjuk, hogy szeme világánál is jobban szeretett téged. Siess, ülj most lóra, vágtass Orthezba, vedd birtokodba a várat, a benne levő kincsekkel, még mielőtt valaki más megelőzne, értesülve az uraság haláláról."

Yvain úr hajlott a szóra. Így felelt: „Köszönöm, uraim. Nagy jót tesznek velem kegyelmetek, még meghálálom egyszer. De kell nekem valami jel apámuramtól, máskülönben be nem eresztenek az orthezi várba." „Igazságod van – felelték azok. – Itt van, fogd ezt." Az átvett jelek megfelelők voltak: egy aranygyűrű, amit a gróf ujján hordott meg egy kis kés, azzal szokott faragcsálni. Nem ismert semmi más jelet az orthezi kapus. Soha nem nyitotta volna ki a kaput ezek felmutatása nélkül.

Elindult Yvain de Foix úr harmadmagával az hôpital-d'orioni fogadóból, és kényelmes ügetésben Orthezba ért. Itt nem tudtak még semmit apja, a gróf haláláról. Szó nélkül haladt végig a városon, de nem is ügyelt rá senki. Elért a várhoz, szólította a kapust. Mondta az: „Mi tetszik, Yvain úr? Hol van az uraság?" „A fogadóban! – felelt a lovag. – Ide küldött bizonyos dolgokért a szobájába. Itt van a gyűrűje meg kése, hogy higgy nekem." A kapus kinyitott egy ablakot, megnézte a bizonyítékokat, megismerte őket, mert látta már nemegyszer. Ki is nyitotta a kapun lévő kisajtót, Yvain belépett egyik kísérőjével, inasa pedig a lovaknál maradt, vagy talán bevitte őket az istállóba.

Beljebb kerülve Yvain úr megparancsolta a kapusnak: „Csukd be a kaput!" Miután ezt megtette a kapus, Yvain úr megragadta a kulcsokat, és ráreccsent a kapusra: „Halál fia vagy, ha megmukkansz!" „Miért, Yvain uram?" – kérdezte meglepetten a kapus. „Azért, mert apámuram elhunyt a mai napon, és én javai birtokába akarok lépni, mielőtt még valaki megelőzne." A kapus engedelmeskedett – mi mást tehetett volna –, de meg mindegy is volt neki, hogy Yvain úrnak őrzi-e a vagyont vagy másvalakinek.

Yvain úr tudta nagyjából, merre van apja kincse. Odament arra a helyre, egy hatalmas és erős toronyba. Három vasalt szárnyas ajtót kellett kinyitnia különböző kulcsokkal, míg bemehetett, de nem egykönnyen jutott hozzá a kulcsokhoz: egy kis acélkulcsra járó, hosszúkás dobozba voltak zárva azok, ezt a kulcsot Gaston gróf mindig magával vitte, ha elment Orthezból. Most is az inge fölött hordotta ujjasban

lelték meg az hôpital-d'orioni fogadóban a gróf testét őrző lovagok, de csak Yvain eltávozta után. El is bámultak rajta, hogy hát mire szolgálhat egy ilyen pici kulcs.

A gróf káplánja, Nicolas de Lescar, aki urának minden titkát ismerte, mert kedvelte őt nagyon a gróf, s mert mindig csak őt vitte magával, ha kincseit megszemlélni ment, a kulcsok láttán így szólt: „Hiába ment el Yvain úr, mert e kulcs nélkül nem jut a kincsekhez. Ez a kulcs egy kis acéldobozhoz való, abban vannak a kincstár összes kulcsai." Bosszankodtak a lovagok; mondták Nicolas úrnak, a káplánnak: „Vigye el neki kegyelmed, úgy lesz jó. Inkább ő legyen a kincs gazdája, mint valaki más. Megérdemli; apja is, Isten nyugosztalja, nagyon szerette őt." Felelé a káplán: „Hát ha így tanácsolják kegyelmetek, nem bánom."

Legott vette a kulcsot a káplán, lóra ült, és elindult Orthez felé. Yvain úr már mindent tűvé tett Orthezban, hogy a kulcsok nyomára akadjon, de hát nem találhatta őket sem valami módot a toronyajtók felfeszítésére megfelelő szerszámok híján. Erős ajtók voltak azok.

Míg ezzel foglalkozott, a káplán pedig sietett, hogy segítségére legyen, elterjedt a híre Orthezban – nem tudom, valami sugallatra-e vagy egy asszonyi száj jóvoltából, vagy talán az hôpital-d'orioni fogadó egyik szolgálójának járt el a szája –, hogy az úr, Foix grófja meghalt. Mindenkit szíven ütött ez a hír, mert szerette nagyon a grófot mindenki. Felbolydult az egész város, az emberek mindenfelől a főutca sarkára siettek, hogy megtárgyalják az eseményt. Akik látták Yvaint arra haladtában, elmondták a többieknek: „Láttuk ám, amint Yvain úr a városon által a várba ment. Nagyon levertnek látszott." Mások emígy vélekedtek: „Egy bizonyos: valami történt, mert nem szokott soha apja előtt lovagolni." Amint így pletykálgatnak az utcakereszteződésen, hát épp arra megy a káplán. Mindjárt köréje sereglettek, hogy híreket halljanak: „Nicolas úr, mi hír az urasággal? Azt beszélik, hogy meghalt. Igaz-e ez?" „Ugyan már! Hanem beteg nagyon, az már szent igaz. Azért jövök, hogy valami gyógyírt vigyek neki." Ezzel ott is hagyta őket. Yvain úr nagyon megörült jöttén, kivált, mikor megtudta, hogy a kulcsot hozza, ami nélkül be nem mehetett a kincstárba.

Most elmondom, hogyan cselekedtek Orthez város lakói. Mértéken felül nyugtalanította őket a gróf sorsa, s így beszéltek: „Sötét éjszaka van, mi meg itt azt sem tudjuk, mi van az urasággal, az udvarmesterrel

[maître d'hôtel], a klerikusokkal meg a tisztviselőkkel. Yvain úr és a káplán, Nicolas úr bement a várba. A káplán, az tud sok mindenről. Őrizzük a várat ma éjszaka, holnap már okosabbak leszünk. Küldjünk el titokban az hôpital-d'orioni fogadóba, hogy megtudjuk, miként állnak az ügyek, mert az bizonyos, hogy az uraság kincseinek nagy része a várban van, s ha netán ellopnák, vagy valami csellel idegen kézbe jutna, a mi hibánkból történnék, minket marasztalnának el, és a mi kárunkra lenne. Nem járhatunk csukott szemmel ilyen helyzetben!" „Így igaz" – válaszolták mások, egyetértve e véleménnyel.

Nyomban talpon volt egész Orthez. A vár előtti térre gyűltek, a város elöljárói őröket küldtek a kapukhoz, hogy senki ne jöhessen be, vagy mehessen ki engedély nélkül. Ott álltak egész éjjel, reggelig. Akkor aztán megtudták a teljes igazságot, hogy uruk, Foix gróf halott, nincs már az élők sorában. Lett erre nagy sírás-rívás, zokogott a város apraja-nagyja, mert mindennél kedvesebb volt szívüknek a gróf úr. A szomorú hír hallatára megkettőzték az őrt mindenütt, a város minden férfia fegyverbe állt a vár előtti téren.

Látván az orthezi várból a városlakók viselkedését és rendelkezését, s hogy tudják a valóságot atyja, a gróf haláláról, Yvain de Foix ily szavakkal fordult a káplánhoz: „Nicolas úr, tervem dugába dőlt. Nem mehetek én el innen észrevétlenül, hiszen ezek az ortheziak tudnak már mindent. Egyre többen gyűlnek össze a vár előtti téren, kénytelen vagyok tiszteletemet kifejezni előttük. Erővel nem megyünk semmire." „Való igaz – válaszolt a káplán –, szép szóval könnyebben megnyerheti őket, mint keménységgel. Beszéljen velük méltóságod, de okosan."

Yvain úr akkor egy, a kapu közelében levő toronyba ment. Volt annak egy ablaka, arra a térségre nézett, ahol azok az emberek gyülekeztek . . . Yvain úr kinyitotta a toronyablakot, és odaszólította az embereket. A tekintélyesebbek előrementek, egészen közel, hogy jól hallják, amit mondani fog. Így beszélt fennhangon: „Ó ti, orthezi jó emberek, tudom én azt, miért gyűltetek itt össze, megvan annak az oka. Kérlek benneteket, éppen azért, mert annyira szerettétek apámuramat, hogy ne vegyétek rossz néven, amiért siettem elsőnek érkezni, az orthezi kincseket és javakat birtokomba venni. Csak jó szándék vezérel engemet. Jól tudjátok, mily igen szeretett engem apám, mintha *[törvényes]* fia lettem volna, és szívesen látta volna, ha engem tehet meg örökösévé,

de Isten úgy akarta, hogy végrendelet nélkül haljon meg. Úgy hagyott itt engem köztetek, akik között nevelkedtem, mint szegény fattyú lovagot, és az is maradok, szegény lovag, ha nem lesztek segítségemre, jó tanácsokkal is. Isten nevére kérlek hát benneteket, legyetek tekintettel minderre, és nagy jót tesztek velem. Ki fogom nyitni előttetek a várat, hogy bejöhessetek, mert nem akarom sem előttetek bezárni, sem ellenetek vagy ellenetekre megvédeni."

Azok, akik a lakosság elöljáróinak számítottak, így feleltek: „Jól beszélt Yvain úr, nagyon is megfelelően. Ím mi pedig kijelentjük, hogy méltóságod mellett maradunk, és szándékunk megvédeni a várat és a benne levőket méltóságoddal együtt. Ha pedig méltóságod unokafivére, Castelbon vicomte, vagyis Béarn földjének örököse és kegyelmed apjaurának legközelebbi rokona igényt támaszt az örökségre, a várban levő holmikra, hát majd tudni fogjuk, hogyan védjük meg méltóságodnak és fivérének, Gratien úrnak jogait az osztozkodásnál. Úgy tudjuk azonban, hogy midőn a francia királlyal találkozott méltóságod apjaura Toulouse-ban, valami megállapodás született ebben az ügyben; Roger d'Espagne urat, méltóságod urokafivérét kell megkérdezni erről. Majd levelet írunk neki, megírjuk benne urunk halálát, s kérni fogjuk, jöjjön segítségünkre, hogy mindent rendben el lehessen intézni, mind ami Béarn és Foix grófság sorsát illeti, mind pedig ami az ingóságokét meg az úr temetését. És ígérjük, hogy híven meg is tartjuk mindazt, amit itt mondtunk mostan."

Kedves volt e beszéd Yvain úrnak és nem is ok nélkül. Megnyitotta az orthezi vár kapuját. Bementek az ortheziak, aki csak akart, s mindenhová jó és erős őrséget állítottak.

Ugyane napon vitték Orthezba Gaston de Foix gróf testét, és helyezték koporsóba. Minden férfi, asszony és gyermek keservesen zokogott, amint végigvitték holttestét a városon; megsiratták vitézségét, nemes életét, erős kezű kormányzását, bölcsességét és megfontoltságát, bőkezűségét és azt a békés és gazdag életet, amit a derék gróf uralkodása biztosított nekik, mert nem volt senki, sem angol, sem francia, aki háborítani merte volna őket. „Jaj, jaj – mondták –, hogy ellenünk fordul most minden! Hogy zaklatnak majd minket szomszédaink! Hozzászoktunk, hogy békés és szabad országban éljünk, s most nyomorú szolgaság lesz sorsunk, mert senki sem veszi vállára gondunk-bajunk! Ó, Gaston, szép ifjú, miért is haragítottad magadra atyádat! Ha itt ma-

radtál volna nekünk, te, akinek oly szépen indult pályája, nagy biztonságban lennénk most, és lám, elvesztettünk téged fiatalon, atyád meg túl korán költözött el. Még csak hatvanhárom esztendős volt, nem nagy kor egy ilyen testben-lélekben erős fejedelemnek, aki kedvére tehette mindig, amit csak akart. Béarn elárvult, szerencsétlen, nemes örökösétől megfosztott földje, mi lesz mostan veled? Nem találod már soha párját a nemes Gaston de Foix grófnak."

Ilyen s még nagyobb panaszkodások közepette vitte végig a városon a fent mondott nemes gróf testét nyolc lovag... A ferencesek templomába vitték, felboncolták és bebalzsamozták. Ólomkoporsóba helyezték, és jól őrizték egészen temetése napjáig. 24 nagy gyertya égett körülötte éjjel-nappal, 48 szolga kezében: 24 nappal, más 24 éjjel állt ott.

Elterjedt a híre azonnal Gaston de Foix halálának a többi területen és tartományban is, és több embert szomorított az, mint vidított... Eljutott a nagyúr halálának híre Franciaországba is a királyhoz és tanácsosaihoz. Azt mondják, szomorkodott nagyon az uralkodó és öccse, Touraine hercege, a gróf nagy vitézsége miatt.

Mondták a királynak és tanácsosainak: „Felség, Foix grófság felségedet illeti, mert Foix grófja törvényes házasságból származó örökös nélkül halt meg. Nem vitathatja senki felséged jogát, mert aztán maguk a Foix grófságbeliek is így tartják. Van azonkívül egy dolog, mi még kedvezőbbé teszi felséged helyzetét. Felséged ötvenezer frankot adott kölcsön Foix grófjának. Üzenje meg felséged, hogy igényt tart a birtokra, mint zálogra, amely felséged jogos tulajdona, mert az ottaniak felséged alattvalói akarnak lenni. Nagyon szép föld az, és nagy hasznát láthatja még felséged, hiszen a katalán királysággal határos, és ki tudja, keveredhet még háborúba felséged Aragónia királyával. Akkor aztán nagyszerű határvidék lesz Foix grófság. Van vára és erődje sok, a hadsereg és a helyőrség számára."

A király egyetértett e véleménnyel. Így szólt: „Majd utánanézünk, kit lehetne odaküldeni." Akkor utánanéztek, kit lehet odaküldeni. Úgy döntöttek, hogy Rivière nagyurat bízzák meg ezzel, mert ő már járt ott, és jól ismerik; vele küldték a noyoni püspököt. Mikor e két úr megtudta, hogy megbízták e küldetéssel, felkészültek, és fényesen ellátták magukat. Nem siettek az indulással, s mikor útnak eredtek, akkor is

kis szakaszokban, kényelmesen, lassan haladtak, Avignonon át akartak Foix-ba jutni.

Castelbon ura, akit vicomte-nak neveztek, éppen az aragon királyságban tartózkodott, mikor eljutott hozzá rokonának, Foix grófjának halálhíre. Útra kelt, és elment Béarnba, egyenesen Orthezba tartott. A város lakói elég szépen fogadták, de egyáltalán nem urukként. Azt mondták, hogy ők nem beszélhetnek az egész tartomány nevében, és a világi előkelőknek, a prelátusoknak meg a városok elöljáróinak kell megtárgyalniuk, hogy mit kell tenni, mert a béarni hűbérbirtok nemes és szabad tartomány. Nem is egyeznének bele soha az ott lakó és ott birtokkal bíró urak, hogy az uralkodó bárkitől elvegye örökségét.

[A gróf temetésére Orthezba hívják Béarn és Foix minden prelátusát és előkelőjét, valamint a városok vezetőit. A béarniak mind megjelennek, a Foix grófságbeliek nem] mondva, hogy ők földjüket őrzik, mert úgy hallották, hogy a francia király igényt támaszt rá...

A temetési szertartást nagy tisztességben és pompában tartották a hely szokásai szerint. Jelen volt Foix grófjának két fattyú fia, Yvain úr és Gratien úr, Castelbon vicomte és Béarn minden lovagja és bárója, néhányan Foix-ból is, de emezek a szertartás után azonnal nyeregbe ültek, és az Ortheztól két mérföldnyire levő Arthezba mentek ebédelni...

Foix gróf testét a mise után kivették az ólomkoporsóból, szép új viaszos vászonba takargatták, és eltemették a ferencesek templomában a főoltár előtt. Ő nincs többé: Isten legyen irgalmas hozzá!

[V. János bretagne-i herceg többnyire az angol király pártján áll; miután Pierre de Craon meg akarta gyilkolni Olivier de Clissont, Franciaország connétable-ját, Bretagne hercege befogadja a gyilkost. VI. Károly hadjáratot készít elő ellene.]

Hogyan háborodott meg elméjében VI. Károly király Bretagne-ba utaztában (1392)

Miután a *[bretagne-i]* herceghez küldött négy lovag háromheti szakadatlan tanácskozás után visszatért Bretagne-ból Le Mans városába, Franciaország királya azt mondta Bretagne hercegének válaszára, hogy egy percet sem marad tovább, mert neki nem tetsző dolog a maradás, sőt terhére van. Bretagne-ba akar lovagolni, hogy farkasszemet nézhessen ellenségével, Bretagne hercegével és annak védencével, azzal az áruló Pierre de Craonnal. Látni kívánta, kik fognak harcba bocsátkozni a bárók, lovagok és fegyvernökök közül a herceg ellen. Az volt a király szándéka, hogy egyszer s mindenkorra kisemmizi az örökségből, gyermekei mellé pedig gyámot rendel, míg el nem érik a megfelelő kort; akkor majd megkapják örökségüket; de a herceg nem kap soha semmit.

Ez volt hát a király megmásíthatatlan elhatározása, ilyen lélekkel utazott el Le Mans városából kilenc és tíz óra között. Mise végeztével kupát ürítettek, majd a városban vagy a városon kívül elszállásolt főurak és szolgáik valamennyien útra keltek a királlyal. Aznap este a kastély egyik szobájába rendelte marsalljait, és így beszélt hozzájuk: „Állítsanak rendbe kegyelmetek jókor reggel mindennemű fegyverest, rendeljék el, hogy szedelőzködjenek, és vegyék Angers felé útjukat. Mert elhatároztuk: nem fordulunk vissza, míg el nem pusztítottuk az utolsó bretagne-i árulót is, hisz szörnyű gondot és bajt okoztak nekünk." A marsallok engedelmeskedtek, tudatták a csapatok kapitányaival a király indulásra adott végleges parancsát.

Kegyetlen meleg volt a király elindulásának napján, hiszen augusztus havának kellős közepén jártak, mikor a nap – a természet rendje ez – a legerősebben süt. Márpedig tudnivaló – hogy a színtiszta igazságot mondjam –, hogy a francia király Le Mans-ban tartózkodtában szinte belebetegedett a sok gondba, a tanácskozások roppantul kimerítették, de betegeskedett már előtte is, egész nyáron, fejfájás gyötörte, alig evett és ivott valamit, és majdnem mindennap kínozta a forróláz. Így hanyatlott rohamosan. Ehhez járult még a connétable-ja ellen elkövetett merénylet, ami csak tetézte amúgy is sok baját, s egészen megzavarta elméjét. Jól látták mindezt orvosai és nagybátyjai, de hát nem tehettek semmit, nem hagyta magát gyógyítani. Akaratával ellenkező

tanácsot sem mertek adni a királynak, tudniillik lebeszélni a bretagne-i utazásáról.

Elbeszélték nekem, hogy a Le Mans-i erdőben lovagoltában rossz előjelet látott. Figyelmeztetésnek kellett volna vennie, és megtárgyalnia embereivel, vajon folytassák-e útjukat, vagy visszaforduljanak. Az történt, hogy elébe állott egy ember, hajadonfőtt és mezítláb, szegényes, fehér posztóból készült köpenyben. Inkább látszott bolondnak, mint épeszűnek. Merészen előugrott két fa közül, megragadta a király lovának kantárát, megállította, és így szólt hozzá: „Király, egy tapodtat se menj tovább! Fordulj vissza, mert elárultattál." E szavak még jobban megzavarták a király amúgy is beteg fejét. Elméje megrendült, az eset egész lényét felkavarta.

Tüstént fegyveresek ugrottak elő, s addig ütötték a kezet, amely meg merészelte állítani a király lovát, míg el nem eresztette. Az ember hátramaradt, nem adtak többet a szavára, mint egy féleszűnek hóbortos beszédeire; de bizony sokak szerint ez volt az igazi bolondság, hiszen legalább ki kellett volna kérdezniük, megvizsgálniuk, bolond-e avagy bölcs, megtudni, ki mondatta vele e szavakat, vagy honnan szerezte értesüléseit. De nem ezt tették. Otthagyták, nem is tudni, mi lett vele, soha azóta sem látták sem őt, sem olyasvalakit, aki ismerte volna. Otthagyták, mondom, pedig a király mellett lovaglók jól hallották szavait.

Őfelsége és kísérete tovább indult. Tizenkét óra felé kiértek az erdőből a mezőre, egy szép, homokos síkságra. Szépen sütött a nap, oly erősen, oly melegen, hogy melegebben már nem is süthetett volna. A homok egészen átforrósodott, az is tüzelt rettenetesen. Nem akadt oly délceg és kipróbált katona, akit el ne gyötört volna ez a nagy hőség. Lovagoltak a főurak az úton, egymástól kisebb-nagyobb távolságban, a király pedig egymagában, hogy ne verjék rá a port. Berry herceg és Burgundia hercege bal felől lovagolt csevegve, körülbelül a királytól háromszáz lábnyira. Társalkodtak ... s nem figyeltek arra, ami oly hirtelen történt meg a csoport fejével, magával a királlyal.

Bizony az Úristen magán a királyon mutatta meg szent akaratát; rettenetes az Ő ostora, és félni tartozik azt minden teremtménye. Számost példáját láthattuk ennek az Ó- és Újtestamentumban. Vagy nincs-é előttünk Nabukodonozoré, az asszíriabeliek királyáé, kinek nagysága az égig ménc és hatalma a föld végéig, kit, midőn hatalma tetőpont-

ján állott, a felséges Isten, az égiek seregében és a földön lakozók fölött legfőbb Úr és minden dolgoknak teremtője olyan állapotba taszított, hogy a hatalom elvétetett őtőle, és eszét vesztvén hét esztendőn át a disznók eledelén élt, makkon és vadalmán. És miután lerótta a büntetést, Isten visszaadta értelmét, és mondta akkor a király Dániel prófétának: nincs más Isten Izrael Istenén kívül. Azaz, hogy világosabb szavakban kimondjuk az igazságot: az Atyaisten, a Fiúisten és a Szentlélek három, de egy nevű és egy lényegű, és olyan mindenható volt és marad is mindörökre, hogy jelenésekben megmutathatja szándékát, amint tette hajdan. És nem is szabad elámulnunk, sem csodálkoznunk semmin, amit véghez visz. Visszatérve a tárgyhoz, azért mondom ezeket, hogy megmagyarázzam azt a csodás égi jelet, amely e napon hirtelen leszállott Franciaország királyára. Az ő hibájából történt mindez – mondják többen –, mert hiszen akkori állapotában – amit az orvosok is jól láttak, és kellett is látniok –, nem lett volna szabad útnak indulnia azon a napon, nem lett volna szabad a tűző napon lovagolnia, legfeljebb reggel vagy este, amikor hűvösebb az idő. Ezért bűnösek, szemrehányást és megvetést érdemelnek mindazok, akiknek tanácsai szerint élt, és kormányzott akkoriban.

Amint így lovagolt a homokos mezőn, olyan rendkívüli hőség volt, hogy soha nagyobb sem azelőtt, sem azután. Fekete bársonyköpönyeget viselt, szörnyen melege volt benne, fején meg bíbor skarlát turbánt s fölötte szép nagy gyöngyökből összefűzött olvasót, amelyet a feleségétől, a királynétól kapott ajándékba a búcsúzásnál. Egy apródja lovagolt mögötte; szép montaubani sisakot viselt a fején, fényeset, tiszta acélból valót, megcsillant rajta a szép napsugár. Mögötte egy másik apródja lovagolt, ragyogó kopját vitt emez, selyemlobogósat, királyhoz illőt... Hát amint így lovagoltak a fentebb leírt rendben, a királyi kopját vivő apród rendetlenkedett, vagy elbóbiskolt, amint az már gyakran megesik lóháton a szinte még gyermek apródokkal, vagy talán csak elbámészkodott egy kicsit, s a másik apród acélsisakjára ejtette a kopjavasat. A király, aki oly közel haladt, hogy szinte a lova sarkába hágtak az apródok lovai, összerázkódott nagy hirtelen, s elméje megrendült, mert még mindig fejében forgatta az őrült vagy bölcs embertől a Le Mans-i erdőben hallott szavakat. Zavarodottságában úgy látta, hogy ellenségeinek hatalmas sokasága rohan rá, hogy megölje. Ettől félve elméjének zavarodottságában előreugratott, lovába

EGY VÁROS ÁTADJA KULCSAIT
A HÓDÍTÓ HADVEZÉRNEK

Le duc de bretai
gne sen vint a
baugency sur
loire ⁊ sa ordon
na une partie de ses besoingnes
pour venir vers paris. En cel
lui mesmes temps entra a
paris avant ce que le duc de
bretaigne y entrast la royne
de secille ⁊ de iherusalem qui
femme avoit este au duc dan
jou qui nomme sestoit en ses
tiltres seigneur de napples ⁊
aussy roy. Et vous dy que la
dame pour ce en fais ie men
tion amenoit son ieune filz
loys en sa compaignie lequel
on nommoit ia par toutte
france roy des terres dessus dis
En leur compaignie estoit
iehan de bretaigne frere a la
dame ⁊ venoient a paris.
Avant que la dame entrast
a paris elle signiffia aux
ducs de berri ⁊ de bourgoigne
quelle venoit et pour entrer
a paris ⁊ amenoit son ieune
filz loys en sa compaignie se

SZICÍLIA KIRÁLYNÉJA ÉS FIA, AZ IFJÚ KIRÁLY BEVONUL PÁRIZSBA

vágta sarkantyúját, és kivont karddal apródjaira rohant: magánkívül volt, mindenről megfeledkezve, az ellenség gyűrűjében hitte magát. Magasra emelte kivont kardját, hogy egyszer vagy akár többször is vaktában közibük sújtson. „Előre, előre az árulókra!" – kiáltotta. A feltüzelt király láttán megijedtek az apródok. Volt is rá okuk. Azt hitték, rendetlenkedésük miatt dühödött így fel; megsarkantyúzták hát lovukat, egyik erre, másik amarra futott.

Orléans hercege *[a király öccse]* nem volt ekkor messze a királytól, aki csupasz karddal feléje tartott; már akkor nem volt magánál, azt sem tudta zavarodottságában, melyik a testvére, melyik a nagybátyja. Mikor Orléans hercege látta, hogy nekiront, megrémült, nem akarta bevárni, megsarkantyúzta lovát, és vad vágtába kezdett, nyomában a királlyal. Burgundia hercege szélről lovagolt; a lovak ijedtsége miatt, és mert hallotta az apródok kiáltozását, odanézett hát, s a királyt látta, amint meztelen karddal űzi öccsét. Szerfölött megrémült, nem is ok nélkül. Így kiáltott: „Jaj, jaj, micsoda csapás, urunk eszét vesztette! Isten nevében utána! Fogjátok le!" Aztán meg ezt mondta: „Fuss, szép öcsém, Orléans, urunk meg akar ölni!" Orléans hercege veszélyben érezve magát, lóhalálában menekült, a lovagok s fegyvernökök utána. Nagy kiáltozással széledtek szét. A távolabb lévők azt gondolták, farkast vagy nyúlat űznek ott; később aztán megtudták, hogy a királylyal történt baj. Orléans hercege végül addig ügyeskedett, forgolódott, míg megmenekült, de segítették is.

Lovagok, fegyvernökök és fegyveresek sereglettek a király köré, s hagyták, hadd tombolja ki magát, majd csak belefárad a rohangálásba és csapkodásba. Akire rátámadt, lovagra vagy fegyvernökre az akarattal lebukott az ütés elől. Nem tudok róla, hogy bárki is meghalt volna ebben a kavarodásban, de többeket letaszított lovukról, mert senki sem védekezett ellene. Végül, mikor már elfáradt, s lova is kimerült, és erősen megizzadt a melegtől, meg saját felhevültségétől, egy Normandiából való lovag, egyik legkedvesebb kamarása – Guillaume Martelnak hívták –, mögéje került, és erősen lefogta a kardot tartó kezét. Amint így ártalmatlanná tette, a többi lovag is közelebb ment, elvették kardját, leemelték lováról, szelíden lefektették, megszabadították köpenyétől, hogy lehűljön, és felfrissüljön. Odajött három nagybátyja és öccse is, de bizonyára nem ismerte meg őket, mert semmi gyengéd-

séget nem mutatott irántuk, csak ijesztőn forgatta szemét, és nem szólt senkihez.

A király rokonai mind megdöbbentek, nem tudtak mit szólni, mit tenni. Berry herceg és Burgundia hercege végre megszólalt: „Vissza kell térnünk Le Mans-ba. Egyelőre ennyi is elég az utazgatásból." De nem árulták el még minden gondolatukat. Majd elárulják és éreztetik is Párizsba visszatérve azokkal az emberekkel, akiket nemigen kedvelnek. Ezt is el fogom mesélni a krónikában.

Hogy mindent alaposan számba vegyünk, és az igazságnak megfelelően szóljunk, meg kell mondanunk, hogy nagy szomorúságot okozott a világ legnemesebb, legméltóbb és leghatalmasabb királyának hirtelen esze vesztése. Nem volt mit tenni, mert Isten akaratából történt ez.

Igyekeztek a lehető legóvatosabban rendbe szedni, legyezték, frissítették, aztán hordágyon visszavitték Le Mans városába. Az elöl haladóknak a marsallok nevében megüzenték, hogy forduljanak vissza, mert az utazást meg kell szakítani. Egyeseknek megmondták azt is, hogy miért, másoknak nem.

A Le Mans-ba való visszatérés estéjén nem kevés dolguk akadt az orvosoknak. A főurak s a király közelebbi rokonai nagy gondban voltak. Mindenki az esetet tárgyalgatta, ki így, ki amúgy, sokféle vélekedés forgott közszájon. Azok, akik mindig emberi gonoszságra gyanakodtak, úgy vélték, hogy Le Mans-ból való elindulása előtt megmérgezték a királyt, és megbabonázták, hogy megrontsák, és szégyenbe hozzák a francia királyságot. Addig-addig szaporították a szót, míg végül Orléans hercegének, nagybátyjainak és a királyi család több más tagjának is szöget ütött fejébe a dolog, ők is így kezdtek beszélni: „Akiknek fülük van, hallhatják, miket beszélnek mindenfelé a király személye körüli szolgákról meg a testőrségről. Az a hír járja, hogy megmérgezték, és megbabonázták. Meg kell tudni, hogyan, hol és mikor történhetett ez; de hát hogyan lehet megtudni?" „Majd megtudjuk – felelték mások –, azért vannak az orvosok. Ők ismerik természetét, ők tudják, miféle betegségre hajlamos."

Elküldtek az orvosokért. Mikor megérkeztek, Burgundia hercege alaposan kifaggatta őket. Azt mondták, hogy a király már jó ideje magában hordozza a betegséget. „Jól tudtuk mi, hogy kínozta az elmének gyengesége, és azt is tudtuk, hogy bármikor kitörhet rajta." Erre azt mondta Burgundia hercege: „Így tehát ti nem vagytok felelősek, de

hát annyira megmakacsolta magát az utazáshoz való nagy kedve miatt, nem akart hallgatni se ránk, se rátok. Balul ütött ki a terve, mert nagy szégyenbe keverte ez az utazás!... Mondjátok még meg azt, hogy jelen voltatok-e étkezésénél az indulás előtt?" „Hát már hogyne lettünk volna" – felelték azok. „És hogyan evett és ivott?" „Hát bizony nem sokat, szinte semmit. Csak tűnődött, töprengett egyre..." ... Végül így szólt Berry herceg: „Feleslegesen szaporítjuk a szót. Nem mérgezték meg a királyt, és nem is babonázták meg, hacsaknem helytelen tanácsokkal. Az idő nem az effajta hasztalan beszédekre való. Halasszuk ezt máskorra." ...

Másnap reggel a beteglátogatásra érkező királyi nagybátyák igen rossz állapotban találták a királyt. Kérdésükre, hogy hogyan töltötte az éjszakát, miként érzi magát, egy árva szót sem válaszolt, csak furcsán nézett maga elé; meg sem ismerte rokonait.

A főurak döbbenten álltak. Aztán így kezdtek beszélni: „Nincs itt nekünk semmi dolgunk. Nagyon rossz állapotban van urunk, többet ártunk, mint használunk neki jelenlétünkkel. Majd kamarásai és orvosai gondját viselik, mi meg gondoljunk az ország kormányzásával, mert arra bizony most nagy szükség van, nehogy még rosszabbra forduljanak a dolgok." Burgundia hercege meg azt mondta Berry hercegnek: „Szép bátyám, vissza kell mennünk Párizsba, és oda kell vitetnünk a királyt is a lehető legóvatosabban; könnyebb dolgunk lesz ott, mint ilyen messze a fővárostól. Ott aztán majd összehívjuk Franciaország tanácsát, és megtárgyaljuk, mint vészelhetjük át ezt a nehéz helyzetet, meg hogy kinek a kezében legyen a kormánypálca: Orléans öcsénkében, vagy a miénkben." „Ez igen bölcs gondolat" – felelte Berry herceg...

A katonákat mind elbocsátották. Meghagyták nekik a franciaországi marsallok nevében, hogy térjenek vissza otthonukba békésen és szelíden, ne háborgassák a lakosságot.

[Mindenféle szóbeszéd kap lábra, de hát „a beszédet nem lehet megtiltani az embereknek"; a királyt gyógyítgatják; egy híres orvos azt mondja, hogy öröklött betegségről van szó; Berry és Burgundia hercegére bízzák az ország kormányzását, de főleg az utóbbi kormányoz, Burgundia hercegnéjét pedig a királyné mellé rendelik.]

Messzire eljutott a király betegségének híre. Sokan elbúsultak rajta, de elhihetik kegyelmetek, hogy Bretagne hercegét és Pierre de Craont

egyáltalán nem rendítette meg az eset. A római [IX.] Bonifác pápa és kardinálisai meg éppen megörültek, mikor meghallották a hírt. Tanácsot ültek, s azt mondták, hogy Isten verte meg azzal legfőbb ellenségüket (azaz a francia királyt), hogy eszét elvette, amiért annyira támogatta azt az avignoni ellenpápát. A reá küldött csapás országának szóló figyelmeztetés. Úgy vélték: ez szerfölött megkönnyíti majd ügyüket.

Mindent figyelembe véve és alaposan mérlegelve, valóban Isten ujját kell látnunk ebben, és kellett volna látni Kelemennek és az avignoni bíborosoknak is, ők azonban csak annyit mondtak, hogy legfeljebb a király és a királyság tekintélyén esett csorba, meg hogy nem is lehet mást várni ilyen fiatal és fejében csalóka ábrándokat forgató királytól. Nagyon is ráhagynak mindent, mindig is ráhagytak, nem őrizték megfelelően, agyonhajszolta magát az éjjel-nappal való lovaglásban, agyonhajszolta testét is, meg agyát is. Azokat kell felelősségre vonni, akik gyámkodtak felette, ők a hibásak és senki más. Ha már gyermekkorában ésszerű életmódra szoktatták volna nagybátyjai meg a királyi tanács, most nem érte volna ez a csapás. „De van itt még más megfontolnivaló is. Nem több mint egy éve, hogy királyi szavára esküvel fogadta: úgy intézi ügyeit, hogy királyi hatalmára támaszkodva elpusztítja azt a római ellenpápát bíborosaival együtt, így megszabadítja a kereszténységet az egyházszakadástól, és rendbe hozza ezeket a zavaros állapotokat; nos, mindebből nem lett semmi. Minden tekintetben esküje ellenére cselekedett, így hát magára haragította Istent, ki most őrültséggel verte meg, hogy így figyelmeztesse. Akárhogy forgatjuk is a dolgot, az ésszerűség azt mondja, hogy mindezt a mi érdekünkben rendelte így az Úr. Ha pedig visszanyeri egészségét – márpedig ez könnyen megeshet –, arra alkalmas bölcs embereket kell küldöttségbe hozzá menesztenünk, hogy okos szavakkal figyelmeztessék ígéretére, nehogy azt lehessen mondani, hogy a mi nemtörődömségünk miatt feledkezett meg róla." Így tárgyalták a hírt Avignonban a pápa s a bíborosok . . ., a király gyámjaira és tanácsára hárítva a felelősséget; tőlük függetlenül is így vélekedtek sokan a francia királyságban.

Küldöncöt menesztettek egy Haspres nevű városba – Hainaut grófságban van, Cambrai és Valenciennes között; ebben a városban van egy apátság; az arrasi Saint-Vaast főapátság alá tartozik. Ebben az

apátságban vagy templomban Szent Achariust tisztelik,* ott nyugszanak a mondott szent földi maradványai egy gazdagon ékesített ereklyetartóban; sokfelől zarándokolnak oda, mert kegyetlen csapás az őrültség és az elme zavarodottsága. Elküldték hát oda, a szent tiszteletére, a király viaszból formált képmását, és felajánlottak egy igen szép nagy gyertyát a szent földi maradványainak, hogy kérje Urunk Istenünk kegyelmét, hárítsa el a királyról a nagy betegséget. Nagy híre ment a felajánlásnak és az ajándéknak. Küldtek Ronséba, Szent Hermésznek is; ennek a szentnek is megadatott, hogy meggyógyíthasson mindenféle ördöngös nyavalyát. És elküldték a király ajándékát mindenhová, ahol olyan szent földi maradványait tudták, akinek Isten kegyelméből tehetsége volt az őrültség és elmebetegség gyógyításához.

[Még az angolok is sajnálták nagyon a francia királyt, mert békét akart kötni a két ország, hogy közös erővel vehessék fel a harcot a kereszténység ellen készülődő pogányok ellen.

VI. Károly nagybátyjai, akik az őrült uralkodó helyett kormányoznak, börtönbe zárják Rivière-t, Le Mercier-t, a király tanácsosait. Pört indítanak Olivier de Clisson ellen is.]

Az ifjabb Olivier de Clisson úr pöre (1392)

Mindenfelől azt lehetett hallani, hogy Clisson urat le fogják fokozni, és megfosztják rangjától. Szerették volna kézre keríteni, inkább mint bárki mást, de neki volt rá gondja, hogy ne tehessék, és bölcsen is cselekedett, mikor így cselekedett. Ugyanis, ha elfogták volna, elkerülhetetlenül halálos ítélet várt volna rá, erre már parancs volt. És mindez irigységből és gyűlölségből történt, meg ellenfelének is kedvében akartak járni, Bretagne hercegének, akitől soha semmi jó nem származott a francia királyságra.

Mikor látták a főurak, hogy kicsúszott markukból, új tervet kovácsoltak. Elmondom, mit tettek. Egy bizonyos napra megidézték a párizsi

* E szentről azt tartották, hogy gyógyítani tudja az elmebajt.

parlament egyik termébe, lefokozás, connétable-i hivatalának elvesztése és száműzetés terhe mellett, hogy feleljen az ellene felhozott vádakra, s hogy törvényt üljenek fölötte. A parlamenti kamara tagjai megbízottakat menesztettek érte Bretagne-ba. Oda is lovagoltak azok, és mindenfelé kérdezősködtek a várakban és a városokban Olivier de Clisson úr holléte felől... A connétable fennhatósága alá tartozó városok és várak lakói tudták, mit válaszoljanak: „Isten hozta kegyelmeteket. Bizony, hogy tudnánk, ha beszédünk volna a connétable úrral: ezen és ezen a helyen keresnők." Így mentek városról városra, várról várra a küldöttek, Olivier de Clisson után kérdezősködve, de mindenütt ezt hallották róla. Végül is belefáradtak a hiábavaló kérdezősködésbe, s mikor belátták, hogy ennél többre nem mehetnek, visszafordultak, visszamentek, ahonnan elindultak. Hazaérve híven beszámoltak gazdáiknak a tapasztaltakról, arról, hogy miként rejtegették előlük emberei a connétable-t.

Egyelőre azonban az ő elítélése érdekében buzgólkodók megelégedtek ennyivel is, mert úgy vélekedtek, hogy könnyű dolguk lesz vele, hamar megbüntethetik úgy, ahogyan rászolgált.

Helyesen tették-e, nem-e, elég az hozzá, hogy parlamenti rendelettel megparancsolták Olivier de Clisson úrnak *[jelenjék meg]*, és közölték vele a tárgyalás időpontját és tervezett menetét, nehogy azt mondhassák hívei: irigységből, gyűlölségből, igazságtalanul bántak vele. Mikor minden kitűzött határidő *[quinzaine = 14 nap]* letelt, átlátták, hogy még csak hírt sem kaphatnak felőle; miután a parlamenti kamara ajtajánál megidézték, s utána a törvényszéki palota *[Palais de Justice]* kapujánál és lépcsején, valamint a palotaudvar kapujánál is, anélkül, hogy bárki is válaszolt volna nevében ezekre a megismételt felszólításokra, kíméletlen parlamenti határozatot hoztak ellene: száműzték, mint a francia korona álnok elárulóját, százezer ezüstmárka kártérítésre ítélték azon zsarolásai és harácsolásai miatt, amelyeket connétable-i teendőinek végzése közben követett el az udvartartás kamarája *[chambre aux deniers]* sérelmére és egyebütt, valamint örökre megfosztották connétable-i hivatalától. Az ítélet kihirdetésére meghívták Orléans hercegét is, de ő kimentette magát. Berry és Burgundia hercege viszont megjelent meg még sok franciaországi báró is.

Ilyen forgandó és állhatatlan a szerencse. Ezt a derék férfiút, ezt a páratlan lovagot, aki annyit tett a francia királyságért, annyit fáradt,

hogy dicső és híres legyen, így meghurcolták, ilyen rútul lefokozták, tönkretették. Soha egyetlen ember nem cselekedett még bölcsebben, mikor nem jelent meg az idézésre, mert ha megjelent volna, gyászos véget ér. Orléans hercege sem mert szólni az érdekében, de nem is ért volna el vele semmit. Mondja hát meg nekem valaki, vajon nem őrült-e ennek az egy gyékényen áruló Bretagne hercege és Pierre de Craon úr! Bizony, hogy őrültek, elhihetik kegyelmetek, csak azt az egyet sajnálták, hogy Clisson nincs a párizsiak keze között Jean Le Mercier úrral és Rivière úrral egyetemben.

A megalázó döntés és ítélet nagy visszhangot keltett Franciaországszerte, meg egyebütt is. Egyesek titkon sajnálták Clisson urat, úgy találták, igazságtalanság esett rajta, mások éppen ellenkezőleg, így beszéltek: „Hogyan lehetséges, hogy nem fogták el, és akasztották fel, hiszen ugyancsak rászolgált. Jól tették a főurak, kik tudnak mindent életéről és viselt dolgairól, hogy beleegyeztek ilyetén való meghurcoltatásába. De hogy az ördögbe tudta összeszedni azt a rengeteg, másfélmillió forintra rúgó aranyat-ezüstöt? Becsületes úton aligha, csakis rablással, fosztogatással meg a szegény franciaországi meg idegen lovagok zsoldjának lefaragásával, amint igen jól tudják azt a kancelláriánál meg a kincstárban, ahol minden fel van jegyezve. A flandriai utazás során is töméntelen aranyat és ezüstöt vágott zsebre, meg Németországban is, ahol a király kíséretében járt. Mindenféle franciaországi adó meg a katonaság zsoldja is az ő kezén ment át; tetszése szerint osztotta szét ezt a rengeteg pénzt, java részét magának tartva. Senki nem mert szólni minderről." Így taglalgatták az ügyet Olivier de Clisson úr háta megett, kígyót-békát kiabálva rá. Jól mondja a közmondás: „A bajba jutottat eb is megugatja." . . .

Olivier de Clisson uram és a mondott de la Rivière úr meg Jean Le Mercier úr a király betegsége miatt keveredett gyanúba. Halálos ellenségeik és irigyeik azt a pletykát terjesztették, hogy ők mérgezték meg a királyt. De hiszen minden értelmes ember könnyen átláthatja, hogy az lehetetlen: éppen azok mérgezték volna meg, akiknek a legtöbb káruk származhatott a király betegségéből; akiknek tehát leginkább érdekük volt, hogy megmaradjon jó egészségben? De szófia beszéd volt mindezen érv, nem hittek benne, amint hallják kegyelmetek. Rivière és Le Mercier uraméknak börtönben kellett maradniuk, sőt nemegyszer már-már nyilvános lenyakazásukra került sor. Meg is tet-

ték volna minden bizonnyal, ha nem nyerte volna vissza akkor értelmét a király, s ha Berry hercegné nem fogta volna pártját de la Rivière úrnak.

Clisson úr pedig ezalatt Bretagne-ban vívott kegyetlen, ádáz harcokat Bretagne hercegével. Sok emberéletet követelt a küzdelem, amint azt majd elbeszélem kegyelmeteknek történetünk során.

[Clisson később békét kötött a bretagne-i herceggel. Rivière-t és Le Mercier-t 1394-ben kiengedték a börtönből, de megszabták nekik, hogy hol tartózkodhatnak.]

VI. Károly átmenetileg felépül betegségéből (1392)

Ez a Guillaume d'Harselly magister, akinek folyvást a király mellett kellett lennie, hogy egészségi állapotát helyreállítsa, becsülettel látta el feladatát, és sikerült lassanként kigyógyítania nyavalyájából. Előbb nagy lázát nyomta le, majd visszanyerte étvágyát a beteg, álom jött végre a szemére, emlékezetét is visszanyerte, csak jobb erőre nem kapott még. A tudós doktor levegőváltozást írt elő, előbb óvatosan, majd mind gyakrabban nyeregbe ültette, vadászgatni, madarászni küldte.

Minden rendű és rangú ember fellélegzett a király testi és szellemi felépüléséről szóló hírek hallatán, alázattal és őszintén adtak Istennek hálát.

Creilben létében a király látni kívánta asszonyát, a királynét s fiát, a trónörököst. Jöttek is azok, kitörő örömmel fogadta őket a király. Így nyerte vissza lassacskán egészségét. Jó okkal örült is Guillaume d'Harselly mester, hiszen az ő elismerésre méltó kezelésének volt köszönhető a gyógyulás. E szavakkal adta át betegét öccsének, Orléans hercegének és nagybátyjainak, Berry, Burgundia és Bourbon hercegének: „Istennek hála, jó állapotban van a király. Átadom hát méltóságtoknak, jó egészségben adom át. Vigyázni kell rá nagyon, nem szabad szomorúságot okozni neki, mert nem ura még annyira magának, mintsem kívánatos volna; de lassanként egyre jobban összeszedi majd

erejét. Mindennél jobban fogja segíteni ebben a játék és az időnek múlatása, a mértéktartó szórakozás. A lehető legkevésbé terheljék őt méltóságtok tanácskozásokkal, mert lelke egy ideig még gyenge és fáradékony lesz. Nem is lehet másként, hiszen igen súlyos betegségen esett át."

Ott akarták tartani Guillaume d'Harselly mestert a király mellett, ígértek neki mindent, amit csak szeme-szája kívánhatott – mert az orvosoknak az a célja, hogy minél jobban megtöltsék erszényüket a nagyurak és a nemes hölgyek vizitálásából –, hosszasan igyekeztek maradásra bírni. Ő azonban határozottan elhárította magától az ajánlatot, mentegetőzött erősen, mondván, hogy öreg meg fáradt már, nem tudná ellátni az udvari orvosi tennivalókat, s egyetlen vágya, hogy mielőbb viszontlássa szülőföldjét. Látván, hogy nem mennek vele semmire, nem zaklatták tovább, elbocsátották ezer aranykoronával, s négylovas hintót bocsátottak rendelkezésére, arra az esetre, ha kedve támadna mégis visszatérni a királyi palotába. Úgy tudom, nem látták ott többé, mert meghalt ugyanabban az évben, Laon városában, ahol rendesen tartózkodni szokott. Dúsgazdag úrként halt meg: harmincezer franknyi vagyon maradt utána. Nem élt nála kapzsibb, fukarabb ember, egész életében egyetlen szenvedélye a forintok gyűjtögetése volt; a garast úgy fogához verte, hogy napi kiadása két solidusra sem rúgott. Inkább vendégségbe járt jóllakni. Ebben a betegségben szenved minden orvos.

[1396-ban francia, magyar, cseh, lengyel lovagok részvételével keresztes hadjárat indult az oszmán–törökök ellen. Vezetői között ott volt Burgundiai János, a burgundi hercegség örököse és Boucicault marsall is. A vállalkozás súlyos vereséggel végződött. Nagyon sok keresztes esett fogságba. Ezeket Bajazid szultán lemészároltatta, 300 előkelő kivételével, akiket hatalmas váltságdíj fejében szabadon bocsátott.]

Rettenetes dögvész ütött ki ekkoriban Velencében és környékén, augusztus hónapban, és szüntelenül pusztított egészen Szent András napjáig. Hullottak a népek, meg sem lehetett olvasni a halottakat.

A járványtól féltében meg azért is, hogy egyéb veszélyek elől meneküljön, Nevers grófja elhagyta Velencét. Trevisóba ment – igen szép kastélya volt ott –, s négy hónapot töltött el ebben a városban.

Míg Trevisóban tartózkodott, mint mondtam, a magyar király követeket küldött Velencébe. A magyar király a rodoszi János-lovagoktól és másoktól értesült a gróf ügyeinek alakulásáról s hogy kibékült Bajaziddal, mégpedig kétszázezer forint ellenében, amit saját és a többi életben maradt franciaországi úr szabadon bocsátásáért kell fizetnie váltságdíjként. Nos tehát elküldött a király a grófhoz egy püspököt meg egy lovagját, hogy kifejezzék barátságát, és kössenek erős szövetséget vele és a Velencét kormányzó urakkal is. Megbízta a magyar király az említett püspököt s lovagot, mondják a következőket Nevers grófnak, úgy, amint alant közlöm. El is látták jól feladatukat. Íme az üzenet tartalma:

„Nagyúr, ím ide küldettünk méltóságos unokabátyjától, felséges urunktól, a magyar királytól, aki úgy értesült, hogy méltóságod és társa pénzen váltják meg magukat az ő ellenfelétől, Bajazid királytól. Méltóságod kiszabadulásán igen nagy örömét nyilvánítja, mert úgy véli, más módon jó szerrel ki nem szabadulhatott volna sem méltóságod, sem a többiek a mondott király keze közül. Nagyúr, felséges urunk jól tudja, hogy eme egyezség nem esett nagy költség nélkül, hogy a nikápolyi csata napján elszenvedett mértéktelen károk után ismét csak méltóságodék viselik ezt, mind a váltságdíj, mind a vele járó egyéb igen súlyos fizetési kötelezettségek fedezésére. Nagyúr, felséges urunk ezúton mentegetőzik méltóságod előtt: ha módjában állna, örömest lenne méltóságod segedelmére, hisz mind a vérségi kötelék, mind más egyéb dolgok kötelezik is erre. Ám a Nikápolynál vívott csata napján hatalmas károkat szenvedett alattvalóival együtt, amint azt méltóságod rendkívüli bölcsessége és éleslátása könnyen elgondolhatja. Ezenfelül a magyar királyság ez évi és jövő esztendei bevételei semmibe mentek; de tudomásul adja ama erős és eltökélt szándékát, hogy mihelyt,

eme pénzösszeg visszaszereztetvén, módjában áll majd segíteni, megteszi azt királyunk olyan bőkezűen, hogy méltóságodék szerfölött nagy hasznát látják. Végezetül, hogy mindeme szavak megbízható és kézzelfogható alátámasztást nyerjenek, felséges urunk, Magyarország királya alattvalói útján, azaz miáltalunk közli, és tanúsítja, hogy Velence városától származó évi hétezer dukát jövedelmét méltóságodra ruházza, tekintse azt sajátjának. Minderről hivatalos okmányt adunk, s az elhangzottakért felelősséget vállalunk."

A magyar királynak követei útján átadott igen udvarias hangú üzenete megelégedésére szolgált Nevers grófjának és tanácsosainak. Mindegyikük nevében Rochefort úr mondott köszönetet Magyarország királyának, amiért járandóságát nagylelkűen unokaöccsére, Nevers grófjára ruházza; hangsúlyozta, hogy ily nagy szívélyességet nem illik sem visszautasítani, sem elfelejteni, s hogy a lehető leghamarabb megtanácskozzák az ügyet. Amint mondták, úgy is lett.

Néhány nap múlva közölték a magyar király követeivel Nevers grófja nevében, hogy neki nincs joga kifizettetni azt, ami a másé, ámde ha jónak látják azok, akiknek hatalmukban áll azt megtenni, mondják meg a velenceieknek, hogy kölcsönözzenek ennyi meg ennyi forintot Nevers grófjának kisebb kiadásainak fedezésére, valamint fizessék vissza ők a *[János-lovagok]* aquitaniai nagypriorjának azt a harmincezer forintot, amit ő Rodosz szigetén volt kegyes kölcsönadni. Ez igen nagy segítségükre lenne, s nagy hálákat adnának érte a magyar királynak és tanácsának. Nem volt ellenükre e kérelem a magyarországbelieknek, azt mondták, mindent megtesznek, hogy kieszközöljék a dolgot a velenceiektől.

A velenceieknek nem tetszett ez a beszéd. Azt mondták eléggé hűvösen, hogy majd meghányják-vetik a dolgot, két hét haladékot kérnek. Meg is kapták. A két hét leteltével, ha igazat mondott nekem az az ember, aki a válaszadásnál jelen volt, azt válaszolták, hogy adja bár el a magyar király akár egész királyságát, ha úgy tetszik neki – s ha azonnal ki kell fizetni az egész összeget érte, hát ki is fizetnék ők, mármint a velenceiek –, de ilyen jelentéktelen összeg, hétezer dukát évi járandóság fejében őnekik nem áll módjukban semmiféle adásvételbe bocsátkozni; maradjon csak minden a régiben. Ezt a választ kapták hát a magyar követek a velenceiektől. Egyesek azt rebesgették,

hogy maguk a magyarok sugalmazták ezt a választ, ami pedig felajánlásukat illeti, az csak színlelés volt.

Ennyiben maradtak hát a dolgok, Magyarország királya egyetlen dukátot sem veszített jövedelméből. Követei elbúcsúztak Nevers grófjától és tanácsosaitól, az utóbbival volt akkor Regnier Pot uram, Rochefort és Guillaume de la Trémoille. A követek Velencéből visszatértek Magyarországba, Nevers grófja pedig Trevisóban maradt egész udvartartásával együtt a halálos járvány miatt, amely, mint mondottam, szörnyen dühöngött Velencében.

Az egyházszakadással kapcsolatos tárgyalások (1397)

[Nevers grófja hazatérve elmondja: a szaracénok tudnak a keresztények közötti háborúskodásról és az egyházszakadásról, megvetik a keresztényeket, és a szultánnak az a szándéka, hogy elfoglalja Rómát.]

Nevers grófjának szavai gondolkodóba ejtették Franciaország királyát és báróit. Egyesek így beszéltek: „Jó okkal gúnyolódnak a szaracénok, mert a keresztény világban túlságosan is szabadjára engedik a prelátusokat meg azokat az állítólagos papokat. Jól el kéne páholni őket, attól majd észre térnének."

A párizsi egyetem klerikusai, kik a Szentírással foglalkoznak, nem tudnak javadalmakhoz jutni az egyházszakadás miatt, meg azért, hogy két pápa van; kedvesek voltak hát fülüknek a nép között keringő szóbeszédről érkező hírek meg azok is, melyeket Nevers gróf hozott a mi törvényeinkre nem hallgató szaracénokról és törökökről: hogy csak gúnyosan mosolyognak a keresztény törvényeken. Így vélekedett az egyetem: „Meg kell hagyni, igazuk is van. Ha a francia meg a német király nem tesz valamit, még rosszabbra is fordulnak a dolgok. Ha jól meggondoljuk, azok cselekedtek helyesen, akik nem álltak egyik fél pártjára sem. Így kell viselkednie mindenkinek, aki az egyház egységét kívánja."

Azok, akik a király javát és gyógyulását kívánták, titokban figyelmeztették, hogy a franciaországi közvélemény szerint soha vissza nem nyerheti egészségét mindaddig, míg változás nem áll be az egyházi

ügyekben. Finoman értésére adták, hogy atyja, az áldott emlékű [V.] Károly király halálos ágyán tanácsosainak lelkére kötötte, hogy ezen fáradozzanak, és lelkiismeret-furdalásának adott hangot, azon töprenkedve, nem bánt-e rosszul a pápákkal, nem határozott-e elhamarkodottan. Franciaország királya ekképp mentegetőzött: „Midőn atyánk elköltözött e földi világból, mi még túl fiatalok voltunk, és akkori gyámjainkra hallgattunk. Így tehát, ha helytelenül s a magunk kárára cselekedtünk, vád csak őket érheti, nem pedig minket. De most, hogy tudjuk már, mit kell tennünk, törődni fogunk úgy a baj orvoslásával, hogy az kinek-kinek megelégedésére szolgáljon."

Franciaországi [VI.] Károly király igen jól felfogta a figyelmeztető szavak jelentőségét, jobban, mint bármikor annak előtte. Mondogatta is magában, meg belső tanácsosai előtt is, hogy meg fogja találni a baj ellenszerét. Beszélt az ügyről az öccsével, Orléans hercegével, aki Blois és Valois grófja is volt, legott meg is nyerte őt, aztán megnyerték ügyüknek Burgundia hercegét, aki bár eladdig a magát Kelemen pápának nevező embernek engedelmeskedett, hivatalosan soha el nem ismerte. A francia királyság prelátusai azonban, kivált Gui de Roye reimsi érsek, a sensi érsek, a roueni érsek és az autuni püspök, őt ismerték el.

Kimondta Franciaország szűkebb királyi tanácsa, hogy az egységes egyház helyreállíthatásához meg kell nyerni egész Németország támogatását. Nosza menesztettek is megfelelő embereket – lovagokat és egyházi jogtudósokat, köztük Pierre Plaoul magistert – Csehország és Németország királyához, aki a római király címet is viselte; ezek a küldöttek alkották a németországi követséget. A követeknek sikerült elérniük, hogy kitűzzék egy reimsi királytalálkozó napját; ott lesz Franciaország királya a királyi tanáccsal és Németország királya a királyi tanáccsal. De nehogy a bíborosok, a prelátusok, az érsekek és püspökök meghiúsíthassák szándékukat, azt a hírt terjesztették, hogy a királyok és tanácsosaik Reimsben egy házasságról fognak tárgyalni (a brandenburgi őrgróf, a német király fivére fiának és Orléans herceg egyik leányának házasságáról), s e tárgyalások során egyéb, mindkét felet érdeklő kérdéseket is érintenek.

[Tamás, Gloucester hercege, III. Edward legifjabb fia, aki erősen franciaellenes, elégedetlen II. Richárddal és békepolitikájával, össze-

esküvést szervez, megnyeri a londoniakat. II. Richárd elfogatja, és Calais-ba viteti, itt megölik. Arundel grófját is kivégzik, Warwickot pedig száműzik (1397).]

II. Richárd zsarnokságáról (1397)

Mikor vették a hírt, hogy fivérük, Gloucester hercege Calais-ban meghalt, Lancaster hercege és York hercege azonnal arra gondolt, hogy bizonyára unokaöccsük, a király ölette meg. Azokban a napokban nem voltak együtt, otthonában tartózkodott mindkettő. Írtak egymásnak, levélben beszélték meg, hogyan járhatnának a dolog végére; Londonba mentek, mert jól tudták, hogy a londoniakat elkeserítették a történtek, vagyis a herceg halála.

Mihelyt odaérkeztek, tanácskozást tartottak. Mindketten egyetértettek abban, hogy nem tűrhetik, hogy ilyen jelentéktelen szavak miatt meggyilkolják fivérüket, meggyilkoljanak egy olyan előkelő és derék embert, mint Gloucester hercege, mert bár valóban meggondolatlanul és hevesen beszélt a Franciaország és Anglia között megpecsételt fegyverszünet ellen, valójában nem tett semmit. Hangoztatták, hogy szó és tett között óriási különbség van; hiú szavakkal nem szolgálhatott rá ilyen kegyetlen halálra; végül, hogy a gyilkosságot meg kell torolni. A két fivér arra az elhatározásra jutott, hogy fenekestül felforgatják egész Angliát, annál is inkább, mert volt kire számítaniuk, különösen Arundel gróf családjára – Arundel grófnak igen nagy hatalma volt Angliában – meg Stafford grófjéra.

Anglia királya ekkor Elthamben tartózkodott, minden közvetlen hűbéresével; az ő rendeletére jöttek azok Elthambe. Összegyűjtött London környékén, Kent grófságban és Sussexben több, mint tízezer íjászt; vele volt bátyja, John Holland úr, a marsall úr *[Nottingham earlje]*, Salisbury grófja és sok angliai lovag meg báró. A londoniaknak megparancsolta, hogy ne fogadják be Lancaster hercegét. Ők azt válaszolták, hogy semmi okuk nincs a herceg elküldésére, így hát ott is maradt az fiával, Derby grófjával és York hercegével együtt. Ez utóbbinak volt egy fia, John, Rutland grófjának nevezték; ez oly jó viszonyban

volt a királlyal, mint senki más. Mérhetetlenül kedvelte őt [II.] Richárd király, a marsallal együtt. Rutland grófja szemet hunyt nagybátyjának, Gloucester hercegének halála felett, és nem titkolta, hogy szívesen látná, ha a szemben álló felek békét kötnének. Úgy vélekedett, hogy nagybátyja, Tamás, Gloucester hercege több dologban vétett unokaöccse, a király ellen.

A londoniak is úgy vélekedtek, hogy nagy bajt hozhat Angliára a királyi nagybátyák elpártolása és a két fél egymás ellen szervezkedése; hogy a bajt már nem lehet meg nem történtté tenni; hogy bizonyos mértékig maga Gloucester hercege is hibás volt benne, mert többet beszélt a kelleténél, és meg akarta sérteni az Anglia és Franciaország között esküvel megpecsételt fegyverszünetet, márpedig abból nagy zavar támadt volna. Ezért hát ők is szemet akartak hunyni az ügy felett, mert jól látták, hogy az idő nem bosszúállásra való: tartani kell a francia király hatalmától és az angol kereskedelem károsodásától. Elkezdtek tehát közvetítgetni Anglia királya és nagybátyja, Lancaster hercege között. Maga a herceg is gondolkodott a dolgon: öccsének, Gloucesternek halála módfelett feldühítette ugyan, de kénytelen volt figyelembe venni, hogy unokaöccse, [II.] Richárd király házassága révén a francia király szövetségesének tekinthető, ugyanis felesége a francia királylány; neki, a hercegnek, két leánya él a tengeren túl, az egyik a kasztíliai királyné, a másik a portugál, ám mindez vajmi kevésnek bizonyulna a franciák erejéhez képest, ha hadba bocsátkoznék unokaöccsével, a királlyal. Kénytelen volt hát megbékülni a fentebb mondott herceg, akár tetszett, akár nem, és mindenbe beletörődve engedni a londoniak meg néhány angliai főpap unszolásának, akik a közvetítő szerepét vállalták Anglia királya és nagybátyjai között. Richárd király is megbékélt; az egyezség fejében megígérte, hogy attól fogva Lancaster hercege lesz jobb keze a kormányzásban, és semmit nem tesz az ő véleményének megkérdezése nélkül.

Ígéretét azonban semmibe vette. Attól fogva még többet féktelenkedett, mint annak előtte, rossz tanácsadókra hallgatott, de nagy bajt is idézett vele a fejére, amint azt hallhatják majd kegyelmetek alább krónikámban.

Így sikerült lecsillapítania nagybátyjait Angliai [II.] Richárd királynak, fivérük, Gloucester hercegének halála után, de még gőgösebb lett, még zsarnokibban kezdett uralkodni, mint annak előtte. Székhe-

lyét áttette Essexbe, melynek földje a megölt Gloucester hercegé volt, s így fiát, Humphreyt illette volna, hiszen ő volt a mondott föld örököse, a király mégis rátette a kezét. Szokás ugyanis Angliában, hogy a király kezeli az árván maradt gyermekek örökségét, ezek csak huszonegy éves korukban juthatnak hozzá. Richárd király maga mellé rendelte unokaöccsét, Gloucester herceg örökösét, birtokait a maga hasznára fordította, Gloucester hercegnét pedig két leányával hitvese, a királyné mellé rendelte.

Anglia constable-jának *[hadseregparancsnok]* hivatalát a Gloucester hercegek örökölték. Richárd király most megfosztotta e hivatalától az ifjú örököst unokafivére, Rutland gróf javára. És oly fényűző udvart kezdett tartani, mint őelőtte soha egy király sem Angliában: százezer noble-t költött el évente! Udvarában élt Arundel örököse is, annak az Arundel grófnak a fia, akit Londonban fejeztetett le a király, amint az fentebb írva áll. Gloucester herceg egyik lovagját – egy Corbet nevűt – azonnal elfogatta, és lefejeztette, csupán azért, mert egyszer túl kedvezően nyilatkozott erről az Arundel grófról, szembeszegülve így a királynak és tanácsának álláspontjával. John Lackyngay úr is nagy veszélyben forgott; csakhogy ő, mikor rádöbbent, hogy milyen romlott állapotok uralkodnak, hogy senki nem lehet biztonságban, igyekezett minél kevésbé szem előtt lenni, titokban elhagyta Gloucester hercegné palotáját, és másutt ütötte fel tanyáját.

Nem akadt ekkoriban olyan hatalmas ember Angliában, aki véleményét merte volna nyilvánítani a király tetteiről vagy szándékairól. A király pedig saját feje után ment meg bizalmas lovagjainak tanácsai után; ezek mindenre rá tudták venni. Legalább kétezer íjászt tartott zsoldjában a király, ezek őrizték éjjel-nappal, mert nem érezte biztonságban magát, félve nagybátyjai és Arundel gróf rokonságának bosszújától.

[A tervezett reimsi értekezlet 1398-ban ült össze, s szembefordult XIII. Benedekkel; a francia király és országa nem ismerte el többé pápának. XIII. Benedek nem hajlandó lemondani.]

Franciaország marsallja, mikor ... látta, hogy ennek a pápának esze ágában sincs alávetni magát a francia király akaratának ..., munkába állított klerikusokat, szolgákat és poroszlókat, hogy rendeljék hozzá a lovagokat, fegyvernököket és egyéb fegyvereseket Velay, Viviers és Auvergne vidékéről, egészen Montpellier-ig, mert ez a király parancsolatja. Beaucaire sénéchaljának megparancsolta, hogy zárassa le mind a vízi utakat (a Rhône folyót), mind a szárazföldieket, hogy Avignonba semmi el ne juthasson. Saját maga ment el Pont-Saint-Esprit-hez, hogy lezárassa a Rhône folyót, nehogy bármi is (azaz élelem) bejuthasson felfelé Avignonba. Odarendelt nagy sokaság fegyverest, jött is szolgálatára mindenik, egyesek engedelmességből, mások azért, hogy kirabolhassák az avignoniakat ...

Megdöbbentő hírek voltak ezek a bíborosoknak meg minden avignonbeli embernek. Jól tudták, hogy hosszan nem tudják tartani magukat Franciaország királya ellen, túl nagy az ő hatalma. El is határozták, hogy beszélnek Benedek pápával. Úgy is lett. Bölcsen elmagyarázták neki, hogy nem tudnak, és nem is akarnak háborúzni a francia királlyal, hiszen nem lehetnek meg a nélkül az élelem és egyéb árucikkek nélkül, amelyek a folyón vagy a szárazföldön érkeznek hozzájuk. Így válaszolt a kegyetlen szívű ember: „Városotok erős és jól felszerelt minden dologban. Én majd hozatok fegyvereseket a folyón Genovából és máshonnan, segítségül hívom Aragónia királyát is, aki az egyház zászlótartója *[gonfaloniere]*. El is jön az. Két okból is kötelessége megsegíteni engem: rokona vagyok, másrészt engedelmességgel tartozik nekem, mint pápának. Ne ijedjetek meg saját árnyékotoktól. Eredjetek innét, őrizzétek városotokat, én majd palotámat őrzöm." Ennél többre nem mehettek a bíborosok és az avignoniak, így ki-ki hazatért hajlékába.

Ez a pápa, akit [XIII.] Benedeknek nevezek, már régóta gyűjtögette palotájában a bort, a gabonát, a szalonnát, az olajat és minden egyebet, amire csak szükség lehet egy erődítményben. Ő maga szerfölött gőgös és kemény szívű volt, nem lehetett egykönnyen ráijeszteni ...

Franciaország marsallja, aki Avignon körül állt jó 2000 emberével, megüzente az avignoniaknak, hogy ha nem engedelmeskednek neki, s

nem nyitják meg kapuikat, felégeti szőleiket és tanyáikat mind, egészen a Durance folyóig. A fenyegető szavak nagy rettegésbe ejtették Avignon város azon férfiait, és asszonyait, akiknek birtokaik voltak a városon kívül. Ezek tanácskozásra ültek össze, de a pápa elé nem járultak. Elhívtak a tanácskozásra néhány bíborost is.

Azt mondták azon avignoniak, akiknek a legtöbb vesztenivalójuk volt..., hogy ők nem tudnak ellenállni Franciaország királyának, túl közeli és túl fenyegető szomszédság az, és végeredményben többet ér a királynak meg a franciáknak engedelmeskedni, mint kitartani egy veszélyes álláspont mellett, mert ettől a Benedektől ugyan nem sok segítséget várhatnak. Megkérdezték a bíborosoktól: hajlandók-e csatlakozni hozzájuk. Azok azt válaszolták, hogy hajlandók, mert már kezd fogytán lenni az élelem, márpedig kenyéren is él az ember; hogy házuk Avignonban van ugyan, de összes jövedelmeik és bevételeik a francia királyság területéről származnak, azoktól pedig nem akarnak elesni. Meg is állapodtak a bíborosok meg az avignoniak; elfogadták a Franciaország marsalljával való szövetséget; ennek értelmében a marsall övéivel együtt bevonul Avignonba, és ostrom alá veszi a *[pápai]* palotát, de nem folyamodik erőszakhoz sem a bíborosok, sem házuk népe, sem a város ellen, erre esküt is tett a főurakkal és a csapatkapitányokkal együtt. A megállapodások nyélbe ütése után mind békésen bevonultak Avignonba, megszálltak körös-körül, mert ott bőven akadt erre alkalmas lakóhely; az utakat és a Rhône folyót pedig megnyitották az élelmiszer-szállítmányok előtt.

Látva az a magát Benedek pápának nevező ember – aki palotájában volt bezárva –, hogy a bíborosok és az avignoniak az ő megkérdezése nélkül megegyeztek Franciaország marsalljával és a franciákkal, ugyancsak megdöbbent; de azért azt mondta, kitart mindenáron, még ha életébe kerül is, akkor sem adja meg magát. Bent maradt hát palotájában, mely a világ legszebb és legerősebb, legkönnyebben védhető épülete, de csak ha védőinek van elég élelmük. Ez a Benedek pápa levélben fordult Aragónia királyához (megtette már a marsall Avignonba érkezése előtt is), alázattal kérte, siessen segítségére fegyveresekkel, hogy kitarthasson Franciaország marsalljával szemben. Megígérte, hogy ha ki tudják menteni őt Aragóniába, Perpignanba vagy Barcelónába teszi át székhelyét.

Aragónia királya végigolvasta ennek a Benedeknek a levelét, de csak

vállat vont rá. Így szólt a környezetében levőkhöz: „Azt hiszi ez a csuhás, hogy majd háborúba keveredem a francia királlyal, csak azért, hogy ő menthesse a bőrét! Még azt hinnék, meghibbantam." Így feleltek a lovagok: „Felséged igazat szól. Ne is törődjék a papsággal; ha élni akarnak, engedelmeskedjenek csak az uraknak, akiktől jövedelmük származik. Túl sokáig hagyták szabadjára őket a főurak, hadd tudják hát meg most, honnét származik vagyonuk . . ."

A pápai palotát ostromzár alatt tartották, egy lélek se mehetett se ki, se be; abból éltek a bentiek, amit felhalmoztak. Élelmük volt kétháróm évre való is, hanem a tűzifának nagy szükségét látták, azt a sok húst tehát meg sem süthették . . .

Jól látta *[mindezt]* ez a Benedek pápa is, hajlott hát a bíborosok kérésére, és megadta magát. A felül mondott egyezmény értelmében nem hagyhatja el mindaddig az avignoni palotát, amíg helyre nem áll az egyház egysége . . .

[Később, 1398-ban a franciák végleg elfordultak XIII. Benedektől. A pisai és a konstanzi zsinat letette, de Aragónia, Kasztília és Skócia haláláig (1424) támogatta.]

A londoniak zúgolódnak királyuk ellen

Míg Anglia királya Bristol és Hereford vidékén tartotta fényűző udvartartását, kezdtek mindenfelé egymás ellen fordulni az emberek. Nem volt többé jog Angliában, nem működtek a törvényszékek, aggasztotta ez nagyon a jóravaló embereket, prelátusokat meg a jogos tulajdonnal rendelkezőket, akik nem vágytak másra, csak arra, hogy békében, egyetértésben élhessenek, az adósok pedig rendben megadják tartozásukat; bizonyos egyének ugyanis csapatokba, kompániákba kezdtek tömörülni, rettegésben tartották a vidékeket. A kereskedők nem mertek lóra ülni, portékáikat szállítani, attól való félelmükben, hogy leütik és kifosztják őket; nem is lett volna kihez fordulniuk igazságszolgáltatásért. Nagy kárt okozott ez minden derék angliainak. Nem is voltak ilyen állapotokhoz szokva az ottaniak, a kereskedők és

a földművelők, hanem ahhoz, hogy békében éljenek, nyugodtan szállíthassák bármerre áruikat, illetve míveljék földjeiket olyan könnyen és akkora haszonnal, amint azt a természet lehetővé teszi; s most épp az ellenkezőjére fordult a helyzet. A kereskedés végett városról városra járóktól, ha arany vagy ezüst volt náluk, minden teketória nélkül elvették erszényüket. A földművesek házából elvittek gabonát, zabot, marhát, sertést, juhot, bárányt. Szólni sem merhettek ilyenkor a jóérzésű emberek. Már annyira kezdtek sokasodni ezek a bajok, hogy mindenfelé csak sirámokat lehetett hallani Angliában, ahol is ezek a bajok estek. Így beszéltek a jóravaló népek: „Hej, de megváltozott minden az áldott emlékezetű Edward király halála óta! Akkor bizony nem kellett panaszkodni jó és erős jogrend hiányára! Nem akadt olyan bátor ember az ő idejében, aki hozzá mert volna nyúlni fizetség nélkül akár csak egy tyúkhoz vagy egyetlen tojáshoz is, most meg se szó, se beszéd, elveszik tőlünk, ami a miénk. Nem mehet ez így soká, mert menthetetlenül elpusztul Anglia. De hát senki nem tesz ellene, nincs valamirevaló királyunk. A mostani csak a szórakozásban leli kedvét, a közállapotok úgy látszik, nemigen érdeklik. Elég, ha megteheti, amire kedve szottyan. Tennünk kell már valamit, máskülönben nevethetnek a markukba belviszályaink láttán ellenségeink és rosszakaróink. Ez a Richárd király most is elküldte Calais-ba bátyját, Hungingdon grófot; hát mi más dolga lehet ott, mint hogy titokban megegyezzék a franciákkal az angol királyság számára oly igen hasznos és szükséges Calais város feladásában? Márpedig ha ez megtörténik, hát soha senki fiának nem volt még annyi félnivalója, mint az angoloknak lesz, hiszen a francia királyság kulcsával lennének szegényebbek." Így egyre hangosabbá váltak a panaszok és beszédek Anglia különböző vidékein, a prelátusok és a gazdag emberek felmentek Londonba, hogy nagyobb biztonságban legyenek.

Mindeme bajokon csak örvendeztek a Richárd király parancsára megölt vagy száműzött férfiak hozzátartozói, sőt még nagyobb vészt is kívántak az országra.

A gazdag és nagy hatalmú londoni polgárok, akik jórészt a szárazföldi és vízi kereskedelemből élnek és gazdagodnak, s akiknek nagy a beleszólásuk az egész angol királyság kormányzásába (olyannyira, hogy az ország egész többi része akarva-akaratlan őhozzájuk igazodik), meghányták-vetették az ügyet, s arra jutottak, hogy nagy-nagy veszély

leselkedik Angliára, hacsak nem tesznek sürgősen valamit ellene (amint tettek valamikor, [II.] Edward király és Le Despenser úr ellen)...

Jól emlékeztek még mindarra a londoniak, hiszen gyermekkorukban hallhatták apjuktól, többen meg korabeli iratokból is ismerték az esetet. Így suttogtak hát egymás között: „Atyáink, áldott emlékű őseink bizony orvosolták az Angliát akkor ért bajokat, pedig úgy látszik, akkor még nem is nőttek azok oly nagyra, mint mainapság. Hiszen ha így szabadjára engedik ezt a galád Bordeaux-i Richárdot, romlásba dönti az egész országot. Eddig még semmi jó nem származott az ő uralkodásából. Még semmivel sem bizonyította be, hogy apja, a walesi herceg vére folyik ereiben. Ha az ő fia, az ő nyomdokain kellene haladnia; ezzel szemben azt látjuk, hogy csak a henyélés érdekli meg a hölgyekkel való szórakozás és játék, hiszen untalan velük van... Azért is ölték meg a király tányérnyalói, ezek a gaz árulók Gloucester hercegét, meg a derék Arundel grófot is, mert jól látták ők, hogy napról napra rosszabbodnak Anglia ügyei, és nem is tettek lakatot szájukra; ugyanazért száműzték minden jogos indok nélkül Henry Lancaster urat, Derby grófját, ezt a nemes ifjú lovagot, pedig az ő tanácsai szerint lehetne és kellene irányítani, megtartani ezt a királyságot. Ez igen súlyos kegyetlenség, mert az atyja *[John of Gaunt, Lancaster hercege]*, aki a tengerentúl van, nagy károkat szenvedett, és most megfosztják birtokaitól a gyermekeit s attól az örökségtől, amelyet Henriknek, Lancaster hercegének leánya, Blanka hagyott rájuk, és arra méltatlanoknak adományozza a király ezeket a birtokokat. S mert az a két vitéz lovag, Northumberland grófja és legidősebb fia, Henry Percy felemelte szavát ez ellen, és helyesen, Richárd király száműzte őket Angolországból; így tehát nemsokára nem lesz majd bátor úr Angliában. De mindenfelé sok a gonoszság és baj, növekszik a rossz, a gyűlölködés, ha nem teszünk semmit ellene, hamarosan minden rosszra fordul. A megoldás csak az lehet, hogy visszahívjuk Derby grófját, aki most Franciaországban vesztegeti idejét, és rábízzuk az uralmat meg a kormányzást. Így minden rendbe jön. A bűnösöket pedig meg kell büntetni, Bordeaux-i Richárdot el kell fogni és a londoni Towerba zárni, össze kell állítani bűneinek lajstromát; akad belőlük bőven. A vizsgálat és a bizonyítási eljárás majd kimutatja, hogy méltatlan a ko-

rona viselésére. Aztán majd csak saját magát okolhatja, elmondhatja, hogy saját gaztettei ítélték el."

Ilyeneket és más hasonló dolgokat mondogattak a londoniak, sőt nemcsak ők, hanem a más vidékről valók is Anglia-szerte; azt azonban tudni kell, hogy hasztalan lett volna minden szóbeszéd, minden zúgolódás, soha az angliaiak nem mertek volna belevágni az otthoni zűrzavar megszüntetésébe, a király ellen bármiféle vállalkozásba, ha a londoniak nem veszik kezükbe a kezdeményezést.

[Derby grófja, John of Gaunt fia, Henry Bolingbroke visszatér Angliába. A londoniak és az ország jelentős része mellé áll.]

II. Richárd Derby grófjának kezére jut (1399)

Jó kémek szállították a híreket Derby grófjának és a londoniaknak. Megtudta a gróf és tanácsa, hogy a király bezárkózott Flint várába, házi személyzetén kívül nincs vele senki, s hogy úgy látszik, nem is akar harcba bocsátkozni, csupán, ha teheti, békés megegyezés útján a bőrét menteni. El is határozták legott, hogy odalovagolnak, s ott aztán mindent megtesznek, hogy erővel vagy másként kézre kerítsék. Ellovagolt akkor Derby grófja a seregével a fent említett hely és vár felé. Onnan két kis mérföldnyire megálltak egy nagy falunál; a gróf evett és ivott egy keveset, aztán úgy határozott a maga akaratából, hogy mindössze kétszáz lovassal megy tovább, a többieket hátrahagyja. Remélte, hogy békés úton bejut a király várába, s ha már benn van, ráveszi a kivonulásra. Szavatolja testi épségét minden veszéllyel szemben, kivéve, ha Londonba megy, de még ott is megvédi minden testi ártalomtól, és közvetít köztе és a mélységesen felháborodott londoniak között . . .

Igen bölcsnek találták a gróf eme elhatározását azok, akiknek elmondotta. Csupán annyit feleltek rá: „Nagyúr, vigyázzon méltóságod, nehogy valami ármány keveredjék a dologba. Élve vagy halva, de kézre kell keríteni Bordeaux-i Richárdot meg az összes árulót, akik a királyságra oly végzetesnek bizonyult dolgok elkövetésére biztatták,

és be kell őket zárni a londoni Towerba. A londoniak soha nem egyeznének bele más megoldásba." Derby grófja így válaszolt: „Ne féljenek semmit kegyelmetek. Amibe belefogtunk, be is végezzük. Ámde ha szép szóval rá tudom venni a várból való távozásra, megteszem. Ha pedig nem tudom elérni ezt, azonnal hívatom kegyelmeteket, ostromot indítunk, bevesszük erővel és rohammal a várat (könnyen bevehető), s így élve vagy halva kezünk közé kerül." Ebbe beleegyeztek a londoniak is. Így Derby grófja letért a főútról, és 200 lovas kíséretében a vár alá vonult. Benn a várban, az egyik teremben ott szorongott rémülettől eltelve Richárd király és kísérete.

Derby grófja és kísérete leszállt lováról a vár kapuja előtt, amelyet bezártak, mivel ezt követelte a józan ész. Derby grófja odament a kapuhoz, erősen megverette. „Ki az?" – kérdezték a bentiek. Derby grófja. így válaszolt: „Lancaster Henrik vagyok, és azért jövök, hogy jogos örökségemet, Lancaster hercegséget visszavegyem a királytól. Mondassék meg ez neki nevemben." „Nagyúr, megmondjuk azonnal." Kérdezte lovagjait a király, mit volna jó tenni. Ezt a választ kapta: „Felség, nincs ebben semmi rossz. Idehívathatja felséged őt tizenkettedmagával, végighallgathatja mondókáját. Nagyúr ő és felséged unokafivére, nagy jót tehet felségeddel, mert mély tiszteletnek és szeretetnek örvend Angliában, kivált pedig a londoniak körében. Azok hívatták ide őt a tengerentúlról, ugyanők lázadtak fel most felséged ellen. Felségednek most titokban kell tartania szándékát, míg le nem csillapodnak a dolgok, míg itt nem lesz öccse, Huntingdon gróf." Hajlott e szóra a király: „Menjetek érte, nyissatok kaput neki, és hívassátok ide tizenkettedmagával."

Két lovag elhagyta a királyt, kiment a vár udvarára, a kapuhoz, kinyittatták a kiskaput, s kilépve rajta meghajoltak Derby grófja és lovagjai előtt: udvarias szavakat intéztek az érkezőkhöz, mert látták, hogy az erő nem a várbeliek oldalán van, s hogy helytelenül cselekedtek, és a londoniak gyűlölik őket. Megkísérelték udvariassággal helyrehozni ügyüket, ha lehet. Kérdezték a grófot: „Mit kíván, nagyurunk? A király a misén van; minket küldött, hogy beszéljünk nagyságoddal." „Megmondom – felelte Derby grófja. – Tudják kegyelmetek, hogy visszakövetelem Lancaster hercegséget. Részben ezért jöttem, részben pedig más dolgokról is akarok beszélni a királlyal." „Isten hozta méltóságodat – mondták. – Őfelsége szívesen meghallgatja méltóságodat,

azt üzeni, hogy csak tizenkettedmagával jöjjön." Felelte a gróf: „Rendben van." Belépett a várba tizenkettedmagával, legott bezárult mögöttük a kapun levő kiskapu. Társai kint maradtak.

Gondolják most el kegyelmetek, mily nagy veszélyt vállalt magára ezzel Derby grófja. Hiszen könnyűszerrel megölhették volna ott benn társaival egyetemben, akár egy kalitkába zárt kismadarat. Ő azonban nem gondolt a veszéllyel, csak ment egyenesen előre, a királyhoz.

Sápadt és pirult a király, amint meglátta, mint aki ráébred, mekkora gaztettet követett el. Derby grófja mindenféle tisztességadás nélkül azonnal így szólt fennhangon: „Ettél-e már ma?" „Nem én – felelte a király. – Fiatal még az idő. Miért kérded ezt?" „Azért, mert ideje volna már a reggelizésnek: nagy út előtt állsz." „És hát miféle út előtt?" – így a király. „El kell jönnöd Londonba. Azt javaslom, egyél-igyál valamit, annál könnyebben esik majd a lovaglás." Inába szállt a bátorság a királynak. Így felelt nagy búsan: „Nem vagyok még éhes, nincs is nagy ehetnékem." Ekkor megszólaltak a lovagok, jól látva, hogy rosszul áll a szénájuk. Hízelegni akartak Derby grófjának: „Higgyen felséged unokafivérének, Lancaster úrnak. Jót akar ő felségednek." Mondá a király: „Úgy legyen hát. Terítsék meg az asztalokat." Sietve megterítettek; a király kezet mosott, asztalhoz ült, elébe rakták az étkeket. Kérdezték Derby grófját, óhajt-e étkezni. Azt felelte, hogy nem akar, evett ma már.

Miközben a király az asztalnál ült, és evett (bizony nem sokat, mert szíve a torkában dobogott, nem is igen ment le azon a falat), Flint egész környékét fegyveresek és íjászok lepték el. Jól láthatták ezt a várbeliek is, ha kitekintettek az ablakon a mezőre; jól látta maga a király is az asztaltól felkeltében. Nem is ült ott sokáig, csak lenyelt egy-két falatot, szomorú szívvel. Kérdezte Derby grófjától, unokaöccsétől, kik azok az emberek ott kint a mezőkön. Felelte, hogy jórészt londoniak. „És mit akarnak?" „Téged akarnak kezük között látni és Londonba vinni – mondta Derby gróf –, hogy bezárjanak a Towerba. Nincs más választásod, nincs rá mód, hogy sorsod elkerüld." „Nem! – rémült meg a király e szavakon, mert tudta jól, mennyire gyűlölik a londoniak. – Hát te, öcsém, te nem tudnál segíteni rajtam? Nem akaródzik kezük közé kerülnöm, gyűlölnek engem régóta, engem, ki uralkodójuk vagyok." Erre is csak ezt válaszolta Derby grófja: „Nem látok más megoldást, meg kell adnod magad nekem. Ha az én fogságomban

tudnak azok, nem nyúlnak hozzád, hanem a Towerba be kell zárnunk, híveiddel együtt." Meg is adták magukat mind Derby grófjának, csak hogy elkerüljék a még nagyobb veszedelmet...

Alighogy a várkapukat megnyitották, nagy sereg katona és íjász tódult be. Lancaster hercege akkor erősen megparancsolta, hogy senki ne merjen bármihez vagy bárkihez, akár csak egy lakájhoz is hozzányúlni a várban, megszégyenítő súlyos büntetés terhe mellett, mert minden az ő védelme alatt áll. Volt is foganatja a parancsolatnak, nem mert senki lopni, garázdálkodni.

Derby gróf levitte unokabátyját, Richárd királyt az udvarba. Közben beszélgettek szépen, s ezutánra is biztosította számára ugyanazt az udvartartást, amihez hozzászokott.

Miközben a lovakat nyergelték, Derby grófja és Richárd király kissé távolabb társalkodott. Ugyancsak meresztették szemüket egynémely londoniak. Nos, ekkor érdekes dolog történt; elmondom úgy, amint magam is hallottam.

Volt Richárd királynak egy Blemach névre hallgató agara. Gyönyörű állat volt; nem hallgatott senki emberfiára, csakis a királyra. Ha lovagolni készült az uralkodó, az ebet őre elengedte, az állat meg azonnal a királyhoz rohant üdvözölni őt: két mellső lábát vállára tette. Hát amint a király a mondott várudvar közepén beszélgetett Derby grófjával, a már felnyergelt lovak mellett (mert éppen nyeregbe készültek ülni), a Blemach nevű agár, melynek szokása volt akként üdvözölni a királyt, amint azt elmondtam kegyelmeteknek, rá sem hederített Richárdra, hanem egyenesen Lancaster hercegéhez futott, és ugyanúgy viselkedett vele, ahogyan annak előtte Richárd királlyal szemben szokott, vállára tette lábát, így üdvözölte. Lancaster hercege nem ismerte az ebet, kérdezte hát a királytól: „Mit akar ez az agár?" „Öcsém – felelte a király –, nagy csodás jel ez neked, de nem úgy nekem." „Miért? Hogy érted ezt?" „Úgy értem – mondta a király –, hogy ez az eb ma Anglia királyaként fogad tégedet, mert az leszel, én pedig letaszíttatom a trónról. Ez az eb megérzi ösztönösen; tartsd hát majd magad mellett, mindig nyomodban lesz, soha el nem hagy téged." Jól megjegyezte e szavakat Lancaster hercege, simogatni kezdte az agarat, nem is hagyta el az őt soha, csak Lancaster hercegét követte attól fogva, nem pedig Richárd királyt. Több mint harmincezer ember volt szemtanúja ennek a jelenetnek.

Nyomban lóra ült mindenki, kivonultak Flint várából a sík mezőre. Elöl Lancaster hercege lovagolt (mostantól fogva nem nevezzük többé Derby grófjának, hanem Lancaster hercegének), a király mellett... Nem a városokon át vitte, a nép haragja miatt, hanem mindig a mezőkön át...

Bordeaux-i Richárd király igen szépen kérte unokaöccsét, Lancaster hercegét, ne vigye Londonba. De azért csak arra vették útjukat.

[II. Richárdot a Towerba kísérik, majd visszahívják a száműzött nagyurakat, elítélik, és kivégzik II. Richárd több tanácsadóját, hívét.]

Hogyan s miért mondott le II. Richárd király? (1399)

Tudnivaló, hogy Richárd király nagy veszélyben forgott a londoniak miatt, s igen szerencsétlennek érezte magát. Látta, hogy fabatkát sem ér hatalma, hisz mindenki ellene van, de ha akart volna is segítségére sietni valaki, nem jutott volna hozzá, annyira ellene volt minden rendű és rangú alattvalója.

Így beszéltek a királyhoz a vele levők: „Felség, nem maradt már semmink ebben az életben, nagyon is nyilvánvaló ez. Tegnapelőtt felséged beeresztette Flint várába unokaöccsét tizenkettedmagával, aztán önként megadta magát neki. Megegyezés született, hogy felséged tizenkettedmagával az ő fogságában marad, de nem esik semmi bántódása egyiküknek sem. E tizenkettőből négyet már szégyenletesen kivégeztek. Mi sem remélhetünk mást. Íme, megmondjuk miért. A londoniak annyira elkötelezték támogatásukkal, hogy nem tehet semmit ellenükre. Ha az Úr kegyelmes lenne hozzánk, magához szólítana bennünket, természetes halállal, megkímélne a megszégyenítő haláltól; mert erre még gondolni is szörnyű."

Sírva fakadt e szavakara Richárd király. Kezét tördelte, és elátkozta még a napot is, amelyen anyja a világra hozta, hogy ilyen csúfos véget érjen. Megszánták az ott lévők, vigasztalták is, amennyire csak tudták. Egyik lovagja így beszélt: „Felség, össze kell szednünk magunkat. Láthatjuk most, hogy a világon nincsen számunkra hely, hogy a sors

forgandó, fordulhat királyok és hercegek ellen éppúgy, mint szegény emberek ellen. A francia király, kinek leánya felséged asszonya, nem tehet most semmit, túl messze van ahhoz. Az lenne a legjobb, ha valami színleléssel el tudnók hárítani a felségedet és minket fenyegető veszélyt; egy vagy két év múlva aztán majd többet is visszaszerezhetünk." „Hát mit csináljak? – kérdezte a király. – Bármit megtennék szívesen, csak megmeneküljünk." „Felség – mondták a lovagok –, azt tudjuk erős bizonysággal – bárki is láthatja –, hogy a londoniak királlyá akarják koronázni Lancaster hercegét; ezzel a feltétellel hívták magukhoz, és támogatják most. Márpedig az nyilvánvaló, hogy amíg felséged életben van, és önszántából bele nem egyezik, a koronázás semmiképpen meg nem eshet. Így tehát azt szeretnők tanácsolni mind felséged, mind a magunk megmenekedése érdekében, hogy amikor idelátogat felséged unokafivére, bízza meg az ügy siettetésével, tárgyalja meg vele szép nyugodtan. Mondja meg neki felséged, hogy a maga jószántából lemond az ő javára az angol koronáról meg királyi jogairól. és azt óhajtja, hogy ő legyen a király. Így megnyugszik ő is, a londoniak is. Akkor aztán meg lehet kérni szépen: hagyja, hogy felséged békében élhesse le napjait, akár itt, akár egyebütt, s mi is akként. Vagy száműzzön akár minket Angliából, az is jó, de aki életét veszti, mindent elveszít." Richárd király meghányta-vetette jól e szavakat, aztán azt mondta, hogy eme tanácshoz tartja magát . . .

Igen szívélyesen fogadta Lancaster hercegét és igen alázatosan, mint aki életét veszélyben érzi; így beszélt: „Rokon, mindent meggondoltam; számba vettem, hogy hová jutottam: bizony, szomorú sorsra, legyen meg az Úr akarata. Uralkodásra, kormányzásra, koronaviselésre nincs már gondom. Ha Isten is úgy akarja, szeretném természetes halállal múlni ki e világból; a francia király pedig kapja vissza leányát, mert nem volt nekünk sok örömben részünk egymással, s mióta elhoztam őt ez országba, nem kedvelt már népem sem úgy, mint annak előtte. Öcsém, mindent megfontoltam; jól tudom, hogy gyalázatosan viselkedtem veled és más, véremből való előkelőkkel is ebben az országban; jól tudom azt is, hogy nem számíthatok békességre, kegyelemre tetteim miatt. Ennek okáért hát önként, magam jószántából lemondok javadra Anglia trónjáról, és kérlek, fogadd jó szívvel ezt az adományt, lemondásomat."

Lancaster hercege így felelt: „E kijelentésről meg kell hallgatni a

három rend képviselőit is. Idcrendeltem már az ország prelátusait és nemeseit meg a szabad városok tanácsosait; három nap múlva elegen lesznek ahhoz, hogy kellő formában megtörténjék akaratod szerint a lemondás. Ezzel majd lecsillapítod sok angliai férfi haragját és bosszúvágyát."

[Itt Lancaster hercege ékesszólóan, de higgadtan felsorolja Richárd vétkeit, köztük azt is, hogy Richárd hajlott a franciákkal való és Anglia szempontjából szégyenletes kiegyezésre.] „Ami engem illet *[– fejezte be Lancaster –]*, én magamra vállaltam sorsodat, s az irgalmasság nevében megvédelmezlek, ameddig csak tudlak, és szólni fogok érdekedben a londoniakhoz, valamint azok örököseihez, akiket igaztalanul megöléttél." „Hálás köszönet, öcsém – mondta Richárd király. – Jobban bízom tebenned, mint egész Angliában." „Ezt okosan is teszed – mondta Lancaster hercege –, mert ha nem előzném, vagy előztem volna meg a népet akarata véghezvitelében, elfognának, illetve elfogtak volna, és szégyenletes halállal büntettek volna gaztetteidért. Nekik köszönheted, hogy ilyen bajba kerültél."

Richárd király meghányta-vetette magában Lancaster hercegének szavait, de nem tudott mit válaszolni. Jól látta, hogy hasztalan lenne minden erősködés, minden érvelés . . .

[Ezután tanácsot ültek Londonban az előkelők.] Majd Henrik, Lancaster hercege mindeme prelátus, herceg, gróf, báró és lovag urakkal meg sok tekintélyes londoni férfiúval a várnak vette útját. Ott leszálltak lovukról az udvaron, beléptek a várba; Richárd királyt előhozták a Towerból. Királyi öltözékben lépett be a tanácskozó terembe, nyitott palástban, jogarral jobbjában, koronás fővel, de nem állt mellette senki, míg beszélt. Ekként szólt, minden jelenlévő füle hallatára: „Ím huszonkét esztendőkig voltam Anglia királya, Aquitania hercege és Írország ura. E királyságról, jogaráról és koronájáról, valamint a mondott birtokokról önként lemondok, unokaöcsém, Henrik, Lancaster hercege javára. Mindannyiotok jelenlétében kérem őt, vegye át eme jogart a birtokbavétel jeléül." Ekkor Lancaster herceg felé nyújtotta a jogart, ő átvette, és mindjárt továbbadta a canterburyi érseknek, ez tartotta aztán kezében. Richárd király ekkor két kézzel levette fejéről aranykoronáját, és maga elé tartotta e szavakkal: „Henrik, szép öcsém, Lancaster hercege, ím átadom kezedbe e koronát, amellyel Anglia királyává koronáztattam. Átadom a vele járó összes jogokkal együtt."

Lancaster hercege megfogta; már ott is volt York érseke, hogy átvegye a herceg kezéből.

E két dolog elvégeztével, Bordeaux-i Richárd lemondásának megtörténtével Henrik, Lancaster hercege közjegyzőt hívatott, és megíratta vele a jelenlevő prelátusok, hercegek, bárók és lovagok tanúságáról szóló okmányt. Hamarosan Bordeaux-i Richárd is visszatért oda, ahonnan elővezették, Lancaster hercege pedig meg a jelen volt összes főurak nyeregbe szálltak. Ládikákban a westminsteri apátság kincseskamrájába szállították a fent mondott két nemes és ünnepi ékszert. Minden főúr visszatért a maga házába, és ott várták meg a parlamenti tanácskozás napját, amelyet a határozat értelmében a Westminsterben kellett tartani [IV.] Henrik király koronázása tárgyában.

Lancaster hercegének megkoronázása (1399)

Az Úr egy híján 1400. évének szeptember havában, e hónap utolsó napján – egy keddi napon – Henrik, Lancaster hercege tanácskozást tartott a Londonon kívül eső Westminster-palotában. Összegyűlt a tanácskozásra az angol királyság prelátusainak és papságának zöme, aztán ott volt minden herceg, gróf és báró. és minden város közösségéből való emberek, városuk népességének arányában. Összegyűltek a Westminsterben ezen az említett keddi napon Lancaster hercegének és embereinek jelenlétében. Lancaster hercege ekkor bejelentette igényét az angol királyságra, kérve a királyi méltóságot három jogcímen: először, mert meghódította, másodszor, mert mint mondotta, ő a korona jogos örököse, s harmadszor, Bordeaux-i Richárd király az ő javára mondott le saját jószántából a királyi hatalomról a londoni vár öregtornyának *[Tower]* termében, prelátusok, hercegek, grófok és lovagok jelenlétében.

E három ok felsorolása után a mondott Henrik, Lancaster hercege felkérte a jelenlevőket, nyilvánítsanak véleményt ez ügyben. Az egész gyülekezet egyhangúlag válaszolta: azt akarják, hogy király legyen, nem is akarnak mást kívüle. Ezután még kétszer megkérdezte a mondott herceg a mondott gyülekezetet, vajon valóban így akarják-e.

Mind egyhangúan feleltek: „Így." Akkor Lancaster Henrik felült a királyi székbe. E szék a terem közepén állott, magasan – arany szövettel borítva –, minden ott lévő láthatta. Mihelyt székében ült a herceg, a gyülekezet feltartott kézzel, boldogan fogadott hűséget neki. Ezután az ülést berekesztették; a koronázást Szent Edward király napjára tűzték ki, mely egy hétfői napra esett, október 8-ra.

Richárd-párti összeesküvés (1399)

Többen bizonygatták Angliában a nemesek és a városi tanácsosok közül, hogy Bordeaux-i Richárdot meg kell ölni, hogy ne gondolhassanak rá többé *[ti. uralma helyreállítására]*, de rá is szolgált a halálra. E kérelmekre és indokokra ezt válaszolta Henrik király, mivel igen szánta Richárdot: soha bele nem egyezik halálába, elegendő, ha börtönben ül. Kezeskedett épségéért, s meg is fogja tartani ígéretét. Mondták a királynak (azok, akik rosszat akartak Richárdnak): „Felség, jól látjuk mi, hogy a könyörületesség indítja felségedet erre, de meg kell mondanunk, hogy furcsa módon őrködik saját épségén felséged. Mindaddig, amíg életben lesz ez az ember, biztonságban élnek az olyanok, akik szeretik őt, és fel is lázadnának, mihelyt valami módját látnák kiszabadításának, hiába mondott le saját jószántából a koronáról, s hiába esküdött mindenki hűséget felségednek, mint királyának. Bánkódik a történteken Franciaország királya is, akinek leánya Richárd felesége, és szívesen segítene vején, ha valami módot lelne rá, márpedig igen nagy a hatalma, ha számba vesszük azokat is, akiket szövetségesül megnyerhetne magának Angliában." Így felelt erre Henrik király: „Mindaddig, amíg ennek semmi jelét nem látom, amíg a francia király nem cselekszik ellenünk az ő érdekében, nem állok el szándékomtól, és megtartom neki tett ígéretemet." Ez volt a király válasza, amellyel már-már bajba sodorta magát, amint azt el fogom beszélni kegyelmeteknek.

Huntingdon grófja, John Holland, Richárd király bátyja, noha Henrik király nővérét vette nőül, nem tudta elfeledni az öccsén esett sérelmet. Így volt ezzel Salisbury grófja is. Titkos tanácskozást tartottak

Oxfordban, meghányták-vetették, mint szabadíthatnák ki Richárd királyt a londoni Towerból, ölhetnék meg Henrik királyt, és forgathatnák fel Angliát. Elhatározták, hogy lovagi tornát hirdetnek Oxfordba, húsz lovag és húsz fegyvernök részvételével, meghívják rá titokban Henrik királyt is, aztán majd asztalnál ültében meggyilkolják; lesznek ott ugyanis erre alkalmas embereik. Aztán királyi palástba öltöztetnek majd egy Magdalen nevű papot, aki Richárd király kápolnájában működött, s aki a megszólalásig hasonlít hozzá; a népnek azt mondják majd, hogy Richárd király kiszabadult, és visszafoglalta trónját. Üzennek Franciaország királyának, ő meg a tengeri kikötőkön át nagy segítséget fog küldeni Saint-Pol gróf és mások személyében.

Amint elhatározták, úgy is cselekedtek . . .

Miután már kitűzték az ünnepség időpontját, és megtették előkészületeiket, Huntingdon grófja Windsorba ment Henrik király elé. Nagy alázattal üdvözölte, mert ékes szavakkal akarta elcsalni az ünnepségre. A király semmi rosszat nem gondolt, bele is egyezett könnyen. Örült nagyon Huntingdon grófja, búcsút vett a királytól, és felkereste Robersart „kanonokot", akit John úrnak neveznek. Így szólt hozzá: „Készülődj az ünnepségre, Robersart. Ígérem, hogy ha a tornán összeakadunk a sorompóban, nem lesz nehéz dolgunk egymással." „Hitemre – felelte John Robersart, – ha a király ott lesz az ünnepeteken, én sem fogok hiányozni." Erre Huntingdon grófja belecsapott a tenyerébe e szavakkal: „Hálásan köszönöm!" – és odébb állt.

Sok angliai lovag és fegyvernök, akihez eljutott a torna híre, készülődni kezdett rá, megrendelték vértjüket, fegyverkészítők, nyereggyártók és mindenféle kézműves csak ezzel foglalkozott Londonban. De tanácsosai azt mondták a királynak: „Nincs felségednek semmi dolga ezen az ünnepségen, eszébe se jusson elmenni rá. Fülünkbe jutottak bizonyos nyugtalanító hírek, rövidesen meg fogjuk tudni a teljes igazságot." A király megbízott a tanácsban, nem is ment el a tornára, lovagjai is távol tartották magukat. Nem volt így ott senki, csak azok, akik meg akarták ölni a királyt.

Látva Huntingdon grófja, Salisbury grófja, Kent grófja és Le Despenser úr, hogy tervük dugába dőlt, hogy a király kicsúszott markukból, így kezdtek beszélni egymás közt: „Fel kell lázítanunk Windsor vidékét. Magdalent felöltöztetjük királynak, magunkkal visszük, és el-

hitetjük, hogy ő a kiszabadult Richárd király. Aki csak látja majd, és hangját hallja, el fogja hinni: így le tudjuk győzni ellenségeinket."

Amint mondták, úgy is tettek. Szövetséget kötött vagy ötszáz ember, talán még több is. Felöltöztették királynak ezt a Magdalent, magukkal vitték, és Windsorba mentek, ahol Henrik udvartartása volt. Maga Isten segítette meg a királyt, mert eljutott hozzá a hír, hogy Huntingdon grófja, Salisbury grófja, az ifjú Kent grófja, és Thomas Le Despenser úr többekkel együtt Windsor felé lovagol, és hogy Richárd házikáplánját adják ki a kiszabadított Richárd királynak, megtévesztve sok helybelit, akik így beszéltek: „Láttuk őt, és bizony el is hisszük, hogy ő Richárd király." Mondták pedig Henrik királynak: „Távozzék innen sietve felséged, lovagoljon Sheenen és Chertseyn át Londonba, mert azok az emberek egyenesen ide tartanak."

A király hallgatott a jó tanácsra. Tüstént lóra ült embereivel együtt, és elindult Windsorból a fent mondottam úton. Nem voltak még messze, mikor Windsorba értek azok, akik meg akarták ölni. Benyomultak a várkapun, hiszen senki sem állta útjukat, felforgattak mindent, teremről teremre jártak, még a kanonokok lakásait is feltúrták, de a királyra rá nem találhattak. Elkeseredtek, látva, hogy tervük dugába dőlt; ismét útra keltek, e napon Colnbrookban szálltak meg. Sok embert állítottak maguk mellé szép szóval vagy erőszakkal, s azt mondták: velük van Richárd király. Volt aki hitte, volt, aki nem.

Henrik király, mivel árulástól tartott, szaporán sarkantyúzta lovát. A londoni várba a hátsó kapun ment be, aztán felkereste a Towerban Bordeaux-i Richárdot, és ilyen szemrehányásokat tett neki: „Én roppant fáradsággal megmentettem életedet, te pedig meg akarsz öletni bátyáddal, az én sógorommal, meg Salisbury grófjával, Kent grófjával, az unokaöcséddel, meg Despenser úrral. Átkozottak legyetek, amiért ezt az álnokságot kifőztétek." Bordeaux-i Richárd mentegetőzött erősen, Isten nevére esküdött, mondotta, hogy semmi tudomása nincs minderről, s még csak nem is vágyik különb helyzetre, teljesen elégedett sorsával.

Henrik király magához rendelte London lordmajorját legbizalmasabb barátaival együtt, és pontról pontra elbeszélte nekik az egész dolgot, amint ez történt. Döbbenten feleltek a londoniak: „Felségednek magához kell rendelnie híveit. Meg kell előznie a bajt, meg kell akadályoznia, hogy ellenségei még több hívet gyűjtsenek maguk köré. Mi

tettük királlyá felségedet, és azt akarjuk, hogy király is maradjon, bárki akarjon is ez ellen tenni irigységből vagy más okból." Leveleket íratott a király azonnal több írástudóval, hírnököket menesztettek mindenfelé lovagok és fegyvernökök fegyverbe szólítására, levél ment Anglia constable-jához is, Northumberland grófjához meg a marsallhoz, Westmorland grófhoz és minden lovaghoz, fegyvernökhöz, Essexbe, Lincolnba és mindenhova, ahol megtalálni vélte őket a király. Jött is mindenki olyan gyorsan, ahogy csak tudott Lancaster Henrik királyhoz, hallván a híreket.

A fentebb említettek – Huntingdon grófja, Salisbury grófja és szövetségeseik – elhatározták, hogy Londonba mennek, mert mint mondták, bizonyára vannak a londoniak között is Richárd-pártiak, ezek majd melléjük állnak. Elindultak hát Colnbrookból; e napon a Londontól hat mérföldre fekvő Brentfordban szálltak meg. De bizony nem akadt egyetlen londoni sem, aki melléjük állt volna, mind a városukban maradtak. Látva ezt az összeesküvők, reggel továbbmentek Saint Albansba, egy nagy városba – apátsága is van –, ott töltöttek egy napot, aztán Berkhamsteadbe mentek tovább.

Így járták be keresztül-kasul az országot, azt híresztelve mindenütt erről a Magdalenról, hogy ő Richard király. Eljutottak egy nagy városba is, Cirencesternek nevezik. Élt itt egy igen derék férfi, az őrizte a város környékét Henrik király nevében. Cirencesterbe érve a három gróf és Despenser úr eltölthetett egy nyugodt éjszakát, mert a király városparancsnoka *[bailli]* nem rendelkezett elég erővel ahhoz, hogy szembeszállhasson velük. Igyekezett hát eltitkolni érzelmeit, amennyire csak tudta. Reggel aztán Salisbury grófja és Despenser úr elvált Huntingdon grófjától és Kent grófjától a célból, hogy másutt is megnyerjenek embereket maguknak, továbbá, hogy felkeressék Berkeley urat, és híveket keressenek a Severn folyón túl. Rosszul tették, hogy elváltak, mert így gyengébbek lettek.

Huntingdon grófja, aki Cirencesterben maradt, szövetségesekre szeretett volna találni a városparancsnokban s a városi lakosságban, azt állítva, hogy Richárd király kiszabadult a londoniak jóvoltából, s hogy két nap múlva odaérkezik. A városparancsnok, aki maga köré gyűjtött már sok környékbelit, azt válaszolta, hogy ennek épp az ellenkezője igaz, és hogy biztos hírei vannak Henrik királytól és a londoniaktól, melyek alapján neki teljesítenie kell kötelességét. Elsápadt a hírek hal-

latán Huntingdon grófja, látta, hogy kelepcébe került. Összeszedte magát, felfegyverkezett minden hívével együtt: azt tervezte, hogy harccal, erőszakkal leigázza ezt a csőcseléket, és felperzseli a várost, hogy rémületbe ejtse a vidéket. De a cirencesteri városparancsnok sem maradt tétlen. Összegyűjtötte embereit, íjászokat és egyebeket, a főtéren. Lehettek kétezren is, míg Huntingdon grófja és unokaöccse, Kent grófja csupán kétszáz fegyverest számlálhatott. Ennek ellenére előjöttek szállásukról, és csatasorba álltak a kapu előtt. Lőni kezdtek egymásra az íjászok, hamarosan rengeteg sebesült hevert a földön.

A városparancsnok nagyszámú emberével rájuk rontott. Vágták őket kíméletlenül; erős parancsolattal parancsolta meg nekik a király, hogy élve vagy halva, de kerítsék kézre őket. Le is győzték ezt a csapatot könnyűszerrel; Huntingdon grófjának és Kent grófjának embereikkel együtt vissza kellett vonulniuk szállásukra, a városparancsnok és emberei körülvették és kemény ostrommal bevették a házakat. Sokan elestek, sokan megsebesültek.

Huntingdon grófja lovaghoz méltó bátorsággal védte magát, de hát nem bírt a túlerővel. Elesett a csatában, vele halt unokaöccse, az ifjú Kent grófja, sok derék ember siratta Angliában és egyebütt, mert szép szál legény volt. Nem is szívesen állt be ebbe a társaságba. De hát nagybátyja meg Salisbury grófja kényszerítette rá. A dühödt cirencesteriek azonnal lenyakazták őket, a két fejet betették egy-egy kosárba, és egy szolgával meg egy lóval, ahogy a halat szokták szállítani, Londonba küldték, hogy örömet szerezzenek a királynak meg a londoniaknak.

Ugyanaz a sors várt Salisbury grófjára és Despenser úrra is ott, ahová mentek. A helybeliek a király odaküldötte lovagokkal és fegyvernökökkel együtt elfogták őket, fejüket levágták, és Londonba küldték.

Sok szövetségesüket végezték ki még, lovagokat és fegyvernököket, azután béke lett az országban.

Az angol királyt figyelmeztették: „Ügyeljen felséged, mert a franciák háborút akarnak, nagy hajóhadat szerelnek fel Harfleurban és Honfleurban, Saint-Pol grófja és Charles d'Albret lesz a parancsnok. És ha Huntingdon grófja meg Salisbury grófja életben lenne, feltehető, hogy a franciák már átkeltek volna a tengeren, és erős szövetségesekre leltek volna."

Mondták a királynak: „Sire, amíg Bordeaux-i Richárd él, sem felséged, sem az ország nincs biztonságban." Felelt az uralkodó: „Bizony igazat szóltok; ám én nem öletem meg, mert szavamat adtam, hogy biztonságban lesz. Megtartom ígéretemet mindaddig, míg nyilvánvaló jelét nem látom annak, hogy árulást követ el ellenem." Felelték erre a lovagok: „Jobb lenne felséged számára, ha nem élne, hanem holtan feküdne, mert addig, míg a franciák tudják, hogy él, háborút akarnak majd viselni felséged ellen, s abban reménykednek, majd, hogy visszahelyezik a trónra, minthogy a francia felség leányának férje."

Angolország királya nem válaszolt erre a tanácsra, távozott a teremből, otthagyta lovagjait, a solymászokhoz ment, az öklére ültetett egy sólymot, és elszórakozott azzal, hogy etette.

II. Richárd halála (1400)

Néhány nap múlva Richárd halálhíre kezdett terjedni Londonban. Hogyan, miért *[halt meg]*, azt nem tudtam meg addig az időig, amikor ezt a krónikát írtam.

A halott Bordeaux-i Richárd királyt fekete lepellel borított szekérre helyezték, négy fekete paripa húzta a szekeret, két feketébe öltözött szolga hajtotta a lovakat, négy feketébe öltözött lovag haladt a szekér mögött, így indult utolsó útjára a Towerból. Végigvitték az egész városon, lassan haladtak egészen a Cheapside útig; ez London fő útja. Ott megálltak az utca közepén a hajtók és a lovagok. Több mint két órát maradtak ott. Elzarándokolt több mint húszezer ember, férfiak,

asszonyok, megnézni a fedetlen arccal kiterített Richárd királyt, fekete párnával feje alatt. Némelyek sajnálták, amint így látták, mások nem; ezek azt mondták, hogy már régen meg kellett volna halnia.

Gondoljátok meg hát, főurak, királyok, hercegek, grófok, prelátusok és mindenfajta előkelő és nagy hatalmú urak, milyen forgandó a szerencse ezen a világon. Richárd király huszonkét évig uralkodott Angliában, huszonkét évig vitt fényűző udvart. Nem élt soha olyan király, aki annyit költött volna évente személyes szükségleteire, mint ő: százezer forintot, mert én, Jean Froissart, Lille és Chimay kanonokja és a chimay-i templom kincstárnoka, jól megfigyeltem mindent az alatt a több mint negyedév alatt, amit udvarában töltöttem. Igen jól tartott engem a király, mert ifjú ember létemre már klerikus voltam, és nagy megbecsülésben részesített már nagyapja, [III.] Edward király is és nagyanyja, Hainaut-i Philippa, Anglia királynéja is. A búcsúvételnél pedig egy lovagjával, Golafre úrral finom, arannyal bevont ezüstserleget adatott nekem – nyomott bőven két márkát –, benne száz aranynoble-lal, ami nagy hasznomra volt egész életemben. Így kötelességem imádkozni érette, s igen fájdalmas nekem haláláról írnom. De minthogy már megszerkesztettem a jelen történelmi könyvet, meg kellett írnom mindazt, amit csak megtudtam eddig az ideig, hogy sorsát megismertessem.

Két dolognak voltam ezzel kapcsolatban tanúja életemben. Mindkettő igaz, pedig ellentmondanak egymásnak. Erről van szó: Bordeaux városában vendégeskedtem éppen, amikor Richárd király született. Egy szerdai napon jött a világra, tíz óra tájban. Ebben az órában odajött hozzám Richard de Pontchardon, Aquitania akkori marsallja, és ezt mondta: „Froissart, írja meg kegyelmed az emberi emlékezet számára, hogy a hercegné szép fiúnak adott életet háromkirályok napján, s e fiú királyi fi, mert atyja *[a walesi herceg, az ún. Fekete Herceg]* Galicia királya. Péter király adta neki a mondott ország uralmát, így élvezi most a gyermeknek atyja a hatalmat. A gyermek tehát királyi vérből való, s természetes dolog, hogy király lesz még belőle." Igaza lett a nemes Pontchardon lovagnak, mert huszonkét évig volt Richárd Anglia királya. Ám mikor eme szavakat intézte hozzám, nem tudta még, hogyan fogja végezni életét Richárd. Valóban megfontolni való dolgok ezek, tűnődtem is rajtuk sokat. Amikor ugyanis először voltam Angliában a nemes Philippa királyné szolgálatában, Edward király,

Philippa királyné és gyermekeik Berkhamsteadben tartózkodtak, a walesi hercegnek Londontól harminc mérföldre fekvő kastélyában. Azért mentek oda, hogy búcsút vegyenek az Aquitaniába készülő hercegtől s hercegnétől. Nos, hallottam ott, amint egy Bartholomew Burghersh nevű idős lovag azt mondja társalgás közben a királyné hainaut-i udvarhölgyeinek: „Van nekünk itt errefelé egy könyvünk, az úgynevezett *Brut*.* Ebben az áll, hogy sem a walesi herceg, a legidősebb királyfi, sem Clarence hercege, sem Lancaster hercege, sem York hercege, sem pedig Gloucester hercege nem lesz soha Anglia királya, hanem Lancaster herceg utódaira száll a korona."

Nos azt mondom én, fent említett Jean Froissart, e históriás könyv szerzője, hogy mindent egybevetve, mindkét lovagnak, azaz Richard de Pontchardon uramnak és Bartholomew Burghersh uramnak igaza lett: mert huszonkét évig láttam én és mindenki más is Bordeaux-i Richárdot a trónon, s aztán még az ő életében szállt az angol korona a Lancaster-házra. Akkor történt ez, midőn [IV.] Henrik királyt a fent elmondott körülmények között Anglia uralkodójává koronázták. És nem gondolt volna soha ő a koronára, ha jól bánt volna vele Bordeaux-i Richárd. Részben azért is tették királlyá a londoniak, mert sajnálták gyermekeivel együtt, és el akarták hárítani felőlük a nagy veszedelmet.

Miután Bordeaux-i Richárd király, mint mondottam volt, két órát feküdt a szekéren a Cheapside úton, elindultak a hajtók, a négy lovag pedig ment a szekér nyomában. Londonból kiérve a négy lovag felült lovára, és addig mentek, míg egy faluba nem értek, Londontól harminc mérföldnyire; ott állt a király s a királyné Langley nevű vára, ott temették el azt a királyt, kit Bordeaux-i Richárdnak mondanak.

Anglia-szerte elterjedt Richárd király halálának híre. Nem is várt mást senki: gondolnivaló volt, hogy soha élve nem hagyja el a londoni várat. Halálát titokban tartották felesége, a királyné előtt, megparancsolták, hogy egyelőre ne közöljék vele a hírt. Igen bölcsen és ügyesen jó ideig meg is tartották ezt a rendelkezést.

* Layamon költeménye, a *Brut* (1200 k.) tulajdonképpen Wace *Roman de Brut* című francia–normann művének angol változata; ez utóbbi viszont Geoffroy of Monmouth *Historia Regum Britanniae*ján alapul: mindegyik elmondja Artus király történetét és Merlin jóslatait.

FROISSART ÉS KRÓNIKÁJA

Véres háborúk, súlyos küzdelmek idején sok emberben felébred a vágy, hogy megörökítsék, megőrizzék az utókor számára mindazt, amit átéltek, amiről e nagy eseményekkel kapcsolatban tudomást szereztek. Ez az érzés adta kezébe a tollat Jean Froissart-nak is, akit a százéves háború történetírójának szoktak tekinteni.

Születése (1337) szinte egybeesett a háború kirobbanásával, s éppen szülőföldje, Flandria volt e nagy összeütközés egyik fő oka és csomópontja. Gyermek volt a crécyi nagy francia vereség idején, és ifjú, mikor a francia hadsereget Poitiers-nál megsemmisítették, s maga Valois II. János király is angol fogságba került. Valenciennes, a szülővárosa francia nyelvterületen fekszik, Froissart anyanyelve francia, de nem érezte, nem tekintette magát franciának. Keveset tuduk családjáról, az azonban kétségtelen, hogy atyja városi polgár volt, feltehetően kereskedő, pénzember; ő maga nem követte atyja nyomdokait, hanem egyházi pályára lépett, klerikus lett, s először valószínűleg Hainaut-i János gróf szolgálatába lépett. Segítette előmenetelét, hogy tehetsége volt a versíráshoz. Egy évvel azután, hogy a két harcoló ország között létrejött a megegyezés Brétignynél, Froissart-t az angol udvarnál találjuk, Hainaut-i Philippa angol királyné szívesen fogadta szolgálatába földijeit.

A polgári származású Froissart egész életében a lovagok bűvöletében élt. Verseiben őket dicsőítette, s azért kezdett hozzá nagy művéhez, kora történetének megírásához, hogy megörökítse a lovag urak küzdelmeit, vitézségét, derekasságát. Valószínű, hogy mikor az angol királyné szolgálatába szegődött, már át tudott neki nyújtani egy rímes krónikát az angol–francia háborúról. Angliai tartózkodásáról fennmaradt adataink arra utalnak, hogy ott elősegítették ez irányú működését. Angliában ugyanis nemcsak a királyi udvarban élt, Londonban, Windsor-

ban és másutt, nemcsak a királyi várakat, rezidenciákat s ezek lakóit ismerte meg – köztük sok előkelő angol urat és francia foglyot –, hanem megfordult Skóciában s a walesi határőrvidéken is. Több ízben visszatért a kontinensre, bejárta Németalföldet meg Franciaország nagy részét, és tudatosan gyűjtötte az anyagot. Ha hozzájutott, elolvasta a fontos okleveleket, szerződéseket, történeti műveket; kérdezősködött, beszélgetett. Nagyurak, államférfiak, lovagok, papok mellett rablóvezérekkel, útmenti fogadókban összeverődött zarándokokkal, utasokkal is szóba ereszkedett. Bizalomgerjesztő lénye lehetett, mert úgy látszik, mindenki elbeszélgetett vele, elmesélte élményeit, értesüléseit. Froissart krónikájában igen sokszor leír ilyan párbeszédeket, amelyek közte és valamelyik informátora között folytak. Noha ezek többségét valóban megtörtént beszélgetéseknek tekinthetjük, sokszor a párbeszéd voltaképpen irodalmi, stiláris forma, olyasféle, mint Mikesnél a levél.

Utazásai során eljut Avignonba, a pápaság akkori székhelyére és Itáliába, Milánóba, Rómába egy követséggel, amelynek Geoffrey Chaucer, a *Canterburyi mesék* szerzője is tagja. Froissart említi őt krónikájában, de nem mint írót. Részt vesz olyan ünnepségeken is Milánóban, amelyeknek Petrarca szintén vendége, de annak nincs nyoma, hogy beszéltek volna egymással, vagy hogy bármilyen módon kapcsolatba kerültek volna.

Philippa királyné halála után németalföldi nagyurak pártfogoltjaként él Froissart. Noha már régebben is írt krónikát, és gyűjtött anyagot, nagy művének megírásához, a *Krónika* első előszava szerint, csak Namuri Vilmos gróf szolgálatában kezdett hozzá, 1369-ben vagy röviddel ez időpont után.

Minthogy célja e művében a nagy angol–francia háború leírása volt, vissza kellett nyúlnia a küzdelem kitöréséhez, s ehhez természetesen nem voltak személyes élményei sem neki, sem azoknak, akikkel beszélgetett, találkozott. Az 1326-tól 1361-ig terjedő időszakra honfitársa, Jean Le Bel krónikáját használja fel, többnyire szinte a szöveg változtatása nélkül. Ez a középkorban szokásos volt, senki nem ütközött meg ilyesmin. Jean Le Bel, noha kanonok volt, tulajdonképpen csak nagyon kevés papi erénnyel, papi tulajdonsággal rendelkezett; kemény harcos volt tetőtől talpig, hadjáratban is részt vett, mindig gazdagon díszített lovagi öltözékben járt, fényes kísérettel. Nagy házat

vitt, mert tekintélyes vagyonnal rendelkezett, vidám lakomákat adott, nagyon értett dalok, költemények írásához.

Froissart nemegyszer megemlíti, hogy felhasználta Jean Le Bel munkáját. Minthogy ez utóbbiból hosszú ideig egyetlen kéziratot sem ismertek, nem lehetett megállapítani, hogy milyen mértékű volt ez a felhasználás. A múlt században azonban előkerült Le Bel krónikája, s így pontosan tudjuk, hogy Froissart első könyve voltaképpen Jean Le Bel műve. Froissart csak keveset változtatott rajta, enyhítette, finomította Le Bel szövegét.

Froissart több ízben hangoztatja, hogy tárgyilagos, nem kedvez egyik félnek sem. Noha valóban mutatkozik benne efféle igyekezet, meg kell állapítanunk, hogy mindig patrónusa szempontjait, rokon- és ellenszenveit teszi magáévá. Amikor műve első könyvének első változatát írja, az angolbarát Hainaut-i János, majd az angol királyné és az ugyancsak angolpárti Namuri Vilmos udvarában él, világosan angolpárti, ez meglátszik abban is, hogy igyekszik megváltoztatni Le Bel krónikájának angolgyűlölő hangját, sőt néhol egyenesen vitába száll Le Bellel. Később a franciapárti Hugues de Châtillon és Luxembourg-i Vencel pártfogoltjaként már a franciákkal rokonszenvez, ilyen szellemben írja műve későbbi részeit, sőt ilyen szellemben dolgozza át krónikája első könyvét is. De sohasem fűti pártszenvedély vagy nemzeti érzés. Pártfogóit, gazdáit, ezeket az angol, francia és németalföldi nagyurakat, ha harcoltak is egymás ellen, a rokonság ezernyi szála fűzte össze, hol erre, hol arra az oldalra álltak, nem választotta el őket áthidalhatatlan szakadék. Ez tükröződik Froissart művében is; valóban igyekszik pártatlanul elbeszélni a hadmozdulatokat, küzdelmeket; bámulattal adózik a bátor harcosnak, bármelyik oldalon küzd is.

Közben Luxembourg-i Vencel számára írt egy verses regényt, a *Méliador*t. Ez a maga korában igen nagy népszerűségnek örvendett, de azután kéziratai elvesztek, s csupán a múlt század végén vált újra hozzáférhetővé. Mint krónikája, ez is rendkívül terjedelmes, alighanem a világirodalom leghosszabb költeményeinek egyike, duplája az *Isteni Színjáték*nak. De semmi más nem emeli ki a korabeli lovagregények tömegéből, kizárólag rendkívüli hosszúsága. A *Méliador*ba Froissart beleszőtte ura, Vencel költeményeit is.

Vencel halála után Gui de Blois káplánja és a Liège melletti Chimay kanonokja lett, s mint ilyen folytatta történeti művét. Az, hogy

ekkori patrónusa franciapárti volt, javára vált, mert tágult a látóköre, s már nemcsak a százéves háború foglalkoztatta, hanem Nyugat-Európa más ügyei is, sőt bizonyos itáliai, török és magyar események szintén helyet kaptak krónikájában.

Mint Gui de Blois káplánja egy darabig Németalföldön utazgatott, majd Franciaországban. 1388-ban Béarnba ment, egy ideig Foix hatalmas grófjának, Gaston-Phébusnek udvaránál vendégeskedett, utána átlátogatott Angliába, felajánlotta művét II. Richárdnak. Néhány hónap múlva hazatért. Krónikájában 1400-ig mondja el az eseményeket. Ezzel az esztendővel homályba vész a páratlan szorgalmú krónikás élete. A hagyomány szerint 1410-ben halt meg, Chimay-ban temették el.

Froissart krónikája voltaképpen és elsősorban haditudósítás, de nem olyan, amelyet a háború idején az újságok közölnek napról napra. Inkább egy olyasféle mai műhöz hasonlítható, amelyben egy haditudósító a háború után a visszaemlékezéseit írja meg. Ebben a műfajban Froissart-t úttörőnek tekinthetjük.

De nemcsak a százéves háború érdekli, hanem a nyugat-európai lovagság más küzdelmei is. S kora gazdag ilyenekben. Az angolok harcban álltak a skótokkal, írekkel, a Pireneusi-félszigeten harcok folynak mórok és keresztények között, kasztíliaiak és portugálok között, Kasztíliában a törvényes király, Péter és a trónkövetelő, Trastamarai Henrik között. Itáliában is sok a harc. Franciaországot pedig ebben az időben belső háborúk tépik, elsősorban Bretagne-ban. Aztán ott vannak a törökök, akik egyre nagyobb veszélyt jelentenek. És Froissart szűkebb hazája, Németalföld; Franciaország, Anglia és a német birodalom urai egyaránt szeretnék megszerezni ezt a gazdag, virágzó területet, amelynek hatalmas városai viszont önállóságra, függetlenségre törekednek. Hány nagy csata, hány felkelés zajlott le a XIV. században e szép vidéken! Természetes, hogy Froissart ír minderről. De igazságtalanok lennénk hozzá, ha csupán haditudósítónak vagy háborús memoár írójának tekintenénk. Kitűzött célja ugyan a lovagság harcainak megörökítése, ám erős tehetsége szétfeszíti a maga felállította korlátokat, túlnő azokon; a csatákon kívül másról is ír, ünnepségek, szerelmek, házasságok, pörök, birtokügyek – és felkelések, szociális küzdelmek, sőt kereskedelmi vállalkozások is helyet kapnak könyvében.

Teljesen a lovagság álláspontjáról nézi a parasztokat Froissart, mikor az 1358-as francia felkelésről, a Jacquerie-ról ír. Mély megvetéssel

és gyűlölettel beszél erről az „alja népségről”, semmiféle szánalmat, megértést vagy megbocsátást nem mutat az elnyomottak, szegények iránt, pedig ezt kívánná meg a keresztényi és keresztény papi morál. Hogy rosszul vannak felfegyverezve, nincs vezérük, nincs tervük, nemhogy enyhítené szemében tetteiket, inkább növeli haragját, lenézését. Froissart-ban egy pillanatra sem villan fel az a gondolat, hogy a rosszul felfegyverzett, gyenge, vezér nélküli parasztokra talpig vasban rárohanó lovagok, akik azután úgy öldösik halomra a menekülőket, mint a barmokat, nem járnak el éppen a lovagi ideál szerint, még kevésbé a keresztény erkölcs értelmében. Valami idegen, nem is egészen emberi fajtának tekinti a parasztokat, „kicsinyek, feketék” – mondja róluk megvetően. Később, mikor a nagy angliai parasztfelkelésről ír, szintén teljesen az uralkodó osztály szemszögéből nézi a mozgalmat, mélységesen elítéli. De – legyünk igazságosak – nagyot fejlődött a két esemény megírása közötti időszakban. Most már látja a parasztság elkeseredésének *jogos okait,* látja súlyos bajaikat, leírja John Ballnak a parasztság helyzetéről mondott beszédét, némileg megértőbb irántuk, noha – ezt ne is várjuk tőle – nem adja fel álláspontját, amely azonos a feudális urakéval: mélységesen ellenséges a parasztokkal, gyűlöli őket, s egyszersmind fél is tőlük. Nem azonosul teljesen az úri osztállyal Froissart, mikor a városok felkeléseiről van szó, elsősorban a flandriaiakéról. Nem mintha a polgárság mellé állna. Az urak, elsősorban a flandriai gróf szemszögéből ítéli meg az eseményeket, de hangja egészen más, mint mikor a parasztokról van szó: többnyire tárgyilagos, sőt néha egyenesen tisztelettel beszél a polgárokról.

A munka legnagyobb része persze a lovagságról szól, a valenciennes-i polgárfiút elbűvöli a feudális urak gazdagsága, előkelő élete, az erős várak, hatalmas kastélyok, a szőnyegek, kárpitok, fényes fegyverek, vágtató lovak, a lobogó zászlók, villogó kardok, a finom hölgyek, az ünnepségek, táncok. Minderről az elragadtatás hangján ír. Nem fárad bele a csaták, lovagi tornák leírásába, az urak bőkezűségének, bátorságának magasztalásába. De itt is széttöri tehetsége a korlátokat. Kissé Balzachoz hasonlít: a kép, amelyet bámulata tárgyáról fest, nem szándékainak, nem tudatos ítéletének felel meg, hanem – a valóságnak. S ez bizony egyáltalán nem hízelgő a feudális urakra. Szinte csak egyetlen jó tulajdonságukat mutatja meg: bátorságukat. De egyébként! Gonoszak, vérszomjasak, kegyetlenek, hűtlenek, semmiféle erkölcsi gá-

tat nem ismernek, semmilyen morál nem létezik számukra. S milyen haszonlesők! Froissart minderről ír, de a legritkábban fűz hozzá – pap létére! – egy elítélő szót, s akkor is meglehetősen langyosat.

Annyira azonosul a lovagsággal Froissart, hogy az egyházi ügyek is csupán ebből a szempontból érdeklik. A nagy egyházszakadás ugyan elég tág teret kap művében, de csupán mint politikai ügy; amikor beszél róla, sohasem a papot halljuk. A papokat is csak akkor becsüli igazában, ha lovagi erényekkel rendelkeznek, bátorságot tanúsítanak a harcban, bőkezűek, fényes kísérettel járnak, pompás lakomákat adnak.

Froissart krónikája négy könyvre oszlik. Az első 1322-től 1378-ig mondja el az eseményeket (az első és az utolsó néhány évet csak nagy vonalakban). Említettük már, hogy nagy része Le Bel művéből van beleiktatva. Ez a könyv három, egymástól alaposan eltérő változatban őrződött meg. Az első nyilván 1369 és 1373 között készült, és számos kéziratban maradt fenn, a második és harmadik viszont csak egy-egy példányban. A harmadikat 1400 után kezdte írni a szerző; úgy látszik, hogy ezt szánta véglegesnek, de csak 1350-ig jutott el.

A második könyv csak egy változatban maradt fenn, a számos kézirat csak kis eltérést mutat. Az 1376–85 közötti időszakot öleli fel (tehát néhol fedi az előző könyvet), valószínűleg 1387–88-ban írta a szerző. Ez magában foglalja, persze, némi változtatásokkal a *Flandria krónikája* c. művét, amely 1386-ban készült.

A harmadik könyvet két verzióban ismerjük, de ezek között lényeges eltérés nincs. Az előbbit 1390–91-ben, a másodikat valószínűleg öt évvel később írta. E könyvében az 1386–88-as éveket mondja el. Itt is vannak bizonyos részek, amelyek az előző könyvbe valók lennének.

Az utolsó, a negyedik könyv, mint már mondottuk, 1400-ig jut el; ez csak egy változatban maradt fenn, a kéziratok csak kevéssé térnek el egymástól. Kétségtelen, hogy 1395 után kezdett hozzá az író.

Ez az óriási terjedelmű, számos változatban fennmaradt szöveg nehéz feladat elé állítja a kiadókat. Minden változatot magában foglaló kiadása 1867–77-ben jelent meg Brüsszelben, Kervyn van Lettenhove kiadásában. A Société de l'Histoire de France gondozásában készülő kiadás (1869–1957) még nem teljes. A Panthéon Littéraire kiadása, amelyet J. A. Buchon tett közzé, teljes szöveget ad, de csak kevés változatot tartalmaz, és részben modernizált.

A mi válogatásunk a brüsszeli kiadás alapján készült, de mindenütt összevetettük a szöveget az újabb kiadásokkal. Ott, ahol – elsősorban az első könyvnél – különböző verziók léteznek, lehetőleg mindig a legjobbat, legérdekesebbet, legszínesebbet, legjellemzőbbet választottuk, a legjellemzőbbet az íróra és a korra. Az egyes fejezetek címét a brüsszeli kiadás nyomán adjuk, a hely- és személyneveket pedig mai formájukban s a Magyarországon használt alakban. Az egyes fejezetekben kihagytuk az érdektelen felsorolásokat, gyakori ismétléseket; a kihagyásokat három ponttal jelöltük. A szerkesztő megjegyzéseit szögletes zárójelbe tettük.

Froissart előtt vagy olyan emberek írtak krónikát, akik maguk is szerepet játszottak az eseményekben, alaposan ismerték azokat; vagy pedig valamilyen közösség, rendszerint kolostor jegyezte fel a fontos eseményeket. Keletkeztek emellett verses mondák, regék, amelyek többnyire valamilyen legendás hős tetteit beszélték el. Az első két csoporthoz tartozó művek általában megbízhatók, de az első csoportbeliek csak igen szűk szektort foglalnak magukba, s legtöbbjük rosszul is van megírva. Ez utóbbi megállapítás vonatkozik a közösségek feljegyzéseire is, amelyek emellett élettelenek, szürkék. A „regék" viszont alig vagy egyáltalán nem tartalmaznak valóságos történeti tényeket, s így forrásértékük nincs.

Froissart egy kissé kombinálja e háromféle írásmű erényeit és hibáit. Néha ugyan hozzájuthatott okmányokhoz, de többnyire szemtanúk elbeszélésére támaszkodott, s az, jól tudjuk, hogy mit ér. Néha informátorai több évre történt eseményekről beszélnek, vagy másod–harmadszájból kapott értesüléseket adnak tovább. Emellett sok olyan eseményről ír a krónikás, amelyek távoli, általa sohasem látott vidékeken játszódnak, ahol sem a nyelvet, sem a helyszínt nem ismeri. Gyakran közöl olyan párbeszédeket, amelyeknél nemcsak ő, de más tanú sem lehetett jelen, s minthogy információit nem a két tárgyaló fél egyikétől meríti, bizonyos, hogy képzelete diktálja a beszélgetést. Ami pedig a számadatokat illeti, ott Froissart – a középkor sok más írójával egyezően – megbízhatatlan, híjával van minden valóságérzéknek, többnyire hihetetlenül túloz, a kor szokását követve.

Így tehát Froissart nem tekinthető teljesen megbízható történeti forrásnak. Minden adatát ellenőrizni kell, s számtalan kisebb-nagyobb tévedésére mutattak rá. Emellett sehol, semmilyen vonatkozásban nem

mutatkozik elmélyült gondolkodónak, nem igyekszik a felszín alá hatolni, nem keresi a nagyobb összefüggéseket.

És mindezek ellenére, ha a részletekben ezernyi tévedésre is mutathatunk rá, ha hiányzik is a mélység – a kép, amelyet megrajzol, mégis igaz, eleven! Különös értéke, hogy megmutatja: milyennek látta, és akarta látni a kor uralkodó osztálya önmagát és a világot. Csak nagyon kevés középkori szerző ad olyan eleven és színes, fő vonásaiban igaz képet koráról, mint Froissart. Megjelenítő ereje páratlan, megragadó naivsággal és egyszerűséggel ír, leírásainak minuciózus részletei egységes, színes egésszé ötvöződnek össze, anekdotái, kis történetei nagyszerű korképpé egyesülnek. Különösen sikerültek csataleírásai. Érzékeltetni tudja az ütközet kavargását, zűrzavarát, a nagy hadmozdulatok kis részleteit, az egyes harcosok bátorságát, vadságát, a sebeket, a halált, de mindezek az epizódok nem homályosítják el, nem takarják el leírásaiban a nagy hadmozdulatokat, a döntő manővereket.

Műve valóságos kincsesbánya azok számára, akik meg akarják ismerni Európa múltját, azt a korszakot, amikor földrészünk a „városok virágzó kertje" volt, amikor a nagy nemzetek még csak születőben voltak.

Kulcsár Zsuzsanna

NÉVMUTATÓ

Kiadja a Gondolat, a TIT Kiadója
Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Kulcsár Zsuzsanna
Műszaki vezető: Kálmán Emil
Műszaki szerkesztő: Radó Péter
A borító és kötésterv Kemény Zoltán munkája
Megjelent 5000 példányban,
25,5 (A/5) ív+24 lap és 1 térképmelléklet terjedelemben
Ez a könyv az MSZ 5601–59 és 5602–55 szabványok szerint készült
71.0045/1 – Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre